

127204

**İSTANBUL'DAKİ SINAN CAMİLERİNDE
MEKÂN İLE SERBEST DÜŞEY TAŞIYICILAR ARASINDAKİ
BOYUT İLİŞKİSİ**

**DOKTORA TEZİ
Şükrü SÖNMEZER
Enstitü No: 502962501**

**Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 06 Eylül 2002
Tezin Savunulduğu Tarih: 05 Şubat 2003**

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Semra ÖGEL

Diğer Jüri Üyeleri: Prof. Dr. Filiz ÖZER

Doç. Dr. İlknur KOLAY

Prof. Dr. Gönül CANTAY (M.S.Ü.)

Prof. Dr. M.Baha TANMAN (İ.Ü.)

ŞUBAT 2003

127204

ÖNSÖZ

Bugüne kadar kendisi ve yarattığı eserleri ile sayısız çalışmaya konu olmuş Sinan'ı tanımaya ve eserlerini irdelemeye çalışırken karşılaştığımız ilk gerçek, aslında bu büyük deha hakkında ulaşabileceğimiz birincil kaynakların ne denli az ve yetersiz olduğudur. Gerçekten de yüzyıllar boyunca her dönemde hayranlık ve saygı uyandıran eserlerinin dışında bize, Sinan'ı daha doğru ifade eden ve anlatan başka bir kaynak yoktur. Ne yazık ki, günümüzde herhangi bir çizim ya da maket gibi, bize bu eserler hakkında önemli ve somut bilgiler verebilecek birtakım belgelerin varlığından söz etmek mümkün değildir. Zaman zaman birbirini tekrar eden, bazen de çelişkili bilgiler veren Sinan ile ilgili tarihi yazma ve belgelerin bile birçok konuda eksik ve yetersiz kaldığı ortadadır. Günümüzde Sinan ve eserleri üzerine yapılan çok sayıda çalışma, bize önemli bilgiler vermekte, ancak yine de bu büyük boşluğu doldurmada yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle, Sinan camilerinde mekân ile düşey taşıyıcı boyutları üzerine yapılan oran araştırmasıyla, eserleri hakkında somut bilgileri arttırmak uğraşımına girişildi.

Bu gerçeklerin bilincinde olarak başladığım tez çalışmamın her safhasında, beni değerli bilgileri ile yönlendiren, her konuda cesaret veren değerli hocalarım, danışmanım Prof. Dr. Semra Ögel ve Prof. Dr. Gönül Cantay'a, yine çalışmamın her adımında, büyük bir özveri ve sabırla benden değerli yardımlarını esirgemeyen sayın hocam Doç. Dr. İlknur Kolay'a teşekkür ederim. Ayrıca, bu çalışmamın tamamlanmasında büyük rol oynayan, değerli yorumlarından dolayı Sayın Arkeolog Lemi Çelikköğen ile alan çalışmalarımdaki değerli yardımları için Ersin Mamuşa ve Mim. Derya Seven'e minnettar olduğumu ifade etmek isterim.

Eylül 2002

Şükrü Sönmezer

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
TABLO LİSTESİ	vi
ŞEKİL LİSTESİ	vii
ÖZET	xii
SUMMARY	xiv
1. GİRİŞ	1
2. İSTANBUL'DAKİ SİNAN CAMİLERİNDE MEKÂN İLE SERBEST DÜŞEY TAŞIYICILAR ARASINDAKİ BOYUT İLİŞKİSİ	8
2.1. Haseki Hürrem Sultan Camii	8
2.1.1. Mekân ve Serbest Düşey Taşıyıcı Boyutları	11
2.1.1.1. İç Mekân	11
2.1.1.2. Dış Mekân	14
2.1.2. Değerlendirme	17
2.2. Şehzâde Mehmed Camii	18
2.2.1. Mekân ve Serbest Düşey Taşıyıcı Boyutları	22
2.2.1.1. İç Mekân	22
2.2.1.2. Dış Mekân	26
2.2.2. Değerlendirme	29
2.3. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii	33
2.3.1. Mekân ve Serbest Düşey Taşıyıcı Boyutları	37
2.3.1.1. İç Mekân	37
2.3.1.2. Dış Mekân	41
2.3.2. Değerlendirme	43
2.4. Silivrikapı Hadım İbrahim Paşa Camii	47
2.4.1. Mekân ve Serbest Düşey Taşıyıcı Boyutları	50
2.4.1.1. İç Mekân	50
2.4.1.2. Dış Mekân	51
2.4.2. Değerlendirme	54
2.5. Beşiktaş Sinan Paşa Camii	58
2.5.1. Mekân ve Serbest Düşey Taşıyıcı Boyutları	62
2.5.1.1. İç Mekân	62
2.5.1.2. Dış Mekân	64
2.5.2. Değerlendirme	66
2.6. Süleymaniye Camii	69
2.6.1. Mekân ve Serbest Düşey Taşıyıcı Boyutları	78
2.6.1.1. İç Mekân	78
2.6.1.2. Dış Mekân	85
2.6.2. Değerlendirme	93

2.7. Topkapı Kara Ahmed Paşa Camii	97
2.7.1. Mekân ve Serbest Düşey Taşıyıcı Boyutları	103
2.7.1.1. İç Mekân	103
2.7.1.2. Dış Mekân	106
2.7.2. Değerlendirme	111
2.8. Eminönü Rüstem Paşa Camii	115
2.8.1. Mekân ve Serbest Düşey Taşıyıcı Boyutları	116
2.8.1.1. İç Mekân	116
2.8.1.2. Dış Mekân	121
2.8.2. Değerlendirme	123
2.9. Fındıklı Molla Çelebi Camii	126
2.9.1. Mekân ve Serbest Düşey Taşıyıcı Boyutları	129
2.9.1.1. İç Mekân	129
2.9.1.2. Dış Mekân	132
2.9.2. Değerlendirme	132
2.10. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii	136
2.10.1. Mekân ve Serbest Düşey Taşıyıcı Boyutları	139
2.10.1.1. İç Mekân	139
2.10.1.2. Dış Mekân	143
2.10.2. Değerlendirme	146
2.11. Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Camii	150
2.11.1. Mekân ve Serbest Düşey Taşıyıcı Boyutları	154
2.11.1.1. İç Mekân	154
2.11.1.2. Dış Mekân	158
2.11.2. Değerlendirme	160
2.12. Kasımpaşa Piyale Paşa Camii	164
2.12.1. Mekân ve Serbest Düşey Taşıyıcı Boyutları	172
2.12.1.1. İç Mekân	172
2.12.1.2. Dış Mekân	176
2.12.2. Değerlendirme	180
2.13. Azapkapı Sokollu Mehmed Paşa Camii	183
2.13.1. Mekân ve Serbest Düşey Taşıyıcı Boyutları	187
2.13.1.1. İç Mekân	187
2.13.1.2. Dış Mekân	192
2.13.2. Değerlendirme	195
2.14. Eyüp Zal Mahmud Paşa Camii	196
2.14.1. Mekân ve Serbest Düşey Taşıyıcı Boyutları	200
2.14.1.1. İç Mekân	200
2.14.1.2. Dış Mekân	203
2.14.2. Değerlendirme	205
2.15. Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa Camii	209
2.15.1. Mekân ve Serbest Düşey Taşıyıcı Boyutları	212
2.15.1.1. İç Mekân	212
2.15.1.2. Dış Mekân	214
2.15.2. Değerlendirme	216

2.16. Tophane Kılıç Ali Paşa Camii	220
2.16.1. Mekân ve Serbest Düşey Taşıyıcı Boyutları	223
2.16.1.1. İç Mekân	223
2.16.1.2. Dış Mekân	226
2.16.2. Değerlendirme	230
2.17. Toptaşı Atik Valide (Nurbanû) Camii	234
2.17.1. Mekân ve Serbest Düşey Taşıyıcı Boyutları	239
2.17.1.1. İç Mekân	239
2.17.1.2. Dış Mekân	243
2.17.2. Değerlendirme	247
2.18. Çarşamba Mesih Mehmed Paşa Camii	251
2.18.1. Mekân ve Serbest Düşey Taşıyıcı Boyutları	257
2.18.1.1. İç Mekân	257
2.18.1.2. Dış Mekân	259
2.18.2. Değerlendirme	261
2.19. Fatih Nişancı Mehmed Paşa Camii	265
2.19.1. Mekân ve Serbest Düşey Taşıyıcı Boyutları	272
2.19.1.1. İç Mekân	272
2.19.1.2. Dış Mekân	274
2.19.2. Değerlendirme	276
3. İSTANBUL DIŞI SİNAN CAMİLERİNDE MEKÂN İLE DÜŞEY TAŞIYICI İLİŞKİSİ VE KARŞILAŞTIRMA	281
4. SONUÇ	289
KAYNAKLAR	297
EKLER	301
ÖZGEÇMİŞ	317

TABLO LİSTESİ

	<u>Sayfa No:</u>
Tablo 2.1 : Haseki Hürrem Sultan Camii Düşey Taşıyıcı Ölçüleri.....	16
Tablo 2.2 : Şehzade Mehmed Camii Düşey Taşıyıcı Ölçüleri.....	30
Tablo 2.3 : Üsküdar Mihrimah Sultan Camii Düşey Taşıyıcı Ölçüleri.....	44
Tablo 2.4 : Silivrikapı Hadım İbrahim Paşa Camii Düşey Taşıyıcı Ölçüleri.....	55
Tablo 2.5 : Beşiktaş Sinan Paşa Camii Düşey Taşıyıcı Ölçüleri.....	67
Tablo 2.6 : Süleymaniye Camii Düşey Taşıyıcı Ölçüleri.....	94
Tablo 2.7 : Topkapı Kara Ahmed Paşa Camii Düşey Taşıyıcı Ölçüleri.....	112
Tablo 2.8 : Eminönü Rüstem Paşa Camii Düşey Taşıyıcı Ölçüleri.....	120
Tablo 2.9 : Fındıklı Molla Çelebi Camii Düşey Taşıyıcı Ölçüleri.....	133
Tablo 2.10 : Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Düşey Taşıyıcı Ölçüleri.....	147
Tablo 2.11 : Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Camii Düşey Taşıyıcı Ölçüleri.....	161
Tablo 2.12 : Piyale Paşa Camii Düşey Taşıyıcı Ölçüleri.....	181
Tablo 2.13 : Azapkapı Sokollu Mehmed Paşa Camii Düşey Taşıyıcı Ölçüleri.....	193
Tablo 2.14 : Eyüp Zal Mahmud Paşa Camii Düşey Taşıyıcı Ölçüleri.....	206
Tablo 2.15 : Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa Camii Düşey Taşıyıcı Ölçüleri.....	217
Tablo 2.16 : Kılıç Ali Paşa Camii Düşey Taşıyıcı Ölçüleri.....	231
Tablo 2.17 : Toptaşı Atik Valide Camii Düşey Taşıyıcı Ölçüleri.....	248
Tablo 2.18 : Mesih Mehmed Paşa Camii Düşey Taşıyıcı Ölçüleri.....	262
Tablo 2.19 : Nişancı Mehmed Paşa Camii Düşey Taşıyıcı Ölçüleri.....	277
Tablo A.1 : Strüktürlerine Göre Gruplandırılan İstanbul'daki Sinan Camilerinde Kubbe Çapı – Kubbe Etek Yüksekliği İlişkisi...	301
Tablo A.2 : Dört Destekli Camilerde Kubbe – Kemer – Serbest Düşey Taşıyıcı Yüksekliklerinin Oran Tablosu.....	302
Tablo A.3 : Altı Destekli Camilerde Kubbe – Kemer – Serbest Düşey Taşıyıcı Yüksekliklerinin Oran Tablosu.....	303
Tablo A.4 : Sekiz Destekli Camilerde Kubbe – Kemer – Serbest Düşey Taşıyıcı Yüksekliklerinin Oran Tablosu.....	304
Tablo A.5 : Tek Birimli Tek Kubbeli ve Çok Birimli Çok Kubbeli Camilerde Kubbe – Kemer – Serbest Düşey Taşıyıcı Yüksekliklerinin Oran Tablosu.....	305

ŞEKİL LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Şekil 2.1 : Haseki Hürrem Sultan Camii Kuzeyden Görünüş	10
Şekil 2.2 : Haseki Hürrem Sultan Camii İç Mekânı	10
Şekil 2.3 : Haseki Hürrem Sultan Camii Mihrabı	12
Şekil 2.4 : Haseki Hürrem Sultan Camii Son Cemaat Yeri Revak Sütunu	12
Şekil 2.5 : Haseki Hürrem Sultan Camii Planı (Ali Saim Ülgen'den Alınarak Ölçülendirilmiştir).....	13
Şekil 2.6 : Haseki Hürrem Sultan Camii Planı Düşey Taşıyıcıların Ölçekli Çizimleri.....	15
Şekil 2.7 : Şehzade Mehmed Camii İç Mekân (D. Kuban'dan).....	20
Şekil 2.8 : Şehzade Mehmed Camii Cepheden Görünüş.....	21
Şekil 2.9 : Şehzade Mehmed Camii Dış Yan Sofaları.....	21
Şekil 2.10 : Şehzade Mehmed Camii Son Cemaat Yeri ve Avlu Revakları	23
Şekil 2.11 : Şehzade Mehmed Camii Planı (Ali Saim Ülgen'den Alınarak Ölçülendirilmiştir).....	24
Şekil 2.12 : Şehzade Mehmed Camii Son Cemaat Yeri Revak Sütunu	28
Şekil 2.13 : Şehzade Mehmed Camii Düşey Taşıyıcıların Ölçekli Çizimleri.....	31
Şekil 2.14 : Üsküdar Mihrimah Sultan Camii (D. Kuban'dan).....	35
Şekil 2.15 : Üsküdar Mihrimah Sultan Camii İç Mekân (D. Kuban'dan).....	35
Şekil 2.16 : Üsküdar Mihrimah Sultan Camii Planı (Ali Saim Ülgen'den Alınarak Ölçülendirilmiştir)	38
Şekil 2.17 : Üsküdar Mihrimah Sultan Camii Paye Başlığı	39
Şekil 2.18 : Üsküdar Mihrimah Sultan Camii Düşey Taşıyıcıların Ölçekli Çizimleri.....	45
Şekil 2.19 : Silivrikapı Hadım İbrahim Paşa Camii İç Mekân	49
Şekil 2.20 : Silivrikapı Hadım İbrahim Paşa Camii Son Cemaat Yeri.....	49
Şekil 2.21 : Silivrikapı Hadım İbrahim Paşa Camii Planı (Ali Saim Ülgen'den Alınarak Ölçülendirilmiştir)	52
Şekil 2.22 : Silivrikapı Hadım İbrahim Paşa Camii Son Cemaat Yeri Revak Sütunu	53
Şekil 2.23 : Silivrikapı Hadım İbrahim Paşa Camii Son Cemaat Yeri Revak Sütunu	53
Şekil 2.24 : Silivrikapı Hadım İbrahim Paşa Camii Düşey Taşıyıcıların Ölçekli Çizimleri	56
Şekil 2.25 : Beşiktaş Sinan Paşa Camii Avlu Revakı (Günümüzde Son Cemaat Yeri Olarak Kullanılmaktadır)	61

Şekil 2.26	: Beşiktaş Sinan Paşa Camii Planı (Ali Saim Ülgen'den Alınarak Ölçülendirilmiştir).....	63
Şekil 2.27	: Beşiktaş Sinan Paşa Camii Düşey Taşıyıcıların Ölçekli Çizimleri	68
Şekil 2.28	: Süleymaniye Camii İç Mekân	72
Şekil 2.29	: Süleymaniye Camii İç Mekânında Yan Sahınların Orta Hacime Katılımı	72
Şekil 2.30	: Süleymaniye Camii Orta Mekânından Yan Mahfile Bakış	74
Şekil 2.31	: Süleymaniye Camii Kuzeyden Görünüş	74
Şekil 2.32	: Süleymaniye Camii Son Cemaat Yeri Revakı	76
Şekil 2.33	: Süleymaniye Camii Avlu Revakı	76
Şekil 2.34	: Süleymaniye Camii Planı (Ali Saim Ülgen'den Alınarak Ölçülendirilmiştir)	77
Şekil 2.35	: Süleymaniye Camii İç Mekânında Ana Taşıyıcı Paye ve Kemerler	79
Şekil 2.36	: Süleymaniye Camii Son Cemaat Yeri Revak Sütunu	89
Şekil 2.37	: Süleymaniye Camii Avlu Kuzey Revak Sütunu	92
Şekil 2.38	: Süleymaniye Camii Avlu Revakı Köşe Sütunu	92
Şekil 2.39	: Süleymaniye Camii Düşey Taşıyıcıların Ölçekli Çizimleri.....	95
Şekil 2.40	: Topkapı Kara Ahmed Paşa Camii İç Mekân.....	98
Şekil 2.41	: Topkapı Kara Ahmed Paşa Camii İç Mekânda Düşey Taşıyıcı Sütun ve Duvar Payesi	98
Şekil 2.42	: Topkapı Kara Ahmed Paşa Camii Yan Mahfil Destek Sütunları	101
Şekil 2.43	: Topkapı Kara Ahmed Paşa Camii Arka Mahfil Destek Sütunları	101
Şekil 2.44	: Topkapı Kara Ahmed Paşa Camii Son Cemaat Yeri Revakı	102
Şekil 2.45	: Topkapı Kara Ahmed Paşa Camii Avlu Yan Revakı.....	102
Şekil 2.46	: Topkapı Kara Ahmed Paşa Camii Planı (Ali Saim Ülgen'den Alınarak Ölçülendirilmiştir).....	104
Şekil 2.47	: Topkapı Kara Ahmed Paşa Camii Son Cemaat Yeri Revakı..... Köşe Sütunu	108
Şekil 2.48	: Topkapı Kara Ahmed Paşa Camii Avlu Revak Sütunu	108
Şekil 2.49	: Topkapı Kara Ahmed Paşa Camii Güney Avlu Revakı.....	110
Şekil 2.50	: Topkapı Kara Ahmed Paşa Camii Düşey Taşıyıcıların Ölçekli Çizimleri	113
Şekil 2.51	: Eminönü Rüstem Paşa Camii İç Mekân	117
Şekil 2.52	: Eminönü Rüstem Paşa Camii Planı (Ali Saim Ülgen'den Alınarak Ölçülendirilmiştir).....	119
Şekil 2.53	: Eminönü Rüstem Paşa Camii Düşey Taşıyıcıların Ölçekli Çizimleri	124
Şekil 2.54	: Fındıklı Molla Çelebi Camii İç Mekân	128
Şekil 2.55	: Fındıklı Molla Çelebi Camii Kuzey Beden Duvarı Boyunca Uzanan Mahfiller	128
Şekil 2.56	: Fındıklı Molla Çelebi Camii Planı (Ali Saim Ülgen'den Alınarak Ölçülendirilmiştir).....	130
Şekil 2.57	: Fındıklı Molla Çelebi Camii Düşey Taşıyıcıların Ölçekli Çizimleri	134
Şekil 2.58	: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii	138

Şekil 2.59	: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii İç Mekânında Yan Sahınlar	138
Şekil 2.60	: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Planı (Ali Saim Ülgen'den Alınarak Ölçülendirilmiştir).....	140
Şekil 2.61	: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Mahfil	142
Şekil 2.62	: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Mahfil sütunu.....	142
Şekil 2.63	: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Son Cemaat Yeri Revakı	144
Şekil 2.64	: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Avlu Revakı	144
Şekil 2.65	: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Düşey Taşıyıcıların Ölçekli Çizimleri	148
Şekil 2.66	: Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Camii İç Mekân.....	152
Şekil 2.67	: Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Camii Planı (Ali Saim Ülgen'den Alınarak Ölçülendirilmiştir).....	155
Şekil 2.68	: Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Camii Son Cemaat Yeri Revak Sütunu	159
Şekil 2.69	: Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Camii Avlu Revak Sütunu	159
Şekil 2.70	: Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Camii Düşey Taşıyıcıların Ölçekli Çizimleri	162
Şekil 2.71	: Piyale Paşa Camii İç Mekân	166
Şekil 2.72	: Piyale Paşa Camii Genel Görüntüş	166
Şekil 2.73	: Piyale Paşa Camii İç Mekânı Kızey beden Duvarı Önünde Yer Alan Mahfiller.....	168
Şekil 2.74	: Piyale Paşa Camii Dış Yan Galeriler (Alt Kat).....	168
Şekil 2.75	: Piyale Paşa Camii Revaklı Ön Cephe	171
Şekil 2.76	: Piyale Paşa Camii Dış Revak Sütunları	171
Şekil 2.77	: Piyale Paşa Camii Planı (Ali Saim Ülgen'den Alınarak Ölçülendirilmiştir)	173
Şekil 2.78	: Piyale Paşa Camii Düşey Taşıyıcıların Ölçekli Çizimleri	182
Şekil 2.79	: Azapkapı Sokollu Mehmed Paşa Camii İç Mekân	185
Şekil 2.80	: Azapkapı Sokollu Mehmed Paşa Camii Genel Görünüş	185
Şekil 2.81	: Azapkapı Sokollu Mehmed Paşa Camii Planı (Ali Saim Ülgen'den Alınarak Ölçülendirilmiştir).....	188
Şekil 2.82	: Azapkapı Sokollu Mehmed Paşa Camii İç Mekânında Düşey Taşıyıcı Payeler.....	189
Şekil 2.83	: Azapkapı Sokollu Mehmed Paşa Camii Düşey Taşıyıcıların Ölçekli Çizimleri.....	194
Şekil 2.84	: Eyüp Zal Mahmud Paşa Camii İç Mekânda Yan Galeri (Alt Kat)	199
Şekil 2.85	: Eyüp Zal Mahmud Paşa Camii Orta Mekândan Yan Galerilere Bakış.....	199
Şekil 2.86	: Eyüp Zal Mahmud Paşa Camii Planı (Ali Saim Ülgen'den Alınarak Ölçülendirilmiştir).....	201
Şekil 2.87	: Eyüp Zal Mahmud Paşa Camii Son Cemaat Yeri Revakı.....	204
Şekil 2.88	: Eyüp Zal Mahmud Paşa Camii Avlu Revakları.....	204
Şekil 2.89	: Eyüp Zal Mahmud Paşa Camii Düşey Taşıyıcıların Ölçekli Çizimleri	207
Şekil 2.90	: Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa Camii Genel Görünüş	211
Şekil 2.91	: Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa Camii İç Mekân Tromplu Geçiş	211

Şekil 2.92	: Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa Camii Planı (Ali Saim Ülgen'den Alınarak Ölçülendirilmiştir).....	213
Şekil 2.93	: Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa Camii Son Cemaat Yeri Revakı	215
Şekil 2.94	: Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa Camii Külliyesi Medrese Revakı	215
Şekil 2.95	: Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa Camii Düşey Taşıyıcıların Ölçekli Çizimleri.....	218
Şekil 2.96	: Kılıç Ali Paşa Camii İç Mekân	222
Şekil 2.97	: Kılıç Ali Paşa Camii Planı (Ali Saim Ülgen'den Alınarak Ölçülendirilmiştir)	224
Şekil 2.98	: Kılıç Ali Paşa Camii Son Cemaat Yeri Revak Sütunu	228
Şekil 2.99	: Kılıç Ali Paşa Camii Dış Revak Sütunu	228
Şekil 2.100	: Kılıç Ali Paşa Camii Düşey Taşıyıcıların Ölçekli Çizimleri	232
Şekil 2.101	: Toptaşı Atik Valide Camii İç Mekânda Ana Taşıyıcı Paye ve Sütun.....	236
Şekil 2.102	: Toptaşı Atik Valide Camii Mahfil Sütunu	236
Şekil 2.103	: Toptaşı Atik Valide Camii Son Cemaat Yeri ve Dış Revak	238
Şekil 2.104	: Toptaşı Atik Valide Camii Avlu Revakı.....	238
Şekil 2.105	: Toptaşı Atik Valide Camii Planı (Ali Saim Ülgen'den Alınarak Ölçülendirilmiştir).....	240
Şekil 2.106	: Toptaşı Atik Valide Camii Düşey Taşıyıcıların Ölçekli Çizimleri	249
Şekil 2.107	: Mesih Mehmed Paşa Camii İç Mekânda Taşıyıcı Strüktür	253
Şekil 2.108	: Mesih Mehmed Paşa Camii Kuzey Beden Duvarı Önündeki İki Katlı Galeriler ve Cümle Kapısı	253
Şekil 2.109	: Mesih Mehmed Paşa Camii İç Mekânda Yan Galeriler.....	255
Şekil 2.110	: Mesih Mehmed Paşa Camii Son Cemaat Yeri ve Dış Revak	255
Şekil 2.111	: Mesih Mehmed Paşa Camii Planı (Ali Saim Ülgen'den Alınarak Ölçülendirilmiştir).....	258
Şekil 2.112	: Mesih Mehmed Paşa Camii Düşey Taşıyıcıların Ölçekli Çizimleri	263
Şekil 2.113	: Nişancı Mehmed Paşa Camii Planı (Ali Saim Ülgen'den Alınarak Ölçülendirilmiştir)	267
Şekil 2.114	: Nişancı Mehmed Paşa Camii İç Mekânda Düşey Taşıyıcı Payeler	268
Şekil 2.115	: Nişancı Mehmed Paşa Camii Son Cemaat Yeri Revakı	271
Şekil 2.116	: Nişancı Mehmed Paşa Camii Avlu Revakı	271
Şekil 2.117	: Nişancı Mehmed Paşa Camii Düşey Taşıyıcıların Ölçekli Çizimleri	278
Şekil A.1	: Dört Destekli Camilerde Ana Kubbe Altındaki Orta Mekân Ölçüleri (Şehzade Mehmed Camii ve Kılıç Ali Paşa Camii)	306
Şekil A.2	: Dört Destekli Camilerde Ana Kubbe Altındaki Orta Mekân Ölçüleri (Üsküdar Mihrimah Sultan Camii ve Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii)	306
Şekil A.3	: Dört Destekli Camilerde Ana Kubbe Altındaki Orta Mekân Ölçüleri (Süleymaniye Camii)	308
Şekil A.4	: Dört Destekli Camilerde Ana Kubbe Altındaki Orta Mekân Ölçüleri (Eyüp Zal Mahmud Paşa Camii)	309

Şekil A.5	: Altı Destekli Camilerde Ana Kubbe Altındaki Orta Mekân Ölçüleri (Topkapı Kara Ahmed Paşa Camii ve Beşiktaş Sinan Paşa Camii)	310
Şekil A.6	: Altı Destekli Camilerde Ana Kubbe Altındaki Orta Mekân Ölçüleri (Kadırga Sokollu Mehmed Paşa Camii ve Toptaşı Atik Valide Camii).....	311
Şekil A.7	: Altı Destekli Camilerde Ana Kubbe Altındaki Orta Mekân Ölçüleri (Fındıklı Molla Çelebi Camii)	312
Şekil A.8	: Sekiz Destekli Camilerde Ana Kubbe Altındaki Orta Mekân Ölçüleri (Azapkapı Sokollu Mehmed Paşa Camii Eminönü Rüstem Paşa Camii).....	313
Şekil A.9	: Sekiz Destekli Camilerde Ana Kubbe Altındaki Orta Mekân Ölçüleri (Silivrikapı Hadım İbrahim Paşa Camii)	314
Şekil A.10	: Sekiz Destekli Camilerde Ana Kubbe Altındaki Orta Mekân Ölçüleri (Nişancı Mehmed Paşa Camii ve Mesih Mehmed Paşa Camii)	315
Şekil A.11	: Tek Birimli Tek Kubbeli ve Çok Birimli Çok Kubbeli Camilerde Kubbe Altındaki Orta Mekân Ölçüleri (Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa Camii, Haseki Hürrem Sultan Camii ve Kasımpaşa Piyale Paşa Camii).....	316

İSTANBUL'DAKİ SİNAN CAMİLERİNDE MEKÂN İLE SERBEST DÜŞEY TAŞIYICILAR ARASINDAKİ BOYUT İLİŞKİSİ

ÖZET

Bugüne kadar yapılan sayısız çalışma ile Sinan ve ekolüne ait eserler hakkında birçok problem ortaya konularak açıklığa kavuşturulmuştur. Ancak klasik dönem Osmanlı cami mimarisinin anıtsal örneklerini oluşturan Sinan camileri üzerine yapılan bu çalışmalar, yine de bazı konularda yetersiz kalmaktadır. Özellikle yapı ölçülerine dayalı olarak, somut verilerle gerçekleştirilen çalışmalar sınırlı sayıdadır.

Bu durum, çalışmamızda öncelikli olarak İstanbul'daki Sinan camilerine ait mekân ve düşey taşıyıcı ölçülerinin belirlenmesi ve bu ölçülerin bir katalog çalışması ile bir arada verilmesi gerekliliğini doğurmuştur. Bu ölçülerle temellendirilen tez çalışmamızın konusu olan, İstanbul'daki Sinan camilerinde, mekân ile serbest düşey taşıyıcılar arasındaki boyut ilişkisi, aslında belli bir mimari kültürün, belli bir dönemini ifade eden başkent yapılarında, bir tür oran arayışıdır. Bu amaç doğrultusunda, belli bir oran düzeninden söz edebilmek için, tez kapsamındaki yapılar arasında oran-strüktür ilişkisi ortaya konulmuş ve karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmanın kapsamı, Mimar Sinan'ın İstanbul'daki camileri ile sınırlandırılmış, ancak en büyük eseri olan Edirne Selimiye Külliyesi Camii ile önemli bir menzül yapısı olan Lüleburgaz Sokollu Mehmed Paşa Camii, ayrı bir bölüm olarak değerlendirmeye alınmıştır. Tez çalışması kapsamında yer alan yirmibir yapıya ait, yerinde alınan ölçüler çalışmanın temelini oluşturmuş ve yapılar *iç mekân* ve *dış mekân* olmak üzere, iki ana bölümde incelenmiştir. İç mekânda, yapının ana strüktürü ve üç boyutlu iç mekân kuruluşu, özellikle ana kubbe altında oluşan orta hacim, yan sahnalar, iç galeriler ve mahfiller, tek tek incelenerek ele alınmıştır. Dış mekân ise, başta son cemaat yeri olmak üzere, dış revak, avlu ve dış yan sofalar olarak alt başlıklar halinde incelenmiştir.

Yapılara ait mekânlar ve bu mekânlarda yer alan serbest ve bağlı düşey taşıyıcılar ile örtü elemanları, böyle bir düzenleme içerisinde, ölçüler verilerek, üç boyutlu olarak tanımlanmıştır (Şekil 1). Her yapı için, serbest düşey taşıyıcılara ait bütün ölçülerin ayrıntılı biçimde gösterildiği tablolar, yine bu taşıyıcıların boyutlarını görsel olarak karşılaştırabilmek için, ölçekli çizim tabloları hazırlanmış, ayrıca bu konu, üzerinde mekân ölçülerinin verildiği planlar ve fotoğraflarla da desteklenmiştir.

Her yapı için ayrı ayrı yapılan değerlendirmeler tezin katalog kısmında yer almaktadır. Bu değerlendirmelerde, iç mekân, son cemaat yeri ve avluda yer alan kubbeli mekân birimlerinde, kubbe, kemer ve düşey taşıyıcı yüksekliklerinin birbirilerine oranları sayısal değerlerle saptanmıştır. Bunun yanı sıra, iç mekânda kubbe çapı ile kubbe etek yüksekliği ilişkisi üzerinde durulmuş ve kubbe altındaki mekânın ölçüleri üç boyutlu olarak değerlendirilmiştir.

Sonuç bölümünde, strüktürlerine ve plan kuruluşlarına bağlı olarak gruplandırılan yapılar, bu değerlendirmeler çerçevesinde karşılaştırılmıştır. Tez kapsamında yer alan İstanbul'daki Sinan camilerinde mekân ile düşey taşıyıcılar arasındaki boyut ilişkisinin sayısal değerlendirmelerinde karşılaşılan "0.5", "1" ve "1.5" oran bağlantıları, aslında farklı plan kuruluşlarına, strüktürlere ve mekân boyutlarına sahip Sinan camileri arasında, kubbe, kemer ve serbest düşey taşıyıcı yükseklikleri yönünden, ortak bir boyut ilişkisinin varlığını kanıtlayan sayısal değerlerdir. Plan kuruluşu ile örtü sistemi bütünlüğüne bağlı olarak biçimlenen strüktürün baz alındığı gruplamalarda dört, altı ve sekiz destekli merkezî kubbeli camiler ile tek birimli tek kubbeli ve çok birimli çok kubbeli camiler, kendi grupları içinde birbirilerine daha yakın oran değerleri vermekte ve tespit edilen "0.5", "1" ve "1.5" katsayılarına sayısal değer olarak yakınlıkları bakımından ortak bir tavır sergilemektedirler. Bunun dışında özellikle dört, altı ve sekiz destekli merkezî kubbeli camilerde, kendi grupları içinde, kubbe, kemer ve düşey taşıyıcı yükseklikleri arasında, ayrıca bir oran düzeninin varlığından söz etmek mümkündür. Bu bakımdan altı ve sekiz destekli camiler, birbirilerine daha yakın, ancak dört destekli camilerden daha farklı oran değerlerine sahiptirler.

Bu çalışma sonucunda, Sinan camilerinde, insan gözünün algılama sınırı dışında kalan yerlerde, planlama ile uygulama arasındaki ölçü sapmalarının, doğal bir mimarî tavır olarak kabullenildiği anlaşılmış, ayrıca mekân ile düşey taşıyıcılar arasındaki boyut ilişkisinin sayısal değerlendirmelerinde, yapıların strüktür ile oran ilişkisi açıkça ortaya konulmuştur.

THE RELATIONSHIP BETWEEN SPACE AND INDEPENDENT VERTICAL LOAD-BEARERS AT SINAN'S MOSQUES IN ISTANBUL

SUMMARY

Several studies problematized and revealed Sinan and his style. Yet those works dealing with Sinan's mosques, which exemplify Ottoman mosque architecture of the classical period on a monumental level remains insufficient. The works basing themselves on concrete data are rather limited.

This situation required a study, which combines the identification of independent vertical load-bearers at Sinan's mosques in Istanbul and the classification of these measurements. Basing itself to these criteria, it is a kind of search for the ratio in the relationship of space and independent vertical load-bearers in a specific architectural culture, in the buildings of the capital city, which belong to a specific era at Sinan's mosques in Istanbul. In accordance with this purpose, the relationship between ratio and structure was exposed in order to talk about a specific ratio order in the constructions.

This study is limited with Sinan's mosques in Istanbul; however, his greatest work, the mosque in Selimiye complex and an important provincial construction, Lüleburgaz Sokollu Mehmed Paşa mosque, were evaluated separately. The measurements of the twenty-one constructions constituted the basis of the present study and constructions were classified in two groups, internal and external space. In internal space, the main structure of the construction and especially its three-dimensional internal structure; the central volume, platforms, internal galleries and loggias were studied individually. In external space, first and foremost the portico, and then external arcade, courtyard and external benches were examined.

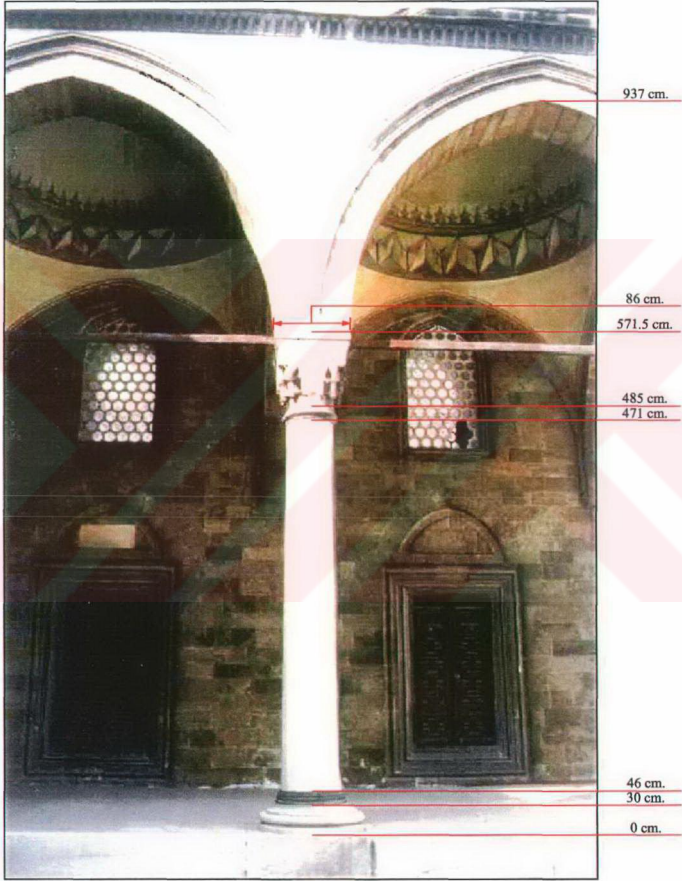
The spaces which belong to the constructions and independent vertical load-bearers as well as covering elements were described in a three-dimensional way by providing measurements. Tables were prepared to depict all measurements of each construction with independent vertical load-bearers in detail. In order to compare the dimensions of these load-bearers visually, scaled drawing tables were prepared and supported by photographs as well as by plans with space measurements.

Individual evaluation of each construction was placed in the catalogue part of the thesis. The ratios of internal space, portico, dome, arch and independent vertical load-bearers which are located in the courtyard were fixed in this evaluation. In addition, the relationship between the diameter and drum of the dome in the

internal space was assessed and the measurement of the space under the dome was evaluated in a three dimensional way.

In the conclusion section, the constuctions that were grouped according to their structures and planning were compared. It was found out that the dimensional relation between space and independent vertical load-bearers at Sinan's mosques in Istanbul was "0.5", "1" and "1.5". These figures can be considered as quantitative proofs on a common dimension relation, though they have different plans, in Sinan's mosques in terms of dome, arch and independent vertical load-bearers. In groupings in which the structure formed in relation to the setting out of the plan and the unity of the superstructure, the mosques with central domes carried by four, six and eight supports, as well as the single unit, single domed and multi unit, multi domed mosques illustrate closer ratios within their own groups and represent a common class due to closeness to the established ratios of "0.5", "1" and "1.5" from the point of view of their numerical values. In addition to this, it is possible to talk about a different ratio system among the heights for domes, archs, vertical load-bearers, especially for mosques with central domes carried by four, six and eight supports, within their own groups. For this reason, mosques with six and eight supports are closer to each other than mosques with four supports, which have different ratio values.

As a result of this study, it can be stated that the deviation/difference between planning and application at Sinan's mosques which are imperceptible, was accepted as a natural architectural style, furthermore the dimensional between space and independent vertical load-bearers was displayed with numerical values which clearly serve to reveal the relationship between structure and ratio in constructions.



Şekil 1. Süleymaniye Camii Avlu Revak Sütunu, Ölçülendirilmiş Fotoğrafı

1. GİRİŞ

Anıtsal mimaride kubbeli yapı örneklerindeki geleneksel strüktürün, mimarlık tarihi sürecinde sayısız çeşitlenmelerini görmek mümkündür. Ancak bu biçimsel ve strüktürel çeşitliliğin örneklerinde, her defasında örtünün mekânın sınırlarını belirleyen özelliği ile karşılaşırız.

Anıtsal mimari örneklerde büyüyen mekân boyutları, duvarların taşıyıcı fonksiyonunun strüktür içerisinde giderek yetersiz kalmasına neden olmuş, bu yüzden duvarların içte payelerle, dışta ise payandalarla desteklenmesini gerekli kılmıştır. Kubbeli merkezi plana sahip yapılarda, kubbe altındaki orta hacmin dört yönde genişletilmesi, çeşitli plan ve strüktürlerle gerçekleştirilmiştir. Daire, kare ya da dikdörtgen planlı yapılarda, merkezi kubbenin çevresinde, yarım kubbe ve/veya diğer örtü elemanları ile tamamlanan örtü sistemi, beden duvarları ve bağlı düşey taşıyıcılarla birlikte, içte serbest düşey taşıyıcılara taşınarak, iç mekânda bütünlük sağlanmıştır. Merkezi kubbe altındaki taşıyıcı sistem, dört, altı, sekiz ve daha çok sayıda serbest düşey taşıyıcıdan meydana gelebildiği gibi, bu taşıyıcılara, geride yer alan duvarlar, duvar payeleri ve payandalar da ikincil taşıyıcı olarak katılmışlardır.

Erken bir örtü biçimi olan *kubbe*, kemerden önce ortaya çıkmış olabilir. İlk kubbe örnekleri kemer, tonoz sistemine değil, fakat düz atkı sistemine daha yakın bir karakterdedir. Kubbesel örtü biçimi, başlangıçta örtülecek yapının daha çok daireye benzeyen sınırlarına uymak zorunluluğundan çıkmış olabilir. Kubbenin statik açıdan gelişmiş şekli, bir kemerin aksı çevresinde dönmesiyle elde edilen ve onunla aynı statik özelliklere sahip olanıdır. Kubbe de beşik tonoz gibi, dayanaklarında sürekli bir taşıyıcı yüzeye ihtiyaç duyar. Bu yüzden de dairesel bir kaideye oturması gerekir. İlk anıtsal uygulamalarda, özellikle Roma çağında, kubbeler dairesel planlı yapıların örtüsü olmuştur. Bunun en güzel örneği, M.S. 2. yüzyıla ait Roma'daki Panteon'dur. Ancak, anıtsal mimarlığın daha ilk aşamasında, insanlar dikdörtgen veya kare planlı hacimleri esas alan bir mimarlık tasarımına ulaşmış oldukları için kubbe, başlangıçta elverişsiz bir örtü sistemi olarak görülmüş olabilir. Çünkü diğer eğrisel örtü tiplerine göre, kare ya da dikdörtgen bir altyapıya daha güç uymaktadır.

Kubbenin özellikle Ortadoğu'da, diğer örtü tiplerinden daha önemli bir yer tutması, biçiminden çok, kubbenin simgesel değerine bağlanabilir. Ne var ki kubbenin örtü sistemleri içinde ayrıcalıklı bir konuma kavuşması, dairesel bir örtü ile kare bir alt yapı arasındaki geçiş öğelerinin gelişmesi sonucunda gerçekleşmiştir (Kuban, 1992, s.46).

Basit geometrik ifade ile kareden daireye geçiş probleminin tromp (küçük yarım kubbe), pandantif ve Türk üçgeni olarak adlandırılan, farklı mimari dönem ve kültürlerinin ürünü olan geçiş elemanları ile çözülmesi, kubbenin özellikle anıtsal mimaride, yapı strüktüründe belirleyici bir rol, ifadede ise vurgulayıcı bir anlam kazanmasına, neden olmuştur. Mimarlık tarihinin gelişim süreci içerisinde, yapı strüktüründe geline bu aşamaya paralel olarak iç mekânı kubbe merkezli genişletme çabaları, zamanla serbest ve bağlı düşey taşıyıcıların, sürekli taşıyıcı olan beden duvarlarından daha ön plana çıkarak, yapının ana strüktüründe birincil taşıyıcı fonksiyonunu üstlenmelerini zorunlu kılmıştır. Beden duvarlarına oturtulan tek kubbe ile üzeri kapatılmayan geniş açıklıklı iç mekâna sahip yapılarda, örtü yükü geçiş elemanları ve kemerlerle tek noktalara iletildiğinde, bu yükü kubbe altında karşılayan taşıyıcı sistem, *sütun* ve *ayaklardan* oluşur. Sütunlar genellikle tek parçalı olup, daire, kare ya da çokgen planlıdır. Ayaklar ise, taş ya da tuğla gibi yapı malzemelerinden örülerek meydana getirilen, genellikle daha büyük boyutlu taşıyıcılardır. Üst örtünün gerektirdiği çok çeşitli biçimlere ve yapısal özelliklere sahip olabilen bu taşıyıcılar, çoğu zaman bütün örtü sistemini yansıtır. Bunun en çarpıcı örneklerini, farklı mimari kültürlerin anıtsal örneklerinde bulmak mümkündür.

Mekân ve serbest düşey taşıyıcı boyutları arasındaki ilişkinin, yukarıda belirtilen strüktürel zorunlulukların belirleyici özelliği yanında, bir başka boyutu daha vardır. Bu *oran*'dır. Oran, bir yapının çeşitli parçalarının birbirileri ve yapının bütünü ile meydana getirdikleri uyumlu ölçü ilişkileridir (Hasol, 1988, s.385). Mimaride oran kuralları ilk olarak Klasik Yunan ve Roma dönemlerinde belirlenmiştir. Vitruvius, "Mimarlık Üzerine On Kitap" (De Architectura) adlı eserinin üçüncü kitabında: "Bir tapınağın tasarımı bakışına dayanır; mimar bakışım ilkelerini titizlikle gözetmelidir. Bu ilkeler orantıya bağlıdır. Orantı, bir yapının öğeleri arasında bulunan ve tümünün, birim olarak belirlenen belli bir öğeye göre uygunluğudur. Bakışım ilkeleri bundan kaynaklanır. Bakışım ve orantı olmadan hiçbir tapınağın

tasarım ilkeleri belirlenemez ...” şeklindeki ifadesiyle, dönemin anıtsal dini mimari örnekleri olan tapınlarda, oranın önemi üzerine görüşlerini belirtmiştir (Vitruvius, 1993, s.xi.).

Antik mimarinin anıtsal örneklerinde, özellikle tapınlarda, bu ilkelere sıkı bir biçimde bağlı kalındığı, bilinen bir gerçektir. Orta Çağ’a kadar Antik dönemin mimari öğretileri ile düzen (norm) anlayışının mimariye yansımaları, açık bir biçimde görülebilmektedir. Ancak Orta Çağ’da, özellikle dokuzuncu yüzyıldan itibaren Avrupa’da yayılan yeni mimari kültürlerin etkisi, Rönesans’a kadar geçerliliğini korumuştur. Yine de Karolenj ve Romañ Dönemi mimari eserlerinde, yeniliklerin yanı sıra, prizmatik geometrik formların kullanılması ile belli bir matematiksel düzen içerisinde bir armoni yaratma çabası söz konusudur. Bu yapılarda tek tek algılanabilen mimari formların bütün içerisindeki orantılı uyumu, Antikitedeki oran sisteminin mirasıdır. Öte yandan bu dönemde İtalya ve İspanya’da, Arap ve Bizans etkileri de açık bir şekilde görülür. Roman mimarlığı ile Gotik mimarlık, tek tek ayrıntıların uyumlu bir bütünlük oluşturması bakımından birbirlerine benzerdir. Ancak, Roman üslubundaki durgunluk, Gotik’te yerini hareketliliğe bırakır.

Onbeşinci yüzyılda humanizm ile temellenen Rönesans mimarlığı, ölçüsü insan olan, insana yönelik mekân, perspektif, geometriye dayanan ölçütlü bir biçim estetiği ile şekillenmiştir. Böylesine insan merkezli düşüncenin somut ifadesi olan Rönesans mimarisi, insan ölçüleri ile kare, daire ve üçgen gibi temel geometrik formların bütünleştiği bir oran düzenine sahiptir. Pozitif bilimlerin büyük bir gelişme gösterdiği 16. yüzyılda merkez, Antik Çağda olduğu gibi yine Roma’dır. Bu yüzyılda, Erken Rönesans mimarisindeki problemlerin çözülerek kurallaştığı ve Antik mimaride bir yapının parça ile bütünü arasındaki oran ilişkisine olan sıkı bağlılığın aynen korunduğu görülür (Alberti, 1994). Burada, Rönesans ile Antik mimaride, belli kurallara bağlanan oran düzenlerindeki ölçüsel değerlerin ne olduğu önemli değildir. Önemli olan, Rönesans’ta da, Antik dönemde olduğu gibi, mimaride bir oran düzeninin var olmasıdır. Aslında şimdiye kadar kısaca ele aldığımız mimarlık kültürlerinin hepsinde, üzerinde önemle durmak istediğimiz özellik, bütün mimari kültürlere ait yapılarda, dönem üslupları farklı olsa bile, bir oran anlayışından söz etmenin mümkün olmasıdır. Batıda bu konuyla ilgili gerekli belgelerin ve çalışmaların çokluğu herkesçe bilinmektedir. Ancak aynı şeyi bizim

mimari kültürümüz üzerine, bu konuyla ilgili yapılmış olan çalışmalar için söyleyebilmek, yazıktır ki mümkün olamamaktadır.

Selçuklu ve Osmanlı mimari yapılarında belirli kurallar ve geometrik düzenlerin varlığına ilişkin çalışmalar, günümüzde bazı bilim adamlarınca gerçekleştirilerek yayınlanmıştır. Ancak bu sınırlı sayıdaki yayınlar, özellikle batıdaki yapılan çalışmalarla karşılaştırıldığında son derece yetersiz kalmaktadır. Bu konuda, O. Cezmi Tuncer'in Selçuklu yapıları üzerine (Tunçer, 1981), A. Kuran ve K. Söylemezoğlu'nun ise klasik dönem Osmanlı mimarlığı üzerine önemli çalışmaları bulunmaktadır (Söylemezoğlu, 1981). Ayrıca Atilla Arpat'ın Osmanlı mimarisinde modüler sistem üzerine yaptığı çalışmalar da göz ardı edilmemelidir (Arpat, 1981). Ancak bu çalışmalar, mimari bir dönemin bütün yapılarını ya da en azında o döneme ait aynı türden bütün yapıları içermemekte, çoğunlukla bir ya da birkaç yapı bazında sınırlı kalmaktadır. Oysa bir mimari dönemin belli bir oran düzeninden söz edebilmek için, yapılar arasında oran-strüktür ilişkisinin ortaya konması ve karşılaştırmalı olarak değerlendirmelerin yapılması gereklidir.

İlerki bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınacak tez çalışmamızın konusu olan, İstanbul'daki Sinan camilerinde, mekân ile serbest düşey taşıyıcılar arasındaki boyut ilişkisi, aslında belli bir mimari kültürün, belli bir dönemini ifade eden başkent yapılarında, bir tür oran arayışıdır. Yukarıda adı geçen dönem üsluplarında, bazı oran düzenlerinin varlığına kısaca değinildi. Ancak bununla ilgili ayrıntılı bilgi vermektense özellikle kaçınılmıştır. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi, özellikle vurgulamak istenilen konu, mimarlık tarihi boyunca ardarda süregelen farklı mimari kültürlerde, kendine özgü oran düzenlerinin sadece var olduğunu dile getirmektir. Bununla ilgili ayrıntılı bilgilerin değerlendirilmesi ve tez konumuzla ilişkilendirilmesi, tamamen farklı bir çalışma gerektirdiğinden, kapsam dışı bırakılmıştır.

Çalışmanın amacı, mekân ile serbest düşey taşıyıcılar arasındaki boyut ilişkisinde, belli bir oran düzeninin varlığını destekleyen somut verileri ortaya koymaktır. Oldukça uzun süren ve büyük bir titizlikle yapılarda gerçekleştirilen çalışmaların sonucunda elde edilebilen verilerin yapı bazında ve yapılar arasında değerlendirmesi yapılmıştır. Çalışmanın kapsamı, Mimar Sinan'ın İstanbul'daki camileri ile sınırlandırılmış, ancak en büyük eseri olan Edirne Selimiye Külliyesi Camii ile Lüleburgaz Sokollu Mehmed Paşa Camii, ayrı bir bölüm olarak

değerlendirmeye alınmıştır. Özellikle Selimiye'nin Klasik dönem Osmanlı mimarisindeki yerini ve önemini burada ayrıca vurgulamaya gerek yoktur. Edirne ile İstanbul arasında önemli bir menzil külliyesi olan Lüleburgaz Sokollu Mehmed Paşa Külliyesi, konumu açısından önemlidir ve külliyenin ana fonksiyonel yapısı olan cami, Sinan'ın, merkez dışındaki tek kubbeli ve dört destekli camilerine örnek teşkil etmektedir. Bu iki yapı, katalog bölümünde yer alan camilerde yapıldığı gibi, mekân ve düşey taşıyıcı ölçüleriyle değerlendirilmiş, elde edilen oran değerleri ile İstanbul'daki örnekler arasında karşılaştırma yoluna gidilmiştir.

Tezin başlangıcından sonuna kadar uygulanan çalışma yöntemi, birkaç safhadan oluşmaktadır. Öncelikle, yapılan arazi çalışmasında, Edirne ve Lüleburgaz'daki camiler dahil olmak üzere, tez kapsamındaki toplam 21 adet yapıya bizzat gidilerek, hassas teknik cihazlarla alınan ölçüler, çalışmanın temelini oluşturmuştur.

Çalışma kapsamında ele alınan Sinan camilerinin her biri, *iç mekân* ve *dış mekân* olmak üzere, iki ana bölümde incelenmiştir. İç mekânda, yapının ana strüktürü ve üç boyutlu iç mekân kuruluşu, özellikle ana kubbe altında oluşan orta hacim, yan sahnlar, iç galeriler ve mahfiller, tek tek incelenerek ele alınmış, dış mekân ise, başta son cemaat yeri olmak üzere, dış revak, avlu ve dış yan sofalar olarak alt başlıklar halinde incelenmiştir. Yapılara ait mekânlar ve bu mekânlarda yer alan serbest ve bağlı düşey taşıyıcılar ile örtü elemanları, böyle bir düzenleme içerisinde, ölçüler verilerek, üç boyutlu olarak tanımlanmıştır. Her yapı için, serbest düşey taşıyıcılara ait bütün ölçülerin ayrıntılı biçimde gösterildiği tablolar, yine bu taşıyıcıların boyutlarını görsel olarak karşılaştırabilmek için, ölçekli çizim tabloları hazırlanmış, ayrıca bu konu, üzerinde mekân ölçülerinin verildiği planlar ve fotoğraflarla da desteklenmiştir.

Bu aşamadan sonra her yapı için ayrı ayrı yapılan değerlendirmelerde, iç mekânda kubbe altındaki orta hacimde, var ise yan sahnlar ve köşe mekânlarda kubbe, kemer ve düşey taşıyıcı yüksekliklerinin birbirilerine oranı, sayısal değerlerle saptanmıştır. Bu durum, son cemaat yeri, dış revak ve avlu revak birimlerinde de aynı yöntem ile incelenerek, elde edilen oran değerlerinin birbirileriyle ve iç mekânla ilişkisi üzerinde durulmuştur. Sonuçlar, yapılar arasında karşılaştırma yapabilmek açısından, toplu olarak tablolarla ifade edilmiştir. Ayrıca her yapının iç ve dış mekân alan ölçüleri, yine kendi içinde ve birbirileriyle karşılaştırmalı olarak

incelenmiş, bunun sonucunda bazı boyutsal ilişkilerin saptanabildiği yapılar, değerlendirme bölümlerinde bu yönüyle de ele alınmıştır.

Çalışmada değerlendirmeye alınan ölçüler, incelenen mekânın sınırlarını belirleyen, genel anlamda sadece alan ve yükseklik ölçüsünden ibaret olarak düşünülmemelidir. Yapıyı meydana getiren kubbeli mekân birimlerini oluşturan mimarî öğelerin boyut ölçüleri ve birbirilerine olan uzaklık ölçüleri, çalışmanın değerlendirmesini temellendiren somut veriler olarak ele alınmıştır. Bunları genel olarak sıralarsak; mekânı yatay ve düşey olarak sınırlandıran kubbenin çap, kilit taşı ve etek yükseklikleri, kemer kilit taşı ve üzengi yüksekliği, düşey taşıyıcı yüksekliği ve taşıyıcıların birbirilerine olan uzaklık ölçüleridir. Bu ölçülerin hangi iki nokta arasındaki uzaklığı ifade ettiği, metin içinde, her defasında açıkça belirtilmiştir. Özellikle kubbe ve kemerlerde, mekân zemininden alt başlangıç noktalarına (kemer üzengisi ya da kubbe etek seviyesi) ve kilit taşı seviyesine kadar olan yükseklik ölçülerinin yanı sıra, kubbenin etekten kilit taşına, kemerin ise üzengiden kilit taşına olan kendi yükseklikleri de, *salt yükseklik* olarak ifade edilmiştir.

Açıklık getirmek istediğimiz bir başka konu, bu çalışmada söz konusu olan kubbe etek yüksekliğinin, hangi noktalar arasını ifade ettiğidir. Sinan camilerinde ana kubbe, yarım küre formundadır. Pencere dizisi ile çevrelenen kubbe kasnağı, dıştan, altta düz yatay bir silme ile, üstte ise kubbe saçağının bazen dalgalı, bazen de düz yatay silmeleriyle sınırlandırılır. Ancak iç mekânda, kasnak, kubbenin eğrisel formunun bütünlüğü içinde yer alır ve onun bir parçasıdır. Bu durumda, iç mekânda kubbe etek yüksekliğinden bahsederken söz konusu olan, iç mekân zemininden, kubbenin yarım küre formunun alt noktası, yani kasnak başlangıcına kadar olan yüksekliktir.

İç mekânda kubbeyi taşıyan serbest düşey taşıyıcılar çoğunlukla paye, bazen de sütundur. Nadiren bu iki düşey taşıyıcı öge, Sinan'a özgü bir tasarım ile bütünleşmektedir. Payenin kubbe aksı üzerindeki uzantısı, önüne yerleştirilen sütunla, başlık seviyesinin üzerinde bütünleşir ve kubbenin oturduğu kemer tabanlarına kadar yükselir. Altı destekli Topkapı Kara Ahmed Paşa Camii ve sekiz destekli Azapkapı Sokollu Mehmed Paşa Camii'nde karşılaştığımız bu durum, aslında kubbe altındaki orta hacmi vurgulayan ve sütunların gerisine yerleştirilen payelerin kütleli görünüşlerini saklayan, akılcı bir uygulamadır. Böyle bir

kompozisyonda düşey taşıyıcı yüksekliği, iç mekân zemininden kemer tabanına kadar olan uzaklığı ifade etmektedir. Ancak düşey taşıyıcının bir parçası konumundaki sütunun yükseklik ölçüsü ayrıca verilmektedir.

Tez kapsamındaki yapılardan alınan ölçülerle yapılan değerlendirmelerde, üzerinde durulan önemli bir husus, kubbenin beden duvarları ile ya da dört, altı ve sekiz destekle taşındığı camilerde, ana kubbe altında, destekler arasında oluşan orta mekânın hacimsel formudur. Dört destekli camilerde kubbe altında oluşan kare planlı orta mekânın yüksekliği, çoğu zaman payelerin üst bitimleri seviyesinde, bazen de kemer ya da kubbe eteği seviyelerinde sınırlandırıldığında, kare prizma (*küp*) formlu hacmin elde edildiği görülmüştür. Bu durum son cemaat yeri ve avlu revak birimleri için de geçerlidir. Altı ya da sekiz destekli camilerde ise payeler arasında kalan çokgen planlı orta mekânın, kubbenin köşe tromplarıyla birlikte örttüğü alanın izdüşümü ile kareye tamamlandığı düşünülürse, çoğunlukla kubbe etek seviyesine kadar olan yükseklik, kare prizma formundaki orta hacmin üst sınırını oluşturur. Bu durumun çalışma kapsamındaki bütün Sinan camileri için geçerli olduğu söylenemez. Ancak, büyük bir çoğunluğu için söz konusudur. Kare prizma, geometride bütün yüzeyleri kare olan, kapalı bir formdur. Oysa kubbe altındaki orta mekânda payeler arasındaki boşluklar açıktır. Bu boşluklar kapalı yüzey oluşturmazlar. Tez çalışmamızda yapılan değerlendirmeler kapsamında sıkça kullanılan “*kare prizma (küp) formu*”, kubbeli mekân biriminin sadece üç boyutlu hacimsel sınırlarını ifade etmektedir.

Yukarıda konusu, amacı ve yöntemi üzerinde durulan tez çalışmasının sonuç bölümünde, konu kapsamındaki Sinan camilerinin ortak bir değerlendirilmesi yapılarak, ortaya çıkan bir dizi sonuç üzerinde durulmuştur. Tezin katalog bölümünde kronolojik olarak yer alan camiler, sonuç kısmında yapılan genel değerlendirmelerde ise taşıyıcı strüktürlerine göre gruplandırılarak, ele alınmıştır.

2. İSTANBUL'DAKİ SİNAN CAMİLERİNDE MEKÂN İLE SERBEST DÜŞEY TAŞIYICILAR ARASINDAKİ BOYUT İLİŞKİSİ

Aşağıda kronolojik olarak sıralanan Sinan camilerinin tarihi, banîsi, konumu ve mimarisi hakkındaki kısa bilgileri genel tanım adı altında verildikten sonra, her bir yapı iç ve dış mekân olmak üzere, iki ana başlık altında incelenmiştir. İç mekân kuruluşunda merkezî kubbe altındaki orta mekân, yan sahnalar, galeriler ve mahfiller ile dış mekânda dış yan sofalar, son cemaat yeri ve avlu, mekân ile düşey taşıyıcı boyutları verilerek tanımlanmıştır. Ayrıca, yapı bazındaki değerlendirmelerde, mekân ile düşey taşıyıcı boyutları arasındaki oran ilişkisi üzerinde durulmuştur.

2. 1. Haseki Hürrem Sultan Camii

Genel Tanım

Tarihi: Cami, medrese, imaret, çeşme, darüşşifa ve sıbyan mektebinden oluşan külliye, 1538-39 ile 1551 yılları arasında inşa edilmiştir (Cantay, 1989, s.66). Hadîka'da, külliyeyle ait medresenin H. 946 / M. 1539-40 yılında, dürüşşifanın ise H. 957 / M. 1550 yılında inşa edildiği yazmaktadır (Ayvansarâyî, 2001, s.147).

Sultan I. Ahmed döneminde, H. 1021/M. 1612 yılında, Hasan Bey tarafından Haseki Hürrem Sultan Camii'ne bir kubbeli kare mekân daha ilave edilmiş ve yapı bugünkü şeklini almıştır. Cami, çeşitli tarihlerde çıkan bir çok yangında, külliyeyle diğer yapıları ile birlikte zarar görmüş ve ardından onarılmış, ancak 1894 yılındaki büyük depremde tekrar harab olmuştur (Müller-Wiener, 2001, s.419).

Banîsi: Külliyeyle banîyesi Haseki Hürrem Sultan, Sultan I. Süleyman'ın (Kanunî) eşi ve Sehzâde Mehmed'in de annesidir. H. 965 / M. 1558 yılında vefat etmiştir. (Sicill-i Osmanî, 1996, s.18)

Konumu: Külliye, Haseki Semsî'nde, Avrat Pazarı yakınlarında, Haseki ile Cerrahpaşa arasındaki eski Arkadios Forumu çevresindedir. Cami, inşası tamamlandıktan bir yıl sonra medrese ile sıbyan mektebi ve daha sonra da imaret ile

darüşşifa yapılarının katılımıyla külliyeye dönüşmüştür. Düz bir topografya üzerinde kurulu külliye yapılarından cami, Haseki Caddesi'nin güneyinde, medrese ve mekteb yapılarının kuzeyinde yer alır. Bu yapılar topluluğunda, şehir dokusunda önceden var olan yolun, bütünü yorumlanmasında önemli bir etken olduğu anlaşılıyor (Cantay, 1999, s.86). Sinan, Haseki Külliyesi'nin planlamasında, daha sonraki külliyelerinde rastladığımız, birbirilerine paralel yada dik eksenler üzerinde kurulu bir düzenleme yerine, Bursa'daki Erken Devir Osmanlı külliyelerinin planlamalarında olduğu gibi, topografyaya uyumlu organik bir düzenlemeyi seçmiştir (Kuran, 1986, s.43).

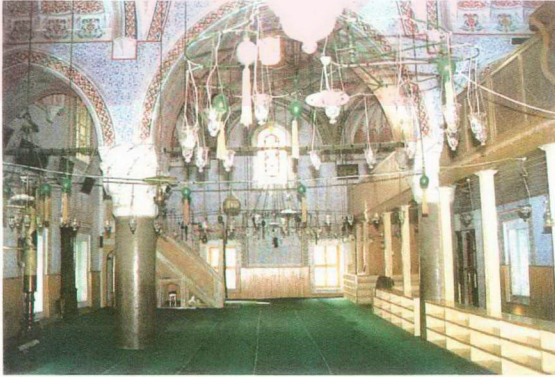
Mimarisi: Sinan'ın tasarlayıp inşa ettiği Haseki Camii, kare planlı ve tek kubbeli bir yapıdır. Kubbe, ana beden duvarlarına köşelerde yer alan dilimli tromplarla oturur. Daha sonra yapının doğusuna, aynı ölçülere sahip kubbeli bir hacim daha eklenerek cami, yanyana iki kubbeli ve enine dikdörtgen planlı bir yapı haline dönüşmüştür (Şekil 2.1). Kuzey – güney doğrultusunda, orta aks üzerindeki beden duvarı kaldırılarak, yerine somaki gövdeli iki sütun ile taşınan üçlü kemere dizisi yerleştirilmiştir (Şekil 2.2). Oldukça kalın kemerlerden ortadakinin açıklığı, iki yandakinden daha fazladır. Bu üç kemerli geçiş ile kubbeli hacimler birbirilerine bağlanmıştır. Sonradan ilave edilen hacmi örten kubbe, Sinan'ın kubbesi ile aynı büyüklüktedir ve yine dört köşede geçiş elemanı olarak dilimli tromplar kullanılmıştır. Her iki kubbede tromplar, beden duvarlarının birleştiği köşelerde ve tromp kemerlerinin tabanlarında yer alan mukarnaslı çıkmalara oturur. Yuvarlak kasnaklı kubbelerin etekleri içte, üçgen silmeler ve testere dişi sıraları ile bezelidir. Kubbeleri dışta, dört köşede destekleyen payandalar yer alır. Caminin beden duvarları, üç sıra tuğla – bir sıra muntazam kesme taş dokuya sahiptir.

İlk yapıda, kuzeydeki cümle kapısı ile aynı aks üzerinde yer alan mihrap, caminin genişletilmesi ile birlikte, iç mekânda kubbeli hacimleri birleştiren, üç açıklıklı geçiş revakı ile aynı aks üzerinde yer alacak biçimde doğruya doğru kaydırılmıştır (Şekil 2.3).

İç mekânı kuzey ve doğu beden duvarları boyunca dolanan ahşap mahfil orjinal değildir. "L" planlı mahfil, doğu beden duvarı önünde dört, kuzeyde, cümle kapısının batısında üç ve doğusunda da sekiz adet ahşap destek ile taşınır. İç mekânın kuzeybatı köşesinde, kuzey beden duvarı içinde yer alan merdiven bize, Sinan'ın yaptığı kare planlı ilk yapıda da, bu köşede bir mahfilin bulunduğunu



Şekil 2.1 Haseki Hürrem Sultan Camii, Kuzeyden Görüntü



Şekil 2.2 Haseki Hürrem Sultan Camii, İç Mekan

gösterir. Ancak ilk yapının iç mekân boyutları göz önüne alınarak, bunun kuzeybatı köşede yer alan bir müezzin mahfili olduğunu düşünmek daha doğru olacaktır. Günümüzde de kuzey duvarı önündeki mahfile çıkışı sağlayan bu merdiven, üst kata batı duvarından açılan bir kapı ile bağlanmaktadır. Doğu beden duvarı önündeki büyük ve geniş merdiven ile de ayrıca mahfil katına ulaşmak mümkündür.

İlk yapıya göre, doğu-batı yönlerinde yapı kütesinden iki yana taşan son cemaat yerinin batı ucunda, cami beden duvarına bitişik, dikdörtgen planlı minare kaidesi yer alır. Kaide, son cemaat yerine bir kapı ile açılır. Ancak doğusuna eklenen kubbeli kare mekân ile son şeklini alan caminin son cemaat yeri, arsanın elverişsizliği nedeni ile doğuya doğru uzatılamamıştır. Böylece özgün ölçülerini koruyan son cemaat yeri revakı, yapı kütesi önünde, alışıla gelmişin dışında, asimetrik bir görünüme sahiptir (Şekil 2.1). Beş bölümlü ve kubbeli revakı, kuzeyde altı adet sütun taşır. Sütun başlıkları baklavalıdır (Şekil 2.4). Çokgen kasnaklı kubbelerin pandantiflerle oturduğu revak kemerleri ile cephe boyunca uzanan yatay bir silmeyle sonlanan kemer aynaları tamamen tuğla örgülü olup, Klasik dönem son cemaat yeri revak cephelerinden oldukça farklı bir görünüme sahiptir. Tuğla örgülü kaş kemerlerden giriş aksı üzerinde olanı, diğerlerinden daha büyüktür. Aynı şekilde bu orta revak birimini örten kubbe de yan kanatlara ait kubbelerden daha yüksek tutularak, giriş vurgulanmıştır. Revak açıklıkları günümüzde alüminyum doğrama ile kapatılmıştır.

Yapının son cemaat yeri önündeki revaksız avlusu, caminin kible yönü esas alınarak yerleştirilmesinden ve mevcut yola bağlı kalınmasından kaynaklanmıştır.

2.1.1. Mekân ve Serbest Düşey Taşıyıcı Boyutları

2.1.1.1. İç Mekân

İç Mekân Kuruluşu: Enine gelişen dikdörtgen planlı yapının iç mekânı, 24.20 x 11.15 m. ölçülerindedir ve toplam alan 269.83 m²'dir (Şekil 2.5). İç mekânı örten, 11.30 m. çapında iki kubbenin zeminden kilit taşlarına kadar olan yükseklikleri 14.23 m. etek yükseklikleri de 8.81 m. olup, bu kubbeler köşelerde, kemer kilit taşı yükseklikleri 7.78 m. olan tromplarla beden duvarlarına oturur. Tromp kemerlerinin taban yükseklikleri ise 5.56 m.'dir.

İki kubbeli, kare hacmi birleştiren ve mihrap eksenini üzerinde yer alan geçiş revakının üçlü kemer sisteminde orta kemerin açıklığı 4.33 m., kilit taşı yüksekliği



Şekil 2.3 Haseki Hürrem Sultan Camii Mihrabı



Şekil 2.4 Haseki Hürrem Sultan Camii Son
Cemaat Yeri Revak Sütunu

6.15 m. iken iki yanında yer alan kemerlerin açıklıkları 2.53 m., yükseklikleri ise 5.08 m.'dir. Her üç kemerin de üzengi yükseklikleri birbirlerine eşit olup, 3.67 m.'dir. Kemerler 1.70 m. kalınlığa sahiptir ve güneyde mihrap duvarına, kuzeyde ise beden duvarından 0.45 m. içe taşan, köşeleri kırık çokgen planlı duvar payesine oturur.

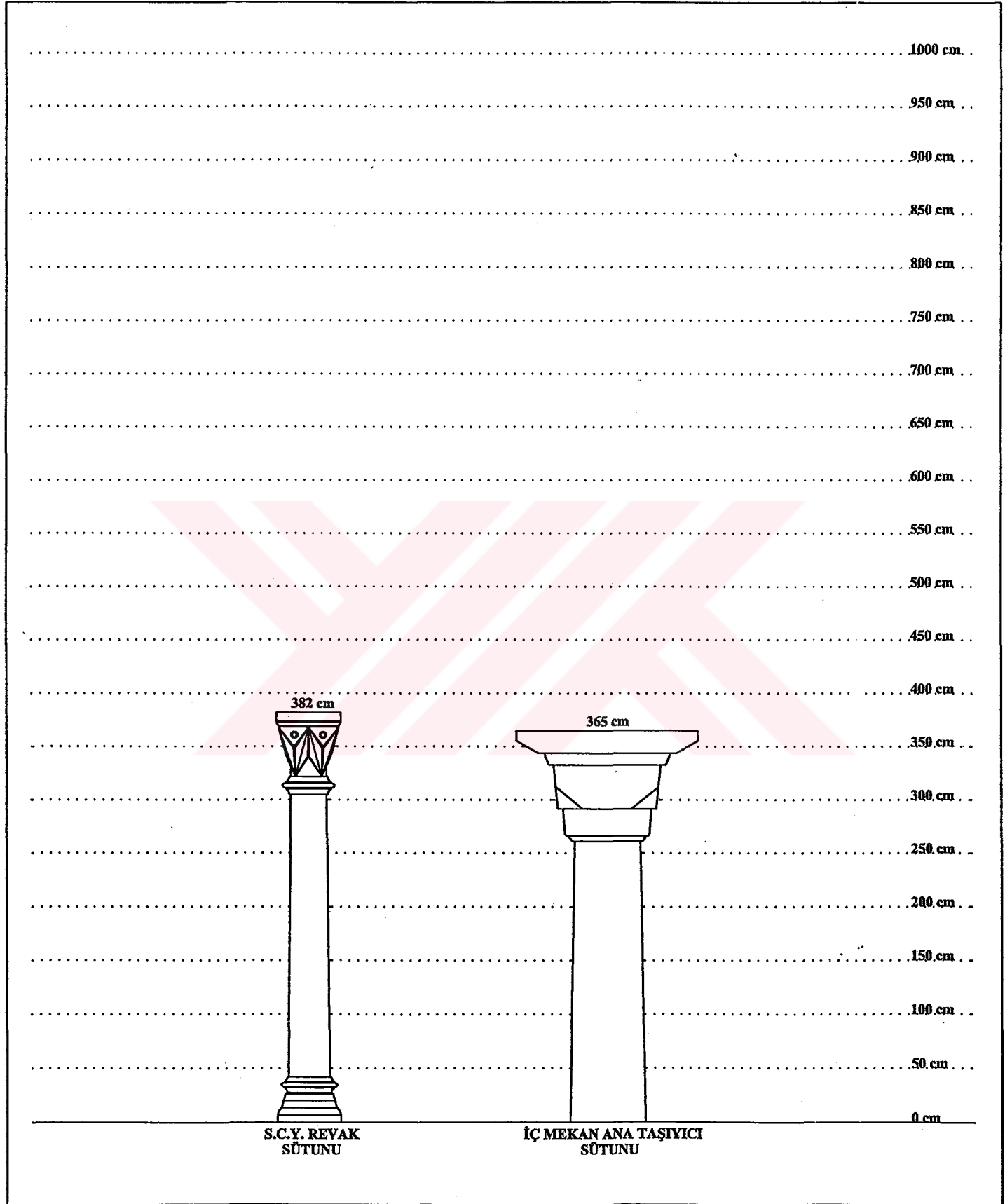
İç mekânda kemerlerin oturduğu iki sütunun başlık dahil yükseklikleri 3.65 m. olup, mermer başlıkları üst bitimlerinde, 0.90 x 1.70 m. ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. Taşıdıkları kalm kemerlerin dikdörtgen planlı tabanları ile bütünleşmek için böylesine şekillenen başlıklar, kaba ve özensiz işçilikle yapılmış profillere sahiptir (Şekil 2.3). 1.24 m. yüksekliğindeki başlıklar, bu ölçüye göre oldukça kısa kalan 2.41 m. boyundaki somaki gövdelere oturur. Gövdelerin alt çevreleri 2.24 m., üst çevreleri ise 1.95 m.'dir. Kaidesiz olarak iç mekân zeminine oturan sütunlarda bilezik yoktur (Tablo 2.1). Sütunlar birbirlerine 4.60 m., kuzey ve güney beden duvarlarına 2.60 m., batı beden duvarına 11.57 m., doğudakine ise 11.90 m. uzaklıkta yerleştirilmiştir. Camide iç ve dış mekânda yer alan düşey taşıyıcıların ölçekli çizimleri (Şekil 2.6)'de birarada gösterilmiştir.

Kadınlr Mahfili: Kuzey beden duvarı önünde 2.86 m., doğu beden duvarı önünde de 3.44 m. derinliğe sahip olan mahfilin alt tavan yüksekliği doğuda 3.05 m., kuzeyde 2.80 m.'dir. İç mekân boyutlarına göre oldukça büyük bir alanı kaplayan mahfil, kare kesitli ahşap desteklerle taşınır. Mahfil altındaki zeminin iç mekân zemininden yükseltilmesi, diğer yapıların nerede ise tamamında gördüğümüz bir özelliktir. Ancak bu yapıda iç mekânın sonradan, 0.20 m. yüksekliğinde bir döşeme ile kaplanması, mahfil altındaki kot farkını ortadan kaldırmıştır. Mahfil, yukarıda da belirtildiği gibi orijinal değildir.

Müezzin Mahfili: Yapının ilk planına göre kuzeybatı köşede yer alan bir müezzin mahfilinin varlığı bilinmektedir. Bu durumu beden duvarı içinde yer alan orjinal merdiven kanıtlamaktadır (Çamay, 1989, s.62).

2.1.1.2. Dış Mekân

Son Cemaat Yeri: Caminin kuzey beden duvarı önünde yer alan son cemaat yeri 3.28 m. derinliğinde, 18.40 m. boyundadır. Toplam alanı 60.35 m² olan revakta yan kanatlar 7.72 m. uzunluğunda olup, avlu zemininden 0.30 – 0.45 m. arasında değişen ölçülerde yükseltilmişlerdir. Revak üzerini örten ve yaklaşık 3.00 m.



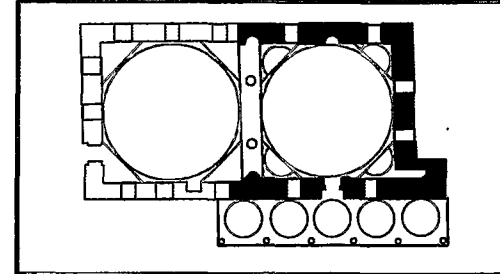
Şekil 2.6 Haseki Hürrem Sultan Camii Düşey Taşıyıcıların Ölçekli Çizimleri

Ölçek: 1/50

Tablo 2.1 Haseki Hürrem Sultan Camii Düşey Taşıyıcı Ölçüleri

YAPININ	(A) AVLU	(B) S.C.Y.	(C) İÇ MEKAN
ALANI (m ²)	—	60.35	269.83
SÜTUN Ad.	—	6	2
PAYE Ad.	—	—	—

**HASEKİ HÜRREM SULTAN
CAMİİ
(1538-1539)
HASEKİ - İSTANBUL**



	(A) AVLU	(B) S.C.Y.	(C) İÇ MEKAN
		—	REVAK
	—	SÜTUN	SÜTUN
	—	A = 61 cm B = 61 cm	A = 90 cm B = 170 cm
	—	382 cm	365 cm
	—	374 cm	343.5 cm
	—	371.8 cm	332.5 cm
	—	368.8 cm	291.5 cm
	—	321 cm	266 cm
	—	304 cm	261 cm
	—	P ₁ = 106 cm	P ₁ = 195 cm
	—	P ₂ = 124 cm	P ₂ = 224 cm
	—	42 cm	0 cm
	—	27.5 cm	
	—	0 cm	
	—	6 ADET	2 ADET

çapındaki kubbelerin kilit taşına kadar olan yükseklikleri giriş aksından yanlara doğru; 8.72 – 7.80 – 7.90 m., etek yükseklikleri de; 7.50 – 6.32 – 6.32 m.'dir. Kubbelerin oturduğu tuğla kemerlerin kilit taşı yükseklikleri ise orta aksta 6.51 m., yanlarda 5.50 m.'dir.

Revak örtüsünü taşıyan altı adet sütunun başlık ve kaide dahil yükseklikleri 3.82 m.'dir. 0.61 m. yüksekliğinde ve 0.61 x 0.61 m. ölçülerinde, kare kesitli mermer başlıklar baklavalıdır. 2.935 m. boyundaki sütun gövdeleri Marmara mermerinden olup, alt ve üst bitimlerinde aynı profillere sahip tunç bileziklerle sınırlanmışlardır. Üst bilezikler 0.17 m., alt bilezikler de 0.145 m. kalınlığa sahiptir ve gövdelerin boyutlarıyla orantısızdır. Sütunların gövde alt çevreleri 1.24 m., üst çevreleri ise 1.06 m.'dir. 0.275 m. yüksekliğindeki kaideler, daire kesitli ve profilidir. Sütun aralıkları orta aksta 3.24 m., yanlar da 3.30 m.'dir (Şekil 2.4).

Avlu: Yapının araziye oturtuluş şekline kaynaklanan yamuk planlı avluda, son cemaat yeri ve revaksız avlunun boyutlarına göre oldukça büyük, çokgen planlı bir şadırvan yer alır. Avluda revaksızdır.

2.1.2. Değerlendirme

Yapıda kubbeler, köşe tromplarıyla doğrudan beden duvarlarına oturduğu için, kemer yüksekliği olarak tromp yüksekliğini ve düşey taşıyıcı yüksekliği olarak da, tromp kemerlerinin bastığı duvar yüksekliğini kabul edersek, iç mekân zemininden kubbe kilit taşı yüksekliğinin tromp kemeri kilit taşı yüksekliğine oranı $14.23 / 7.78 = 1.83$; tromp kemeri kilit taşı yüksekliğinin, tromp kemer tabanı yüksekliğine oranı $7.78 / 5.56 = 1.40$ 'tır. Kubbenin etekten kilit taşına olan salt yüksekliğinin, tromp kemer tabanından kilit taşına olan salt yüksekliğine oranı $5.42 / 2.22 = 2.44$; salt tromp yüksekliğinin, tromp kemerinin bastığı duvar yüksekliğine oranı ise $2.22 / 5.56 = 0.40$ 'tır. Bu oran değerleri, Sinan'ın diğer camilerinde görülen kubbe, kemer ve düşey taşıyıcı yükseklik oranlarından çok farklıdır. Bu farklılık tamamen yapının strüktüründen kaynaklanmaktadır. Yukarıda görüldüğü gibi, oran değerlerinin hiçbiri "1" ve "1.5" katsayılarına yakın değildir. Kubbeli, kare planlı hacimlerin her birinin iç mekân ölçüsü 11.39×11.15 m.'dir. Ancak zeminden itibaren her bir kare mekânda iç hacim, ne tromp yüksekliğine, ne de kubbe etek yüksekliğine kadar, küp formunda değildir. Oysa daha geç tarihli, Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa Camii'nde de kubbe, köşe trompları ile beden duvarlarına oturmakta,

ancak iç mekân, tromp yüksekliğinde küp formlu hacme sahip olmaktadır. Yaklaşık **11.00 m.** çaplı kubbe, **5.42 m.** derinliği ile yarım küre formundadır.

Son cemaat yeri revak zemininden kubbe kilit taşı yüksekliğinin, kemer kilit taşı yüksekliğine oranı $7.85 / 5.50 = 1.43$; kemer kilit taşı yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı $5.50 / 3.82 = 1.44$ 'tür. Salt kubbe yüksekliğinin salt kemer yüksekliğine oranı $1.53 / 1.68 = 0.91$; salt kemer yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı da $1.68 / 3.82 = 0.44$ 'tür. bu oran değerleri iç mekâna göre "1" ve "1.5" katsayılarına daha yakındır. Ancak son cemaat yeri revak birimleri de kare prizma formunda değildir. Sütunların beden duvarına uzaklıkları ile yükseklikleri aynı olup, bu ölçü **3.82 m.**'dir. Buna karşın sütun aralıkları **3.30 m.** olduğundan revak birimlerinde taban alanı dikdörtgen, hacimler de dikdörtgen prizma formundadır.

2.2. Şehzade Mehmed Camii

Genel Tanım

Tarihi: Caminin inşası, H. 951 / M. 1544 ile H. 955 / M. 1548 yılları arasında tamamlanmıştır (Cantay, 1989, s.67). Ancak caminin yapımına Şehzade Mehmed'in ölümünden önce mi, sonra mı başlanıldığı konusunda farklı görüşler vardır. Kanunî'nin, Şehzade Camii bitmeden Süleymaniye Camii'nin temellerini attırması ve Eski Sarayın bahçesini bu yapı için ayırması, kendi imaretini bir an önce bitirmek isteğinin bir işareti sayılabilir (Kuban, 1998, s. 102).

Banisi: Şehzade Camii Külliyesi'nin, Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566) tarafından, oğlu Şehzade Mehmed için inşa ettirdiğini caminin Farsça kitabesinden öğrenmekteyiz.

Konumu: Bugünkü adresine göre Külliye, Eminönü İlçesi, Şehzadebaşı'nda, Beyazıt'ı Edirnekapı'ya bağlayan, Şehzadebaşı caddesi üzerindedir. İstanbul'un merkezinde, Fatih ve Bayezid Külliyelerinin arasında, Marmara Denizi ve Haliç'in görülebildiği yüksekçe bir düzlükte kurulu olan Külliye, cami, medrese, mekteb, tabhane, imaret, kervansaray ve Şehzade Mehmed'in türbesinden oluşmaktadır. Daha sonraları caminin kiblesindeki hazirede birçok türbe inşa edilmiştir. Bütün fonksiyonel yapılarını cami ana eksenine paralel eksenin bir tarafında, doğusunda yorumlayarak, külliye avlusu, medrese, simetrik plan kuruluşlu tabhane ve bitişiğindeki kervansaray ile sınırlanmıştır (Cantay, 1989, s.67).

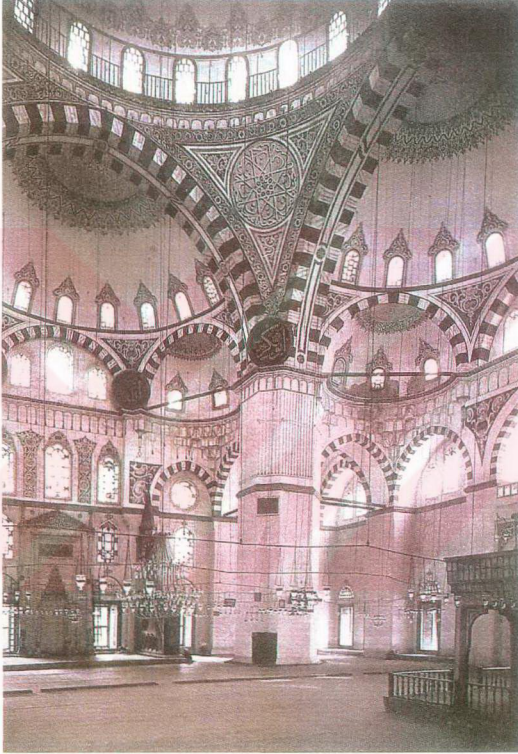
Mimarîsi: Sinan, Hassa Mimarlar Ocağı'na mimarbaşı olduğu 1538 yılından, 1548 yılına kadar geçen on yıllık sürecin sonunda, çıraklık eserim dediği ve ilk büyük yapısı olan Şehzade Camii'ni inşa etmiştir.

Kuzey - güney ve doğu - batı eksenlerinin iki yanında tam bir simetriye sahip olan cami ile avlu, büyüklükleri birbirilerine çok yakın ölçülerde olup, her ikisi de kare planlıdır. Sinan, kubbeli büyük merkezi yapılar için ideal olan, ana kubbeye dört yönde dört yarım kubbe ve ikişer eksedra eklenmesiyle oluşan haç planın kolları arasına küçük birer kubbe yerleştirerek oluşturduğu örtü sistemini, mukarnaslı geçiş öğeleriyle kare planın ana beden duvarlarıyla bütünleştirmiştir.

İç mekânda merkezî kubbe, dört serbest paye üzerine atılan kemerlere pantantiflerle oturmaktadır (Şekil 2.7). Merkezî kubbeye dört yönde katılan yarım kubbeler ve her iki yanlarında yer alan eksedralarla, orta hacim ana eksenler üzerinde dört yöne doğru genişler. Köşelerde, sekizgen kasnaklara oturan küçük birer kubbe ile tamamlanan örtü sistemi, serbest payelerden birbirilerine ve duvar payelerine atılan geniş kemerlerle taşınır. Merkezî kubbeyi taşıyan serbest payeler, dışarıda kubbe kasnağına kadar daire planlı ağırlık kuleleri biçiminde yükselerek dilimli birer kubbe ile örtülürler. Ana kubbenin dört köşesinde, yarım kubbelerin arasında yer alan bu kuleler, yapının örtüsündeki pramidal silüeti meydana getiren kademelenmede belirgin bir şekilde görülür (Şekil 2.8).

Ana beden duvarlarının köşelerindeki duvar payeleri arasında, dörder adet yine duvara bağlı paye yer alır. Bu payeler en fazla kuzey ana beden duvarında olmak üzere, yan duvarlarda da içe taşma yaparak, aralarında derinliği az hacimler meydana getirmişlerdir. Dışta, yan cephelerde bu payelere karşılık gelecek şekilde, yerleştirilen dikdörtgen planlı payeler, dış yan sofaları, beş eşit birime bölerler. Bu birimlerin sadece kuzey uçtakileri çapraz tonoz örtülü olup diğerleri ikişer küçük kubbe ile örtülmüşlerdir.

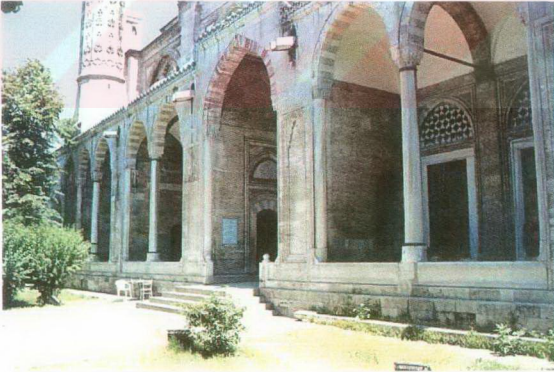
Doğu ve batı cepheleri boyunca uzanan dış yan sofa revakları, Sinan'ın eserleri arasında ilk olarak, Şehzade Camii'nde karşımıza çıkmaktadır (Şekil 2.9). Dış yan sofaların, kuzeyde minare kaideleriyle bütünleşerek son bulması, Osmanlı cami mimarîsinde daha önceleri bir sorun olarak karşımıza çıkan bu mimarî problemi (minare kaidelerinin, yapının cephe düzenlemesindeki yeri ve cami kitlesi ile bütünleşmesi) en uygun şekilde çözüme ulaştırmıştır. Kuzeydeki cümle kapısı



Şekil 2.7 Şehzade Mehmed Camii İç Mekan



Şekil 2.8 Şehzade Mehmed Camii Ön Cepheden Görünüş



Şekil 2.9 Şehzade Mehmed Camii Dış Yan Sofaları

dışında, yan sofalarda, payandalar arasında yer alan kapılar, örtü sistemi, taşıyıcı sistem ve plan ile birlikte yapıda merkezîliği vurgulayan birer mimari öge olarak karşımıza çıkarlar.

Kubbeyi taşıyan dört serbest payeden kuzeybatıda yer alanın yanındaki küçük boyutlu müezzin mahfili ile iç mekânın güney doğu köşesindeki hünkâr mahfili dışında yapıda kadınlar mahfili yoktur. Hünkâr mahfili, iç mekânın güneydoğu köşesinde, serbest paye ile mihrap ve doğu ana beden duvarlarındaki payeleri birbirilerine bağlayan kemerler arasında yer alır. Mahfilin doğu cephesinden ayrı bir girişi vardır. Düşük kottaki dış avlu zemininden merdivenlerle çıkılan, caminin doğu cephesindeki dış yan revakın, güney ucunda yer alan payandanın içine yerleştirilen merdivenle, hünkâr mahfilinin önündeki dış balkona ulaşılır ve buradan mahfile girilir.

Caminin kuzey ana beden duvarı boyunca uzanan son cemaat yeri, avlu ile tam bir simetri bütünlüğü içinde olup avlu revaklarıyla aynı ölçülere sahiptir (Şekil 2.10). Bu yüzden mimari boyut analizinde birlikte düşünülmesi gereken avlu ve son cemaat yeri kare plan bütünlüğünde, cami iç mekânı ile aynı ölçüleri verir. Avluda esas girişi oluşturan kuzey kapısı dışında, doğu ve batı cephelerinde de birer kapı ile dış avluya geçiş sağlanmıştır.

2.2.1. Serbest Düşey Taşıyıcı ve Mekân Boyutları

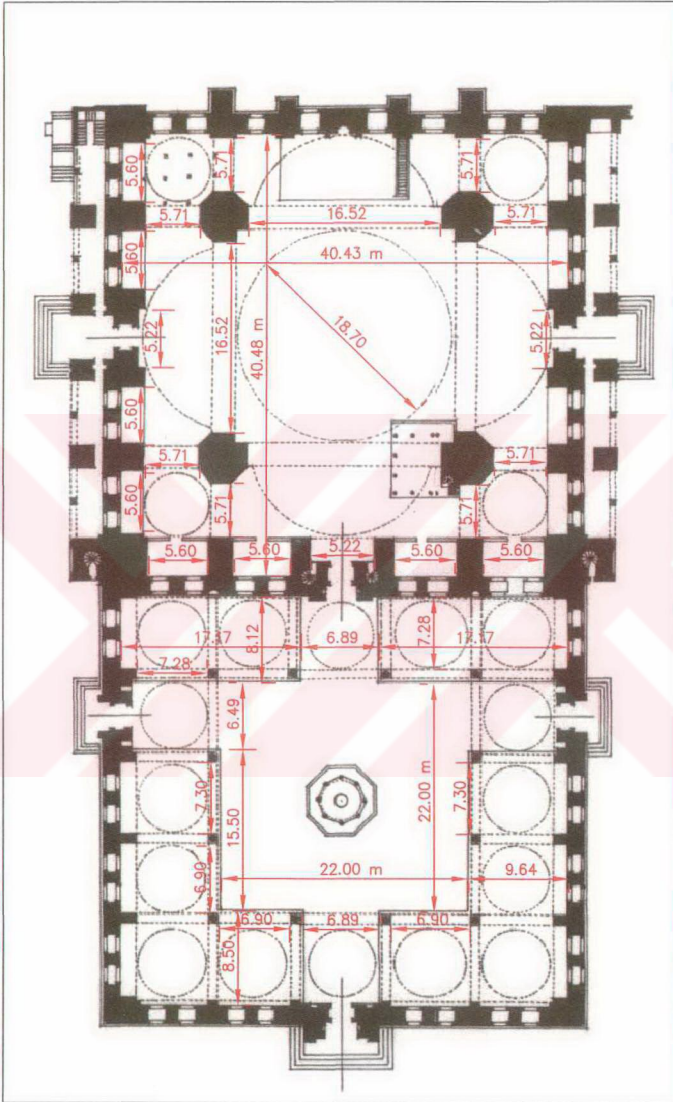
2.2.1.1. İç Mekân

İç Mekân Kuruluşu: Caminin toplam 1640.65 m²'lik iç mekânı, 40.58 x 40.43m. ölçülerinde, kare planlıdır (Şekil 2.11). Zeminden kilit taşına kadar yüksekliği 35.98 m. olan merkezî kubbe, yaklaşık olarak 18.70 m. çapındadır ve etek yüksekliği 25.25 m.'dir. Kubbenin oturduğu dört büyük kemerin zeminden kilit taşına kadar olan yükseklikleri, 24.50 m.'dir. Kemerlerin gerisinde yer alan yarım kubbeler 24.85 m., köşelerde 5.71 x 5.71 m. ölçülerinde kare mekânların üzerini örten bağımsız köşe kubbeleri ise 19.00 m. yüksekliğindedirler. Köşe kubbelerin çapları yaklaşık, 5.50 m.'dir. Ana kubbeyi taşıyan kemerlerin, yarım kubbelerin ve köşe kubbelerin başlangıç seviyeleri, paye yüksekliklerine eşittir.

Kubbeyi taşıyan dört serbest paye, birbirilerine 16.52 m., ana beden duvarlarına bağlı payelere ise 5.71 m. uzaklığında yerleştirilmişlerdir. Yükseklikleri 15.34 m. olan payelerin kaide yükseklikleri 0.47 m.'dir ve her birini zeminden 9.10 m.



Şekil 2.10 Şehzade Mehmed Camii Son Cemaat Yeri ve Avlu Revakları



Şekil 2.11 Şehzade Mehmed Camii Planı (Ali Saim Ülgen'den alınarak ölçülendirilmiştir)

yükseklikte, sütun bileziklerine benzer profillere sahip, 0.34 m. kalınlığında yatay silmeler dolandır. Bunun üzerinde, paye yüzeyleri, altta ve üstte birer yatay silme ile sınırlandırılmış, düşey çubuk silmelerle kaplıdır. Payeler üst bitimlerinde, tek sıra kaş kemer motifli bordür üzerinde 0.29 m. kalınlığında tepe silmeleriyle son bulur.

Serbest payelerin plan kesitleri, iki farklı kenar uzunluğuna sahip sekizgenlerdir. Sekizgenin, kubbe merkezinden geçen diagonal eksenle kesişen kenarları 1.30 m., diğer kenarları ise 2.04 m.'dir. Payelerin orta mekâna bakan yüzleri, zeminden yaklaşık 6.00 m. yüksekliğe kadar, içe doğru dik açı ile girinti yaparlar. Niş biçimindeki bu girintilerin bir kenarı 0.92 m. derinliğindedir ve üstte, mukarnashı kavsaralarla son bulurlar. Sinan, payelere böyle bir biçim vererek, orta mekânın vurgusunu, mekân bütünlüğünü bozmadan güçlendirmiş ve plandan da anlaşılacağı gibi, kubbenin oturduğu kemerlerin oluşturduğu kare tabanın, iç mekân zeminindeki izdüşümünü net bir biçimde ifade etmiştir.

Yapının mihrap duvarındaki düşey taşıyıcılar daha çok dışa doğru çıkıntı yapan duvar payandalarıdır. Ancak kuzey ana beden duvarında, cümle kapısının iki yanında, iç mekâna 3.35 m. taşan ikişer payeden, kapı tarafındakiler 1.86 m., diğerleri ise 2.60 m. genişliğindedir. Buna bağlı olarak payelerin iki yanında oluşan hacimler, 3.35 x 5.60 m. ölçülerinde, dikdörtgen planlıdır. Kuzeydeki cümle kapısının iki yanındaki payelerin birbirine uzaklıkları, doğu ve batı kapılarındakiler ile aynı olup 5.22 m.'dir. Diğer duvar payeleri arasındaki uzaklık 5.60 m.'dir. Yan duvarlardaki payeler ve arasındaki hacimlerin simetrik yerleşimi ve genişlikleri de kuzey duvarındakilerle aynıdır. Ancak kapı eksenlerinin iki yanındaki ile köşelerdeki payelerin, dolayısıyla ara hacimlerin derinlikleri birbirilerinden farklıdır. Kapı yanındakiler 1.86 m., köşelerdekiler ise 1.36 m. derinliğindedir.

Kadınlar Mahfili: Diğer Sinan camilerinde rastladığımız yan mahfiller, Şehzade Camii'nde yoktur. Zaten yan duvar payeleri arasında, 1.36 m. derinliğinde oluşan hacimlerin mahfil fonksiyonunu yüklenmeleri de, mümkün değildir. İç mekân ile orantılı ölçülere sahip, geniş, yan mahfillerin oluşturulması, her iki eksende de tam simetrik olan, merkezî kubbeli yapıda elde edilen mekân bütünlüğünü büyük olasılıkla bozabilirdi. Kuzey duvarı boyunca, kapının iki yanında, payeler arasında oluşan 3.35 x 5.60 m. ölçülerindeki sahnlar ise içe taşma yapmadan, kare mekânın bütünlüğünü bozmayacak biçimde mahfil işlevini üstlenir.

Hünkâr Mahfili: İç mekânın güneydoğu köşesinde yer alan hünkâr mahfili, 8.48 x 7.15 m. ölçülerinde olup dikkörtgen bir plana sahiptir. Hünkâr mahfili dört adet sütun formlu ahşap destek ve dört mermer sütun olmak üzere toplam sekiz adet düşey taşıyıcı ile taşınmaktadır.

Güney ve doğu yönlerinde mahfili taşıyan ahşap destekler, 0.14 x 0.14 m. ölçülerinde kare kaideleri, ince uzun gövdeleri ve ufak boyutlardaki devşirme görünümlü sütun başlıkları ile stilize sütun formuna sahiptirler.

Kuzey ve batı yönlerinde, payeler arasına yerleştirilmiş ikişer sütun, başlık dahil 2.735 m. yüksekliğinde olup, kaidesiz olarak zemine otururlar. 0.375 x 0.280 m. ölçülerinde dikkörtgen kesitli, mukarnaslı başlıklar, 0.45 m. yüksekliğindedir. Kuzeyde iki mermer gövdeli sütun yer alır. Batıdakilerden mihrap duvarı tarafında olanı serpatin, paye tarafındaki ise, tektonik breş (Vezirhan) gövdelidir (Alper, 1998). Sütunların gövde alt çevresi 0.96 m., üst çevresi 0.79 m.'dir. Gövdelerin alt ve üst bitimlerinde, 6 cm. kalnlığındaki tunç bilezikler farklı profillere sahiptir.

Birbirilerine, 3.67 m. yüksekliğindeki sivri kemerlerle bağlanan sütunların aralıkları her iki cephede de, orta aksta 1.62 m., yanlarda 1.77 m.'dir. Mahfil altındaki tavan yüksekliği, 3.70 m.'dir.

Müezzin Mahfili: İç mekânda, kuzeybatıdaki serbest payenin doğu kenarına dayalı olan müezzin mahfili 5.88 x 5.52 m. ölçülerinde kareye yakın dikkörtgen planlıdır. Mahfil alanı 32.45m²'dir. Mahfilin oturduğu zemin, cami zemininden 0.245 m. yükseltilmiştir. Birbirilerine 1.53 m. aralıklarla, üç yönde sıralanan yedi adet ayakla taşınan mahfil, 2.58 m. yüksekliğindedir. Korkuluk yüksekliği ise, 3.33 m.'dir. Bir kenarı 0.115 m. genişliğindeki sekizgen ayakların boyu 2.24 m. olup, 0.11 m. yüksekliğinde ve 0.28 x 0.28 m. ölçülerinde kare kesitli kaidelere oturmaktadır. Müezzin mahfiline, payenin kırık köşesine yerleştirilen merdivenden ulaşılmaktadır.

2.2.1.2. Dış Mekân

Dış Sofalar: Yapının doğu ve batı cepheleri boyunca uzanan dış yan sofalar, kuzeyde minare kaideleri, güneyde ise üst kata çıkan merdiven kovalarının yer aldığı hacimlerle sınırlanmıştır. Her bir yan revak, dört adet dikkörtgen planlı payanda ile beş hacime bölünmüştür. Orta ekseninde, caminin doğu ve batısındaki giriş kapıları önünde yer alan hacimler, yaklaşık 4.00 x 4.00 m. ölçülerinde kare

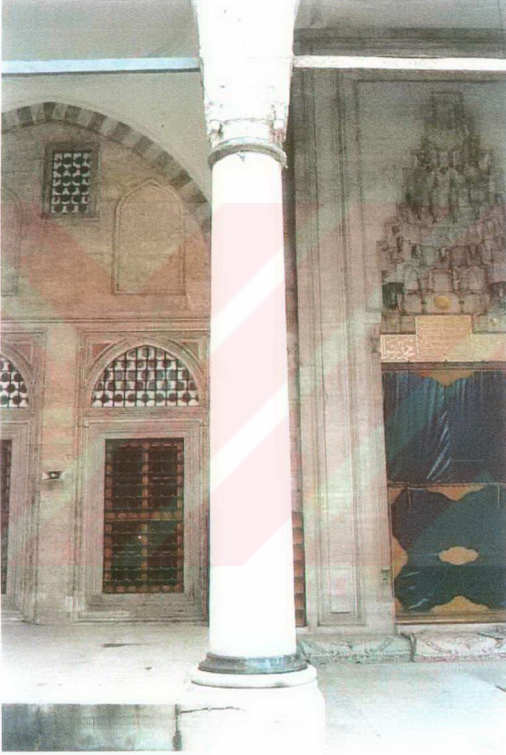
planlı ve çapraz tonoz örtülüdür. Orta hacmi yan kanatlardan ayıran payandalar 1.80 m. genişliğinde, 2.21 m. derinliğindedir. Her biri, 16.15 m. uzunluğunda, 3.60 m. derinliğinde olan yan kanatları, 2.04 m. genişliğinde ve 2.42 m. derinliğindeki payandalar, iki eşit hacime böler. 6.15 x 3.60 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı yan hacimlerden güneydekiler ikişer çapraz tonoz, diğerleri ise yine ikişer kubbe ile örtülüdürler.

Yan hacimlerin örtüsünü, payandalar arasında yer alan birer adet sütun taşımaktadır. Yüksekliği 0.55 m. olan altlıkların üzerine yerleştirilen sütunlar, kaideleri ile birlikte korkuluk seviyesinin üzerine yükseltilmişlerdir. Başlık ve kaide dahil yükseklikleri 5.08 m. olan mermer sütunların mukarnaslı başlıkları 0.62 m. yüksekliğinde olup, 0.56 x 0.56 m. ölçülerinde kare kesitlidir. Altta ve üstte 7.5 cm. kalınlığında bileziklerle son bulan, 3.97 m. boyundaki gövdelerde alt çevre 1.375 m., üst çevre 1.175 m.'dir.

Son Cemaat Yeri ve Avlu: Caminin kuzey cephesi önünde yer alan beş bölümlü ve kubbeli son cemaat yeri, gerek ölçüleri gerekse mimari özellikleri açısından, bazı küçük farklılıklar dışında avlu revakları ile tam bir bütünlük içerisinde. 41.23 x 38.62 m. ölçülerinde, kareye çok yakın dikdörtgen planlı son cemaat yeri ve avlu alanı toplam 1592.30 m²'dir. 41.23 m. uzunluğunda ve 8.12 m. derinliğindeki son cemaat yeri ise tek başına 334.78 m²'lik bir alana sahiptir. Yan kanatlar avlu zemininden 0.46 m. yükseltilmiştir ve her biri 17.17 m. uzunluğundadır. Mihrap ekseri üzerindeki orta hacimin genişliği 6.89 m., derinliği 8.12 m.'dir.

Revakı örten yaklaşık 6.50 m. çapındaki beş kubbe, pandantiflerle sivri kemerlere oturmaktadır. Kubbe yüksekliği orta aksta zeminden kilit taşına kadar 17.55 m.'dir. Yanlardaki kubbelerin yüksekliği ise son cemaat yeri zemininden kilit taşlarına kadar, içten dışa doğru sırasıyla 13.70 m. ve 13.82 m.'dir.

Kubbelerin oturduğu sivri kemerler yükü iki uçta duvar payandalarına ortada ise dört sütuna aktarır. Kemer yükseklikleri orta aksta 10.00 m., yan kanatlarda 9.54 m.'dir. Son cemaat yeri yan duvarlarından içe doğru 1.50 m. taşan, 0.84 m. genişliğindeki payandaların yükseklikleri sütunlarla aynıdır. Bu payandaların arasında yer alan mukarnas başlıklı sütunların, başlık ve kaideleri dahil yükseklikleri, 5.57 m.'dir. 0.88 m. yüksekliğinde ve 0.83 x 0.83 m. ölçülerindeki kare kesitli başlıklar, 4.45 m. boyundaki gövdelere oturur. Gövdeleri altta 12 cm.,



Şekil 2.12 Şehzade Mehmed Camii Son Cemaat Yeri
Revak Sütunu

üstte ise, 14 cm. kalınlığında madenî bilezikler sınırlar. Altta ve üstte birbirilerinden farklı profillere sahip bilezikler, her sütunda tekrarlanmıştır (Şekil 2.12) doğudan batıya doğru gövde alt çevreleri sırasıyla; 2.20 – 2.17 – 2.17 – 2.34 m., gövde üst çevreleri ise; 2.02 – 1.98 – 1.98 – 2.05 m.'dir.

Avlu ve son cemaat yerinde Köşe sütunları Kestanbol granitinden orta aksın iki yanındakiler ise Marmara mermerindedir. Sütun aralıkları orta aksta 7.30 m., yanlarda 6.90 m.'dir. Avlu revakında kubbe, kemer ve sütun ölçüleri son cemaat yeri ile aynıdır ve bu durum, dört revak cephesinde de aynı simetrik düzende görülür. Avlu revak kollarında yükseltilmiş zemin doğu ve batı yönlerinde 15.50 m. uzunluğundadır. Avlu kuzey kapısı önündeki kubbe, zeminden kilit taşma kadar 14.96 m., doğu ve batı kapılarının önündeki kubbeler ise, 14.21 m.'dir. Kuzey revaktaki sütunların gövde alt çevreleri 2.08 m., üst çevreleri 1.92 m.; yan revaklarda alt çevreler 2.10 m., üst çevreler ise, 1.90 m.'dir.

Şehzade Camii'nin iç ve dış mekân düşey taşıyıcılarına ait ölçüler toplu halde (Tablo 2.2)'de, bu taşıyıcıların ölçekli çizimleri de (Şekil 2.13)'te verilmiştir.

2.2.2. Değerlendirme

Cami iç mekânı, orta mekân ve köşe mekânlarının alan ölçüleri arasında bazı sayısal ilişkiler söz konusudur. Kubbe altında, köşe noktalarını payelerin belirlediği kare planlı orta mekânın alan ölçüleri, 18.36 x 18.36 m.'dir. Burada bir kenar ölçüsü olan 18.36 m., paye uzaklığı ile payelerin orta mekâna bakan köşelerindeki girintilerin toplamından elde edilmiştir ($2 \times 0.92 = 1.84$ m., $16.52 + 1.84 = 18.36$ m.). Buna göre orta mekânın alanı $18.36 \times 18.36 = 337.08$ m²'dir. İç mekânın toplam alanı (1640.65 m²) ile orta mekân alanının birbirilerine oranı $1640.65 / 337.08 = 4.86$ 'dır. Diğer bir ifadeyle, iç mekân orta mekânın yaklaşık 5 katıdır. Orta mekân alanı ise, ana payelerden duvar payelerine atılan kemerler arasında kalan, 5.71 x 5.71 m. ölçülerindeki köşe mekânların alan ölçüsünün (32.60 m²) yaklaşık 10 katıdır ($337.08 / 32.60 = 10.34$). Alınan ölçülere göre iç mekân alanı, köşe mekânların alan ölçüsünden yaklaşık 50 kat daha büyüktür ($1640.65 / 32.60 = 50.32$).

Burada yapıya özgü olarak, yukarıda verilen alan ölçülerinin, birbirilerine oranlarında karşımıza çıkan sayısal değerler arasındaki 5, 10 ve 50 katsayıları dikkat çeker.

Bunun yanı sıra, Hünkâr mahfilinin, iç mekânın güneydoğusundaki köşe mekân ölçüleriyle sınırlandırılması ve kuzeybatıdaki ana payeye bitişik olarak yerleştirilen müezzîn mahfilinin alan ölçüsünün de neredeyse ($5.88 \times 5.52 = 32.45 \text{ m}^2$) köşe mekân alan ölçüsüyle aynı olması, iç mekân kuruluşunun plan ölçülerinde birim modül olarak köşe mekân alan ölçüsünün kullanıldığı düşüncesini kuvvetlendirir.

Üzerinde durmak istediğimiz bir nokta da; cami planında kare iç mekân, kuzey-güney ve doğu-batı yönlerinde birbirlerine paralel dörder eksenle bölündüğünde, her biri yine köşe mekân büyüklüğünde 25 modül elde edilir. Ancak burada göz ardı edilen, kubbeyi taşıyan ana payelerden duvar payelerine atılan ve her biri 2.60 m. genişliğindeki kemerlerdir. Birim mekânın ölçüleri belirlenirken, kemer ve paye kalınlıkları da hesaba katılmamıştır.

Ana kubbeyi taşıyan payelerin birbirlerine olan uzaklıkları (16.52 m.) ile yükseklik ölçüleri (15.34 m.) birbirlerine çok yakındır. Buna göre kubbe altında oluşan orta hacim, kemer üzüngü seviyesine kadar kare prizmadır.

İç mekânda ana kubbe, kubbenin pandantiflerle oturduğu dört büyük kemer ve kubbeyi taşıyan dört payeden oluşan baldaken ile dış mekânda, son cemaat yeri revak birimine ait yine kubbe, kemer ve sütun yükseklik ölçülerini kendi içlerinde oranladığımızda, birbirlerine yakın ölçüler elde edildiği görülür. Şöyle ki;

İç mekân zemininden alınan ölçülere göre, ana kubbenin kilit taşı yüksekliği 35.98 m., kemer kilit taşı yüksekliği 24.55 m., paye yüksekliği de 15.34 m.'dir. Kubbe yüksekliğinin kemer yüksekliğine oranı $35.98 / 24.55 = 1.46$; kemer yüksekliğinin paye yüksekliğine oranı ise $24.55 / 15.34 = 1.60$ 'dir. Son cemaat yeri revak biriminde ise kubbe yüksekliği 13.70 m., kemer yüksekliği 9.54 m. ve sütun yüksekliği 5.57 m.'dir. Bu ölçüler birbirlerine oranlandığında; revak kubbesinin kemer yüksekliğine oranı $13.70 / 9.54 = 1.43$ ve kemer yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı ise $9.54 / 5.57 = 1.71$ 'dir.

Ana kubbenin, kubbe eteğinden kilit taşıma olan yüksekliği 10.35 m., kemerlerin üzüngü seviyesinden kilit taşıma kadar olan yükseklikleri 9.91 m., payelerin yükseklikleri ise yukarıda da belirtildiği gibi 15.34 m.'dir. Bu ölçülere dayanarak bir oran ilişkisi araştırıldığında; Kubbe yüksekliğinin kemer yüksekliğine oranı $10.35 / 9.91 = 1.04$, kemer yüksekliğinin paye yüksekliğine oranı ise $9.91 / 15.34 = 0.64$ 'tür. Buna göre son cemaat yeri revak kubbe yüksekliğinin kemer yüksekliğine

oranı $4.16 / 3.97 = 1.04$, kemer yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı ise $3.97 / 5.57 = 0.71$ 'dir.

Yukarıda verilen oran değerlerinin yanı sıra, ana kubbe yüksekliğinin son cemaat yeri revak kubbesi yüksekliğine oranı $10.35 / 4.16 = 2.49$, kemer yüksekliklerinin oranı ise $9.91 / 3.97 = 2.49$ olarak karşımıza çıkar.

İç mekânda orta hacim ile dış mekânda son cemaat yeri revakında kubbe, kemer ve düşey taşıyıcı yükseklikleri (ister zeminden, isterse alt başlangıç seviyelerinden itibaren olsun) kendi içlerinde ve birbirlerine oranlandığında, çok yakın sayısal değerlere ulaşıldığı görülmektedir. Yapıda, iki farklı hacimsel birimde, düşey taşıyıcıların aralıkları, kemer açıklıkları ve kubbe çapları değişse de, kubbe ve kemer yüksekliklerinde görülen oran ilişkilerinin korunduğunu söylemek mümkündür.

2.3. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii (İskele Camii)

Genel Tanım

Tarihi: Caminin cümle kapısı üzerindeki Arapça kitabede inşa tarihi, H. 954 / M. 1548 olarak verilmiştir.

Banisi: Cami, medrese, türbe, imaret, mektep ve han yapılarından oluşan külliyenin banisi, Sultan I. Süleyman (Kanunî)'in (1520 – 1566) kızı ve dönemin ünlü sadrazamlarından Rüstem Paşa'nın eşi, Mihrimah Sultan'dır (Kuban, 1997, s.61). Külliyenin inşası, Rüstem Paşa'nın ilk sadrazam olduğu döneme rastlar. Mihrimah Sultan'ın bu Külliye dışında Edirnekapı'da bir külliyesi daha bulunmaktadır. Bazı kaynaklar, Üsküdar'daki külliye kızı adına Kanunî Sultan Süleyman'ın yaptırdığını yazar (Süreyya, 1996, s.41).

Konumu: Üsküdar Meydanı'nda, Üsküdar İskelesi yakınında yer alan Külliye'nin oturduğu arazi, konumu itibarıyla diğer Sinan camilerinde olduğu gibi iyi düşünülmüş ve topografyadan her zaman olduğu gibi akılcıca yararlanılmıştır. Anadolu yakasında, İstanbul Boğazı'nın girişinde, denize çok yakın bir konumda yer alan Mihrimah Sultan Külliyesi, deniz seviyesinden yüksekçe, bir set üzerinde kuruludur. Cami, medrese, imaret, hamam, mektep ve Kaptan-ı Derya Sinan Paşa'nın türbesi, külliye yapılarını oluşturur. Cami eksenine

dik konumlanan medrese, yer alır. Günümüze ulaşamayan tabhane ve imaret, caminin batısına paralel bir eksen meydana getirmekte idi (Cantay, 1989, s.68).

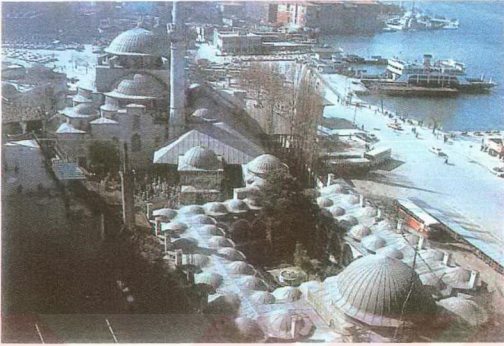
Mimarisi: Sinan camilerindeki mekân arayışlarının sürekliliği içerisinde önemli bir aşama olan Mihrimah Sultan Camii, Sinan'ın yaratıcı kişiliğini ortaya koyan, 1540'lı yıllarda iki önemli eserinden biridir. Mihrimah Sultan Camii ile birlikte aynı yılda tamamlanan Şehzâde Camii'nde ulaşılan nokta, kubbeli merkezî mekân strüktürünün ideal çözümüdür. Oysa Mihrimah Sultan Camii'nde görülen, merkezî kubbeye üç yönde yarım kubbe eklenmesi ile karşımıza çıkan mekân tasarımı, yeni bir aşamanın başlangıcı olarak düşünülebilir (Şekil 2.14).

Sinan'ın Şehzâde Camii'nde uyguladığı merkezî kubbeye dört yönde yarım kubbe eklemesinin, Mihrimah Sultan Camii'nde giriş yönünde yarım kubbe olmaksızın tekrar edildiği yorumu kanımızca, her iki yapının sadece planlarına bakılarak söylenen iki boyutlu ve eksik bir değerlendirmedir. Mihrimah Sultan Camii'nde doğrudan kubbe altına girilerek yaratılmak istenen etki ile, Şehzade Camii'nin iç mekânında bütün unsurlar ile vurgulanan merkezî kubbenin yarattığı etki birbirilerinden farklıdır.

Yapıda ana kubbe, mihrap tarafında dört yapraklı yoncaya benzer plana sahip iki serbest paye ile kuzey ana beden duvarına bağlı iki duvar payesine pandantiflerle oturur. Kubbeyi mihrap ve doğu-batı yönlerinde destekleyen üç yarım kubbe ise, ikişer tromp ile beden duvarlarına ve serbest payelerden duvarlara atılan geniş kemerlere oturur. Geçiş elemanları olarak kullanılan tromplar, iç mekânda mukarnas sıralarıyla bezeli çıkmalarla beslenir. İç mekânın güneyinde, yarım kubbeler arasında kalan kare planlı, köşe mekânlar ise birer küçük kubbe ile örtüldür.

Dışta, kubbenin oturduğu kare alt yapının sınırlarını belirleyen, geniş paye kemerlerinin üzerinde yükselen duvarlar, her ne kadar üç yönde yarım kubbelerle hafifletilmeye çalışılmışsa da, köşelerde Sinan'ın camilerinde sıkça karşılaştığımız ağırlık kuleleri yerine, pandantiflerin arkaları dolgulanarak oluşturulan kare prizmanın sergilediği ağır kütleli görünüş, bu yapıda özellikle giriş yönünde, son cemaat yeri önündeki dış revakı örten geniş saçaklı çatı ile gizlenmiştir.

İç mekânda, kubbeyi taşıyan iki serbest paye ile kuzey duvarındaki iki duvar payesinin yanısıra, kuzey-güney ve doğu-batı yönlerinde bu serbest payelerle aynı



Şekil 2.14 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii Genel Görünüş
(D.Kuban)



Şekil 2.15 Üsküdar Mihrimah Sultan
Camii İç Mekan (D.Kuban)

eksen üzerinde bulunan mihrap duvarında iki, yan duvarlarda da birer paye, yapının ana strüktüründe ikincil taşıyıcı olarak yer alır (Şekil 2.15).

Günümüzde, kuzey beden duvarı önünde, cümle kapısının iki yanındaki duvar payeleri arasında kalan az derin hacimler, sonradan ilave edilen ahşap konstrüksiyon ile iki katlı mahfil olarak değerlendirilmiştir.

Müezzin mahfili olduğu kabul edilen, cümle kapısı üzerindeki dar hacimli ve korkuluklu mekânın, hem bulunduğu yer, hem de zemin katla bağlantısı açısından böyle bir fonksiyonu üstlenmesi, özellikle bir Sinan yapısında klasik tavrın belirleyici ilkelerine ters düşmektedir. Ancak sivri kemer profilli tonoz ile örtülü olan bu mekâna, Sinan'ın bazı camilerinde rastlamak mümkündür (Şehzade ve Rüstem Paşa camilerinde olduğu gb.).

Cümle kapısının yanına bitişik bir merdiven ile ulaşılan müezzin mahfili, altı tam bir yarım sütun ile taşınır. Mahfil, zeminden bir basamak ile yükseltilirken, üst katta cümle kapısı ile paye arasında kalan boşluğu da içine alarak kuzeye doğru genişlemektedir. Buradan, cümle kapısının batısındaki pencerenin üzerinde yer alan ahşap mükebbireye bir kapı ile ulaşılır.

Yapı kütesinden doğu ve batı yönlerinde iki yana doğru taşan kuzey beden duvarı boyunca uzanan kubbeli son cemaat yeri, beş birimli olup, her yönüyle Klasik dönem mimarî özelliklerini gösterir. Revak kubbeleri kemerlere pandantiflerle oturur. Giriş aksı üzerinde yer alan revak birimi üstte kubbe ile, içte ise tonoz örtülüdür. Üstte beş kubbeden oluşan revak örtüsü, kemerlerle kuzeyde altı adet mukarnas başlıklı sütuna, kible tarafında ise bu sütunlarla aynı görünüşe sahip, beden duvarına bağlı yarım sütunlara taşınmıştır.

Son cemaat yeri revakını üç yönde saran dış revak, Sinan'ın bir çok camisinde gördüğümüz bir uygulamadır. Ancak burada Mihrimah Sultan Camii'nin deniz kenarındaki konumunu göz önüne alarak, yapının giriş cephesinin ayrı bir önem kazandığını söylemek mümkündür. Köşelerde "L" planlı ayaklar ile birlikte yanlarda ikişer, kuzeyde ise yedi sütun ve iki "T" planlı ayak ile taşınan tek yönde eğimli, yüksek çatının geniş saçakları, eli böğründelerle desteklenmiştir.

Dış revakın önünde ve mihrap ekseninde yer alan yirmi kenarlı, çokgen planlı şadırvan, kare planlı ve sütunlu bir revak altına alınarak üzeri, dış revak örtüsü ile bütünleşen bir çatı ile örtülmüştür. Önde beş adet sütun, arkada ise dış revak ile

paylaştığı “T” planlı iki ayağa oturan şadırvan örtüsü, arkasındaki dış revak ile birlikte camiye, sivil mimari görüntüsü sergileyen farklı bir yorum kazandırmıştır. Bu da Sinan’ın eserlerinin, çevresindeki doğal ve mimarî doku ile ne kadar etkileşim içinde olduğunu gösteren güzel bir örnektir.

2.3.1. Mekân ve Serbest Düşey Taşıyıcı Boyutları

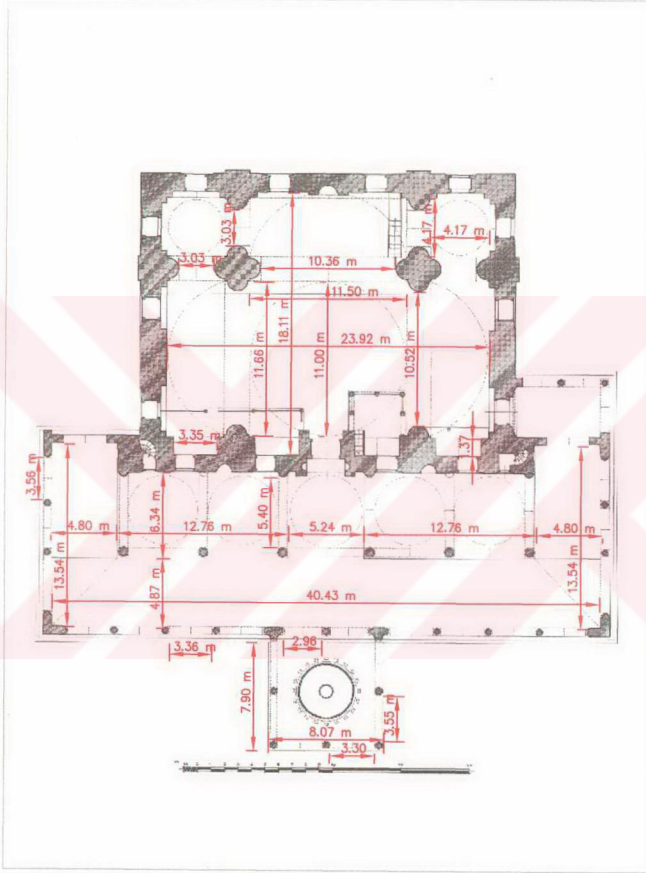
2.3.1.1. İç Mekân

İç Mekân Kuruluşu: Mihrap eksenine dik, enine gelişen dikdörtgen plana sahip yapının iç mekân ölçüleri 18.11 x 23.92 m. olup, toplam alan 433.20 m²’dir (Şekil 2.16). Yaklaşık 11.00 m. çapındaki kubbenin iç mekân zemininden kilit taşına kadar olan yüksekliği 23.98 m., etek yüksekliği ise 17.71 m.’dir. Kubbenin oturduğu dört büyük kemer, doğu-batı yönünde 10.90 m., kuzey-güney yönünde de 11.06 m. açıklığındadır. 1.74 m. kalınlığındaki kemerlerin kilit taşlarına kadar olan yükseklikleri 16.43 m., üst bitimleri de 17.21 m.’dir.

Orta kubbeyi taşıyan 10.58 m. yüksekliğindeki dört payeden mihrap tarafındaki iki adet serbest paye, dört yapraklı yonca planına sahip olup, her bir kenarını oluşturan yarım dairelerin çevreleri 2.10 m.’dir. Dört yönde yarım daire biçimindeki kenarların, birbirileri ile birleştikleri köşelerde, dışa doğru 0.17 x 0.17 m ölçülerinde birer dış yapan, dik açılı, düşey profiller yer alır. 9.64 m. yüksekliğinde gövdelere sahip serbest payeler, üst bitimlerinde, başlık görünümünde olan ve dört yönde dolanan, 0.94 m. yüksekliğe sahip, iki mukarnas sırası ile son bulur (Şekil 2.17). Her biri 1.83 m. genişliğinde, dört yöne doğru çıkma yapan başlık yastıkları, üzerine oturan kemerlerden yanlara doğru 4.5 cm. taşma yapar. Payelerin kuzey bitimlerinden mihrap duvarına kadar iç mekân zeminini, ana kubbe ve iki yanda yer alan yarım kubbelerin kapladığı alanın zemininden, 0.18 m. daha yüksektir.

Ana kubbeyi taşıyan, kuzey beden duvarına bağlı diğer iki paye, serbest payelerle ± 0.04 m. farkla, aynı yükseklik ölçülerine sahiptir. Ayrıca bu payelerin iç mekâna bakan yüzleri, serbest payelerle aynı görünüştedir. Ancak, diğer beden duvarlarına göre et kalınlığı daha az olan kuzey duvarından iç mekâna 1.37 m. taşma yaparlar. Böylece, kuzey duvarı önünde, payeler arasında, 3.35 x 1.37 m. ölçülerinde, küçük dikdörtgen planlı hacimler meydana gelmiştir.

İkisi serbest, ikisi kuzey duvarına bağlı, yukarıda ölçüleri verilen dört ana payenin birbirilerine uzaklıkları kuzey-güney doğrultusunda 10.52 m., doğu-batı



Şekil 2.16 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii Planı (Ali Saim Ülgen'den alınarak ölçülendirilmiştir)



Şekil 2.17 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii Paye Başlığı

doğrultusunda 10.36 m. olup, serbest payelerin mihrap ve yan beden duvarlarında yer alan ikincil taşıyıcı payelere olan uzaklıkları ise 3.03 m.'dir.

Ana kubbeyi üç yönde destekleyen yarım kubbelerin, kemerlerin gerisinden alınan ölçülere göre iç mekân zemininden kilit taşı yükseklikleri 16.93 m., etek yükseklikleri ise, 11.43 m.'dir. Yarım kubbelerin iki yanında, serbest payelerden duvar payelerine atılan kemerler ile beden duvarları arasında, köşe trompları yer alır. Tromp kemerlerinin kilit taşı yükseklikleri 11.64 m. olup, kemerlerin mukarnaslı çıkmalara oturan taban yükseklikleri, 8.86 m.'dir.

Mihrap duvarı ve yan duvarlarda yer alan payelerin başlık dahil yükseklikleri, 5.39 m., gövde yükseklikleri 4.36 m., başlık yükseklikleri de 1.03 m.'dir. İç mekâna 1.03 m. taşma yapan bu duvar payeleri serbest payelere, kilit taşı yükseklikleri 7.38 m. olan kemerlerle bağlanır. Bu kemerlerin kalınlıkları, orta kubbeyi taşıyan 1.74 m. kalınlığındaki kemerlerle aynıdır.

İç mekânın güneyinde, serbest payelerin gerisinde ve yarım kubbelerin arasında kalan, 4.17 x 4.17 m. ölçülerindeki kare planlı köşe hacimler, zeminden kilit taşına kadar yükseklikleri 11.24 m., etek yükseklikleri ise 8.38 m. olan, yaklaşık 4.00 m. çapındaki köşe kubbeleri ile örtülüdür. Bu kare planlı ve kubbeli köşe hacimleri, cami iç mekânında, ana kubbe ve yarım kubbelerin altında oluşan "T" planlı orta mekândan, ölçüleri yukarıda verilen dar açıklıklı, kalın ve alçak kemerlerle ayrılır. Orta mekândan kopuk gibi görünmekle birlikte bu hacimler, yapının dikkörtgen plan bütünlüğü içinde birim karelerdir. Buna göre iç mekân kuzey-güney doğrultusunda üç, doğu-batı doğrultusunda ise dört birim kareden oluşmaktadır.

Yapıda cümle kapısının kemer yüksekliği 3.45 m., açıklığı ise 1.88 m.'dir. Kapının iki yanında iç mekâna doğru taşan çıkmalara birbirilerine uzaklığı 2.37 m.'dir.

Kadınlar Mahfili: Caminin kuzey beden duvarı önünde, duvar payelerinin her iki yanında oluşan 3.35 x 1.37 m. ölçülerindeki hacimlere, sonradan ilave edilen ahşap konstrüksiyonlu, iki katlı mahfil düzenlemesi orjinal değildir. Bunun dışında, camide, kadınlar mahfili yer almamaktadır.

Müezzin Mahfili: Mihrimah Sultan Camii iç mekânına girildiğinde, batı yönünde, hemen cümle kapısına bitişik yer alan ve orta kubbenin altındaki kare mekâna 3.10 x 4.11 m. ölçülerinde taşan müezzin mahfili, iç mekânda hareketliliği sağlayan önemli unsurlardan biri olmuştur. İç mekân zemininden bir basamak ile 0.17 m.

yükseltilmiş olan mahfil, üst kat zeminine kadar 3.56 m. yüksekliğindedir. Alt kat tavan yüksekliği 3.30 m. olan müezzin mahfilini, başlık ve kaide dahil yükseklikleri 3.25 m. olan, altı tam ve bir yarım (doğuda, kapı yanındaki merdivenin yaslandığı çıkmanın önünde) sütun taşır. Sütunların, 0.38 x 0.38 m. ölçülerinde kare kesitli, baklavali başlıklarının yükseklikleri 0.375 m.'dir.

Gövdelerinde iki farklı malzeme kullanılan mahfil sütunlarından iki köşede yer alanlar kireçtaşından (Vezirhan), diğerleri ise breşendir (İscehisar) (Alper, 1998, s.43). 2.80 m. boyundaki gövdelerin alt çevreleri 1.00 m., üst çevreleri 0.83 m.'dir. Alt ve üst bileziklerin kalınlıkları ve profilleri birbirilerinden farklıdır. Her sütunda tekrarlanan tunç bileziklerden alt sıradakiler 0.06 m., üst sıradakiler de 0.075 m. kalınlığındadırlar. Sütunlar, tam kare yada köşeleri pahlanmış prizma formundaki kaidelere oturur. 0.17 m. yüksekliğindeki kaideler, yükseltilmiş mahfil alt kat zemini ile bütünüleşir. Sütun aralıkları önde 1.54 m., yanlarda ise 1.12 m.'dir.

2.3.1.2. Dış Mekân

Son Cemaat Yeri: Yapının kuzey cephesi boyunca uzanan beş bölümlü, kubbeli son cemaat yeri, 30.82 m. boyunda, 6.35 m. derinliğinde olup, 195.70 m²'lik bir alana sahiptir. 12.76 m. uzunluğundaki yan kanatlar ikişer adet kubbeli birimden oluşur. Yan kanatların zemini, girişteki revak birimi ve dış revak zemininden 0.50 m. yükseltilmiştir. Çapları yaklaşık olarak 4.50 m. olan kubbelerin, yan kanatların zemininden kilit taşlarına kadar olan yükseklikleri, 11.35 m., etek yükseklikleri de 8.80 m.'dir. Orta akstaki revak birimini örten tonoz yüksekliği ise 12.82 m.'dir. Son cemaat yeri revak kubbelerinin pandantiflerle oturduğu kemerlerin, yan kanat zemininden kilit taşlarına kadar olan yükseklikleri 8.33 m., giriş aksındaki kemerin ise 8.82 m.'dir. Kemerler, kuzeyde altı adet sütuna, güneyde ise, caminin beden duvarına bağlı yarım sütunlara oturur.

Revak örtüsünü taşıyan altı adet sütunun, başlık ve kaide dahil yükseklikleri 5.28 m.'dir. Bu sütunların, 0.92 m. yüksekliğinde ve 0.76 x 0.76 m. ölçülerinde kare kesitli, mermer başlıkları mukarnalıdır. 4.05 m. boyundaki Marmara mermerinden gövdeleri sınırlayan, oldukça kalın, alt ve üst bilezikler 0.21 m. kalınlığında, tunçtan ve hemen hemen aynı profillere sahiptirler. Sütunların gövde alt çevreleri 1.80 m., üst çevreleri 1.55 m.'dir. Yüksekliği 0.19 m. olan mermer kaideler daire

planlı, ve profillidir. Kaideler, dikdörtgen prizma formundaki altlıklarla bütün olarak şekillendirilmişlerdir.

Son cemaat yeri revak sütunlarının aralıkları, doğudan batıya doğru sırasıyla 5.44 – 5.42 – 5.44 – 5.44 – 5.43 m., yanlarda ise 5.40 m.'dir.

Dış Revak: Son cemaat yerini üç yönde saran “U” planlı dış revak, kuzeyde, 4.87m. derinliğinde ve 40.43m. uzunluğundadır. İki yanda yer alan revak kollarının ise uzunlukları 13.54 m., genişlikleri 4.80 m.'dir. Buna göre dış revakın toplam alanı 282 m²'dir.

Dış revakın içte, son cemaat yeri tarafında 9.59 m., dış tarafta ise 6.91 m. yüksekliğindeki tek yönde meyilli çatısı, kemerlerle altı ayak ve onbir adet sütuna oturur. Köşelerde yer alan ayaklar “L” kesitlidir ve revak sütunları ile devamlılık göstermesi açısından, uçları yarım sütun formunda son bulur. Sütunlar dış revak sınırlarını belirleyen örme küfeki taşından 0.50 m. yüksekliğinde ve 0.56 m. genişliğinde bir sekiye, kadesiz olarak oturur. Revak sütunlarını birbirilerine bağlayan kemerlerin bu seki üzerinden kilit taşlarına kadar olan yükseklikleri 5.50 m. olup, kuzeydeki girişte, dış revak zemininden ölçülen bu yükseklik 6.00 m.'yi bulmaktadır. Başlık dahil yükseklikleri 3.65 m. olan sütunların, 0.42 m. yüksekliğinde ve 0.56 x 0.56 m. ölçülerindeki, kare kesitli başlıkları baklavahdır. Mermer gövdelerin yükseklikleri 3.30 m., alt çevreleri 1.45 m., üst çevreleri ise 1.29 m.'dir. Gövdeleri, alt bitimlerinde 0.075 m., üst bitimlerinde ise 0.07 m. kalınlığında tunç bilezikler sınırlar. Alt ve üst bilezikler, birbirilerinden farklı profillere sahiptir.

Sütun aralıkları, önünde şadırvanın bulunduğu kuzey cephesinde, orta akstan yanlara doğru sırası ile; 2.96 – 3.37 – 3.35 – 3.36 – 3.38 m.'dir. Revakın batı kolunda kuzeyden güneye doğru sırası ile; 3.53 – 3.79 – 3.25 m., doğu kolunda ise; 3.54 – 3.56 – 3.56 m.'dir.

Avlu: Düzgün bir plana sahip olmayan set üzerinde yer alan Mihrimah Sultan Camii'nin, diğer Sinan camilerinde görülen Klasik dönem mimarî özelliklerine sahip bir revaklı avlusu yoktur. Caminin kible tarafı, hazireyi de içine alacak biçimde bir duvar ile sınırlanırken, deniz tarafında istinat duvarları ile belirlenen ve merdivenlerle ulaşılan bölüm, yapının konumu nedeni ile daha çok bir teras biçiminde düzenlenmiştir. Bu teras içinde yer alan şadırvan, dış revakın önünde,

revakla bütünleşmiş durumda ve mihrap eksenini üzerindedir. Teras zemini ile aynı kottaki şadırvan, 7.90 x 8.07 m. ölçülerinde kare planlı ve sütunlu bir revak ile örtülmüştür.

Yüksekliği 7.00 m. olan şadırvan örtüsü güneyde, cami dış revakının, kuzey kapısının iki yanında yer alan ayaklar dışında beş adet sütun ile taşınır. Revak kemerlerinin şadırvan zemininden itibaren kilit taşı yükseklikleri, 6.50 m.'dir. Sütunların başlık ve kaide dahil yükseklikleri 4.625 m. olup, 0.595 m. yüksekliğindeki baklavah başlıkları 0.57 x 0.57 m. ölçülerinde kare kesitlidir. 3.60 m. boyundaki mermer gövdelerin alt çevresi 1.48 m., üst çevresi 1.30 m.'dir. Gövdeleri alt ve üst bitimlerinde, profilleri birbirilerinden farklı olan ve 0.07 m. kalınlığında tunç bilezikler sınırlar. 0.42 m. yüksekliğinde ve 0.56 x 0.56 m. ölçülerinde kare planlı kaidelerin köşeleri, uzatılmış ters mukarnas öğeleri ile kırılmıştır. Sütunların aralıkları kuzeyde 3.30 m., yanlarda 3.55 m.'dir.

Üsküdar Mihrimah Sultan Camii'nin iç ve dış mekân düşey taşıyıcılarına ait ölçüler toplu halde (Tablo 2.3)'de, bu taşıyıcıların ölçekli çizimleri de (Şekil 2.18)'te verilmiştir.

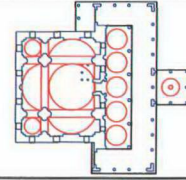
2.3.2. Değerlendirme

Enine dikdörtgen planlı camide, iç mekânın toplam alan $18.11 \times 23.92 = 433.20 \text{ m}^2$ olup, ana kubbe altında payeler arasında kalan orta mekânın alanı $11.50 \times 11.66 = 134.09 \text{ m}^2$ 'dir. İç mekânın güneyinde, iki köşede yer alan ve birer kubbe ile örtülü köşe mekânların her biri ise $4.17 \times 4.17 = 17.38 \text{ m}^2$ 'dir. Bu alan ölçülerine göre toplam iç mekân alanı, orta mekân alanından $433.20 / 134.09 = 3.23$ kat, köşe mekân alanından ise yaklaşık 25 kat ($433.20 / 17.38 = 24.92$) daha büyüktür. İç mekânda gerek serbest gerekse duvar payeleri, ağır kütleli görünüşleri ile oldukça fazla yer kaplamaktadır. Alan ölçülerinin birbirilerine oranlanmasında, bu payelerin ve payeleri bağlayan kalın kemerlerin, plan üzerinde kapladığı alan, bilinçli olarak dikkate alınmamıştır. İç mekân alanı yapının beden duvarlarının birbirilerine uzaklıkları ölçülerek hesaplanmış, köşe mekânlarda ise, sadece kubbenin oturduğu kare mekân alanı baz alınmıştır. Bu durum bize, köşe mekânın iç mekân alanında birim modül oluşturduğunu göstermemekte, ancak yukarıda verilen ölçülerden anlaşılacağı gibi, iç mekânın 1/25 katı büyüklüğünde olduğu açıkça görülebilmektedir.

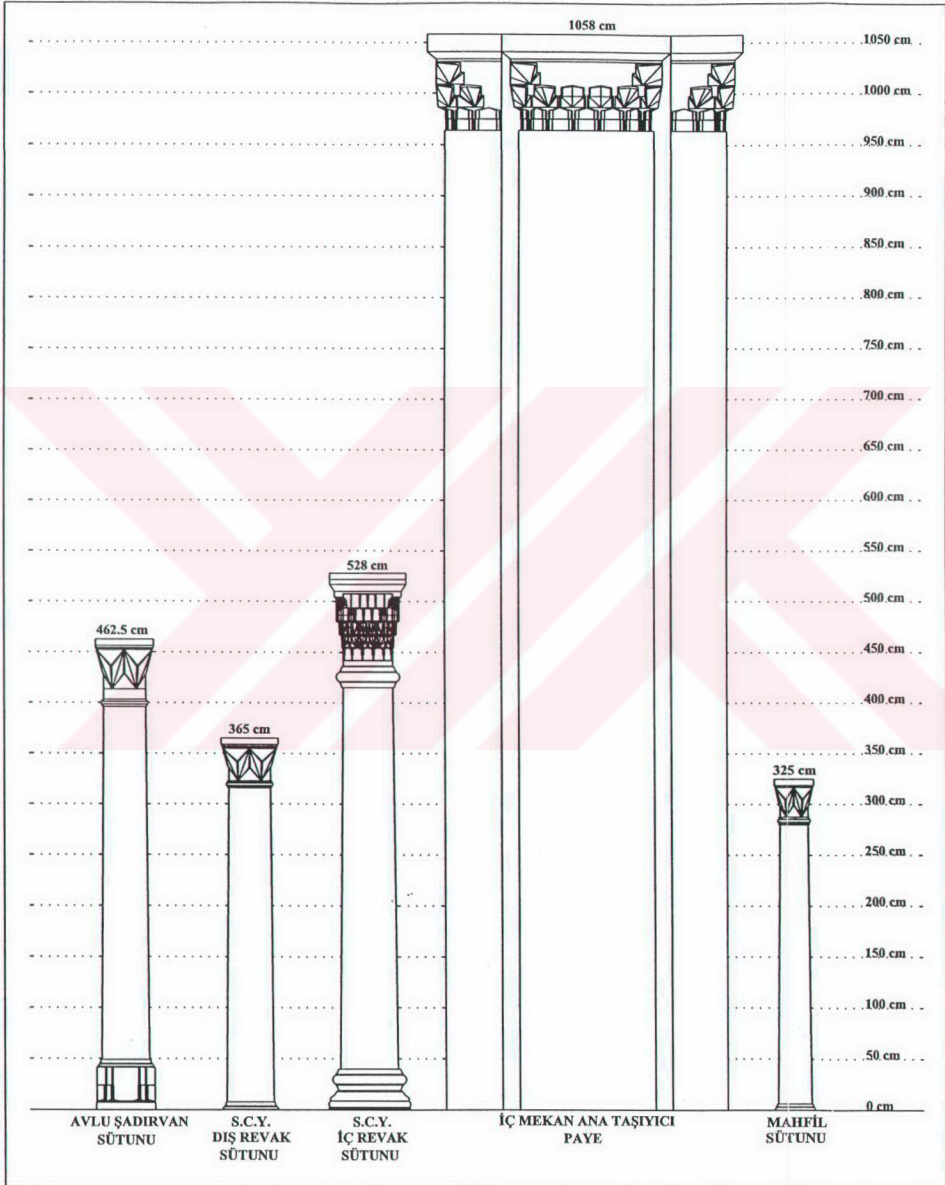
Tablo 2.3 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii Düşey Taşıyıcı Ölçüleri

YAPININ	(A) AVLU	(B) DIŞ REVAK	(C) S.C.Y.	(D) İÇ MEKAN
ALANI (m ²)	---	282	195.70	433.20
SÜTUN Ad.	7	11	8	7
PAYE Ad.	---	8	---	8

**MİHRİMAH SULTAN
CAMİİ
(1548)
ÜSKÜDAR - İSTANBUL**



	(A) AVLU	(B) S.C.Y.	(C) DIŞ REVAK	(D) İÇ MEKAN	
	ŞADIRVAN	REVAK	REVAK	MÜEZZİN MAHFİLİ	ANA TAŞIYICI
	SÜTUN	SÜTUN	SÜTUN	SÜTUN	PAYE
A = 57 cm B = 57 cm r ₁ r ₂	A = 76 cm B = 76 cm	A = 56 cm. B = 56 cm.	A = 37 cm B = 38 cm	A = 183 cm B = 183 cm	
462.5 cm.	528 cm.	365 cm.	325 cm.	1058 cm.	
456 cm.	522 cm.	359 cm.	---	1041 cm.	
454 cm.	517 cm.	357 cm.	319 cm.	964 cm.	
453 cm.	510 cm.	356 cm.	318 cm.		
403 cm.	436 cm.	323 cm.	287.5 cm.		
396 cm.	415 cm.	316 cm.	280 cm.		
P ₁ = 130 cm.	P ₁ = 155.5 cm.	P ₁ = 129 cm.	P ₁ = 83 cm.	P = 928 cm.	
P ₂ = 148 cm.	P ₂ = 180 cm.	P ₂ = 145 cm.	P ₂ = 100 cm.	P = 928 cm.	
49 cm.	40 cm.	7.5 cm.	6 cm.		
42 cm.	19 cm.	---	---		
0 cm.	0 cm.	0 cm.	0 cm.	0 cm.	
7 ADET	8 ADET	11 ADET	7 ADET	2 ADET	



Şekil 2.18 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii Düşey Taşıyıcıların Ölçekli Çizimleri

Ölçek: 1/50

Ana kubbeyi taşıyan ve orta mekânın köşe noktalarını belirleyen, ikisi serbest ikisi duvara bağlı dört payenin birbirilerine uzaklıkları kuzey-güney doğrultusunda **10.52 m.**, doğu - batı doğrultusunda ise **10.36 m.**'dir. Paye yüksekliklerinin de **10.58 m.** olduğu bilindiğine göre, orta mekânın yatay kesitte 0.18 m., düşey kesitte ise 0.02 m. farkla, zeminden paye üst bitimine kadar **küp** hacimli olduğu görülür. Bu durumu aynı şekilde, Kılıç Ali Paşa Camii'nde de görmek mümkündür.

Ana kubbenin iç mekân zemininden kilit taşına kadar olan yüksekliğinin, kemer kilit taşı yüksekliğine oranı $23.98 / 16.43 = 1.46$; yine iç mekân zemininden kemer kilit taşı yüksekliğinin paye yüksekliğine oranı ise $16.43 / 10.58 = 1.55$ 'tir. Salt kubbe yüksekliğinin salt kemer yüksekliğine oranı $6.27 / 5.85 = 1.07$; salt kemer yüksekliğinin paye yüksekliğine oranı $5.85 / 10.58 = 0.55$ 'tir. Bu oran değerlerinin hepsi "0.5", "1" ve "1.5" katsayılarına çok yakındır. Bu bize, ana kubbenin örttüğü baldakende kubbe, kemer ve düşey taşıyıcı yükseklikleri arasında sayısal bir ilişki olduğunu açıkça göstermektedir.

İç mekânın güneyindeki kubbeli köşe mekânlarına bakıldığında, zeminden kilit taşına kadar kubbe yüksekliğinin kemer yüksekliğine oranı $11.24 / 7.38 = 1.52$; yine zeminden kemer kilit taşı yüksekliğinin paye yüksekliğine oranı $7.38 / 5.39 = 1.37$ 'dir. Salt yükseklik oranlarında, kubbenin kemer yüksekliğine oranı $2.86 / 1.99 = 1.44$; kemer yüksekliğinin paye yüksekliğine oranı da $1.99 / 5.39 = 0.37$ 'dir. köşe mekânlarda kubbe ve kemer yüksekliklerinin birbirilerine oranı 1.5 katsayısına yakın değerdedir. Bu durum yarım kubbe yüksekliğinin kemer yüksekliğine oranı için de geçerlidir ($11.64 / 7.38 = 0.57$).

Kuzey hariç, diğer üç yönde merkezi kubbeyi yarım kubbelerin desteklediği Üsküdar Mihrimah Sultan Camii'nin, kuzey cephesi boyunca uzanan son cemaat yeri revakı, dış revakla birlikte yapının ön cephesinde kademelenmeyi sağlayan orantılı bir yüksekliğe sahiptir. Son cemaat yeri revak kubbelerinin kilit taşı yükseklikleri (**11.35 m.**) ile merkezi kubbeyi üç yönde çevreleyen yarım kubbe (**11.64 m.**) ve köşe mekân kubbelerinin (**11.24 m.**) kilit taşı yükseklikleri birbirilerine çok yakındır. Bu bize yapılan dış kütledeki kademelenmenin dört yönde de birbirileri ile orantılı olduğunu açıkça gösterir.

Son cemaat yeri revak zemininden kubbe kilit taşı yüksekliğinin kemer kilit taşı yüksekliğine oranı $11.35 / 8.33 = 1.36$; kemer kilit taşı yüksekliğinin sütun

yüksekliğine oranı ise $8.33 / 5.28 = 1.57$ 'dir. Salt kubbe yüksekliğinin salt kemer yüksekliğine oranı $3.02 / 3.05 = 0.99$; salt kemer yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı da $3.05 / 5.28 = 0.57$ 'dir. Bu oran değerleri bize, son cemaat yeri revakı ile iç mekândaki yükseklik ölçüleri arasında bir başka sayısal ilişkiyi ortaya koymaktadır. Buna göre iç mekânda, ana kubbe, kemer ve paye salt yüksekliklerinin oranları ile son cemaat yeri revakındaki kubbe kemer ve sütun salt yüksekliklerinin oran değerleri, birbirileri ile neredeyse aynıdır.

Revak sütunlarının aralıkları 5.44 m., kuzey ana beden duvarına uzaklıkları 5.40 m., yükseklikleri ise 5.28 m.'dir. Son cemaat yeri revak birimleri, harimde ana kubbe altındaki orta mekânda olduğu gibi, sütun üst bitimlerine kadar, yatay ve düşey kesitte ± 0.04 m. farkla **küp** formunda hacme sahiptir.

Bütün bu iç ve dış mekânlar arasındaki sayısal ilişkiler, yapıyı değerlendirirken bir bütün olarak ele almamızı gerekli kılan önemli tespitler olmuştur. Elde edilen sayısal verilerle yapılan değerlendirmeler dışında, üzerinde durmak istediğimiz bir diğer önemli tespit, yapının örtü kompozisyonunun, köşe kubbeleri hariç, ana kubbeyi taşıyan payelerin ve dış revak kuzey girişinin iki yanında yer alan ayakların planlarında tekrar edilmiş olmasıdır. Böylesine anıtsal yapıların, en küçük detaylarında saklı kalan zekice göndermeler Sinan'ın dehasını her fırsatta ortaya koyan kanıtlardır.

2.4. Silivrikapı Hadım İbrahim Paşa Camii

Genel Tanım

Tarihi: Caminin cümle kapısı ve her iki avlu kapısı üzerinde yer alan kitabeler, inşa tarihini H. 958 / M. 1551 olarak vermektedir.

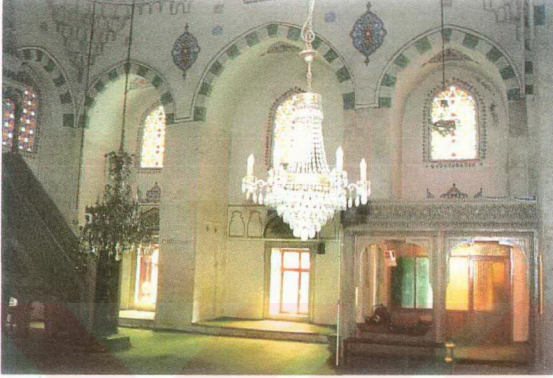
Banisi: I. Sultan Süleyman (Kanunî)'in (1520–1566) vezirlerinden Hadım İbrahim Paşa, önce Anadolu Beylerbeyi, hemen ardından H. 939 / M. 1532-33 tarihinde Rumeli Beylerbeyi olmuştur. Kubbe veziri olduktan sonra zaman içinde ikinci vezirliğe ve taht-ı hümayun kaymakamlığına yükseltilmiştir (Süreyya, 1996, s.781). Yapı kitabesinden de anlaşıldığı üzere, H. 958 / M. 1551 yılında vefat eden Hadım İbrahim Paşa, Silivrikapı'da, kendi adına yaptırdığı külliye'nin açık türbesinde defnedilmiştir.

Konumu: Hadım İbrahim Paşa Camii, Silivrikapı'da, surların hemen gerisinde yer alan Cambaziye Mahallesi'nde, semtten adını alan Silivrikapı Caddesi üzerindedir. Silivrikapı Karakolu'nun karşısında, bostanlarla çevrili düz bir arazi üzerinde yer alan külliye yapılarından cami ve türbe, çeşmeli bir çevre duvarı içinde, yolun güneyine yerleştirilirken, karşı tarafa mektep ve hamam inşa edilmiştir. Bu külliye de Haseki Külliyesi gibi yola bağlı olarak yerleşen bir kuruluş olmuştur (Cantay, 1989, s.69).

Mimarisi: Sinan, tromplu kubbe sisteminden sekiz destekli sisteme geçişi ilk kez Silivrikapı Hadım İbrahim Paşa'da denemiştir (Kuran, 1986, s.238). Bu yapıda, yuvarlak bir kasnak ile kuşatılan kubbe, köşelerde yer alan tromplarla, duvar payelerini birbirilerine bağlayan kalın kemerler üzerinde yükselen duvarlara bindirilmiş, istirdide kabuğu formundaki köşe trompları ise, payanda duvarlarının köşelerine oturtularak tromp kemerlerinin tabanlarında mukarnash çıkıntılarla beslenmiştir. İç mekânda ana beden duvarları dışa doğru çekilerek, kuzey, doğu ve batı yönlerinde yer alan ikişer adet duvar payesi, tamamen içe taşkındır. Böylece üç yönde derin payeler arasında oluşan maksureler iç mekânı genişleterek, daha zengin ve hareketli bir mekân yaratmıştır. Mihrap duvarında duvar eti kalınlığı diğer beden duvarlarına göre daha geniş tutulduğundan, mihrabın iki yanındaki duvar payeleri diğerlerine göre, içe çok az taşma yapar. Her üç cephede de, içe taşan derin duvar payeleri arasında oluşan hacimlerde mahfil katları oluşturulmamış, ancak bu hacimlerin zeminleri, kubbe altındaki orta mekânın zemininden yükseltilmiştir (Şekil 2.19).

Beden duvarlarının geri çekilerek, kubbe yükünün tromplarla sekiz desteğe taşılması, Silivrikapı Hadım İbrahim Paşa Camii'ni, bu tipolojideki Sinan uygulamalarının bir erken örneği olarak görmekten çok, A. Kuran'ın belirttiği gibi bir geçiş dönemi yapısı, bir anahtar uygulama olarak görmek daha doğru olacaktır (Kuran, 1986, s.238). Çünkü burada kubbe, sekiz desteği birbirine bağlayan kemerlerin oluşturduğu sekizgen taban yerine, köşe tromplarıyla kare tabana oturur. Sekiz destekli şemanın içte ve dışta açıkça ifadesini bulduğu ilk Sinan camisi, Eminönü Rüstem Paşa Camii'dir.

Duvar payelerini birbirine bağlayan üçlü kemerlerin bölümlediği beden duvarlarında, her bir kemerin altında altı üstlü iki sıra halinde yerleştirilen ikişer



Şekil 2.19 Silivrikapı Hadım İbrahim Paşa Camii İç Mekan



Şekil 2.20 Silivrikapı Hadım İbrahim Paşa Camii Son Cemaat Yeri

adet pencere düzenlemesi, iç mekânı oldukça aydınlık bir hale getirmektedir. Üst sıra pencereler sivri kemerli, alt sıra pencereler ise dikdörtgen sövelidir.

İç mekânın kuzeybatı köşesinde, payelerin önünde yer alan müezzin mahfili, kuzey ve batı yönlerinde duvar payeleri tarafından desteklenirken, güney ve doğu yönlerinde beş adet mermer ayağa taşılmıştır (Şekil 2.19). Mahfile, beden duvarlarının kuzeybatı köşesinde, köşe payesi içine yerleştirilen bir merdivenle ulaşılır. Kuzey duvarında, payeler arasında oluşan hacimlerden, batıdaki yer alan bir merdiven ile mahfil katına ulaşmakta, merdiven kovası alt ve üst katta iç mekâna, basık kemerli birer kapı ile açılmaktadır.

Caminin kuzey ana beden duvarı önünde yer alan son cemaat yeri, doğu ve batı yönlerinde yapı kütesinden dışa taşırılmış, batıdaki taşkın kısmın gerisine kare minare kaidesi (ki, bu kaide son cemaat yeri revakın üst bitimine kadar yükselmektedir), doğudakinin gerisine ise dikdörtgen planlı, kapalı bir hacim yerleştirilmiştir. Beş bölümlü ve kubbeli son cemaat yerinin giriş aksı üzerindeki kubbe, diğerlerinden daha yüksek ve dıştan dilimli olup, mukarnaslı çıkmalara oturur. Revakın her iki kanadında yer alan ikişer kubbe ise pandantiflidir. Kubbeler, kaş kemerlerle altı adet mermer sütuna taşılmıştır (Şekil 2.20).

Düzgün olmayan bir plana sahip olan avlu, çevre yolların sınırlarını belirlediği mantazam kesme taş duvarlar ile çevrilidir. Büyük avluya, üç yönde açılan kapılardan girilir. Batı avlu duvarı önünde yer alan dikdörtgen planlı açık türbe Hadım İbrahim Paşa'ya aittir.

2.4.1. Mekân ve Serbest Düşey Taşıyıcı Boyutları

2.4.1.1. İç Mekân

İç Mekân Kuruluşu: Kareye yakın dikdörtgen planlı caminin iç mekânı, 14.40 x 15.74 m. ölçülerinde olup, toplam alanı 226.65 m²'dir. İç mekân zemininden kilit taşına kadar yüksekliği 20.14 m. olan, yaklaşık 12 m. çapındaki kubbenin etek yüksekliği ise, 13.00 m.'dir. Yuvarlak kasnaklı kubbeye geçişi sağlayan köşe tromplarının kemer yükseklikleri 11.88 m., etek yükseklikleri de 9.60 m.'dir. Kubbe yükünü taşıyan, iç mekânda dört yönde yer alan 5.45 m. yüksekliğindeki duvar payeleri, birbirlerine üçlü kemerlerle bağlanmaktadır. Diğerlerinden daha yüksek olan orta kemerler 7.68 m., yan kemerler ise, 7.02 m. yüksekliğe sahiptir.

Yapının, dört yönde beden duvarlarına bağlı, sekiz adet payesinden herbiri, 1.13 m. eninde ve 1.85 m. derinliğindedir. Paye aralıkları orta akslarda 3.75 m., yanlarda ise 2.62 m.'dir. Diğer payelere göre iç mekâna çok az taşan, mihrabın iki yanındaki payelerin derinlikleri, 0.50 m. olup, aralıkları mihrap aksında 3.58 m., yanlarda ise 2.62 m.'dir (Şekil 2.19).

Yukarıda verilen ölçülerden de anlaşılacağı gibi, doğu ve batı beden duvarlarına bağlı payeler arasında oluşan hacimler, ortada akslarda 3.75 x 1.85 m., yanlarda ise 2.62 x 1.85 m. ölçülerindedir ve orta mekânın zemininden 0.21 m. daha yüksektirler.

İç mekân duvar payelerinin karşılıklı olarak birbirlerine olan uzaklıkları, hem mihrap eksenini, hem de doğu-batı eksenini doğrultusunda 12.00 m.'dir. Böylece kubbe altında, payeler arasında kalan, kare planlı orta hacim 144 m²'lik bir alana sahiptir.

Yapıda cümle kapısı sövesinin kemer yüksekliği 2.56 m., açıklığı ise 1.50 m.'dir.

Müezzin Mahfili: Düşey taşıyıcı olarak sütun kullanılmayan iç mekânın, kuzeybatı köşesinde yer alan müezzin mahfilinin, duvar payeleri önünde, orta mekâna taşan bölümü 3.24 x 3.24 m. ölçülerinde, kare planlıdır. Ancak mahfil, üst katta payeler arasındaki girintiler de dahil edilerek genişletilmiştir. 2.50 m. yüksekliğindeki mahfil, kuzey ve batı yönlerinde duvar payeleri ile desteklenirken, doğu ve güney yönlerinde beş adet mermer ayak ile taşınır. 0.26 x 0.18 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı ayaklar, 2.11 m. yüksekliğindedir. Ayakların ön yüzleri, iki uçta profillerle kırılarak, orta bölüm içe doğru çekilmiştir. Ayaklar birbirlerine 1.31 m. aralıklarla yerleştirilmiştir. Müezzin mahfilinde alt kat zemini, cami iç mekân zemininden 0.26 m. daha yüksektir.

2.4.1.2. Dış Mekân

Son Cemaat Yeri: Yapının kuzey cephesi boyunca uzanan beş bölümlü, kubbeli son cemaat yeri, 22.57 m. boyunda, 4.46 m. derinliğinde olup, 100.66 m²'lik bir alana sahiptir (Şekil 2.21). 9.41 m. uzunluğundaki yan kanatlar ikişer adet kubbeli birimden oluşmaktadır. Yan kanatlardaki revak zemini, giriş aksı üzerinde yer alan ve genişliği 3.75 m. olan revak biriminden, 0.53 m., avlu zemininden ise 0.74 m. daha yüksektir. Çapları yaklaşık olarak 3.50 m. olan kubbelerin, yan kanatların zemininden kilit taşlarına kadar olan yükseklikleri, 9.00 m., etek yükseklikleri 7.20 m.'dir. Giriş aksında yer alan kubbenin ise kilit taşı yüksekliği 10.65 m., etek



Şekil 2.22 Silivrikapı Hadım Ibrahim Paşa Camii
Son Cemaat Yeri Revak Sütunu



Şekil 2.23 Silivrikapı Hadım Ibrahim Paşa Camii
Son Cemaat Yeri Revak Sütunu

yüksekliği 9.25 m.'dir. Kubbelelerin pandantiflerle oturduğu kemerlerin kilit taşı yükseklikleri orta aksta giriş zemininden 6.65 m., yanlarda da kanat zemininden 6.07 m.'dir.

Son cemaat yeri revakıda kubbeleleri taşıyan altı adet sütunun, başlık ve kaide dahil yükseklikleri 4.18 m.'dir. Bu sütunların, 0.62 m. yüksekliğinde ve 0.62 x 0.62 m. ölçülerinde kare kesitli, mermer başlıkları, giriş aksının iki yanında ve uçlardaki dört sütunda mukarnash, aralarında yer alan iki sütunda ise baklavahdır (Şekil 2.22, 2.23). 3.40 m. boyundaki Marmara mermerinden sütun gövdelerini sınırlayan alt ve üst bilezikler 0.07 m. kalınlığında, tunçtan ve farklı profillere sahiptirler. Gövde alt çevreleri 1.485 m., üst çevreleri ise 1.39 m.'dir. Tek sıra mukarnas öğeleriyle çevrelenmiş daire planlı sütun kaideleri, 0.16 m. yüksekliğindedir. Kaideler, 0.15 m. yüksekliğinde ve 0.80 x 0.80 m. ölçülerindeki kare altlıklarla bütün olarak şekillendirilmişlerdir.

Son cemaat yeri revak sütunlarının aralıkları orta aksta 3.88 m., yanlarda 3.92 m.'dir. Sütunlar, yapının kuzey beden duvarına 3.89 m. uzaklıkta yerleştirilmiştir.

Avlu: Silivrikapı Hadım İbrahim Paşa Camii'ni çevreleyen avlu, önceden de belirtildiği gibi düzgün olmayan bir plana sahiptir. Oldukça geniş bir alanı kaplayan avlu, çokgen planlı şadırvan ile dikdörtgen planlı açık türbeyi de içine alacak biçimde planlanmıştır. Revakı olmayan avlu ile cami yapısının ve son cemaat yeri revakının arasında herhangi bir boyutsal ilişki kurulabilecek bağ yoktur.

Silivrikapı Hadım İbrahim Paşa Camii'nin iç ve dış mekân düşey taşıyıcılarına ait ölçüler toplu halde (Tablo 2.4)'de, bu taşıyıcıların ölçekli çizimleri de (Şekil 2.24)'te verilmiştir.

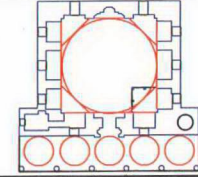
2.4.2. Değerlendirme

Yukarıda da belirtildiği gibi caminin toplam iç mekân alanı **226.65 m²**'dir. Ancak bu alan ölçüsünün içine, iç mekâna üç yönden taşan payelerin kapladığı alanlar da dahildir. Bu payeler arasında oluşan hacimler, kubbe altındaki **12 x 12 = 144 m²**'lik, kare planlı orta mekânı üç yönde, toplam **45.31 m²** genişletir. Orta mekânı, payeler arasında kalan beden duvarlarını geriye çekerek oluşturulan ara hacimlerle genişletmek, Sinan'ın diğer camilerinde de sıkça görülen bir yöntemdir. Ancak özellikle küçük boyutlu iç mekâna sahip camilerde, Silivrikapı Hadım İbrahim

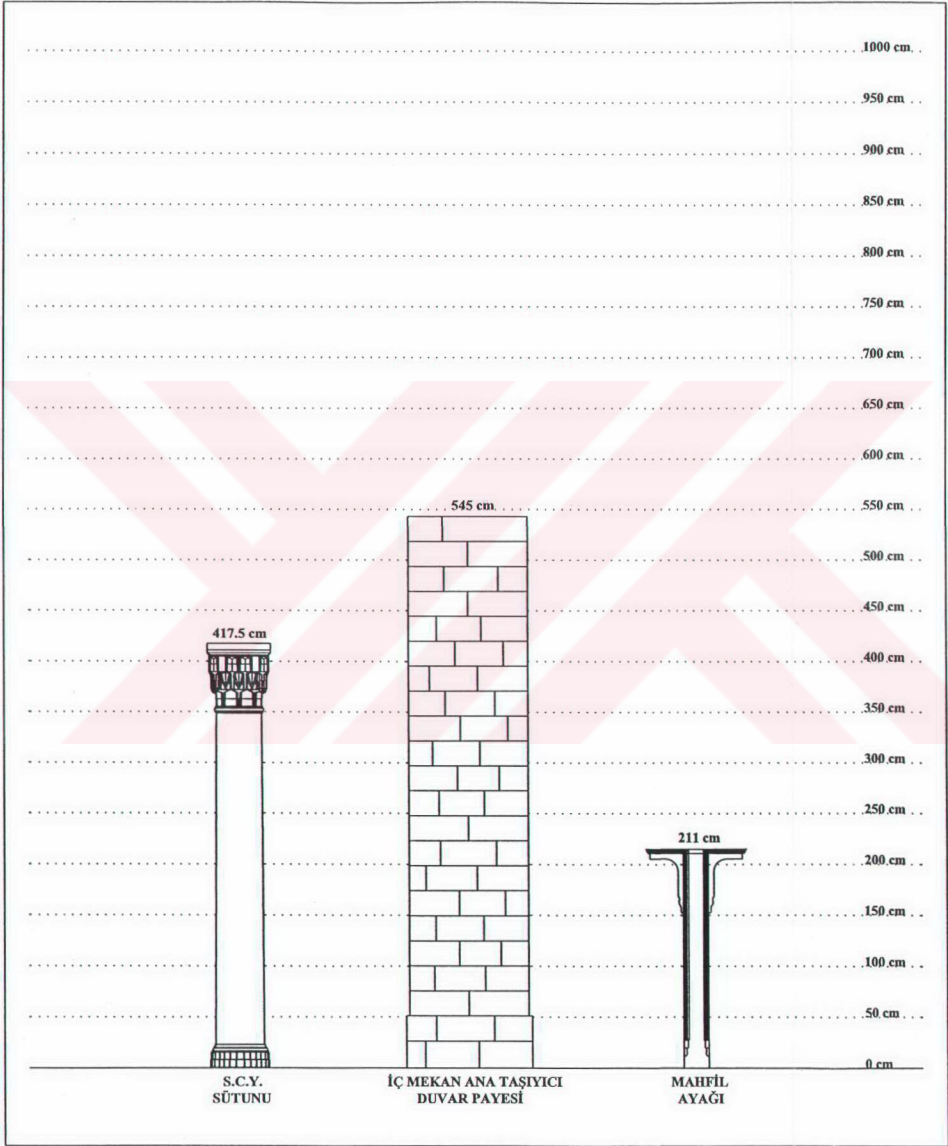
Tablo 2.4 Silivrikapı Hadım İbrahim Paşa Camii Düşey Taşıyıcı Ölçüleri

YAPININ	(A) AVLU	(B) S.C.Y.	(C) İÇ MEKAN
ALANI (m ²)	---	100.66	226.65
SÜTUN Ad.	---	6	---
PAYE Ad.	---	---	8

**HADİM İBRAHİM PAŞA
CAMİİ
(1551)
SİLİVRİKAPI - İSTANBUL**



	(A) AVLU	(B) S.C.Y.	(C) İÇ MEKAN		
			MAHFİL	ANA TAŞIYICI	
			AYAK	PAYE	
	---	REVAK			
	---	SÜTUN			
	---	A = 62 cm B = 62 cm	A = 26 cm B = 18 cm	A = 185 cm B = 118 cm	
	---	418 cm. 411 cm. 408 cm. 406 cm.	.211 cm.	545 cm.	
	---	355.5 cm. 348.5 cm.			
	---	P ₁ = 139 cm.			
	---	P ₂ = 148.5 cm.			
	---	23 cm. 16 cm. 0 cm.	0 cm.	0 cm.	
	---	6 ADET	5 ADET	8 ADET	



Şekil 2.24 Silivrikapı Hadım İbrahim Paşa Camii Düşey Taşıyıcıların Ölçekli Çizimleri

Ölçek: 1/50

Paşa'da olduğu gibi, ara hacimler oldukça yüksek kemerin altında ve mahfillerle yatay olarak bölünmeden orta hacimle bütünleşirler. Bu durumu, 6 destekli bir yapı olan Fındıklı Molla Çelebi Camii'nde de görmek mümkündür. Yine küçük boyutlu iç mekâna sahip camide, beden duvarları geriye çekilerek iç mekân genişletilmiştir.

Kubbe altındaki orta mekân, bir kenarı **12 m.** ölçüsünde olan, kare plana sahiptir. Caminin üç boyutlu iç mekân kuruluşunda, kare planlı alt yapıdan daire planlı kubbeğe geçiş noktası, kubbenin pandantiflerle oturduğu köşe tromplarının kemer üst bitimleridir. Bu nedenle, orta hacmin kubbe altındaki yükseklik ölçüsü olarak, kubbe etek yüksekliği (**13.00 m.**) yerine, köşe tromplarının üst bitimlerini (**12.15 m.**) kabul etmek daha doğru olur. Sonuç olarak orta mekân, 0.15 m. farkla (sadece yükseklikte) bir kenar ölçüsü 12 m. olan **kare prizmadır.**

İç mekânda kubbe yüksekliği, kemer ve paye yüksekliklerine göre çok fazladır. Birbirlerine kalın kemerlerle bağlanan duvar payeleri, kemerlerin üzerinde, köşe trompların kemer tabanlarına kadar duvar içinde yükselir. Böyle bir strüktürde kubbe, **20.14 m.** yüksekliğe ulaşabilmektedir. Ayrıca kubbenin, etekten kilit taşına kadar olan yüksekliği (**7.14 m.**), sekiz destekli sistemde üçlü kemerlerin üzengi seviyesinden kilit taşına kadar olan yüksekliklerine göre de çok fazladır. Buna göre kubbe, kemer ve paye yüksekliklerinin birbirilerine oranı aşağıdaki gibidir;

İç mekân zemininden kubbe kilit taşına kadar olan yüksekliğin, kemer kilit taşı yüksekliğine oranı $20.14 / 7.68 = 2.62$; kemer kilit taşı yüksekliğinin paye yüksekliğine oranı ise $7.68 / 5.45 = 1.41$ 'dir. Salt kubbe yüksekliğinin salt kemer yüksekliğine oranı $7.14 / 2.23 = 3.20$; salt kemer yüksekliğinin paye yüksekliğine oranı da $2.23 / 5.45 = 0.41$ 'dir. Burada paye üst bitimini, köşe tromp kemer taban yüksekliği olarak alsak bile, kubbe yüksekliği paye yüksekliğinin iki katından fazladır ($20.14 / 9.60 = 2.09$). Bu yüksekliklerle iç mekânda oldukça ferah bir hacim yaratılmıştır.

Son cemaat yeri revak birimlerine bakıldığında, birbirileriyle çok daha uyumlu oran değerleri karşımıza çıkar. Buna göre son cemaat yeri zemininden kubbe kilit taşına kadar olan yüksekliğin, kemer kilit taşı yüksekliğine oranı $9.00 / 6.07 = 1.48$; kemer kilit taşı yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı ise $6.07 / 4.18 = 1.45$ 'dir. salt kubbe yüksekliğinin kemer yüksekliğine oranı $1.80 / 1.89 = 0.95$; salt kemer yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı ise $1.89 / 4.18 = 0.45$ 'tir.

Oran değerlerinden de anlaşılacağı gibi, son cemaat yeri zemininden, kubbe yüksekliği kemer yüksekliğinin, kemer yüksekliği de sütun yüksekliğinin yaklaşık 1.5 katıdır. Salt kubbe yüksekliği, salt kemer yüksekliği ile neredeyse eşittir. Ancak kemer, sütun yüksekliğinin yarısı kadardır.

Son cemaat yeri revak birimlerinde kubbe, kemer ve sütun yüksekliklerinin oranları; 0.5 – 1.0 – 1.5 kat sayılarına yakın değerler verir.

Sütun aralıkları diğer camilerin son cemaat yeri revaklarının aksine orta aksta (3.88 m.) daha dar, yanlarda (3.92 m.) ise daha geniştir. Yan revak birimleri, kemer başlangıcına kadar, 3.92 x 3.92 m. ölçülerinde tabanı olan ve 4.18 m. yüksekliğinde kare prizmaya çok yakın hacimlerdir.

2.5. Beşiktaş Sinan Paşa Camii

Genel Tanım

Tarihi: Sinan Paşa Camii, yapıda halen mevcut olan kitabeğe göre, H. 961 / M. 1553 yılından önce planlanmış, ancak banisi Sinan Paşa'nın ölümünden iki yıl sonra, H. 953 / M. 1555-56 tarihinde tamamlanabilmiştir (Müller-Wiener, 2001, s.459).

Banisi: Kanûnî Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan'ın kocası Sadrazam Rüstem Paşa'nın kardeşi Sinan Paşa'dır. Sinan Paşa, Tavil Mehmed Paşa'nın Rumeli Beylerbeyi olmasıyla birlikte aynı yıl (H. 955 / M. 1548) Kaptan-ı Derya olmuş, kendisinden sonra da bu ünvanı Piyale Paşa devralmıştır. Banisi olduğu Beşiktaş'taki Sinan Paşa Camii'nin tamamlanmasından iki yıl önce (1553) vefat etmiş, Üsküdar Mihrimah Sultan Camii kible duvarının önünde defnedilmiştir. (Ayvansarâyî, 2001, s.493)

Konumu: Beşiktaş İlçesi'nde, Barbaros Bulvarı ile Beşiktaş Caddesi'nin birleştiği köşede, Barbaros Hayreddin Paşa Türbesi'nin karşısında yer alan Külliye, cami, medrese ve günümüzde yıkılmış olan çifte hamam yapılarından oluşmaktadır. Külliye, denize yakın konumda ve düz bir topografya üzerine inşa edilmiştir. Cami ile medrese yapıları organik bir bütünlük içerisinde aynı avluyu paylaşırlarken, hamam yapısı bu bütünlükten uzakta, yolun karşı tarafında bulunmaktaydı (Cantay, 1989, s. 69). Hayreddin İskelesine giden yolun başında yer alan çifte hamam, 1957 yılında, Tophane-Beşiktaş yolunu genişletme çalışmaları sırasında yıktırılmıştır.

(Kuban, 1994, s.2.). Hadikâ'da cami ve medresenin dışında fevkâni mektep yapısından ve medrese avlusundaki kare planlı, yeypare mermer şadırvandan bahsedilmektedir (Ayvansarâyî, 2001, s.493).

Mimarisi: Beşiktaş Sinan Paşa Camii'ni, Sinan'ın, herbiri bir diğerinden farklı plan ve strüktür anlayışıyla ortaya koyduğu mekân arayışlarından farklı olarak, Üç Şerefeli Camii'nin Klasik Dönem Osmanlı mimari anlayışında yeniden ele alınması olarak görmek mümkündür. Ancak, burada söz konusu olan basit bir plan tekrarı değildir. Özellikle ana strüktüre bakıldığında, Sinan Paşa Camii'nin taşıyıcı sisteminde ayakların incelenmesi ve kemerlerin yüksek tutulması, yapıda iç mekân bütünlüğünün sağlanmasında duyulan mimari kaygının somut ifadeleridir.

Sinan camileri arasında, altı destekli plan tipolojisinin en erken örneğini oluşturan Sinan Paşa Camii'nde kubbe, ikisi mihrap duvarında, ikisi kuzeyde yer alan dikdörtgen planlı ve ikisi de yanlarda altıgen planlı serbest payeler olmak üzere, toplam altı ayağı birbirine bağlayan kemerlerin oluşturduğu altıgen tabana oturur. Enine dikdörtgen planlı yapıda, ana kubbeyi taşıyan, doğu-batı yönündeki altıgen planlı serbest payelerden beden duvarlarına atılan kemerler, yan sahnaları üst örtü seviyesinde ikişer adet kare planlı birime ayırır. Bu birimlerin herbiri birer kubbe ile örtülü olup, alt yapıda kare planlı hacimler birbirilerine kemerlerle bağlanır. Kubbenin oturduğu altıgen taban ile yan sahnaların örtüsü arasında kalan üçgen boşluklar ise, merkezlerinde birer minik kubbe bulunan tonoz ile örtülüdür.

Mihrap duvarı et kalınlığı içinde kalan payeler iç mekâna taşırılmamış, böylece iç cephe düzenlemesinde bütünlüğü ve devamlılığı sağlamaya yönelik bir süreklilik anlayışı ortaya konulmuştur. Doğu ve batı yönlerinde yerleştirilmiş iki adet altıgen planlı serbest payeden, kuzey ve güney beden duvarlarına atılan ikişer adet yüksek kemerle orta hacime katılan yan sahnalarda, beden duvarları geriye çekilmiş, böylece sahnaları örten kubbelerin altındaki hacimler, her iki yana doğru genişlemiştir. Bu durum, sahnaların kuzey bitimlerinde de gözlenir.

İç mekânın kuzeyinde yer alan beş birimli, dikdörtgen planlı giriş hacminin, aslında caminin son cemaat yeri olduğu fakat 1749 yılındaki onarımdan sonra kuzey cephesinin ince bir duvarla kaplanarak iç mekâna katıldığı bilinmektedir (Kuban, 1994, s.3). Her ne kadar kuzeydeki payeleri birbirilerine bağlayan kemerlerin altındaki beden duvarları yıkılarak mekân bütünlüğü sağlanmak

istenmişse de, bu bölüm asıl iç mekândan kopuktur. İç mekânın kuzeyi boyunca uzanan bu bölümün, eskiden caminin son cemaat yeri olduğu, orta hacmi aynalı tonozla, yan hacimleri de ikişer kubbe ile örtülü olmasından ve güneyde asıl iç mekândan ayıran dikdörtgen ve “L” planlı payelerin konumları ve boyutlarından anlaşılmaktadır. Zaten yakın bir tarihte yapılan restorasyon çalışmaları sonucunda da, son cemaat yeri revakına ait sütunlar duvar içinden çıkarılmıştır. Sonradan kapatılarak iç mekâna alınan son cemaat yeri revakından iç mekâna, mihrap aksının iki yanındaki dikdörtgen planlı payeleri birbirilerine bağlayan kalın kemerin altından girilir. Kemer, ana kubbenin altındaki orta hacime açılır.

İç mekânın kuzeybatı köşesinde, giriş haciminin batı ucundaki kubbeli birim ile buna bir kemerle bağlanan güneyindeki payeler arasında yer alan dar hacim, üst kat seviyesinde birleştirilmiştir. Burası, güneyde dört, doğuda ise üç olmak üzere toplam yedi adet mermer ayakla desteklenen müezzin mahfilidir. Ancak bu mahfil orijinal değildir. Çünkü yapının ilk durumuna göre son cemaat yeri içinde kalan mahfil, bu bölümün iç mekâna katılmasından sonra ilave edilmiştir.

Günümüzde yapının son cemaat yeri, cami ile medreseyi organik bir bütünlük içerisinde birleştiren revaklı avlunun güney revakından ibarettir. Genişliği cami kütlesi ile aynı ölçüde olan dikdörtgen planlı avlunun, diğer revaklarında olduğu gibi tek yönde eğimli çatı ile örtülü olan son cemaat yeri revakı, iki uçta avlu duvarı ile sınırlanmakta, cami kütesinden yanlara doğru taşma yapmamaktadır. Sekiz adet sütunla desteklenen revak, günümüzde alüminyum doğrama ile kapatılmıştır (Şekil 2.25).

Günümüzdeki son cemaat yeri kanatları ile “U” planlı medrese revakları arasında yer alan avlu yan girişlerinin kuzeyinde, revakların gerisinde birer adet dikdörtgen planlı eyvan yer alır. Bu eyvanlardan sonra simetrik olarak yerleştirilmiş medrese odaları sıralanmakta ve kible eksenî üzerindeki tonozlu geçişten helalara ulaşılmaktadır. Avlu revakları kuzey ve güney yönlerinde yedişer, doğu ve batı yönlerinde dörder açıktır. Dört yönde revaklı avlunun ortasında yer alan dikdörtgen planlı şadırvan orijinaldir.



Şekil 2.25 Beşiktaş Sinan Paşa Camii Avlu Revakı (Günümüzde Son Cemaat Yeri olarak kullanılmaktadır)

2.5.1. Mekân ve Serbest Düşey Taşıyıcı Boyutları

2.5.1.1. İç Mekân

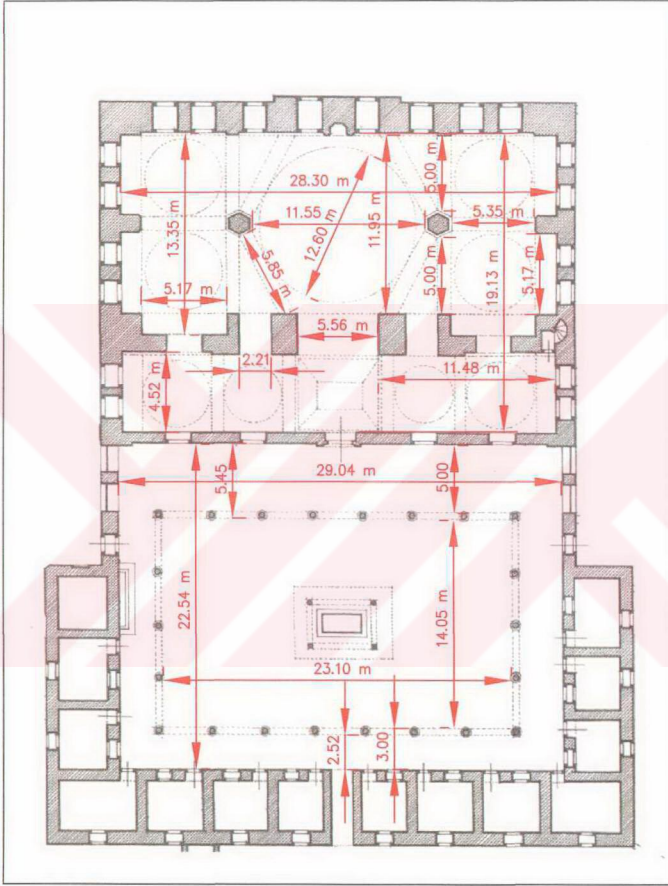
İç Mekân Kuruluşu: Mihrap eksenine dik, enine gelişen dikdörtgen planlı yapının iç mekânı, 28.30 x 19.13 m. ölçülerinde olup, toplam alan 541.38 m²'dir (Şekil 2.26). Ancak bu alan ölçüsüne günümüzde iç mekâna katılmış olan son cemaat yeri revak alanı dahildir. Revak hariç esas iç mekân alanı ise 413.5 m²'dir. Bir kenarı yaklaşık 5.60 m. olan altıgen tabana oturan 12.60 m. çapındaki kubbenin zeminden kilit taşına kadar olan yüksekliği 17.76 m., etek yüksekliği ise 11.30 m.'dir. Kubbenin oturduğu altıgen tabanın kenarlarını oluşturan altı adet kemerin kilit taşı yükseklikleri 9.12 m., payelere oturan taban yükseklikleri de 5.95 m.'dir.

Kubbeyi taşıyan ayaklardan, mihrap duvarında yer alan iki duvar payesinin birbirilerine olan uzaklıkları 6.35 m. olup, bir kenarı 0.90 m. olan, altıgen planlı iki serbest paye ise aynı eksen üzerinde yer alan kuzey ve güneydeki payelere 5.00 m., yan beden duvarlarındakilere 5.35 m., birbirilerine 11.55 m. uzaklıktadır. Altı destekli strüktürün son iki ayağını oluşturan, kuzeydeki mihrap eksenine paralel uzunlamasına dikdörtgen planlı serbest payelerin plan ölçüleri 2.67 x 1.74 m. olup, birbirilerine olan uzaklıkları 5.56 m., yandalarındaki ayaklara ise 2.21 m.'dir. Bu payelerin aynı aks üzerinde yer alan mihrap duvarındaki payelere uzaklığı da 11.95 m.'dir. İç mekândaki bütün payelerin yükseklikleri, 5.95 m.'dir.

Duvar payeleri arasında oluşan hacimler dahil olmak üzere yan sahnılar, 13.35 m. uzunluğunda ve 7.65 m. derinliğindedir. Örtü seviyesinde kemerlerle iki kare birime ayrılan yan sahnılarda her birimi, yaklaşık 5.00 m. çapında birer kubbe örter. Kubbelerin iç mekân zemininden kilit taşına olan yükseklikleri 13.46 m., etek yükseklikleri ise 10.50 m.'dir. Yan sahnılarda kare birimleri birbirilerine bağlayan, altıgen serbest payelerden yan beden duvarlarına atılan kemerlerin kilit taşı yükseklikleri 8.94 m., taban yükseklikleri 5.95 m., açıklıkları ise 5.35 m.'dir. Bu kemerlerin doğu ve batı beden duvarlarında oturduğu payeler, 1.40 x 1.40 m. ölçülerinde kare planlı olarak iç mekâna taşar.

Yan sahnılar ile kubbe altındaki altıgen planlı orta hacim arasında kalan üçgen bölümler, kilit taşı yüksekliği 12.07 m. olan kubbeli tonozlarla örtülmüştür.

Altıgen planlı serbest payeler ile doğu – batı yönünde aynı aks üzerinde bulunan duvar payeleri yapının, kuzey – güney doğrultusundaki orta aksı üzerinde yer



Şekil 2.26 Beşiktaş Sinan Paşa Camii Planı (Ali Saim Ülgen'den alınarak ölçülendirilmiştir)

almaktadır. Buna göre payelerin mihrap duvarına ve kuzeydeki köşe payelere olan uzaklıkları birbirlerine eşit olup, 5.16 m.'dir. Payelerin kuzeyinde ve güneyinde oluşan hacimler 5.16 x 1.40 m. ölçülerindedir ve her birinin kapladığı alan 7.22 m²'dir. Yan sahnların kuzeyinde, ayaklar arasındaki hacimler ise 5.18 m. genişliğinde ve 1.41 m. derinliğindedir.

Yapıda esas harim kısmı ile iç mekâna sonradan katılan son cemaat yeri, mihrap eksenini üzerinde yer alan, açıklıkları 5.56 m., kilit taşı yükseklikleri de 7.04 m. ve 9.12 m. olan içiçe iki kemer ile birbirlerine bağlanmaktadır.

Müezzin Mahfili: İç mekânın kuzeybatı köşesinde, sonradan iç mekâna katılan son cemaat yerinin batı ucundaki kubbeli ve kare planlı hacim, iki katlı olarak düzenlenmiştir. Mahfil katı güneyde, payeler arasında kalan hacmi de içine alarak genişletilmiştir. Buna göre güneyde dört, doğuda ise üç adet olmak üzere toplam yedi adet mermer ayak ile taşınan mahfil, diğer kenarlarında beden duvarları ve payelerle desteklenir. Güneyindeki, simetrik düzende yerleşmiş olan "L" planlı iki payenin biçimlendirdiği mahfil, ikiye bölünerek düzgün olmayan bir plana sahiptir. Kuzeydeki bölüm kareye yakın dikdörtgen planlı olup, 5.77 x 4.56 m. ölçülerinde, güneyde payeler arasındaki bölümü ise 5.18 x 1.40 m. ölçülerindedir. Alt tavan yüksekliği 2.35 m. olan mahfilin dıştan korkuluk seviyesine kadar yüksekliği, 3.15 m.'dir.

Mahfili taşıyan mermer ayaklardan doğuda yer alan üç tanesi, 0.23 x 0.23 m. ölçülerinde kare planlı ve 2.03 m. yüksekliğindedir. Ayakların aralıkları 1.90 m.'dir. Güneydeki dört adet ayak yine kare planlı ve 0.21 x 0.21 m. ölçülerinde olup, aralıkları orta aksta 1.45 m., yanlarda 1.40 m.'dir. Yükseklikleri, doğudakilerle aynıdır.

2.5.1.2. Dış Mekân

Son Cemaat Yeri: Yapının ilk planına göre son cemaat yeri olan bölüm, iç mekâna katıldıktan sonra, avlunun güney revakı son cemaat yeri fonksiyonunu üstlenmiş ve günümüzde alüminyum doğrama ile kapatılmıştır. Yapının son cemaat yeri doğu ve batı uçlarında avlu duvarları ile sınırlandırılarak, dışarıya yan cephelerde ikişer pencere ile açılmaktadır. 29.04 m. genişliğinde ve 5.45 m. derinliğindeki revak, tek yönde eğimli çatı ile örtülüdür. Çatı içten güneyde (cami tarafında) 8.07 m.,

kuzeyde (avlu tarafında) ise 5.35 m. yüksekliğindedir ve sekiz adet sütunla desteklenmiştir. Sütun boyutları ve özellikleri diğer avlu sütunları ile aynıdır.

Yapının ilk durumunda son cemaat yeri olan bu bölüm 28.30 x 4.52 m. ölçülerinde dikdörtgen planlıdır ve beş birimden meydana gelir. Mihrap aksı üzerindeki giriş hacmi, yan birimlerden daha büyüktür ve 10.66 m. yüksekliğindeki aynalı tonoz ile örtülüdür. Tonoz eteği 8.36 m. yüksekliğindedir. İki yanda yer alan kare birimler ise yaklaşık 4.00 m. çapında birer kubbe ile örtülüdürler. Kubbelerin kilit taşı yükseklikleri 10.20 m., etek yükseklikleri de 8.10 m.'dir.

Sonradan örülen kuzey cephe duvarı içinde kalan, ancak restorasyon çalışmalarından sonra duvar içinden kısmen çıkarılan son cemaat yeri revak sütunlarının başlık ve kaide dahil yükseklikleri 4.02 m.'dir. Kelepçelerle tutturulmuş baklavah başlıklar, 0.60 x 0.60 m. ölçülerinde kare kesitli olup, yükseklikleri 0.495 m.'dir. 3.40 m. boyundaki mermer gövdeleri üstte 0.105 m., altta ise 0.11 m. kalınlığında profilli bilezikler sınırlar. (Sütunlar duvardan tam olarak dışa çıkarılmadığından gövde çevreleri alınmamıştır.) son cemaat yeri revakını taşıyan dört adet sütundan dıştakiler daire planlı profilli silmelerle, içtekiler ise, ters mukarnas sıralarıyla bezeli kaidelere oturur. Kaideler, 0.75 m. genişliğinde ve 0.16 m. yüksekliğinde, dikdörtgen prizma formu yastıklar üzerinde yer alır. Son cemaat yeri revak zemini, dış revak zemininden 0.45 m. yükseltilmiştir. Revakta sütun aralığı 4.70 m., kemer yüksekliği ise 7.20 m.'dir.

Avlu: Cami ile medresenin organik bir bütünlük içinde paylaştığı avlu, 29.04 x 22.59 m. ölçülerinde dikdörtgen bir plana sahiptir. Avlunun toplam alanı 656.13 m²'dir. Orjinal durumu ile şimdiki son cemaat yeri revakını da kaplayan ve avluyu dört yönde çevreleyen revaklar, doğu – batı yönünde yedi, kuzey – güney yönünde de dört açıklıklıdır. Revaklar, kuzeyde 5.45 m., doğu, batı ve güney yönlerinde ise 3.00 m. derinliğindedirler. Avluda, revaklar arasında kalan dikdörtgen planlı alan 23.10 x 14.05 m. ölçülerinde olup, toplam 324.55 m²'dir.

Avlu revak sütunları, son cemaat yerindekiler dahil olmak üzere toplam 22 adettir. Bu sütunlar birbirlerine, kilit taşı yükseklikleri 4.14 m. olan kaş kemerlerle bağlanır. Başlık ve kaide dahil, yükseklikleri 2.57 m. olan sütunlarda, 0.50 x 0.50 m. ölçülerinde kare kesitli başlıklar, kendine özgü biçimlenişleri ile ilk olarak burada karşımıza çıkmaktadır. Başlıklar dört köşede, diagonal olarak büyük boyutlu

ve yalın, köşe mukarnas öğeleriyle pahlanmıştır. Yükseklikleri 0.42 m. olan başlıklar, 1.94 m. boyundaki gövdelere oturur. Gövdelerden avlunun kuzey köşelerinde yer alan iki tanesi granit, diğerlerinin hepsi Marmara mermerindedir. Sütun gövdelerini sınırlayan alt bileziklerde kalınlık 0.095 m., üst bileziklerde ise, 0.09 m.'dir. Tunç ve pirinçten benzer profilli bilezikler, her sütunda tekrarlanır. Gövdelerin alt çevreleri 1.19 m., üst çevreleri ise 1.03 m.'dir. Sütunların oturduğu daire planlı ve profilli, mermer kaideler, 0.11 m. yüksekliğindedir. Sütun aralıkları kuzey ve güney revaklarında 3.00 – 3.05 m., yan revaklarda ise 3.26 – 3.28 m. arasında değişir.

Beşiktaş Sinan Paşa Camii'nin iç ve dış mekân düşey taşıyıcılarına ait ölçüler toplu halde (Tablo 2.5)'de, bu taşıyıcıların ölçekli çizimleri de (Şekil 2.27)'te verilmiştir.

2.5.2. Değerlendirme

İç mekânda, yan sahnın arasında kalan orta hacim, 12.60 m. çaplı kubbenin oturduğu kemerlerin taban seviyesine kadar kare planlı olarak yükselmekte, ancak bu kottan kubbe etek yüksekliğine kadar, altıgen prizma formunu almaktadır. Burada, ana kubbenin oturduğu kemerler ile yan sahnın kemerleri arasında kalan üçgen planlı hacimleri de orta mekâna dahil edersek, payeler arasında kubbe altında oluşan orta hacim, iç mekân zemininden kubbe eteğine kadar **küp** formuna çok yakındır. Bu durumu ölçülerle ifade edersek, zeminden kubbe etek yüksekliği 11.30 m., kubbe çapı ise 12.60 m.'dir. yatay ve düşey ölçüler arasındaki fark sadece 1.30 m.'dir. Etek yüksekliği ile çap arasındaki bu fark, diğer altı ve sekiz destekli Sinan camileri arasında ortalama bir değerdir.

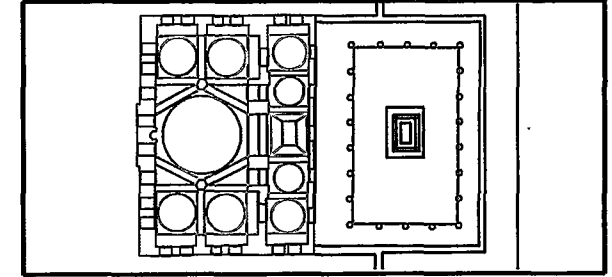
İç mekân zemininden kubbe kilit taşı yüksekliğinin kemer kilit taşı yüksekliğine oranı $17.76 / 9.12 = 1.94$ 'tür. Etekten kilit taşıma kadar salt kubbe yüksekliğinin salt kemer yüksekliğine oranı da $6.46 / 3.17 = 2.03$ 'tür. Bu oran değerlerinden, kubbenin kemer yüksekliğinin 2 katı olduğu anlaşılır. Yine iç mekân zemininden kemer kilit taşı yüksekliğinin paye yüksekliğine oranı $9.12 / 5.95 = 1.53$; salt kemer yüksekliğinin paye yüksekliğine oranı ise $3.17 / 5.95 = 0.53$ 'tür. Burada da kemer yüksekliğinin paye yüksekliğinden, 1.5 kat fazla olduğu görülmektedir.

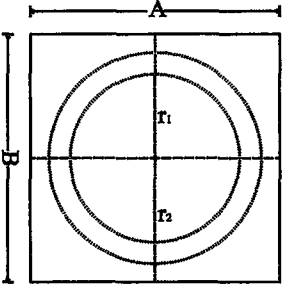
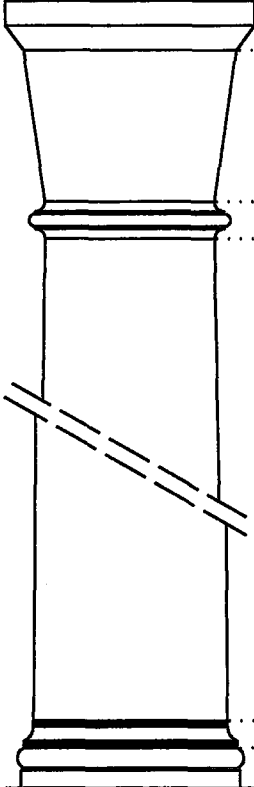
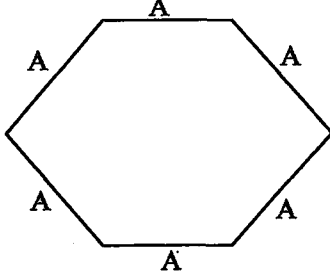
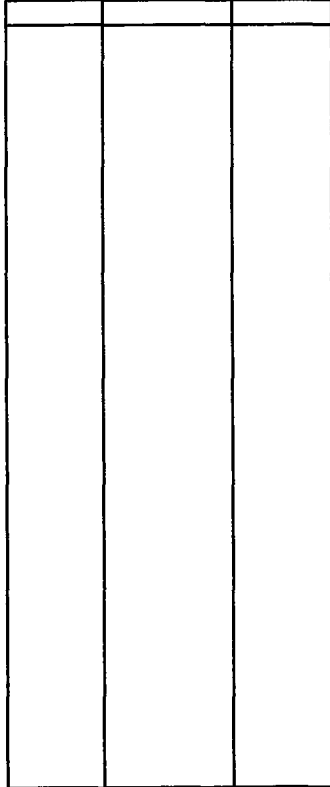
Sinan Paşa Camii, iç mekân zemininden kubbe ile kemer yükseklik oranları bakımından diğer bütün altı destekli camilerden farklı değere sahiptir. Ancak, salt

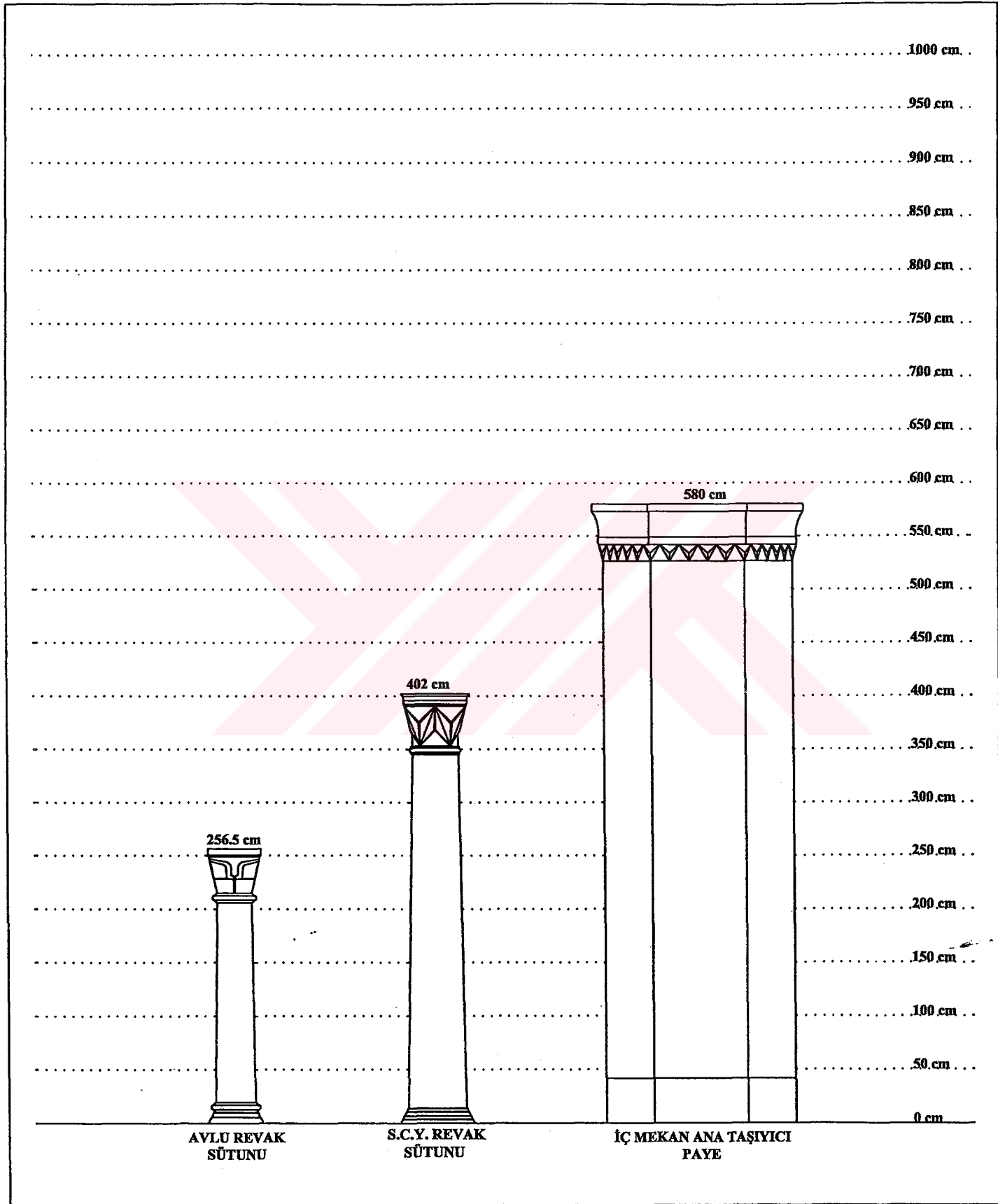
Tablo 2.5 Beşiktaş Sinan Paşa Camii Düşey Taşıyıcı Ölçüleri

YAPININ	(A) AVLU	(B) S.C.Y.	(C) İÇ MEKAN
ALANI (m ²)	656.13	127.9	413.5
SÜTUN Ad.	22	4	—
PAYE Ad.	—	—	10

**SİNAN PAŞA
CAMİİ
(1555-1556)
BEŞİKTAŞ - İSTANBUL**



 	(A) AVLU	(B) S.C.Y.	(C) İÇ MEKAN			 
	REVAK	REVAK	MÜEZZİN MAHFİLİ	ANA TAŞIYICI		
	SÜTUN	SÜTUN / PAYE	AYAK	PAYE	DUVAR PAYESİ	
A = 50 cm B = 50 cm	A = 60 cm B = 60 cm	A = 21.5 cm	A = 90 cm	A = 140 cm B = 145 cm		
256.5 cm. 250.5 cm. 249 cm.	402 cm. 396 cm. 390 cm.	234.5 cm. 203 cm.	595 cm. 556 cm.	595 cm. 556 cm.		
215 cm. 206 cm.	352.5 cm. 342 cm.	P = 86 cm.				
P ₁ = 103 cm.	—					
P ₂ = 119 cm.	—					
19.5 cm. 10.5 cm. 0 cm.	24 cm. 13 cm. 0 cm.					
22 ADET	4 ADET	7 ADET	2 ADET	8 ADET		



Şekil 2.27 Beşiktaş Sinan Paşa Camii Düşey Taşıyıcıların Ölçekli Çizimleri

Ölçek: 1/50

kubbe yüksekliğinin salt kemer yüksekliğine oranı bakımından sadece Kadırga Sokollu Camii (2.04) ile yakın oran değerine sahiptir.

Yan sahnalara bakıldığında, birbiri içinde tutarlı, ancak strüktür farkından dolayı, orta mekândan farklı yükseklik oranları ile karşılaşılır. Buna göre yan sahnın birimlerinde iç mekân zemininden kubbe kilit taşı yüksekliğinin kemer kilit taşı yüksekliğine oranı $13.46 / 8.94 = 1.50$; kemer kilit taşı yüksekliğinin paye yüksekliğine oranı ise yine $8.94 / 5.95 = 1.50$ 'dir. salt kubbe yüksekliğinin salt kemer yüksekliğine oranı $2.96 / 2.99 = 0.99$; salt kemer yüksekliğinin paye yüksekliğine oranı ise $2.99 / 5.95 = 0.50$ 'dir. bu oran değerleri bize "0.5", "1" ve "1.5" kat sayılarını verir. Yan sahnalarda kubbe altındaki, yine küp formuna çok yakın hacimlerin (ancak bu sefer diğer dört destekli kare baldakenlerde olduğu gibi, düşey taşıyıcı üst bitimlerine kadar) taban ölçüleri $5.17 \times 5.17 \text{ m.}$, yükseklik ölçüsü de paye yüksekliği olan 5.95 m. 'dir.

Caminin orijinal son cemaat yeri revakında, revak zemininden kubbe yüksekliğinin kemer yüksekliğine oranı $9.75 / 7.20 = 1.35$; kemer yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı da $7.20 / 4.02 = 1.79$ 'dur. Salt kubbe yüksekliğinin kemer yüksekliğine oranı $2.06 / 3.18 = 0.64$; salt kemer yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı ise $3.18 / 4.02 = 0.79$ 'dur. Kendine özgü kubbe, kemer ve sütun yükseklik oranlarına sahip son cemaat revakı, diğer Sinan camileri arasında sadece Süleymaniye, Üsküdar Mihrimah ve Toptaşı Atik Valide camilerinin son cemaat yeri revaklarındaki yükseklik oranlarına yakın değerlere sahiptir.

Yukarıda görüldüğü gibi Sinan Paşa Camii üç boyutlu mekân kuruluşunda, kendine özgü oran değerlerine sahip olmasının yanı sıra, bütünüyle olmasa bile bazı ölçüleriyle, diğer Sinan camilerine yaklaşan oran değerlerine sahiptir. Daha önce de bahsedildiği gibi, Edirne Üç Şerefeli'nin yeniden ele alınışı gibi görünse de Sinan Paşa Camii, kendine özgü olduğunu ve halen bir arayış yapısı olduğunu, mekân ölçüleriyle de dile getirmektedir.

2.6. Süleymaniye Camii

Genel Tanım

Tarihi: Caminin cümle kapısı üzerinde yer alan kitabede, inşaata (957 Cemaziyelevveli'nin evahirinde) 1550 yılı Haziran ayının 7-17'si arasında

başlanıldığı yazmaktadır. Celâlzade ise inşaatın başlangıç tarihi olarak, 13 Haziran 1550 tarihini verir ve kubbenin 9 Şevval 963 / 16 Ağustos 1556 yılında kapandığını söyler. Yine Celâlzade'ye göre inşaatın bitiş tarihi 964 Zilhicce'sinin evahiridir. Bu tarihi Ö. L. Barkan ise 15 Ekim 1557 olarak vermektedir (Barkan, 1972, s. 47).

Banisi: Sultan I. Süleyman (Kanunî)'dir. H. 900 / M. 1495 yılında doğan ve H. 926 / M. 1520 yılında da tahta çıkan Kanûni, H. 974 / M. 1566 yılındaki vefatına kadar tahtta kalmıştır. 74 yıllık ömründe 47 yıl halifelik yapan Kanûni, oğlu Şehzâde Mehmed'in ölümü üzerine yaptırdığı Şehzade Camii'nin inşaatı bittikten sonra, kendi vakfiyesi olan Süleymaniye Külliyesi'nin yapımını başlatmıştır (Süreyya, 1996, s. 41).

Konumu: Osmanlı imparatorluğunun politik, ekonomik ve sosyo-kültürel anlamda yaşadığı Rönesansın bir mimarî yansıması olarak karşımıza çıkan Süleymaniye Külliyesini sadece bir mimarî şaheser olarak görüp değerlendirmek, eksik hatta yanıltıcı olur. Yüzyıllar boyunca imparatorluğun bir simgesi olarak kent ile bütünleşen camisi, döneminin en üst düzeyde eğitim veren medreseleri ve toplumun her türlü ihtiyacına cevap veren sosyal hizmet yapılarıyla Süleymaniye başlı başına, çağdaş bir kentin külliye ölçeğindeki tekrarıdır.

Külliye bazında, eşine az rastlanır bir planlama ve tasarım organizasyonu ile gerçekleştirilen farklı fonksiyonlara sahip yapıların birlikteliğindeki uyum, Sinan'a özgü bir başarıdır. Eminönü İlçesinde, kendi adıyla anılan Süleymaniye Semtinde yer alan Külliye'yi oluşturan yapılar şunlardır: Cami, Darülhadis, Evvel, Sâni, Sâlis ve Râbi medreseleri, Tıp Medresesi, Darüşşifa, Darülziyafe, Tabhane, Kervansaray, Darülakâkir, Sübyan Mektebi, Tiryakiler Çarşısı, Arasta, Sultan I. Süleyman (Kanunî) Türbesi, Hürrem Sultan Türbesi ve Mimar Sinan Türbesi. Eski Saray bahçesinden ayrılan düzlüğün dışında, külliye yapıları oldukça eğimli topografyaya sahip arazide, büyük istinat duvarları ile oluşturulan teraslar üzerinde inşa edilmiştir (Cantay, 1988, s.388).

Mimarisi: Sinan camilerinde, mekân tasarımında belirleyici olan ilke; iç mekânda, kubbenin altında oluşan ve sınırları dolaysız olarak algılanabilen bir **bütün mekân** olgusudur. Süleymaniye Camii, bu ilke doğrultusunda atılan adımların içinde önemli adımdır. Plan şeması açısından Ayasofya ile benzerlik gösterse de Sinan, Süleymaniye'nin kubbesi altında, beden duvarları içinde bütün olarak algılanabilen

bir iç mekân yaratmış ve buna bağlı olarak strüktür problemini gereken çözüme ulaştırmıştır. Oysa Ayasofya'da orta mekân yan neflerden, kalın ve sık sütunlardan oluşan ve adeta bir perde vazifesi gören revaklarla koparılmıştır. Diğer bir deyişle yapıda mekân bütünlüğü yoktur (Polatkan, 2000, s.70).

Merkezî kubbeli yapı tasarımında daha önce Şehzade Camii ile ulaşılan noktadan sonra, D. Kuban'ın da belirttiği gibi, Ayasofya ile benzerlik kurularak, Süleymaniye Camii'ni geri adım olarak görmek, büyük bir hatadır. Süleymaniye bir taklit değildir. Sinan'ın plan, strüktür ve üç boyutlu mekân tasarımı açısından gerçekleştirdiği çözümlere bakıldığında, yapının Ayasofya ile olan benzerliği, ana kubbeye iki yönde yarım kubbe eklenmesinden ibarettir.

İç mekânda kubbeyi taşıyan dört büyük askı kemeri, dört adet büyük serbest payeye oturur. Mihrap eksenini doğrultusunda ana kubbeye eklenen yarım kubbeler ise içte serbest payelere, kuzey ve güney beden duvarlarında da, iki yanında yer alan ekosedralarla duvar payandalarına taşınmıştır (Şekil 2.28).

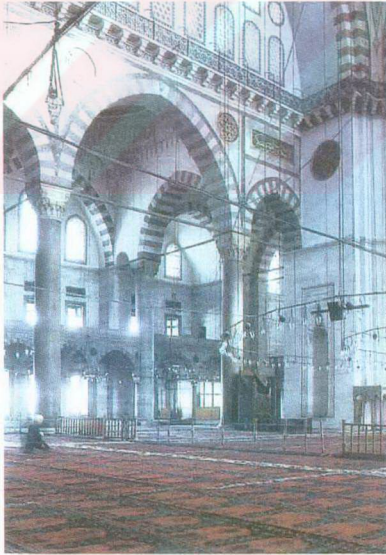
Kible cephesinde, mihrabın iki yanında, köşelerde ve iç mekândaki serbest payelere karşılık gelecek şekilde toplam altı adet payanda, ana beden duvarının dışına taşınmıştır. Kuzey beden duvarında ise, cümle kapısının iki yanında yer alan dört duvar payesi, bütünüyle iç mekâna taşar. Bu dört duvar payesinden dıştaki daha geniş olan iki tanesi, yine serbest payelerle aynı eksen üzerinde yer alır. Kuzey beden duvarının iki köşesinde yer alan minare kaideleri de taşıyıcı sisteme destek verir. Yan duvarlardaki payandaların arasında, içte yan mahfiller, dışta ise dış yan sofalar yer alır.

Yan sahnalarda, serbest payeler arasında yer alan ikişer adet, devasa büyüklükteki sütun ile bunların gerisindeki yine aynı ölçülere sahip sütunlar üzerine atılan kemerler, ortada büyük, yanlarda daha küçük çapta olmak üzere, üçer kubbeden oluşan örtüyü taşır (Şekil 2.29). Böylece payeler arasında geniş kemerlerle oluşan üçlü revaklar ile, yan sahnalar orta hacime katılarak, mekân bütünlüğü sağlanmıştır. İç mekânın köşelerinde, serbest payelerin gerisinde kalan köşe mekânları da yine birer kubbe ile örtülüdür.

Doğu ve batı beden duvarları önünde, serbest payelere karşılık gelen duvar payandaları arasında yer alan yan mahfiller, buldukları yer ve boyutları açısından gene iç mekân bütünlüğünü bozmayacak şekilde, kuzey-güney



Şekil 2.28 Süleymaniye Camii İç Mekan



Şekil 2.29 Süleymaniye Camii İç Mekanda
Yan Sahınlarnın Orta Hacime Katılımı

doğrultusunda uzanmakta olup, her biri dörder adet sütunla taşınır (Şekil 2.30). Bu mahfillere, cami yan girişlerinin güneyindeki duvar payandalarının içinde yer alan merdivenlerle ulaşılmaktadır. Yan sahnaların üst örtüsünü taşıyan dörder büyük sütun ile bunlara karşılık gelen yan beden duvarlarındaki küçük payeler arasındaki tonozlu geçişler, yan mahfiller arasında dolaşımı sağlar.

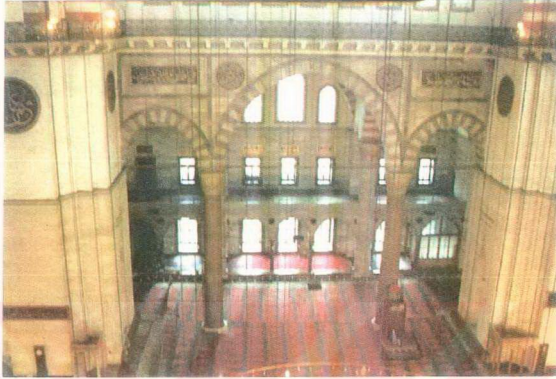
Kuzey ana beden duvarında, cümle kapısının iki yanında içe doğru taşan payeler arasında derin hacimler oluşmuştur. Bu hacimlerden kapının iki yanında yer alanları, ikişer sütunla taşınan mahfillerle değerlendirilmiştir. Uçtakiler ise iç mekân zemininden yine bir basamak yükseltilmiş, ancak mahfil katı oluşturulmamış maksurelerdir. Arka mahfillere, cümle kapısının iki yanındaki payandaların içinde yer alan merdivenlerle ulaşılır.

Yapıda müezzin mahfili, güneybatıdaki serbest payeye bağlı olarak ve monoblok mermerden onaltı adet ayak üzerinde yer alır (Şekil 2.28). Mahfile, payenin kırık köşesindeki bir ahşap kapı ardında yer alan merdiven evi içine yerleştirilmiş döner merdivenle ulaşılır. Üst katta, mahfile yine bir kapı ile açılan merdiven kovasının mahfil altında ve üstünde küçük birer penceresi bulunur. Mahfili taşıyan mermer ayakları birbirlerine bağlayan kirişlerin üzerinde yer alan mermer levha korkuluklar süslemesizdir. Ancak bu korkulukların altında, mahfili çevreleyen iki sıra mukarnas dizisi, üç yönde de mahfilin görünüşünü hareketlendirmiştir.

Müezzin mahfilinin karşısında, güneydoğudaki payeye bitişik olan vaiz kürsüsü ise yedi adet küçük boyutlu sütun ile taşınır. Üçgen planlı kürsü, yaslandığı payenin kırık köşe yüzeyi ile bütünleşmiş durumdadır. Kuzeydeki payelerin kubbe altına bakan kırık köşe yüzeylerinin önlerinde ise birer sütunla taşınan aşir kürsüleri yer alır. Bütün mimarî öğeler, litürjik işlevi olan ve iç mekânı hareketlendiren unsurlardır.

İç mekânın güneydoğu köşesinde, köşe kubbesi altında yer alan hünkâr mahfili, farklı malzemeden gövdelere sahip sütunlar üzerine atılan kemerlere oturur. Mahfile, doğu beden duvarının güneyinde, duvar içindeki bir merdivenden ulaşılır.

Yukarıda bahsedilen ve işlevselliği olan mimarî öğeler, bize bir mimarî tasarımda iç mekân kurgusu detaylarının pragmatik çözümlerle ne şekilde değerlendirildiğini gösteren örneklerden sadece bir kaçıdır.



Şekil 2.30 Süleymaniye Camii Orta Mekânından Yan Mahfile Bakış



Şekil 2.31 Süleymaniye Camii Kuzeyden Görünüş

Üst örtüde, ana kubbeyi taşıyan dört büyük serbest paye, sekizgen planlı ağırlık kuleleri olarak, kubbe kasnağına kadar yükselir ve birer dilimli kubbe ile sonlanır (Şekil 2.31). Bu ağırlık kuleleri ile doğu ve batı beden duvarlarından taşan payanda kuleleri, üç kademeli bir sistemle birbirlerine bağlanır. Bu merdiven biçimli, kademeli geçiş bağlantılarının arasında ve iki yanında yer alan kubbeler, ortada ve iki uçta büyük, aralarda küçük olmak üzere alternatifli olarak sıralanmakta, böylece yan sahnelerin örtüsünü dış kütleyle hareketli bir biçimde yansıtmaktadır.

Ana kubbe, yarım kubbeler, eksedralar, ağırlık kuleleri, yan sahneleri örten kubbeler ve üst örtüyü tamamlayan diğer bütün unsurlar ile birlikte, son olarak da yan cephelerdeki dış sofaların eğimli çatıları ile Süleymaniye Camii'nin piramidal silüeti, Sinan camileri içerisinde en etkileyici olanıdır. Cami silüetindeki bu tepeden aşağıya kadar inen kademelenme, yan cephelerde yer alan dış sofaların eğimli örtülerinde son bulur.

Yapının doğu ve batı cephelerinde, duvar payandaları arasında oluşan derin hacimler iki katlı revak olarak düzenlenmiştir ve tek yönde meyilli, kırma çatı ile örtülmüştür. Alt kat revakında, ortadaki üç kemer ile iki uçtaki ikişer kemerin arasında daha küçük boyutta birer kemer yer alır. Bu kemerlerin oturduğu sütunlar da büyük kemerleri taşıyan sütunlardan daha küçük boyuttadır. Üst kat revakındaki sütunlar ise alt kattakilere göre küçük olup, hepsi birbirleriyle aynı büyüklüktedir. Revaklardaki iki renkli taş kemerler, yan cephelerdeki hareketliliği artırır. Revaklara cami iç mekânından ulaşılır.

Yine doğu ve batı beden duvarlarında yer alan payandaların iki yanındaki hacimlerde, iç mekânda köşe kubbelerinin altına açılan birer kapı bulunmaktadır. Bir platform üzerinde yükselen caminin yan girişlerinin yer aldığı bu revaklı hacimlere dış avludan merdivenlerle ulaşılır. Üçlü revaklarda girişi vurgulayan orta kemer, yanlardakine göre daha geniş ve yüksektir.

Böylesine büyük ölçülere sahip yapının ağır kütleli görünüşü, yan cephelerinde iki katlı revak sıralarıyla hafifletilmiş ve böylece cephe düzenlemesine getirilen ritmik hareket ile yapıya dinamik bir görünüm kazandırılmıştır.

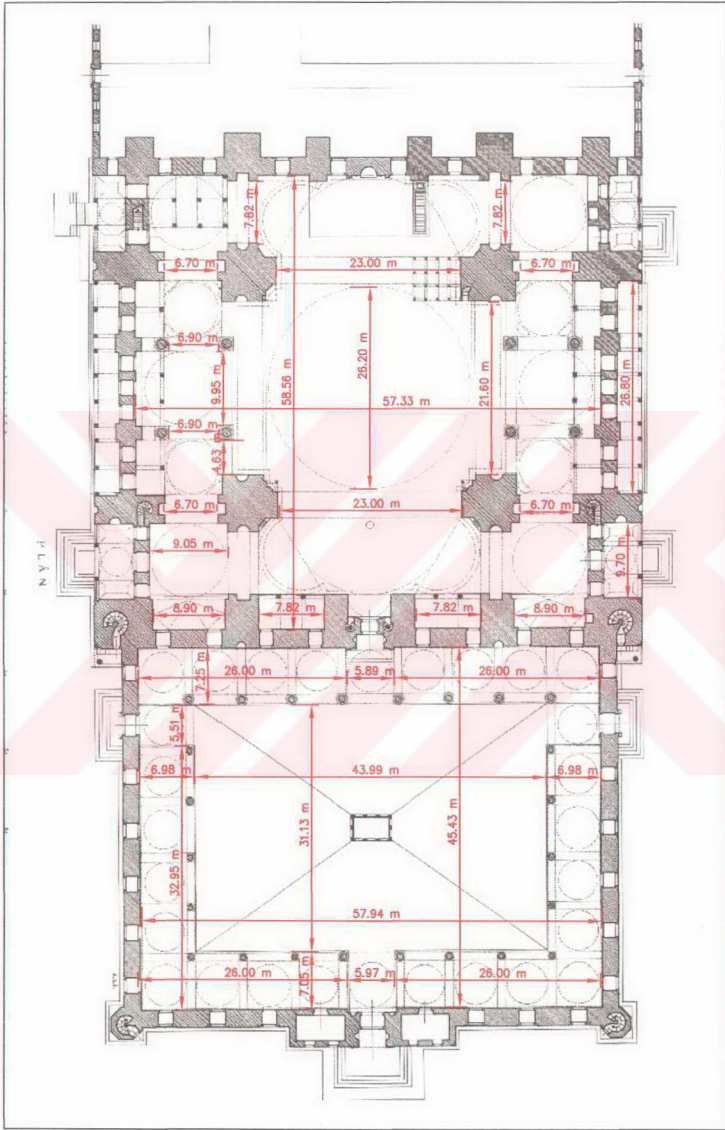
Caminin kuzey ana beden duvarı boyunca uzanan ve her açıdan Klasik dönem özelliklerini gösteren kubbeli son cemaat yeri, dokuz bölümlüdür (Şekil 2.32). Son cemaat yeri, avlu ile tam bir bütünlük içerisinde. Avluya, başlı başına mimarî bir



Şekil 2.32 Süleymaniye Camii Son Cemaat Yeri Revakı



Şekil 2.33 Süleymaniye Camii Avlu Revakı



Şekil 2.34 Süleymaniye Camii Planı (Ali Saim Ülgen'den alınarak ölçülendirilmiştir)

yapı olan kuzey kapısı dışında, “U” planlı avlu revakı ile son cemaat yeri revakı arasında yer alan yan kapılardan giriş sağlanmıştır. Cami ile birlikte, bir platform üzerinde yer alan avlunun üç yöndeki giriş kapılarına da yine merdivenlerle ulaşılmaktadır. “U” planlı revakta üst örtüyü oluşturan kubbeler, iki renkli taştan sivri kemerlerle, avlu kotundan yükseltilmiş revak zemini üzerinde yer alan sütunlara oturmaktadır (Şekil 2.33). Avlu kuzey girişi, diğerlerinden daha büyük boyutta ve farklı malzemeden sütunlar ile bu sütunlara oturan ve yine daha büyük boyutlu üçlü kemer sırasıyla görsel olarak vurgulanmıştır. Son cemaat yeri revakında sütun ve kemerler, avlu revakı ile aynı özellikte olup, ancak daha yüksektirler. Son cemaat yeri revakı, cami kütleleri ile avlu arasında boyut açısından bir ara basamak oluşturmuş ve iki kütle arasında kademeli bir geçiş sağlamıştır.

2.6.1. Mekân ve Serbest Düşey Taşıyıcı Boyutları

2.6.1.1. İç Mekân

İç Mekân Kuruluşu: Cami iç mekânı toplam 3357.24 m² olup, kuzey-güney doğrultusunda 58.56 m., doğu-batı doğrultusunda ise 57.33 m. uzunluğunda, kareye çok yakın dikdörtgen plana sahiptir (Şekil 2.34). 26.20 m. çapındaki ana kubbenin iç mekân zemininden kilit taşına kadar olan yüksekliği 48.10 m., etek yüksekliği ise 33.58 m.’dir. Ana kubbeyi kuzey-güney doğrultusundaki mihrap ekseninde, kemerlerin gerisinde iki yönde destekleyen 31.82 m. yüksekliğindeki yarım kubbelerin etek yükseklikleri 24.80 m. olup, bu kubbelerin iki yanında yer alan ve 23.70 m. yüksekliğe sahip eksedraların etek yüksekliği, ana taşıyıcıların üst bitimlerinde, orta hacmin çevresini dolanan, konsolların taşıdığı korkuluklu çevre koridorunun yüksekliği ile aynıdır. Bu yükseklik, 18.50 m.’dir. Ana kubbeyi dört büyük payeye oturtan, 3.36 m. kalınlığında, iki renkli (kırmızı-beyaz) taştan askı kemerlerinin başlangıç seviyesi ise 18.30 m., kemer kilit taşı yükseklikleri de 30.80 m.’dir (Şekil 2.35). Kemerlerin oturduğu serbest payelerin birbirilerine olan uzaklıkları, mihrap eksenine (kuzey-güney) doğrultusunda 21.60 m., mihrap eksenine dik (doğu-batı) yönde 23.00 m.’dir. Böylece ana kubbe altındaki orta hacmin alanı (payelerin orta hacme bakan pahlı yüzeylerinin de ölçüleri hesaplanarak), yaklaşık 674.43 m²’dir. Serbest payelerin kuzey ve güney beden duvarlarındaki duvar payelerine olan uzaklıkları 7.82 m., doğu ve batı beden duvarlarındaki payelere olan uzaklıkları ise 6.70 m.’dir.



Şekil 2.35 Süleymaniye Camii İç Mekan Ana Taşıyıcı Paye ve Kemerleri

18.30 m. boyundaki serbest payelerin yatay kesitleri düzgün geometrik bir plana sahip değildir. Başta ana kubbe olmak üzere, üst örtünün büyük bir bölümünü taşıyan bu taşıyıcıların plan kesitleri, yapının ana strüktür sistemi içinde biçimlenmiştir (kesit). Payeler plan kesitlerine göre simetrik olarak yerleştirilmiştir. Doğu - batı yönünde duvar payandalarından serbest payelere atılan çift kemerler, paye ile birleştikleri yüzlerde, aralıkları ortalama 1.50 m. olan, 1.13 m. genişliğinde ve ortada 0.74 m. derinliğinde büyük profiller meydana getirmişlerdir. Bu profiller aynı zamanda bu dev boyuttaki taşıyıcıların yüzlerini girinti ve çıkıntılarla hareketlendirerek, ağır kütleli görünüşlerini hafifletir (Ahunbay, 1988, s.535). Payelerin bu yüzlerinin toplam genişliği, 6.30 m.'dir. Ayrıca ana kubbeyi taşıyan kemerler ile doğu ve batı yönünde, bunların altında orta mekânı yan sahnalara açan üçlü kemerlerin toplam kalınlıkları da, kuzey-güney yönünde paye yüzlerinin genişliklerini belirlemiştir. Buna göre mihrap ekseni doğrultusunda serbest payelerin birbirilerine bakan yüzlerinde genişlik 5.22 m.'dir ve ortalarına yerleştirilen 1.50 m. enindeki nişler ile bu cephe yüzeylerinde de hareketlilik sağlanmış, görünüşleri hafifletilmiştir. Payelerin kubbe altındaki orta hacime bakan köşe yüzleri ise, iki ucu profillerle kademelendirilerek kırılmıştır. Doğu-batı yönünde 0.74 – 0.18 m. ölçülerinde bir kademe, kuzey-güney yönünde ise 0.74 - 0.36 - 0.74 - 0.18 m. ölçülerinde iki kademeli olarak, dik açı ile kırılan köşelerin iki ucu, 45°'lik açı yaparak birleşir. Bu kırık yüzey 0.77 m. enindedir. Payelerin, yarım kubbelerin altında oluşan hacimlere bakan köşeleri ise, doğu-batı yönünde 1.50 m., kuzey-güney yönünde 0.77 m. uzunluğunda, dik açı ile kırılmıştır. Kırık köşe uçları yine 45°'lik açı ile birleşerek bu kez 1.60 m. eni olan kırık yüzeyler meydana gelmiştir.

Serbest payelerin doğu-batı yönünde birbirilerine bakan yüzlerinin genişliği, kubbeyi taşıyan askı kemerlerinin genişliği ile aynı olup, 3.36 m.'dir. Serbest payelerin plan kesitlerinde kenar uzunluk ölçüleri tabloda verilmiştir. Dört payeyi de 10.50 m. yükseklikte birer yatay silme çevreler. Payelerin üst bitimlerinde ise 17.71 m. yükseklikte yer alan yatay silmenin üzerinde, 17.90 m.'de başlayan ve çevre koridorunu taşıyan konsol sırasının üst bitimi, aynı zamanda paye yüksekliğini verir ve bu ölçü, 18.30 m.'dir.

Yapının planından da anlaşılacağı gibi, mihrap duvarındaki altı adet düşey taşıyıcının neredeyse tamamı dışa doğru taşırılmış duvar payandalarıdır. Bu

payandalardan iki uçtakiler dışında iç mekânda serbest payelere karşılık gelenleri, paye yüzlerinin simetrik birer tekrarı olarak içe taşarlar ve aynı kenar ölçülerine sahiptirler. Payandalar 1.50 m. aralıkla, 1.10 m. genişliğinde ve 0.75 m. derinliğinde iç mekâna doğru taşma yapan ikişer adet duvar payesi şeklinde, serbest payelerden mihrap duvarına atılan kemerleri karşılar. Mihrabın iki yanında, kible eksenine daha yakın olanların ön yüzleri diğerlerinden daha geniş olup (1.85 m.), yine 0.75 m. derinliğinde iç mekâna taşar.

Ancak kuzey ana beden duvarında yer alan dört adet duvar payesi, mihrap duvarındaki düşey taşıyıcıların tersine, tamamen iç mekâna taşırılmıştır. Cümle kapısının iki yanında yer alan 4.45 m. derinliğinde ve 2.98 m. genişliğindeki iki payenin birbirilerine uzaklığı 5.94 m.'dir. Bu payeler ile beden duvarının iki ucunda yer alan minare kaideleri arasında, yine serbest payelere karşılık gelecek biçimde yerleştirilen duvar payeleri ise cümle kapısı tarafında 4.45m. derinliğinde ve 7.82 m. genişliğinde, iki uçta ise 3.70 m. derinliğinde ve 8.90 m. genişliğinde hacimler oluşturur. Genişlikleri 3.75 m. olan bu payeler, güney duvarındakiler gibi, karşılık geldikleri serbest paye yüzlerinin simetrik birer tekrarıdır. Birbirilerine aralıkları 1.50 m. olan payelerin iki ucunda yer alan 1.10 x 0.75 m. ölçülerindeki iki çıkıntı, üst bitimlerinde serbest payelerden atılan kemerleri karşılamak üzere biçimlenmişlerdir.

Doğu ve batı ana beden duvarlarının geriye çekilmesiyle oluşan yan sahnelerde, serbest payeler ile duvar payandaları arasına atılan ikili kemerlerin (ki bu kemerlerin yükseklikleri 15.35 m.'dir) arasında kalan orta hacim, ortada büyük yanlarda birer küçük olmak üzere üçer adet kubbe ile, köşe hacimleri ise orta kubbe ile aynı büyüklükte birer kubbe ile örtülüdür. Bütün olarak bakıldığında, dış kitlede net bir biçimde algılanabilen yan sahnelerin örtüsünü oluşturan kubbeler, orta aksta ve uçlarda büyük, aralarda küçük olmak üzere alternatifli olarak sıralanırlar. Yükseklikleri 22.28 m. olan büyük kubbelerin çapları 9.90 m., küçük kubbelerin çapları ise, 7.20 m.'dir. Cami iç mekânının doğu ve batı beden duvarları boyunca uzanan yan sahnelerin boyu 58.56 m., genişlikleri 13.30 m.'dir.

Sahnelerin orta bölümlerini örten üçer kubbeyi, birbirilerine kuzey-güney yönünde 9.95 m., doğu-batı yönünde ise 6.90 m. aralıklarla yerleştirilen dörder sütun taşır. Sütunlar 0.32 m. yüksekliğinde ve 1.52 x 1.52 m. ölçülerinde kare kaidelerin üzerinde, 0.23 m. yüksekliğinde daire planlı ikinci kaidelere sahiptir. Sütunların

başlık ve kaide dahil yükseklikleri 10.78 m.'dir. Daire kesitli kaideleri boyanarak bilezik görünümü kazandırılan sütunların, alt çevresi 3.86 m. olan, 8.95 m. yüksekliğindeki gövdelerinden mihrap eksenine göre içtekiler vişne çürüğü renkli somaki mermerinden, dıştakiler ise, beyaz mermerdendir. Ne yazık ki sütunların gövde üst çevre ölçüleri alınmamıştır. Ancak yan mahfillerden yararlanılarak 6.00 m. kotunda ölçülebilen çevre uzunluğu, 3.88 m.'dir. Gövde üst bitiminde, 9.47 m. yükseklikte yer alan 0.18 m. kalınlığındaki üst bilezikler, tunçtandır. Bileziklerin üzerinde yer alan mukarnaslı başlıklar, 1.49 x 1.49 m. ölçülerinde kare kesitli olup, 1.13 m. yüksekliğindedir.

Yan sahnları orta hacme bağlayan, serbest payeler arasındaki üçlü revaklarda, orta kemerin zeminden kilit taşıma kadar olan yüksekliği, 16.51 m., orta kemerin iki yanındaki daha küçük kemerlerin 13.66 m.'dir. Serbest payelerden beden duvarlarındaki payandalara atılan çift kemerlerin kilit taşı yükseklikleri ise, 15.35 m.'dir. Böylece yan sahnalarda, aynı revakta, üç ayrı büyüklükte kemerin karşımıza çıktığı görülür. Sivri kemerlerin hepsi iki renkli (kırmızı-beyaz) taştan olup, ana kubbeyi taşıyan büyük kemerlerle birlikte cami iç mekânının süsleme programıyla bütünlük sağlamışlardır (Şekil 2.35).

Kadınlar Mahfili: Süleymaniye Camii'nde, hünkâr mahfili, müezzin mahfili, yan ve arka kadınlar mahfili, vaiz kürsüsü ve aşir kürsüleri, mekân bütünlüğünü bozmadan iç mekânı hareketlendiren, işlevsel mimari öğelerdir. Yan sahnaların orta bölümünde, beden duvarlarından yarısı iç mekâna taşırılmış olan düşey taşıyıcılar arasına yerleştirilen 4.96 m. yüksekliğindeki kadınlar mahfilinin her biri, 26.80 m. uzunluğunda ve 4.70 m. derinliğinde olup, 125.9 m²'dir. Alt tavan yükseklikleri 4.73 m. olan mahfiller içte, ortada yan sahnaların örtüsünü taşıyan iki dev boyutlu sütuna (ölçüleri yukarıda verilmiştir) yaslanmış ayrıca, bu sütunların arasında iki ve yanlarında birer adet olmak üzere, dörder sütuna taşınmıştır (Şekil 2.30). Mahfillerin, üzerine sütunlarla oturduğu zemin, iç mekân zemininden bir basamak (0.24 m.) yükseltilmiştir. İki büyük sütunun kare kaideleri de bu yükseltilmiş zeminden öne doğru taşar. Mahfil destek sütunlarından birbirlerine ve beden duvarlarına atılan iki renkli taş kemerlerin, mahfil altındaki zeminden kilit taşıma kadar olan yükseklikleri, 4.43 m.'dir.

Yan mahfil destek sütunlarının başlık ve kaide dahil yükseklikleri 2.77 m. olup, mukarnaslı başlıkları 0.47 x 0.47 m. ölçülerinde kare kesitlidir ve 0.47 m.

yüksekliğindedir. 0.07 m. kalınlığında, tunçtan yapılmış alt ve üst bileziklerin sınırladığı, 2.16 m. boyundaki sütun gövdelerinde alt çevre 0.97 m., üst çevre ise, 0.89 m.'dir. Yan sahnınların örtüsünü taşıyan büyük sütunların arasında kalan ikişer adet mahfil sütununun gövdeleri serpatin, mihrap tarafındakilerinin fosilli kireç taşı, kuzey uçtakilerin ise, Mısır granitindedir (B. Alper, s. 75). Sütunların oturduğu mahfil altındaki zemini kaplayan ahşap döşeme, alt bilezikleri örter. Ancak bilezik yüksekliği, aralıklardan alınabilmiştir. Her iki duvar payesi arasında yer alan sütunların birbirilerine olan uzaklıkları, orta akstan yanlara doğru sırasıyla; 2.70 - 3.35 - 3.53 - 3.36 m.'dir.

Kuzey duvarında, cümle kapısının iki yanında, duvar payeleri arasında yer alan ve ikişer sütuna taşıtılan arka mahfiller, 7.82 m. genişliğinde, 4.45 m. derinliğindedir. Buna göre her bir mahfil, 34.8 m²'dir. Yan mahfillerde olduğu gibi burada da zemin, cami iç mekân zemininden 0.30 m. yükseltilmiştir. Mahfil destek sütunlarının başlık ve kaide dahil toplam yükseklikleri 3.23 m. olup, 0.56 x 0.56 m. ölçülerinde kare kesitli ve 0.54 m. yüksekliğinde mukarnashlı başlıklara sahiptir. 2.60 m. boyundaki siyah damarlı Marmara mermerinden gövdeler altta 0.08 m., üstte ise 0.09 m. kalınlığında bileziklerle sınırlandırılmıştır. Gövde alt çevreleri 1.26 m., gövde üst çevreleri de 1.10 m.'dir. Sütunların birbirilerine ve iki yanlarında bulunan payelere olan uzaklıkları 2.35 m.'dir. Mahfillere cümle kapısının iki yanındaki payelerin içine yerleştirilen merdivenlerden ayrı ayrı ulaşılır. Mahfiller arasında geçiş bulunmamaktadır.

Cümle kapısı üzerinde 5.91 m. uzunluğunda ve 2.75 m. derinliğindeki hacimde yer alan 3.89 m. yüksekliğindeki iki sütun, 0.31 m. yüksekliğindeki kare kaide üzerinde, birbirilerine 2.33 m., yanlarındaki payelere ise 1.34 m. uzaklıktadır. Sütunların mukarnashlı başlıkları, 0.53 x 0.53 m. ölçülerinde kare kesitli ve 0.47 m. yüksekliğindedir. 3.11 m. boyundaki gövdelerin alt çevreleri 1.51 m., üst çevreleri ise, 1.42 m.'dir. Alt ve üst bilezikler 0.10 m. kalınlığında ve tunçtandır. Bu giriş kapısı üzerinde yer alan hacime, iki yanda bulunan mahfillere çıkılan merdivenlerden ulaşılmaktadır.

Hünkâr Mahfili: İç mekânın güneydoğu köşesinde yer alan hünkâr mahfili, 9.73 x 6.64 m. ölçülerinde olup, 64.60 m²'lik dikdörtgen bir plana sahiptir. Hünkâr mahfili oniki adet sütun ile taşınır. Mahfilin kuzeybatı köşesindeki sütun ortak olmak üzere, cami iç mekânına bakan kuzey cephesinde dört adet, batı cephesinde

ise üç adet sütun yer alır. Beden duvarları önündeki mahfil destek sütunları, başlık üst bitimlerinden duvarlara teğettir. Ortadaki iki sütun, çevresindekilerle aynı düzende yerleştirilmiştir. Bütün sütunlar birbirlerine, zeminden kilit taşı yüksekliği 4.05 m. olan sivri kemerlerle bağlanır. Bu kemerlerle kareye yakın birimlere bölünen mahfil altı tavanı, iç mekân zemininden 4.36 m. yükseklikindedir. Mahfilin zemin yüksekliği ise, 5.18 m.'dir. Kuzey cephedeki sütun aralıkları doğudan batıya doğru sırasıyla; 2.74 – 2.72 – 2.67 m., batı cephesinde kuzeyden güneye doğru sırasıyla; 2.66 – 2.74 m.'dir. İçteki sütunların birbirlerine uzaklıkları ise 2.65 ile 2.74 m. arasında değişmektedir.

Sütunların başlık dahil yükseklikleri 2.895 m. olup, 0.50 x 0.50 m. ölçülerindeki mukarnaslı başlıkları 0.475 m. yüksekliğindedir. Başlıklardaki mukarnas düzenlemelerin her biri farklı olan sütunların, gövdelerinde kullanılan malzemelerde de farklılıklar göze çarpar. Kuzey cephesindeki sütunlardan ortadaki iki sütun serpatin, uçlardakiler ise granittir (Mısır). Batı cephesinde ise, ortada yer alan sütun kaplanpostu (Afyon), güney uçta duvara bitişik olan kırmızı porfir, diğerleri mermerdir (Alper, 1998, s.75). Sütunların 2.28 m. boyundaki gövdeleri altta ve üstte 0.08 m. kalınlığında bileziklerle sınırlanmış, alt bilezikler ahşap döşeme altında kalmıştır. Gövdelerin alt çevreleri 1.35 m., üst çevreleri ise 1.20 m.'dir.

Müezzin Mahfili: İç mekânda, güneybatıdaki serbest payenin doğu kenarına dayalı olan müezzin mahfili, kuzey – güney yönünde 5.60 m., doğu – batı yönünde 7.85 m. ölçülerinde olup, dikdörtgen planlıdır ve alanı 43.96m²'dir. Onaltı adet mermer ayak üzerinde, ayakları batısındaki serbest payeye dik olarak bağlayan 2.16 m. yüksekliğindeki kirişlere oturan müezzin mahfili, 3.07 m. yüksekliğindedir. Kirişlerin böldüğü mahfil altı tavanı, 2.24 m. yüksekliğindedir ve düzdür. Mahfili taşıyan sekizgen ayakların her bir kenarı 0.12 m. olup, toplam çevreleri 0.96 m.'dir. 2.16 m. yüksekliğindeki bu ayaklar, kuzey – güney yönünde 1.45 m., doğu – batı yönünde ise 1.15 m. aralıklarla yerleştirilmişlerdir. Mahfilin batı kenarında bütünleştiği payenin kırık köşesinde yer alan merdiven evinin basık, yuvarlak kemerli, ahşap kapısı, iç mekân zemininden 0.30 m. yükseltilmiştir. Merdiven evinin, üst katta mahfil zemininden yüksekliği ise yaklaşık 1.55 m.'dir.

Vaiz Kürsüsü: İç mekânda, ana kubbeyi taşıyan dört büyük serbest payeden güneydoğuda yer alanının, kuzeybatı köşesinde, payenin kırık köşesinin kenarı ile

bütünüleşen vaiz kürsüsü, planı itibariyle paye köşesini dik açı ile tamamlar. Üçgen planlı vaiz kürsüsünün, doğu – batı yönündeki kenarı 1.93 m., kuzey – güney yönündeki kenarı ise 2.33 m.'dir. Bu iki kenar boyunca sıralanan yedi adet sütun üzerine atılan sivri kemerlere oturan kürsünün yüksekliği 2.145 m. olup, kemerlerin kilit taşı yükseklikleri yaklaşık 1.90 m.'dir. Başlık dahil yükseklikleri 1.77 m. olan sütunların 0.16 x 0.16 m. ölçülerindeki kare kesitli başlıkları 0.16 m. yüksekliğindedir. Köşe sütununun gövdesi sekizgen olup, her bir kenarı alt bitiminde 0.06 m., üst bitiminde ise 0.055 m.'dir. Diğer sütunların daire kesitli gövdeleri birbirilerinden farklı ölçüler verir. Buna göre sütunların gövde üst çevreleri 0.35 – 0.38 m., gövde alt çevreleri de 0.36 – 0.41 m. arasında değişmektedir. 0.03 m. kalınlığında üst bileziklere sahip sütunların alt bilezik ve kaideleri, ahşap döşeme altında kaldığı için ölçüleri tespit edilemedi. Sütun aralıkları kuzey – güney yönünde 0.60 m., doğu – batı yönünde ise 0.47 m.'dir. Kürsünün iki kenarını çevreleyen geometrik süslemeli korkuluğun üst bitimi 2.465 m. yüksekliğindedir.

Aşir Kürsüleri: Kuzeydeki her iki serbest payenin, ana kubbenin altındaki orta mekâna bakan köşelerinde yer alan aşir kürsüleri, buldukları yer nedeniyle vaiz kürsüsü ile aynı özellikleri gösterir. Payelerin kırık köşelerine yaslanmış olan aşir kürsüleri, vaiz kürsüsü gibi üçgen planlıdır. Ancak üç köşesinde birer adet sekizgen planlı ayağa oturan kürsülerin kenar uzunlukları 1.50 m.'dir. Her bir kenarı 0.06 m. olan mermer ayaklar 2.08 m. boyundadır ve müezzin mahfilinde olduğu gibi, ayaklar birbirine yatay sövelerle bağlanır. Ayakların birbirilerine olan uzaklıkları 1.23 m.'dir. Kürsülerin zemin yüksekliği iç mekân zemininden 2.16 m., yine geometrik süslemeye sahip korkulukların üst bitimleri ise 2.50 m.'dir.

2.6.1.2. Dış Mekân

Dış Sofalar: Daha önce Şehzâde Camii'nde gördüğümüz dış yan sofa ve yan girişlerden meydana gelen cephe düzenlemesinin gelişmiş biçimini, Süleymaniye Camii'nin doğu ve batı cephelerinde görürüz. En az içteki serbest payeler kadar etkileyici kütleli görünümlere sahip payandalar arasında, iki katlı olarak düzenlenen yan sofalar ile iki yanda simetrik olarak yer alan üçlü revaklara sahip yan girişler, yapının üst örtüsündeki hareketliliği yan cephelere taşımışlardır.

Kuzeyde minare kaidelerinin, güneyde ise payandaların sınırladığı yan girişlere dış avludan merdivenlerle ulaşılır. Üç birimden oluşan dikdörtgen planlı yan girişler, 9.70 m. genişliğinde, 4.90 m. derinliğindedir. Üçlü giriş revakının üzeri iç tarafta, giriş aksının üzerinde, kilit taşına kadar yüksekliği 9.85 m. olan kubbe ve iki yanında 7.15 m. yüksekliğindeki fazla derinliği olmayan aynalı tonozlarla örtülüdür. Yan girişlerin dış örtüleri ise farklı olarak, ortada büyük, iki yanda küçük olmak üzere üçer kubbeden ibarettir. Bu simetrik üçlü düzenleme, kubbelerin altında, revak kemerlerinde de görülür. Giriş aksı üzerindeki orta kemerin giriş zemininden kilit taşına olan yüksekliği 6.93 m. iken yan kemerlerin ki, 6.03 m.'dir. Kemerlerin oturduğu iki sütun orta aksta birbirlerine 3.83 m., yan duvarlara ise 2.45 m. uzaklıkta yerleştirilmiştir. Sütunların başlık ve kaide dahil yükseklikleri 4.38 m. olup, 0.53 x 0.53 m. ölçülerinde kare kesitli, mukarnash başlıkları 0.54 m. yüksekliğindedir. 3.60 m. boyundaki gövdelerinde malzeme olarak serpatin kullanılmıştır. Alt ve üst bitimlerinde 0.11 m. kalınlığında tunç bileziklerin sınırladığı gövdelerin alt çevreleri 1.65 m., üst çevreleri de 1.475 m.'dir. Alt ve üst bilezikler farklı profillere sahiptir. Sütunların oturdukları 0.15 m. yüksekliğindeki daire planlı kaidelerin altında, revakın yükseltilmiş yan bölümleri ile aynı kotta olan 0.38 m. yüksekliğinde seki yer alır.

Yan cephelerde, güneydeki payandalar ile mihrap duvarının iki yana taşan kısımları arasında yer alan dış sofa bölümlerinden doğudaki, hünkâr girişidir ve kuzeydeki yan giriş revaklarıyla aynı özelliklere sahiptir. Burada dış avludan revaka çıkılan merdiven, diğerleri gibi orta aks üzerindedir, ancak farklı biçime sahiptir. Bunun dışında revak, üst örtü ve ölçüleri bakımından batı cephesindeki simetriği olan dış yan sofa bölümü ile aynı özellikleri gösterir. Batı cephesinin güney ucundaki sofaya, hünkâr girişinden ve cami yan girişlerinden farklı olarak, üçlü revakın kuzey biriminden merdivenle ulaşılır. Üçlü revakın kemerleri birbirileri ile aynı yükseklikte olup, 6.35 m.'dir. Ancak kuzeydeki revak biriminde, giriş kapısı gerisindeki zemin, yan birimlerden 0.25 m. daha düşük kottadır. Giriş kapısı aksı üzerindeki revak kemerinin yüksekliği 6.60 m.'dir. 9.75 m. genişliğinde ve 4.09 m. derinliğindeki bu birimin orta kubbesinin zeminden kilit taşına kadar olan yüksekliği 8.59 m., yan revak birimlerindeki aynalı tonozların yükseklikleri ise; güneydekinin 7.10 m., kuzeydekinin 7.25 m.'dir. Kemerlerin oturduğu iki sütunun birbirlerine ve yan duvarlara olan uzaklıkları kuzeyden güneye sırasıyla; 2.90 –

2.95 – 2.09 m.'dir. Sütunların cami beden duvarına olan uzaklıkları ise 3.58 m.'dir. Başlık ve kaide dahil yükseklikleri 4.58 m. olan sütunların mukarnas başlıkları 0.60 x 0.60 m. ölçülerinde kare kesitlidir ve 0.505 m. yüksekliğindedir. 3.78 m. boyundaki siyah damarlı Marmara mermerinden gövdeleri, üstte 0.10 m., altta ise 0.085 m. kalınlıkta ve farklı profillere sahip tunç bilezikler sınırlar. Sütunların gövde alt çevreleri 1.50 m., gövde üst çevreleri 1.45 m.'dir. Sütunlar 0.20 yüksekliğinde ve 0.60 x 0.60 m. ölçülerinde kare kaidelere oturmaktadır ki bu ölçüler, başlık genişliği ile aynıdır.

Payandaların arasında yer alan ve iki katlı olarak düzenlenen revaklı dış yan sofalar, üst katta tek yönde meyilli kırma çatı ile örtülüdür. 26.80 m. uzunluğunda ve 2.98 m. derinliğindeki, her biri 79.86 m²'lik alana sahip olan üst katlar, on yedi adet küçük boyutlu sütun ile taşınan bir revaka sahiptir. Bütün sütunların ölçüleri birbirileri ile aynı olup, zeminden 0.48 m. yüksekliğinde, köşeleri pahlı, yüksek kaideler üzerine yerleştirilmişlerdir. Korkulukları kesen kaideler içte ve dışta farklı şekillere sahiptir. Başlık dahil kaide hariç yükseklikleri 1.91 m. olan sütunların 0.35 x 0.35 m. ölçülerindeki baklavah başlıkları, 0.38 m. yüksekliğindedir. 1.50 m. boyundaki gövdeleri, kalınlıkları altta 0.06 m., üstte 0.04 m. olan, farklı profillere sahip bilezikler sınırlar. Yaklaşık olarak, gövde alt çevreleri 0.82 m., gövde üst çevreleri ise 0.73 m.'dir. Revak ortasında yer alan iki sütun gövdesi serpatin, iki yanındaki ikişer sütun granit, diğerleri mermerdir. Sütun aralıkları orta akstan iki uca doğru ± 0.04 m. farkla (ki bu farklılığa sadece iki ölçüde rastlanmıştır) simetrik olarak benzer ölçüleri verir. Buna göre sütun aralıkları orta akstan uçlara doğru sırasıyla; 1.24 – 1.22 – 1.42 – 1.67 – 1.52 – 1.35 – 1.43 – 1.43 m.'dir.

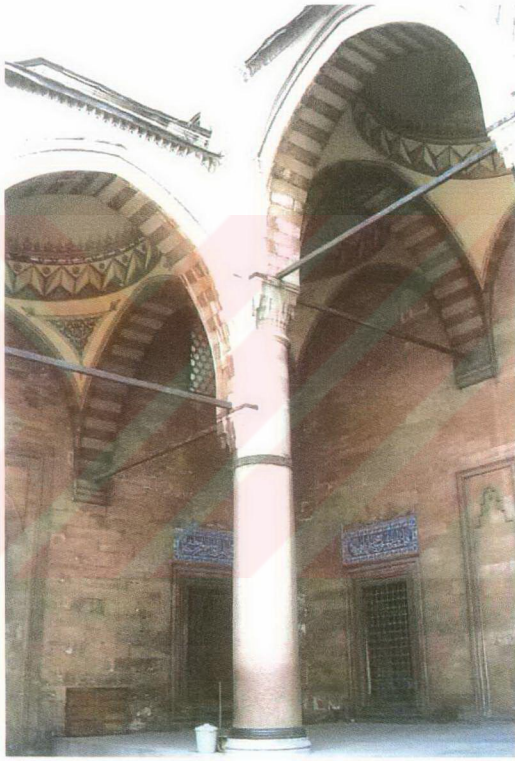
Alt kattaki dış yan sofalar, plan ölçüleri açısından üst kat ile benzerdir. 26.81 m. uzunluğunda ve 3.19 m. derinliğinde olan 85.52 m²'lik sofalar, üst kattakilerden revak özellikleri açısından ayrılırlar. Aynı büyüklükteki on adet sütunun aralıklarında ve kemer büyüklüklerinde simetrik farklılıklar belirgindir. Bu durum yan cephe görünüşüne ritmik bir hareketlilik kazandırmıştır. Ortada üç ve iki uçta ikişer olmak üzere toplam beş adet büyük kemerin zeminden kilit taşına kadar olan yükseklikleri 4.35 m., büyük kemerlerin arasına yerleştirilmiş olan daha küçük boyutlu iki kemerin ise 3.50 m.'dir. Sofanın tavan yüksekliği 4.72 m.'dir. Sütunların aralıklarında da simetrik farklılıklar vardır. Aralıklar, orta akstan uçlara doğru sırasıyla; 2.70 – 2.95 – 1.50 – 3.15 – 3.10 m.'dir. Başlık ve kaide dahil

yükseklikleri 2.73 m. olan sütunların başlıkları, 0.47 x 0.47 m. ölçülerinde kare kesitli olup, yükseklikleri 0.46 m.'dir. Mukarnashı başlıkların oturduğu gövdelerde üç farklı malzeme kullanılmıştır. İki uçtaki birer sütun Mısır graniti, bunların yanındaki birer ve ortadaki iki sütun serpatin, diğerleri de mermerdir. 2.02 m. boyundaki gövdeleri altta ve üstte 0.05 m. kalınlığında farklı profillere sahip bilezikler sınırlar.

Son Cemaat Yeri: Caminin kuzey cephesi önünde, cephe boyunca uzanan, dokuz bölümlü ve kubbeli son cemaat yeri, iki uçta avlu duvarı ile sınırlanır. Avlu ile mimarî bütünlük içerisinde olan son cemaat yeri 57.89 m. uzunluğunda, 7.25 m. derinliğinde ve toplam 419.70 m²'lik bir alana sahiptir (Şekil 2.34). Yan kanatlar avlu zemininden 0.49 m. yükseltilmiştir ve her biri 26.00 m. uzunluğundadır. Mihrap eksenini üzerindeki orta hacimin genişliği 5.89 m., derinliği 7.25 m.'dir.

Revakı örten dokuz kubbenin çapları aynı olup yaklaşık 6.00 m.'dir. Ancak giriş eksenini üzerindeki kubbenin zeminden kilit taşına kadar olan yüksekliği, 17.86 m., diğerleri ortalama 15.90 m.'dir. Orta kubbe mukarnashı geçiş öğelerine, diğerleri pandantiflere bindirilmiştir. Dıştan kubbeler, alçak sekizgen kasnaklara oturur. İki renkli taştan sivri kemerler üç ayrı yüksekliğe sahiptir. Yan kanatlardakilere göre daha geniş tutulmuş olan giriş aksındaki kemer, aynı zamanda en yüksek olanıdır ve 12.41 m.'dir. Son cemaat yeri revağının iki ucunda yer alan ve avlu revaklarının içine açılan kemerler 9.35 m. (ki bunlar avlu revak kemerleri ile aynı yüksekliktedir), diğerleri ise 11.90 m. kilit taşı yüksekliğine sahiptir. Kemerlerin oturduğu sekiz adet, mukarnas başlıklı sütunun, başlık ve kaide dahil yükseklikleri 8.28 m.'dir (Şekil 2.36). 1.05 x 1.05 m. ölçülerinde kare kesitli başlıkların yükseklikleri ise 1.04 m.'dir. 6.85 m. boyundaki gövdeleri, altta 0.15 m., üstte 0.18 m. kalınlığındaki tunç bileziklerle sınırlanır. Alt ve üst bilezikler farklı profillere sahiptir ancak her sütunda aynı tip bilezik tekrarlanır. Sütunlar 0.28 m. yüksekliğinde daire kesitli ve profilli mermer kaidelere oturur.

Sütunların gövde alt çevreleri, doğudan batıya doğru sırasıyla; 3.53 – 2.73 – 2.70 – 2.73 – 2.76 – 2.82 – 2.70 – 3.44 m.'dir. Gövde üst çevreleri ise, yine aynı yönde; 3.42 – 2.55 – 2.56 – 2.50 – 2.52 – 2.65 – 2.52 – 3.32 m.'dir. Son cemaat yeri revak sütunlarından iki uçta yer alanları, diğerlerine göre gözle görülebilir bir farkla daha kalındır (Şekil 2.36). Aynı zamanda bu sütunlar avlu yan revaklarına kemerlerle bağlıdır. Avlu revakları son cemaat yeri revakından daha alçak olduğu için, revak



Şekil 2.36 Süleymaniye Camii Son Cemaat Yeri Revak Sütunu

kemerleri aynı sütun gövdesi üzerinde yer alan, üstüste iki yarım başğa (başlıklar dikine diagonal olarak kesilmiştir) oturur. Başlıklar gövde ile yekparedir. Son cemaat yerinde, iki uçta yer alan sütunların yanındakiler Marmara mermerinden, diğerleri ise Mısır granitinden gövdelere sahiptir.

Plan ölçüleri ve revak düzeni açısından avlu ile uyum içerisinde devamlılık gösteren son cemaat yeri revakı, avlu revakından daha yüksek tutularak, özellikle vurgulanmıştır.

Avlu: Son cemaat yeri ile aynı çevre duvarını paylaşan ve tam bir bütünlük içerisinde olan avlu revakları, son cemaat yerinden daha alçak tutulmuştur. Ancak üç katlı yapı niteliğinde olan avlu kuzey kapısı, avlu içinden, oldukça yüksek dört sütun üzerine atılan kemerlerle daha yüksek tutulan revak bölümüyle vurgulanır. Buna karşın avlu yan kapıları, revakların altında daha mütevazı görünüşleriyle camideki eksenal vurgulamayı (burada söz konusu olan, kible ekseni üzerindeki avlu ve son cemaat yeri girişleridir.) bozmamaktadır.

Doğu – batı yönünde 57.94 m., kuzey – güney yönünde 38.18 m. ölçülerine sahip avlunun toplam alanı 2212.2 m²'dir (Şekil 2.34). Sadece avlu revakı, 847.16 m²'dir. Son cemaat yeri ve avlu revaklarının arasında, 43.99 x 31.13 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı açık avlu alanı ise, 1369.4 m²'dir. Avlu yan girişlerinde revak altında, doğuda 5.53 m., batıda 5.23 m. genişliğinde ve 6.98 m. derinliğinde, kuzeyde ise 5.97 m. genişliğinde, 7.05 m. derinliğinde ölçülere sahip giriş hacimleri, avlu zemin kotu ile aynıdır. Bu girişler dışında revak zemini, avlu zemininden son cemaat yerindeki gibi 0.49 m. yükseltilmiştir.

Örtü sistemi, son cemaat yeri ile aynı özellikleri gösterir. Ancak kubbe ve kemerlerin yükseklikleri farklıdır. Avlu yan girişlerinde revak kubbelerinin zeminden kilit taşına olan yükseklikleri 14.00 m., etek yükseklikleri 10.47 m., kemer kilit taşı yükseklikleri ise 9.85 m.'dir. Avlu kuzey girişi önündeki revak kubbesi 15.86 m., iki yanında yer alan kubbeler ise 14.81 m. kilit taşı yüksekliğine sahiptir. Giriş aksı üzerindeki kemer 11.52 m., iki yanındaki revak biriminin kemer yükseklikleri 10.55 m.'dir. Diğer kubbelerin kilit taşı yükseklikleri 13.50 m., etek yükseklikleri de 10.02 m. olup, bu revak birimlerindeki kemerlerin kilit taşı yükseklikleri revak zemininden 9.37 m.'dir.

Onaltı adet avlu revak sütunundan, avlu kuzey kapısı önündeki iki sütun, diğerlerine göre daha büyük boyuttadır ve farklı malzemeden yapılmış gövdelere sahiptir (Şekil 2.37). Bu sütunların başlık ve kaide dahil yükseklikleri 7.385 m.'dir. 0.92 x 0.92 m. ölçülerindeki kare kesitli başlıklar, 0.855 m. yüksekliğinde olup, mukarnastır. 6.08 m. boyundaki kırmızı porfirten gövdelerin alt çevreleri doğudakinde 2.46 m., batıdakinde 2.51 m.'dir. Üst çevreler ise doğudaki sütunda 2.355 m., batıdakinde 2.42 m.'dir. Gövdeleri alt bitimlerinde 0.14 m., üst bitimlerinde de 0.16 m. kalınlığında tunç bilezikler sınırlar. Bunlardan başka gövdelerin üst kısımlarında, 5.00 m. kotunda, 0.18 m. ; 5.51 m. kotunda ise 0.21 m. kalınlığında iki bilezik daha çevreler. Farklı kotlardaki bütün bileziklerin profilleri birbirlerinden farklıdır. Sütunlar 0.30 m. yüksekliğinde, daire kesitli ve profilli mermer kaidelere sahiptir.

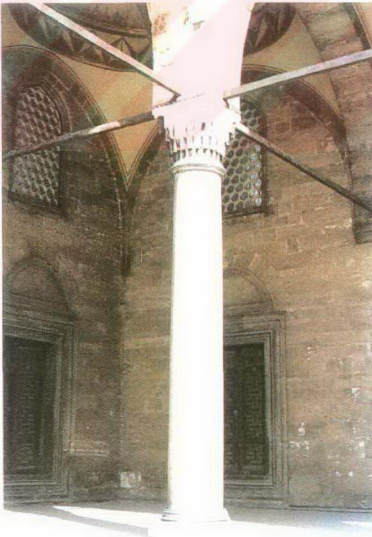
Yukarıda bahsedilen kırmızı porfir sütunların yanlarında yer alan iki sütun, son cemaat yeri revakının iki ucunda yer alan sütunlarda olduğu gibi, üzengi seviyeleri farklı yükseklikte olan kemerleri, üstüste iki yarım mukarnash başlık ile karşılar. İki başlık arasında, sütun gövdelerinden farklı olarak muntazam kesme taş kullanılmıştır. Başlıkların altındaki üst bilezikler ile alt bileziklerin hepsi farklı profillere sahiptir.

Diğer avlu revak sütunlarının, başlık ve kaideleri dahil yükseklikleri 5.715 m. olup, 0.86 x 0.86 m. ölçülerindeki kare kesitli başlıklar, 0.865 m. yüksekliğindedir ve mukarnastır (Şekil 2.38). 4.39 m. boyundaki gövdeleri altta 0.16 m., üstte 0.14 m. kalınlığında tunç bilezikler çevrelemektedir. Alt ve üst bilezikler, farklı profillere sahiptir. Sütun gövdelerinde granit (kestanbol) ile mermer, alternatif düzende kullanılmıştır. Sütunlar, son cemaat yeri ile kuzey avlu girişindeki sütunlar gibi 0.30 m. yüksekliğinde, daire kesitli ve profilli mermer kaidelere oturur.

Avlu revakında sütun aralıkları, sütun gövdelerinin kalınlık farklılıklarına göre değişik ölçüler verir. Buna göre; avlu yan giriş revaklarından kuzeye doğu sırasıyla, 5.60 – 5.53 – 6.25 – 5.62 – 5.80 m. olan aralıklar, kuzey revakında doğudan batıya doğru sırasıyla, 5.85 – 5.66 – 5.50 – 5.97 – 5.50 – 5.69 – 5.91 m.'dir. Sütun aralıklarından, farklı kalınlıkta gövdelere sahip sütunların orta akstan yanlara doğru ve karşılıklı olarak, simetrik biçimde yerleştirildiği görülür.



Şekil 2.37 Süleymaniye Camii Avlu Kuzey Revak Sütunu



Şekil 2.38 Süleymaniye Camii Avlu Revakı Köşe Sütunu

Süleymaniye Camii'nin iç ve dış mekân düşey taşıyıcılarına ait ölçüler toplu halde (Tablo 2.6)'da gösterilmiştir. Ayrıca yine bütün düşey taşıyıcıların ölçekli çizimleri de (Şekil 2.39)'da verilmiştir.

2.6.2. Değerlendirme

Yukarıda verilen ölçüler doğrultusunda, Süleymaniye Camii'nin üç boyutlu iç mekân kuruluşu ile ilgili, şimdiye kadar söylenenlere ek olarak bazı tespitlerde bulunmak mümkündür. Öncelikle, iç mekânda ana kubbe altındaki kare planlı orta mekân, köşe mekânları ve toplam iç mekân alanı arasındaki oran ilişkisine bakıldığında; 58.56×57.33 m. ölçülerindeki toplam iç mekân alanının, ana kubbe altındaki 25.44×25.96 ölçülerinde olan orta mekân alanından yaklaşık **5** kat ($3357.24 / 660.44 = 5.08$), orta mekânın da, her biri 9.05×9.05 m. ölçülerindeki köşe mekânlarından **8** kat ($660.44 / 81.90 = 8.06$) büyük olduğu görülür. Ve yine iç mekânın toplam alanı, köşe mekân alanından yaklaşık **41** kat büyüktür ($3357.24 / 81.90 = 40.99$). Özellikle orta mekânda kubbe altındaki kare alanın kenar ölçüleri alınırken, payelerin kubbe altına bakan pahlı köşeleri, plan kesitlerinde içe doğru dik açı yaparak, karenin köşelerini tamamlayacak biçimde hesaplandı.

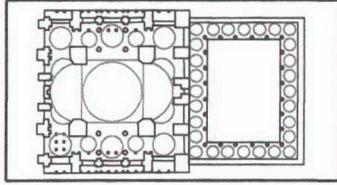
Kenar uzunlukları yukarıda verilen, ana kubbe altındaki kare planlı orta hacim, gerek serbest payelerin üst bitimi (18.30 m.), gerek kemer kilit taşı seviyesi (30.80 m.), ve gerekse de kubbe etek seviyesine kadar (33.58 m.), **kare tabanlı dikkörtgen prizma** formunda yükselir. Ancak, yarım kubbelerin köşelerinde yer alan eksedraların kemer yükseklik seviyesine kadar (23.70 m.), orta hacim **kare prizma** formuna çok yaklaşır. Eksedra yüksekliklerinin belirlediği yatay çizgi aynı zamanda, zeminden ana kubbenin kilit taşına kadar iç mekân derinliğini, yatay olarak, iki eşit parçaya ayırmaktadır (**kubbe kilit taşı yüksekliği / eksedra yüksekliği**: $48.10 / 23.70 = 2.02$).

İç mekân zemininden ana kubbenin kilit taşına kadar olan yüksekliğinin kemer kilit taşı yüksekliğine oranı $48.10 / 30.80 = 1.56$; kemer kilit taşı yüksekliğinin serbest paye yüksekliğine oranı ise $30.80 / 18.30 = 1.68$ 'tir. Kubbenin etekten kilit taşına kadar salt yüksekliğinin, kemer tabanından kilit taşına olan salt yüksekliğine oranı $14.52 / 12.50 = 1.16$; kemer salt yüksekliğinin paye yüksekliğine oranı da $12.50 / 18.30 = 0.68$ 'dir. Bu oran değerleri arasında sadece, iç mekân zemininden kubbe kilit taşı yüksekliğinin kemer kilit taşı yüksekliğine oranının "**1.5**" katsayısına

Tablo 2.6 Süleymaniye Camii Düşey Taşıyıcı Ölçüleri

YAPININ	(A) AVLU	(B) S.C.Y.	(C) İÇ MEKAN
ALANI (m ²)	2212.2	419.70	3357.24
SÜTUN Ad.	16	8	102
PAYE Ad.	---	---	14

	(A) AVLU		(B) S.C.Y.	
	REVAK		REVAK	MAHFİ
	SÜTUN	SÜTUN (KUZEY GİRİŞ)	SÜTUN	SÜTUN
	A = 86 cm B = 86 cm	A = 92 cm B = 92 cm	A = 107 cm B = 107 cm	A = 56 cm B = 56 cm
	571.5 cm	738.5 cm	828 cm	323 cm
	564 cm	730.5 cm	820 cm	317 cm
	558 cm	723.5 cm	815 cm	---
	556 cm	720.5 cm	812 cm	315 cm
	485 cm	653 cm	724 cm	269 cm
	471 cm	637 cm	706 cm	260 cm
	P ₁ = 194 cm	P ₁ = 235.5 cm	P ₁ = 253 cm	P ₁ = 110 cm
	P ₂ = 215 cm	P ₂ = 251 cm	P ₂ = 270 cm	P ₂ = 126 cm
	46 cm	44 cm	43 cm	8 cm
	30 cm	30 cm	28 cm	---
	0 cm	0 cm	0 cm	0 cm
	12 ADET	4 ADET	8 ADET	4 ADET



(YAN SOFA)	İKİNCİL TAŞIYICI	ANA TAŞIYICI	
ÜST KAT SÜTUN	SÜTUN	SERBEST PAYE	
A = 35 cm B = 35 cm	A = 149 cm B = 149 cm	A = 746 cm B = 741 cm	
239 cm.....	1078 cm.	1830 cm.....	
231 cm.....	1065 cm	---	
---.....	1058 cm	---	
228 cm.....	1054 cm.	---	
201 cm.....	965 cm.	---	
197 cm.....	947 cm.	---	
P ₁ = 73 cm	P ₁ = 388 cm (607 cm. kotunda)	P = 3255 cm	
P ₂ = 82 cm	P ₂ = 386 cm	P = 3255 cm	
54 cm.....	55 cm	---	
48 cm.....	32 cm	---	
0 cm.....	0 cm.	0 cm.....	
34 ADET	8 ADET	4 ADET	

yakın bir değer olduğu görülmüştür. Süleymaniye'nin iç mekânındaki kubbe, kemer ve düşey taşıyıcı yükseklik oranlarına en yakın olan değerlere, yine dört destekli camiler arasında yer alan Şehzade Camii'nde rastlarız.

Bununla birlikte yan sahnlardaki kubbeli birimlere bakıldığında, köşe hacimlerde zeminden kubbe kilit taşı yüksekliğinin kemer kilit taşı yüksekliğine oranı $22.28 / 15.30 = 1.45$; yan sahnların doğu – batı yönünde orta akslarda yer alan kubbeli birimlerinde ise, yine zeminden kubbe kilit taşı yüksekliğinin kemer kilit taşı yüksekliğine oranı $22.28 / 16.51 = 1.35$; kemer yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı da $16.51 / 10.78 = 1.53$ 'tür. Ara birimlerde ise kemer yüksekliği daha alçak tutulmuştur. Buna göre, iç mekân zemininden kubbe kilit taşı yüksekliğinin kemer kilit taşı yüksekliğine oranı $22.28 / 13.66 = 1.63$; kemer yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı da $13.66 / 10.78 = 1.26$ 'dır. Bu oran değerlerinden anlaşıldığı üzere, kubbe yüksekliğinin kemer yüksekliğine oranı, yan sahnlardaki kubbeli birimlerden köşelerde ve orta aksta yer alanlarında, orta mekândaki dört destekli baldakene göre daha düşüktür. Diğer bir deyişle, bu birimlerde kubbe, kemer yüksekliklerine göre, ana kubbeden daha alçak tutulmuştur.

Orta mekân – yan sahn ilişkisinde, iç mekân zemininden kubbe, kemer ve düşey taşıyıcı yüksekliklerinin oran değerleri arasında sayısal bir bağ yoktur. Ancak yan sahnlarda, köşe hacimler arasında kalan ve üçer kubbe ile örtülü (ortadaki büyük, yanlardakiler küçük çaplı) olan bölümlerin, payeler arasından orta mekâna açıldığı üçlü kemer gruplarında, kemer boyutları arasında ilişki kurmak mümkündür. Üçlü kemer grubunda, ortadaki büyük kemerin üzenği seviyesinden kilit taşıma kadar olan yüksekliği, iki yanda yer alan küçük boyutlu kemerlerin yüksekliklerinin tam iki katıdır ($5.73 / 2.82 = 2.03$).

Caminin son cemaat yeri alanı, iç mekân alanından 8 kat daha küçüktür ($3357.24 / 419.70 = 7.99$). Son cemaat yeri revakında, revak zemininden kubbe kilit taşı yüksekliğinin kemer kilit taşı yüksekliğine oranı $15.90 / 11.90 = 1.33$; kemer kilit taşı yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı ise $11.90 / 8.28 = 1.43$ 'tür. Yine salt yüksekliklere bakıldığında kubbenin kemer yüksekliğine oranı $3.40 / 3.62 = 0.94$; kemerin sütun yüksekliğine oranı ise $3.62 / 8.28 = 0.43$ 'tür. Bu yükseklik oranlarına en yakın değerleri, yine dört destekli bir cami olan, Üsküdar Mihrimah Sultan Camii son cemaat yeri revakında bulmaktayız.

Son cemaat yeri revak alanı dahil 2632.2 m², hariç 2212.20 m²lik bir alana sahip avlu ile iç mekân alanları karşılaştırıldığında, iç mekânın avludan yaklaşık 1.5 kat daha büyük olduğu görülür ($3357.24 / 2212.20 = 1.51$). Avlu revaklarındaki kubbe, kemer ve sütun yükseklik ölçülerine baktığımızda ise, revak zemininden kilit taşına kadar olan kubbe yüksekliğinin kemer yüksekliğine oranı $13.50 / 9.37 = 1.44$; kemer yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı $9.37 / 5.715 = 1.64$ 'tür. Salt kubbe yüksekliğinin kemer yüksekliğine oranı $3.48 / 3.65 = 0.95$; salt kemer yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı ise $3.65 / 5.715 = 0.64$ 'tür.

Yukarıda verilen ölçülerden, sütun yüksekliklerinin çok farklı olduğu son cemaat yeri ile avlu revaklarında, etekten kilit taşına kadar olan salt kubbe yüksekliği ile üzenği seviyesinden kilit taşına kadar olan salt kemer yüksekliklerinin birbirlerine çok yakın ölçülerde olduğu görülür. Her iki revak arasındaki boyutsal farklılık kubbe ve kemerle değil, sütunlarla elde edilmiştir. Ancak yükseldikçe gövde çapları da büyüyen sütunların aralıkları doğal olarak, son cemaat yeri revakında daha dar, avlu revaklarında ise daha geniştir.

2.7. Topkapı Kara Ahmed Paşa Camii

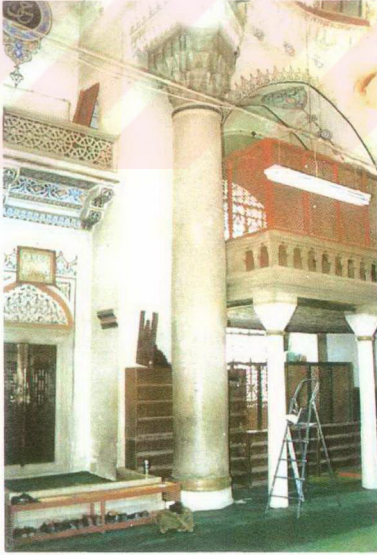
Genel Tanım

Tarihi: Bazı Sinan yapılarında olduğu gibi, Kara Ahmed Paşa Camii'nin tarihlendirmesinde de farklı görüşler vardır. T. Öz ve İ. H. Konyalı, banisinin 1553 yılında idam edilmesinde sonra, yapının H. 966 / M. 1558 yılında tamamlandığını söyler (Öz, 1987, s. 146) (Konyalı, 1950, s. 18). A. Kuran, 1555 yılında henüz arsasının seçilmediğinden dolayı, inşaata başlama tarihi olarak 1554 yılını anlamsız bulmaktadır. Kitabesine göre türbenin 1558 yılında yapıldığı, caminin inşaatına da aynı yıl başlanılıp 1560'lı yılların başlarında tamamlandığını kabul eder (Kuran, 1986, s. 21).

Banisi: Kendisi Arnavut olan Ahmed Paşa (Kara), Rüstem Paşa'nın kardeşidir. Eğitimini Enderun'da tamamladıktan sonra, önce Kapıcıbaşı, ardından Yeniçeri Ağası sonra da Rumeli Beylerbeyi olmuştur. Fatma Sultan ile evlendikten sonra vezirliğe getirilmiş, H. 960 / M. 1553 yılında sadrazam olmuştur. H. 962 / M. 1555 yılında idam edilince, Topkapı'daki kendi camiinde defnedilmiştir (Süreyya, 1996, s. 213).



Şekil 2.40 Topkapı Kara Ahmed Paşa Camii İç Mekan



Şekil 2.41 Topkapı Kara Ahmed Paşa Camii İç Mekanda
Düşey Taşıyıcı Sütun ve Duvar Payesi

Konumu: Topkapı'da, şehrin sur girişine yakın bir konumda, Topkapı Caddesi ile Arap Emini Yokuşu arasında yer alan Kara Ahmed Paşa Külliyesi, cami, medrese, mekteb, çeşme, sebil ve türbe yapılarından meydana gelmiştir (Cantay, 1989, s.69). Cami ile medrese, Sinan'ın diğer bazı külliyelerinde gördüğümüz gibi, organik bir bütünlük içerisinde aynı avluyu paylaşmaktadır. Ancak yüksek ve eğimli bir arazide, cami-medrese ilişkisinin bu şekilde yorumlanmasına, Kadırga'daki Sokullu Külliyesi'nde de rastlarız.

Külliye ait mekteb ve türbe yapıları, cami ve medrese yapıları ile belirli bir eksenal düzenleme içerisinde değillerdir. Bu oluşumda çevre dokusunun belirleyici olduğu düşünülebilir. Ancak 20. yüzyıl içerisinde yapılan onarımlar, çevre düzenlemeleri ve çarpık yapılaşmanın sonucunda Külliye, ilk durumundan uzaklaşmış ve yapılar arasındaki bağ orjinalliğini yitirmiştir (Müller-Wiener, 2001, s.487).

Mimarisi: Altı destekli cami plan tipolojisi içerisinde, erken dönem örneğini oluşturan Edirne Üç Şerefeli Camii ile, sonrasında Sinan'ın ana hatlarıyla aynı şemayı (tabii ki Sinan'a özgü önemli bazı farklılıkları saymazsak) yinelediği 1550 tarihli Beşiktaş Sinan Paşa Camii'nde olduğu gibi, Kara Ahmed Paşa Camii de enine gelişen dikdörtgen planlıdır ve ana kubbe altıgen bir tabana oturur (Erol, 1991, s.37). Ancak buradaki önemli farklılık, diğer iki yapıda olduğu gibi, yan kanatlarda yer alan bağımsız kubbeler yerine, altıgenin kenarlarına doğu ve batı yönlerinde ikişer yarım kubbe eklenerek ve yine yanlardaki beden duvarları, payelerin gerisine çekilerek, iç mekân doğu-batı yönünde genişletilmiştir.

Pendantiflerle kemerlere oturan yüksek kasnaklı kubbe, altı adet sütun ve gerisinde yer alan payelerden oluşan düşey taşıyıcı sistemle taşınır (Şekil 2.40). Kuzey ve mihrap duvarlarında yer alan payelerin hemen önündeki ikişer sütun ile iki yanda, iç mekânı simetrik iki parçaya bölen doğu-batı ekseninde birer sütun ve gerisindeki büyük payeler, ana kubbe ile birlikte aynı zamanda yarım kubbelerin de yükünü karşılayan serbest düşey taşıyıcılardır. Sütunlar, başlıklarından atılan birer kemerle, gerisindeki derin payelere bağlanarak desteklenmiştir (Şekil 2.41).

Böyle bir strüktürde, ana kubbe ile iki yanda bulunan ikişer yarım kubbelerin örttüğü orta hacimde, düşey taşıyıcılar yüzünden kaçınılmaz olan mekân bölünmesi en aza indirgenmiş, ayrıca, yan duvarların önünde bulunan payelerin iki yanındaki

hacimler de iki katlı düzenlenen yan mahfiller olarak değerlendirilmiştir. İkişer sütun ile desteklenen yan mahfiller, ortalarında yer alan payelerden kuzey ve güney beden duvarlarına atılan sivri kemerlerin altından orta mekâna açılırlar (Şekil 2.42). Mahfilleri ikiye bölen bu payeler ile beden duvarları arasında, alt ve üst katlarda, mahfilleri birleştiren tonozlu geçişler yer alır. Mahfillerin altı düz tavanlı, mahfil katı ise aynalı tonoz ile örtülüdür. Payeler dışta, saçak seviyesinde birer küçük kubbe ile son bulurlar.

Yapıda kuzey beden duvarı önünde yer alan arka mahfiller, cümle kapısının iki yanındaki, ana kubbeyi taşıyan sütunlar ile yan mahfiller arasındadır ve yan mahfillerden daha alçak seviyede tutulmuşlardır. Böyle bir düzenlemeyi Eminözü Rüstem Paşa Camii'nde görürüz. Yan mahfillerde alt kat zemini, iç mekân zemininden yükseltilmiştir. Ancak arka mahfillerde bu yükselti yoktur. Bunun da sebebi, yine Rüstem Paşa'da olduğu gibi kuzey duvarının iki köşesinde yer alan minare kaidelerinin hemen gerisindeki yan girişlerin, bu mahfillerin altına açılması olmalıdır. Kuzey duvarı önünde, payeler arasında oluşan dar hacimler üst katta mahfile katılmışlardır. Dörder sütun ile desteklenen arka mahfillere, beden duvarı içine yerleştirilen merdivenden ulaşılmaktadır (Şekil 2.43).

Cümle kapısı üzerinde, kapı hizasından konsollarla dışa taşınan ve payeler arasında yer alan dar ve uzun hacim, müezzin mahfili olup, yan mahfillerden daha yüksek kottadır. Beşik tonoz ile örtülü mahfil iki yanındaki mahfillere, payelerin gerisinde yer alan tonozlu geçişlerle bağlanmıştır.

Yapının kuzey duvarı önündeki beş bölümlü ve kubbeli son cemaat yeri revakı ile avlu revakları birleşerek, cami ve medrese yapıları, organik bir bütünlük içerisinde aynı avluyu paylaşmışlardır (Şekil 2.44). Son cemaat yeri revak birimleri, avlu revak birimlerinden daha büyük ve yüksektir ve kubbeler pandantiflerle sivri kemerlere oturur. Bu şekilde vurgulanan son cemaat yeri ile avlu revaklarının birleştiği birimlerde, farklı olarak aynalı tonoz örtü ve üstüste iki yarım, mukarnaslı başlığa sahip sütunlar kullanılmıştır. Son cemaat yeri revak sütunları mukarnas başlıklıdır.

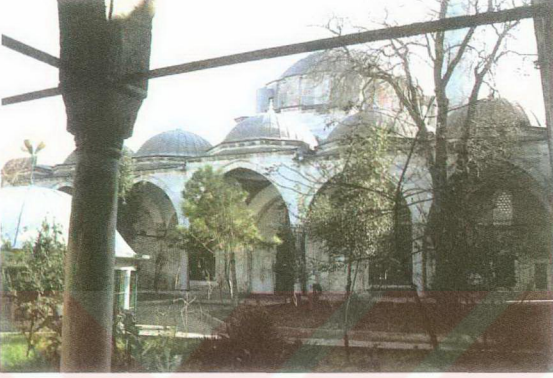
Daha küçük ve alçak olan avlu revak birimleri, yanlarda pandantiflerle sivri kemerlere oturtulan kubbelerle, kuzeyde ise sekiz yüzeyli kubbemsi tonozlarla örtülüdür. Avlu revakının yarısını çevreleyen "U" planlı medresenin dersane



Şekil 2.42 Topkapı Kara Ahmed Paşa Camii Yan Mahfil Destek Sütunları



Şekil 2.43 Topkapı Kara Ahmed Paşa Camii Arka Mahfil Destek Sütunları



Şekil 2.44 Topkapı Kara Ahmed Paşa Camii Son Cemaat Yeri Revakı



Şekil 2.45 Topkapı Kara Ahmed Paşa Camii Avlu Yan Revakı

biriminin önünde yer alan kubbe ise, çokgen kasağa oturtularak bu birim örtü sisteminde vurgulanmıştır. Avlu yan girişlerinin güneyindeki revaklar, kuzyedekilerden daha yüksektir (Şekil 2.45). Yan girişler ve kuzeyindeki medrese odalarının önündeki revaklar ise avlu zemini ile aynı kottadır. Avlunun ortasında daire planlı bir şadırvan yer alır.

2.7.1. Mekân ve Serbest Düşey Taşıyıcı Boyutları

2.7.1.1. İç Mekân

İç Mekân Kuruluşu: Enine geniş dikdörtgen planlı yapının, iç mekân ölçüleri 24.01 x 15.94 m. olup, toplam alanı 382.7 m²'dir (Şekil 2.46). Orta mekânı örten 12.50 m. çaplı kubbenin zeminden kilit taşına kadar olan yüksekliği 20.17 m., etek yüksekliği ise 13.35 m.'dir. Kubbenin oturduğu altıgen tabanın kenarlarını oluşturan kemerlerin kilit taşı yükseklikleri, zemindeki kot farkından dolayı, mihrap tarafında 12.28 m., giriş tarafında 12.17 m. olarak ölçülmüştür. 1.40 m. kalınlığa sahip kemerlerin açıklıkları ise 5.15 m.'dir.

Kemerlerin oturduğu düşey taşıyıcı sisteminde altı adet sütunun başlık ve kaide dahil yükseklikleri 6.29 m. olup, mukarnash başlıkların üst bitimleri yamuk planlı olarak şekillenmiştir (Şekil 2.41). Bunun nedeni, sütun başlıkları ile üzerilerine binen paye uzantılarının, birbirleriyle 120° açı yaparak birleşen kemerlerin devamı şeklinde bütünlüşmeleridir. 1.015 m. yüksekliğindeki başlıklardan, sütunların gerisinde yer alan payelerin uzantılarına, 0.39 m. yüksekliğindeki mukarnas sıraları ile geçilmiştir. 4.90 m. yüksekliğindeki somakiden gövdelerin alt çevreleri 2.27 m., üst çevreleri de 2.05 m.'dir. Gövdelerin alt ve üst bitimlerini sınırlayan tunç bilezikler, birbirilerinden farklı profillere sahiptirler. Ancak her sütunda tekrarlanırlar. Üst bileziklerin kalınlıkları 0.17 m., alt sıra bileziklerin ise 0.145 m.'dir. Sütunlar 0.23 m. yüksekliğindeki daire planlı kaidelere oturmaktadırlar.

Sütun aralıkları mihrap ve giriş tarafındakilerde 6.90 m.'dir. İki yanda yer alan sütunlardan doğudakinin mihrap ve giriş yönündeki sütunlara uzaklığı 6.83 m., batıdakinin ise 6.70 m.'dir. Sütun aralıkları arasındaki bu farklılık, gövde çaplarından kaynaklanmaktadır. Sütunların gerisindeki duvar payelerine olan uzaklıkları, güneyde 0.34 m., kuzeyde 0.40 m., yanlarda ise, 1.78 m.'dir. Ayrıca iki yandaki sütun, mihrap duvarına 6.93 m., kuzey beden duvarına ise 8.27 m.

uzaklıkta yerleştirilmişlerdir. Bu farklılığın, yapıda kuzey beden duvarının 1.32 m. geriye çekilmesinden kaynaklandığı açıkça görülmektedir.

Kubbenin oturduğu altıgen tabanın, dört kenarında yer alan yarım kubbeler, 12.43 m. kilit taşı yüksekliğine sahiptir (Şekil 2.40). Yaklaşık 6.20 m. çapındaki yarım kubbelerin etek yükseklikleri 8.53 m.'dir. Bu yükseklik bize aynı zamanda, sütun-paye bütünlüğünden oluşan düşey taşıyıcıların yüksekliklerini vermektedir. Dört yarım kubbe, askı kemerleri ile beden duvarlarına mukarnas sıralarıyla oluşturulan çıkıntılarla ve köşelerde dilimli tromplarla oturmaktadır. Trompların kemer yükseklikleri 8.22 m., mukarnaslı çıkıntılara oturan kemer taban yükseklikleri ise 7.47 m.'dir.

Doğu – batı yönündeki sütunların gerisinde yer alan payeler, 2.23 m. genişliğinde ve 1.35 m. derinliğindedir. Payelerin yan beden duvarlarına olan uzaklıkları 0.90 m. olup, bu bölümler üst katta yan mahfilleri birbirlerine bağlayan tonozlu geçişler olarak değerlendirilirken, alt katta dolap olarak kullanılmaktadır. Yükseklikleri 8.53 m. olan payeler önlerindeki sütunlara, 7.15 m. kilit taşı yüksekliğine sahip küçük tonoz kemerlerle bağlanırlar. Payelerden mihrap duvarına atılan kemerler, zeminden kilit taşına kadar 7.14 m., kuzey duvarına atılan kemerler de 7.29 m. yüksekliğindedir. Bu farklılık, iç mekân zemininde, mihrap duvarına paralel ve güney yönünde, 0.15 m.'lik yükseltiden kaynaklanmaktadır. Doğu ve batı beden duvarlarının önünde yer alan bu iki paye, yan sahnaları iki bölüme ayırır. Yan sahnalar, iki katlı düzenlenen mahfillerle değerlendirilmiştir.

Kadınlar Mahfili: Yan sahnalarda, beden duvarlarının geriye doğru çekilmesiyle oluşan hacimlerdeki yan mahfiller, ortalarında yer alan payelerle iki bölüme ayrılmışlardır. Buna göre, 2.25 m. derinliğindeki yan mahfiller, mihrap tarafında 6.03 m., kuzey yönünde ise 6.39 m. uzunluğa sahiptirler. Payelerin her iki yanında, ikişer sütunla taşınan mahfiller, iç mekân zemininden 0.34 m. yükseltilmişlerdir. Mahfillerin altındaki tavanlar, 3.23 m. yüksekliğinde ve düzdür (Şekil 2.42). Mahfil katında ise tavan yüksekliği 5.46 m.'dir. Sütunları birbirlerine bağlayan iki renkli taştan, sivri kemerlerin kilit taşı yükseklikleri ortalama 3.00 m.'dir.

Başlık ve gövde dahil yükseklikleri 2.29 m. olan sütunlarda baklavalı başlıklar, 0.45 m. yüksekliğinde ve 0.44 x 0.44 m. ölçülerinde, kare kesitlidir. 1.84 m. boyundaki gövdeler, Marmara mermerindedir. Gövdelerin alt çevreleri 0.79 m., üst çevreleri

de 0.65 m.'dir. Alt bitimlerindeki bilezikler döşeme altında kaldığından yükseklikleri ve profilleri hakkında birşey söylemek mümkün değildir. Ancak üst bilezikler 0.06 m. yüksekliğinde ve tunçtan olup, her sütunda benzer profilde bilezik kullanılmıştır. Sütunlar, alt kat zeminine kadesiz olarak otururlar. Sütun aralıkları mihrap tarafında 1.83 m., kuzeyde ise beden duvarından payeye doğru sırasıyla; 1.61 – 2.26 – 2.22 m.'dir.

Arka mahfiller, kuzey beden duvarı önünde ve cümle kapısının iki yanında yer alırlar. Her biri 5.62 m. genişliğindedir ve kuzey beden duvarında, payeler arasında kalan 1.32 m. derinliğindeki hacimler de dahil olmak üzere 3.05 m. derinliğe ulaşırlar. Yan mahfillerden 1.10 m. daha düşük kotta olan arka mahfillerin alt kat tavan yükseklikleri, iç mekân zemininden 2.60 m.'dir. Alt kat zemini iç mekân ile aynı kottadır. Mahfilleri taşıyan üçer adet sütun, yan mahfil sütunlarından farklı olarak, düz kirişlerle birbirilerine bağlanır (Şekil 2.43).

Sütunların, başlık ve gövde dahil yükseklikleri 2.615 m.'dir. 0.44 m. yüksekliğindeki baklavalı başlıklar, 40.5 x 40.5 m. ölçülerinde, kare kesitlidir. 2.15 m. boyundaki gövdeler, yine Marmara mermerindedir. Gövde alt çevreleri 0.75 m., üst çevreleri ise 0.64 m. olup, üst bitimlerindeki 0.065 m. kalınlığında tunç bilezikler, yan mahfil sütunları ile aynı profillere sahiptir. Sütunlar doğrudan iç mekân zeminine oturur. Sütun aralıkları 1.64 m.'dir.

Müezzin Mahfili: Yapının cümle kapısı üzerinde, iç mekân zemininden 4.24 m. yükseklikte yer alan müezzin mahfili, derinliği oldukça az, uzun dikdörtgen bir plana sahiptir. Toplam 9 m²'lik bir alana sahip olan mahfilin boyutları, 6.00 x 1.50 m.'dir.

2.7.1.2. Dış Mekân

Son Cemaat Yeri: Yapının kuzey beden duvarı önünde yer alan son cemaat yeri, iki uçta 4.45 x 7.00 m. ölçülerinde, birer tonozlu revak birimi ile avlu revaklarıyla bütünleşir. Beş bölümlü ve kubbeli son cemaat yeri revakı, 35.00 m. uzunluğunda, 7.00 m. derinliğinde olup, toplam alanı 245 m²'dir (Şekil 2.46). 6.00 x 7.00 m. ölçülerindeki giriş revak biriminin iki yanındaki kanatlar, uçlarında yer alan tonozlu birimler dahil olmak üzere, 19.00 m. uzunluğunda olup, avlu kotundan 0.55 m. daha yüksektir.

Pandantiflerle sivri kemerlere oturan, yaklaşık 6.00 m. çapındaki kubbelerin yan kanatlarda, zeminden kilit taşına kadar olan yükseklikleri 10.84 m., etek yükseklikleri 8.28 m.'dir. Giriş revak biriminin üzerini örten kubbe, diğerlerinden daha yüksek tutulmuştur. Kubbenin kilit taşı yüksekliği 11.77 m., etek yüksekliği de 9.23 m.'dir. Kubbelerin yükünü revak sütunlarına aktaran sivri kemerlerin kilit taşı yükseklikleri orta aksta 7.95 m., yanlarda ise, 7.14 m.'dir.

Örtüyü taşıyan altı adet sütun, başlık ve kaideleri dahil olmak üzere toplam 4.03 m. yüksekliğinde olup, mukarnaslı başlıkları 0.78 x 0.78 m. ölçülerinde kare kesitlidir ve yükseklikleri 0.76 m.'dir. Ancak iki uçtaki sütunlarda, iki farklı yükseklikte yer alan, yarım mukarnaslı başlıklar, son cemaat yeri ile, daha alçak olan yan avlu revak kemerlerini karşılar (Şekil 2.47). Üstteki başlıklar, son cemaat yeri sütunları ile, alttakiler ise yan revak sütunlarındaki başlıklarla aynı yüksekliktedir. 3.08 m. boyundaki mermer gövdelerin alt çevreleri 1.565 m., üst çevreleri ise 1.36 m.'dir. Gövdelerin alt ve üst bitimlerini sınırlayan, 0.11 m. kalınlığındaki tunç bilezikler aynı profillere sahiptirler ve her sütunda tekrarlanırlar. Revakın iki ucunda yer alan sütunların üst bilezikleri mermer profilli olup, diğerleriyle aynı biçime sahiptir. Sütunların 0.16 m. yüksekliğindeki mermer kaideleri, daire planlıdır. Kaideler, iki uçta yer alan sütunlar dışında, aynı profile sahiptir. Sütun aralıkları orta aksta 6.98 m., yanlarda 6.20 m. olup, kuzey beden duvarına uzaklıkları yine 6.20 m.'dir.

Avlu: Cami ile medresenin organik bir bütünlük içinde paylaştığı avlu, son cemaat yeri revakı hariç, mihrap eksenine dik 44.00 m., paralel 30.60 m. ölçülerindedir. Buna göre avlunun, revaklar dahil toplam alanı 1346.4 m²'dir (Şekil 2.46). Avlu revak birimleri, son cemaat yerinden daha alçak ve küçük boyuttadır. Avlu revaklarının, doğu – batı ekseninde yer alan girişlerin güneyinde kalan bölümü, kuzeyde, medrese birimlerinin önündeki revaklardan 0.45 m. daha yüksektir. Buna göre 4.45 m. derinliğindeki yan revaklarda, avlu girişlerinin güneyinde, zemini yükseltilmiş kanatları örten kubbelerin kilit taşı yükseklikleri 7.23 m., etek yükseklikleri 5.64 m.; kuzeydekilerinin ise kilit taşı yükseklikleri 7.61 m., etek yükseklikleri de 6.03 m.'dir. Kemerler, revak zemininden kilit taşına kadar güneyde 5.12 m., kuzeyde ise 5.54 m. yüksekliğe sahiptirler. 4.50 m. derinliğindeki kuzey revakında, dershanenin iki yanındaki odaların önünde yer alan tonozların yükseklikleri 7.40 m., etek yükseklikleri 6.00 m. olup, revak kemerleri zeminden



Şekil 2.47 Topkapı Kara Ahmed Paşa Camii
Son Cemaat Yeri Revakı Köşe Sütunu



Şekil 2.48 Topkapı Kara Ahmed Paşa Camii
Avlu Revak Sütunu

itibaren 5.45 m. boyundadır. Dershanenin önündeki kubbe, yan revak kubbeleri ile aynı boyuttur.

Avlu revak sütunlarının ölçülerine baktığımızda, yukarıda belirtilen revakların zeminleri arasındaki kot farklılığının, sütun boylarına da yansımaları görmekteyiz. Buna göre üzerinde avlu şadırvanı ve girişlerinin bulunduğu doğu – batı ekseninin güneyinde kalan sütunların, avlu kotundan 0.55 m. yükseltelen revak zemini üzerinde, başlık ve kaide dahil yükseklikleri 2.785 m. olup, mukarnaslı başlıkları 0.52 x 0.52 m. ölçülerinde, kare kesitlidir. Başlıklar 0.51 m. yüksekliğe sahiptir (Şekil 2.48).

Yan revaklarda sütun gövdeleri, avlu girişlerinin her iki yanında yer alan sütunlarda mısır granitinden, diğerleri ise mermerdendir. Sadece batı revakının güneyindeki son sütunun gövdesinde serpatin breşi kullanılmıştır. (B. Alper, s. 110). Gövdelerin alt çevreleri 1.32 m., üst çevreleri de 1.25 m.'dir. 2.05 m. boyundaki gövdeleri alt ve üst bitimlerinde sınırlayan tunç bilezikler, bütün avlu sütunlarında aynı profillere sahiptir. Avlu girişlerinin güneyindeki yan revaklarda, sütunların alt bilezikleri 0.09 m., üst bilezikleri ise 0.075 m. kalınlığındadır. Sütunlar, daire planlı ve profilli, 0.16 m. yüksekliğindeki mermer kaidelerle, yükseltilmiş revak zemine oturur.

Doğu – batı ekseninin kuzeyinde kalan yan revak sütunları ile medrese odaları önünde yer alan revak sütunlarının başlık ve kaide dahil yükseklikleri 3.15 m.'dir. 0.54 x 0.54 m. ölçülerinde, kare kesitli başlıklar mukarnaslı olup, yükseklikleri 0.51 m.'dir. Ancak revakın kuzey doğu köşesindeki sütunun ve bu köşeden itibaren batı yönünde yer alan ikinci sütunun başlıkları, farklı olarak bakılmalıdır.

Dershanenin önünde ve kuzey revakının iki köşesinde yer alan sütunların gövdeleri Mısır granitinden, diğerleri ise mermerdendir. 2.30 m. boyundaki gövdelerin alt ve üst bitimlerini, 0.08 m. kalınlığında tunç bilezikler sınırlamaktadır. Gövdelerin alt çevreleri 1.23 m., üst çevreleri de 1.01 m.'dir. "U" planlı medrese önündeki revakın sütunlarında kaideler, güneydekilerden farklı olarak sekizgen planlıdır ve daha yüksektirler. Mermer kaidelerin yükseklikleri 0.26 m.'dir (Şekil 2.49).

Avlu revak sütunlarının aralıkları, yan revaklarda, avlu girişlerinin güneyinde 4.05 m., kuzeyinde 4.00 m.'dir. kuzey revakta, dersane aksında 3.87 m., yanlarda ise 3.37 m.'dir. Yan revak sütunları, gerisindeki avlu duvarlarına 3.85 m., kuzeyde dersane odalarına ise 3.91 m. uzaklıkta yerleştirilmiştir.



Şekil 2.49 Topkapı Kara Ahmed Paşa Camii Güney Avlu Revakı

Avluda, 35.07 x 25.93 m. ölçülerindeki dikdörtgen planlı bahçenin ortasında daire planlı bir şadırvan yer alır.

Topkapı Kara Ahmed Paşa Camii'nin iç ve dış mekân düşey taşıyıcılara ait ölçüler toplu halde (Tablo 2.7)'da gösterilmiş, ayrıca bütün düşey taşıyıcıların ölçekli çizimleri (Şekil 2.50)'da verilmiştir.

2.7.2. Değerlendirme

İç mekânda ana kubbeyi taşıyan, paye – sütun ikilisinden oluşan düşey taşıyıcı formunu, Sinan'ın yine altı destekli yapısı olan Toptaşı Atik Valide Camii'nde de görürüz. Her iki caminin iç mekânı, enine gelişen dikdörtgen planlıdır ve iç mekân, yanlardaki düşey taşıyıcıların gerisinde genişleyerek yan sahınları oluşturur. Ancak burada önemli olan, caminin planında ve üç boyutlu mekân kuruluşunda görüldüğü gibi, kubbe altındaki desteklerin mümkün olduğu kadar geriye çekilerek ve görünüşleri hafifletilerek, geniş bir orta mekâna sahip olma fikridir. Bu doğrultuda Sinan'ın gerçekleştirdiği düşey taşıyıcı sistemde, kubbenin oturduğu kemerler, üzerlerinde paye uzantıları ile bütünleşen sütunlara bindirilmiş ve sütunlar da, gerisinde yer alan payelerle desteklenmiştir. Böyle bir sistemde sütunlar, daire planlı gövdeleri ile kendi görünüşlerini hafifletirken, yerleştirdikleri noktalarda da, arkalarındaki kalın payelerin hantal görünüşlerinin orta mekândaki etkisini azaltırlar.

Kubbe altında sütun aralıkları, farklı gövde kalınlıkları yüzünden farklı ölçüler vermektedir. Bu aralıklar, giriş ve mihrap tarafında 6.90 m., mihrap ekseninin doğusunda 6.83 m., batısında ise 6.70 m.'dir. Ortalama **6.81 m.** olan sütun aralığı ile başlık ve kaide dahil **6.68 m.** olan sütun yüksekliği arasında sadece **0.13 m.** fark vardır. Diğer bir değişle, kubbe altındaki altıgen prizma formulu orta hacmin yan kenar yüzeyleri, altıgenin köşe noktalarını oluşturan sütunların üst bitimlerine kadar **karedir.**

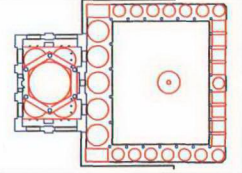
Yine iç mekânda, kubbe çapı (**12.50 m.**) ile kubbe etek yüksekliği (**13.35 m.**) arasındaki fark, **0.85 m.**'dir. Kubbe altındaki orta hacmin doğu-batı aksındaki düşey kesiti, diğer birçok camide de olduğu gibi, az farkla **karedir.**

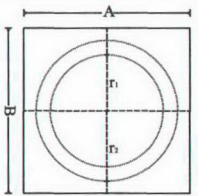
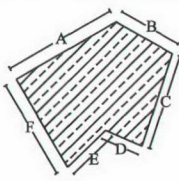
İç mekân zemininden, kubbe yüksekliğinin kemer yüksekliğine oranı $20.17 / 12.28 = 1.64$; kemer yüksekliğinin düşey taşıyıcı (sütun + paye) yüksekliğine oranı ise $12.28 / 8.53 = 1.44$ 'tür. Salt kubbe yüksekliğini salt kemer yüksekliğine

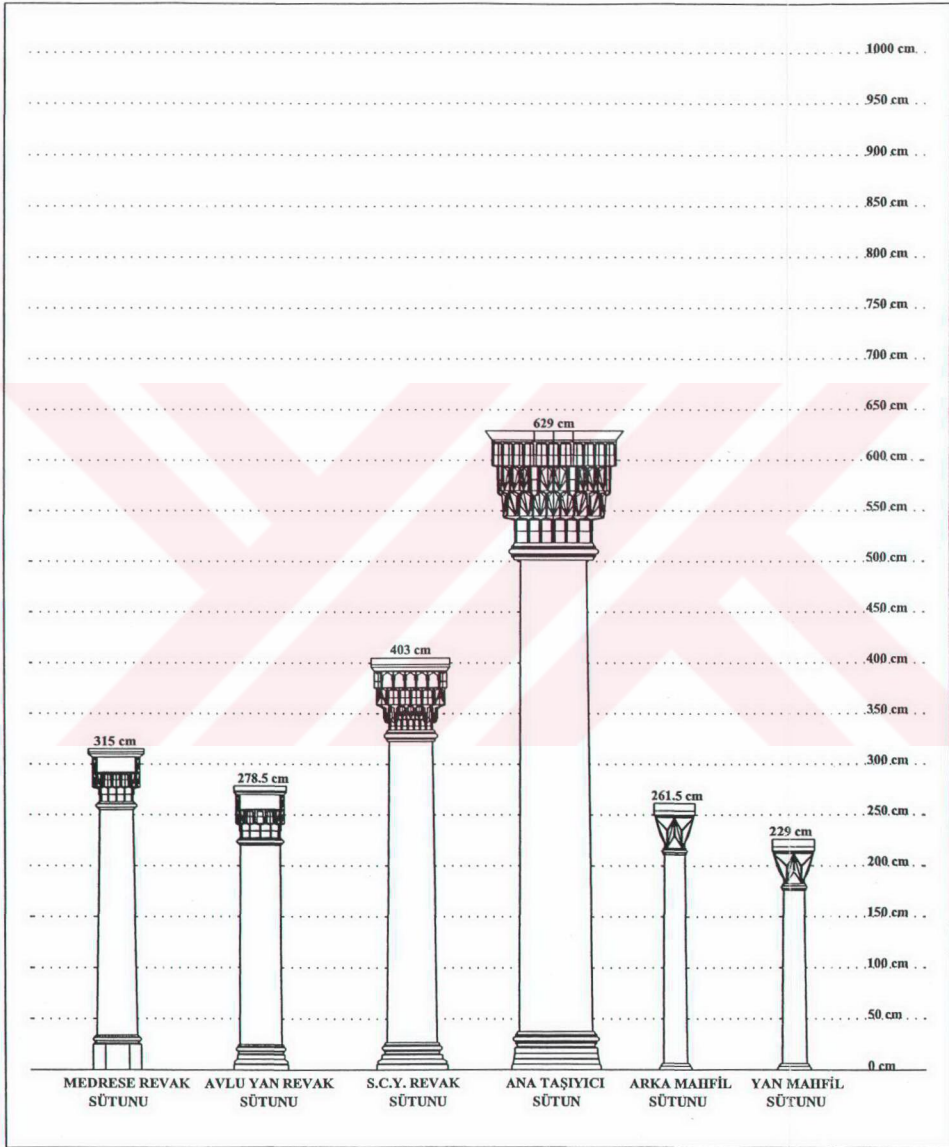
Tablo 2.7 Topkapı Kara Ahmed Paşa Camii Düşey Taşıyıcı Ölçüleri

YAPININ	(A) AVLU	(B) S.C.Y.	(C) İÇ MEKAN
ALANI (m ²)	1346.40	245	382.70
SÜTUN Ad.	20	6	20
PAYE Ad.	---	---	2

TABLO NO : 5
KARA AHMED PAŞA CAMİ
(1565)
TOPKAPI - İSTANBUL



	(A) AVLU		(B) S.C.Y.	(C) İÇ MEKAN									
	YAN REVAK	MEDRESE REV.	REVAK	ARKA MAHFİL	YAN MAHFİL	ANA TAŞIYICI							
	SÜTUN	SÜTUN	SÜTUN	SÜTUN	SÜTUN	DUVAR PAYESİ		SÜTUN					
A = 52 cm B = 52 cm 278.5 cm. 273.5 cm. 272 cm. 270 cm.	A = 54 cm B = 54 cm 315 cm. 312 cm. 310 cm. 307 cm.	A = 78 cm. B = 78 cm. 403 cm. 391.5 cm. 389 cm. 385.5 cm.	A = 40.5 cm B = 40.5 cm 261.5 cm. 254 cm. 250 cm. 248.5 cm.	A = 44 cm B = 44 cm 229 cm. 221 cm. 217 cm. 215.5 cm.	A = 223 cm B = 135 cm (DİKDÖRTGEN KESTİTLİ) 853 cm. --- ---	A = 93 cm B = 52 cm C = 79 cm D = 35 cm E = 42 cm F = 83 cm 629 cm. 622 cm. 590 cm.	P ₁ = 125 cm. P ₂ = 132 cm. 25 cm. 16 cm. 0 cm.	P ₁ = 101 cm. P ₂ = 123 cm. 34 cm. 26 cm. 0 cm.	P ₁ = 136 cm. P ₂ = 156.5 cm. 27 cm. 16 cm. 0 cm.	P ₁ = 64 cm. P ₂ = 75 cm. --- --- 0 cm.	P ₁ = 65 cm. P ₂ = 79 cm. --- --- 0 cm.	--- --- --- 0 cm.	P ₁ = 205 cm. P ₂ = 227 cm. 37.5 cm. 23 cm. 0 cm.
6 ADET	14 ADET	6 ADET	6 ADET	8 ADET	2 ADET	6 ADET							



Şekil 2.50 Topkapı Kara Ahmed Paşa Camii Düşey Taşıyıcıların Ölçekli Çizimleri

Ölçek: 1/50

oranladığımızda $6.82 / 3.75 = 1.81$; salt kemer yüksekliğini düşey taşıyıcı yüksekliğine oranladığımızda da $3.75 / 8.53 = 0.44$ değerini verir.

İç mekân zemininden kemer yüksekliği, düşey taşıyıcı yüksekliğinin neredeyse 1.5 katıdır ki, diğer Sinan yapılarının çoğunluğunda da bu kat sayı, ya 1.5 yada 1.6'dır. yine zeminden kubbenin kemer yüksekliğine baktığımızda 1.64 değeri, diğer altı destekli camilerde olduğu gibi 1.6 katsayısına çok yakındır.

Son cemaat yeri revakında, zeminden kilit taşına kadar kubbe yüksekliğinin kemer yüksekliğine oranı $10.84 / 7.14 = 1.51$; kemerin yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı ise $7.14 / 4.03 = 1.77$ 'dir. Salt kubbe yüksekliğinin kemer yüksekliğine oranı $2.56 / 3.11 = 0.82$; salt kemer yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı da $3.11 / 4.03 = 0.77$ 'dir. Oran değerleri arasında sayısal bir ilişki olmamakla birlikte, son cemaat yeri zemininden kubbe yüksekliğinin kemer yüksekliğine oranı (1.51), bize yine 1.5 katsayısını vermesi açısından önemlidir. Kara Ahmet Paşa Camii'nden sonra, bu katsayıya en yakın oran değerini veren yapılar sırasıyla; Silivrikapı'daki Hadım İbrahim Paşa Camii (1.48) ve Kasımpaşa'daki Piyale Paşa Camii (1.57)'dir.

Revak sütunlarının birbirlerine ve kuzey beden duvarına uzaklıkları 6.20 m., boyları ise 4.03 m.'dir. Buradan revak birimlerinin kemer başlangıç seviyesine kadar, kare tabanlı basık dikkörtgen prizma formu hacimler olduğu söylenebilir. Bu prizmanın uzun kenarı, kısa kenarının yaklaşık 1.5 katıdır ($6.20 / 4.03 = 1.53$).

Avlu revaklarında iki farklı kubbe, kemer ve sütun yüksekliği karşımıza çıkar. Yükseklik ölçülerindeki farklılıklar, yapının eğimli bir topografya üzerinde planlanmasından kaynaklanır. Avludaki kot farklılığı, revak zeminleri kademelendirilerek ve kubbe – kemer – sütun yüksekliklerinde gerekli oynamalar yapılarak, büyük bir ustalıkla giderilmiştir. Buna göre; Revak zemininden kubbe yüksekliğinin kemer yüksekliğine oranı: Yan avlu girişlerinin güneyinde $7.23 / 5.12 = 1.41$; yan avlu girişlerinin kuzeyinde ve kuzey revakında $7.40 / 5.45 = 1.35$ 'dir. Yine revak zemininden kemer yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı, yan avlu girişlerinin güneyinde $5.12 / 2.78 = 1.83$; yan avlu girişlerinin kuzeyinde ve kuzey revakında $5.45 / 3.15 = 1.73$ 'tür.

Salt yüksekliklerde kubbenin kemere oranı yan avlu girişlerinin güneyinde $1.59 / 2.33 = 0.68$; yan avlu girişlerinin kuzeyinde ve kuzey revakında $1.40 / 2.30 = 0.60$; kemer yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı ise yan avlu girişlerinin güneyinde

$2.33 / 2.78 = 0.83$; yan avlu girişlerinin kuzeyinde ve kuzey revakında $2.30 / 3.15 = 0.73$ 'tür.

Avlu yan girişlerinin güneyindeki revaklarda, kubbe yüksekliğinin kemer yüksekliğine oranı (1.41), Toptaşı Atik Valide Camii (1.48) ile, avlu yan girişlerinin kuzeyindeki revaklarda, kubbe yüksekliğinin kemer yüksekliğine oranı (1.35) ise, Şemsi Ahmed Paşa Camii (1.34) ve Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii (1.37) ile çok yakın oranlara sahiptir.

2.8. Eminönü Rüstem Paşa Camii

Genel Tanım

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından yapının inşa tarihi kesin olarak belli değildir. Ancak tarihçiler yapıyı, 1561–1562 yıllarına tarihlendirmekte ve Sadrazam Rüstem Paşa'nın ölümünden sonra caminin, karısı Mihrimah Sultan tarafından tamamlandığı görüşü üzerinde durmaktadırlar (Sözen ve diğ., 1975, s.178).

Banisi: Sadrazam Rüstem Paşa'dır. 1500 yılında Bosna'da doğan ve Hırvat asıllı olan Rüstem Paşa, Acemi Oğlanlar ocağında yetişmiştir. Mohaç seferine katıldıktan sonra Diyarbakır Beylerbeyliği ve daha sonra da Anadolu Beylerbeyliği'ne tayin edilmiştir. İki kez sadrazamlık yapan Rüstem Paşa 1561 yılında ölmüştür (Süreyya, 1996, s. 1402).

Konumu: Osmanlıdan beri, ticarî önemini ve yoğunluğunu kaybetmeden günümüze değin gelen Tahtakale'de, bölgenin en eski caddesi olan Uzun Çarşı Caddesi'nin kıyıya ulaştığı yerdedir. Cami, dükkanlar ve hanlar arasında kalan, XV. yüzyılda Hacı Halil Ağa'nın mescide dönüştürdüğü ve daha önce Bizans kilisesinin bulunduğu arsada, Fatih Sultan Mehmed döneminde yapılmış olan Büyük Tahtakale Hamamı'nın karşısında yer almaktadır (Cantay, 1989, s.71).

İstanbul'un XVI. Yüzyılda belirginleşen mimarî silüeti içinde yerini almış olan Rüstem Paşa Camii, denize yakın konumu ile Sinan'ın, şehri kıyıdan taçlandığı üç önemli eserinden biridir. Diğer iki yapıtı, Üsküdar'da yer alan Mihrimah Sultan ve Şemsi Paşa camileridir. Rüstem Paşa Camii, topografyaya ve çevresindeki mimarî yoğunluğa bağlı olarak son derece iyi planlanmış fevkânî bir yapıdır. Cami, çarşı kotundan bir kat yukarıda, tonozlu mekânlar üzerinde yer almaktadır (Sözen ve diğ., 1975, s.178). Böylece ticarete bağlı olarak mimarî yoğunluğun çok fazla

olduğu yerde, yapının çevreden daha belirgin bir biçimde görülmesi sağlanmış, ayrıca zemin katta dükkan ve mahsen olarak planlanan tonozlu mekânlar sayesinde, çarşının ortasında yer alan bu çok değerli arsadan en iyi şekilde yararlanılmıştır.

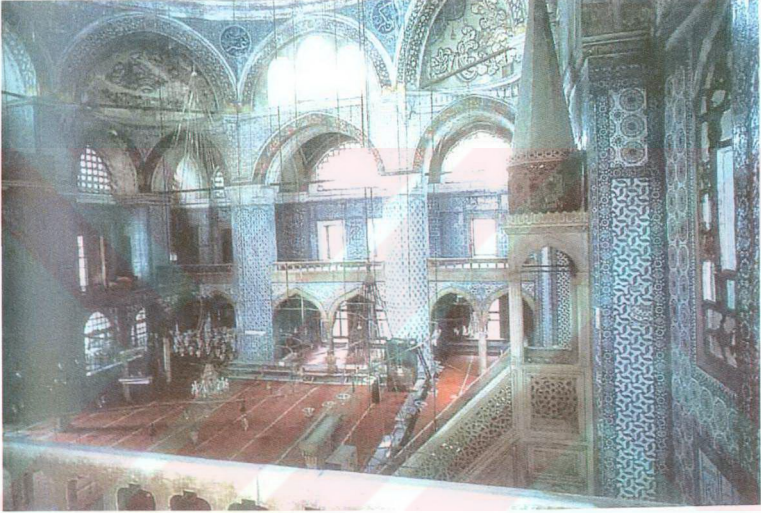
Mimarisi: Mimar Sinan'ın sekiz destekli ve merkezî kubbeli camileri arasında ilk örneğini oluşturan Rüstem Paşa Camii, dış plan konturları itibariyle yaklaşık olarak 38.00 x 38.00 m. büyüklüğünde, derin duvar payelerinin ve geniş kemerlerin taşıdığı, çapraz tonoz örtülü mekânlardan oluşan zemin kat üzerinde yükselen fevkânî bir yapıdır. Enine dikdörtgen planlı harimde, mihrap ve kuzey beden duvarlarında ikişer duvar payesi ile yanlarda ikişer serbest payeden oluşan sekiz destek ile taşınan merkezî kubbenin oturduğu sekizgen tabandan kare planlı orta hacime geçiş, dört köşede yer alan yarım kubbelerle sağlanmıştır. Merkezî kubbeyi taşıyan serbest payelerden çıkan geniş kemerler, kuzey – güney ekseninde duvar payeleri ile birleşerek, harimin doğu ve batısında yan sahnınlar oluşmuştur. İki katlı mahfillerle değerlendirilen yan sahnınlar, her iki katta da aynalı tonozlarla örtülüdür (Şekil 2.51). Sekizgen planlı serbest payeler ve aralarında yer alan sütunlar ile taşınan kadınlar mahfili, doğu ve batı beden duvarları boyunca iki yanda uzanmakta, kuzey beden duvarı önünde de, daha alçak kotta, ikişer sütunla taşınan müezzin mahfilleri yer almaktadır.

Bu kuruluşun önünde yer alan beş bölümlü ve kubbeli son cemaat yerini, ahşap örtülü ve tek yöne eğimli çatısı olan dış revak, üç yönde dolanır. Revağın kollarını, güneyde, sokak kotundan avluya çıkışı sağlayan merdiven kovaları sınırlar. Dış revağın önünde merdiven kovalarının üzeri, müezzin ve kayyum odaları olarak düzenlenmiştir. Dış revakın kuzeyinde, kemerli ayakların oluşturduğu bir revak tarafından sınırlanan teras yer alır. Yol kotundan terasa, müezzin ve kayyum odalarının altında yer alan, merdivenlerden ulaşılır. Ayrıca “U” planlı dış revağın iki kol ucunda bulunan merdivenlerden, caminin yan girişleri kullanılarak ibadet mekânına kolayca ulaşmak mümkündür. Bu merdivenlerden bir kat daha çıkılarak, yan sahnınlardaki mahfillere ulaşılır.

2.8.1. Mekân ve Serbest Düşey Taşıyıcı Boyutları

2.8.1.1. İç Mekân

İç Mekân Kuruluşu: Mihrap eksenine dik, enine dikdörtgen planlı iç mekân, 24.73 m. eninde ve 18.00 m. boyunda olup, yaklaşık 445.14 m²lik bir alana



Şekil 2.51 Eminönü Rüstem Paşa Camii İç Mekan

sahiptir (Şekil 2.52). 14.68 m. çapındaki kubbenin iç mekân zemininden kilit taşına kadar olan yüksekliği 22.30 m., etek yüksekliği ise 14.45 m.'dir. Kubbenin oturduğu sekizgen tabanın kenarlarını oluşturan ikisi mihrap ve kuzey beden duvarında, ikisi serbest (yanlarda) dört kemer ile dört köşede yer alan yarım kubbe kemerlerinin kilit taşı yükseklikleri 13.40 m., serbest payeleri ve duvar payelerini birbirilerine bağlayan kemerlerin kilit taşı yükseklikleri ise 9.95 m.'dir.

Yapıda merkezî kubbenin sekiz ayağa taşındığı ana strüktürün plan kuruluşu, serbest payelerin planında da tekrarlanmıştır. 7.60 m. yüksekliğindeki payelerde, bir kenarı 0.67 m. genişliğinde olan sekizgen planlı gövdelere, 6.92 m. yükseklikte, köşe yüzeylerinde mukarnaslı geçişler kullanılarak, 0.68 m. yüksekliğinde ve bir kenarı 1.70 m. ölçüsünde, kare kesitli başlık görünümü verilmiştir. Kemerler bu başlıklara otumaktadır. Rüstem Paşa Camii iç ve dış mekânlarında yer alan bütün düşey taşıyıcıların ölçüleri toplu olarak (Tablo 2.8)de gösterilmiştir.

Birbirlerine ve dört serbest payeye kemerlerle bağlı olan duvar payeleri, mihrap duvarında 0.74 m. içe doğru taşma yaparken, kuzey beden duvarı önünde, cümle kapısının her iki yanındaki ikişer duvar payesi aralarında, 1.68 m. derinliğinde kemerli açıklıklar meydana getirirler. Bu hacimlerden cümle kapısının iki yanındakiler 3.50 m., dıştakiler ise 2.70 m. genişliğe sahiptirler.

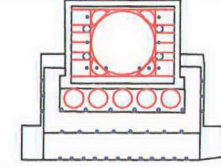
Sinan camilerinden sekiz destekli plan tipolojisine giren grubun ilk örneğini oluşturan Rüstem Paşa Camii'nin ana strüktürünü oluşturan sekizgen baldakende, ana kubbeyi taşıyan düşey taşıyıcılardan dört serbest paye, mihrap ve kuzey duvarına ortalama 3.60 m., doğu ve batıdaki ana beden duvarına 2.74 m., birbirilerine ise mihrap ekseninde 4.50 m., doğu-batı ekseninde 15.13 m. uzaklıklarında yerleştirilmişlerdir. Mihrap ve kuzey beden duvarındaki payelerin birbirilerine uzaklıkları 15.55 m.'dir.

Kadınlar Mahfili: Serbest payelerden atılan kemerlerle orta mekândan ayrılan yan sahnalar, iki katlı olarak düzenlenmiştir. Yan sahnalarda yer alan 4.60 x 18.00 m. ölçülerinde, mihrap eksenini boyunca uzanan mahfiller, payeler ve aralarında yer alan üçer adet sütunla taşınırlar. Toplam 165.60 m²'lik alana sahip olan yan mahfillerin altındaki tavan yüksekliği 3.60 m.'dir. Serbest payeler ile arasındaki mahfil sütunu kaş kemerlerle, diğer mahfil sütunları ise basık, sivri kemerlerle birbirilerine bağlanır. Kemer kilit taşı yüksekliği 3.15 m.'dir. Sütunların daire kesitli

Tablo 2.8 Eminönü Rüstem Paşa Camii Düşey Taşıyıcı Ölçüleri

YAPININ	(A) AVLU	(B) DIŞ REVAK	(C) S.C.Y.	(D) İÇ MEKAN
ALANI (m ²)	203.86	299.58	159.36	445.14
SÜTUN Ad.	---	14	6	10
PAYE Ad.	12	---	---	12

**RÜSTEM PAŞA
CAMİİ
(1561-1562)
EMİNÖNÜ - İSTANBUL**



	(A) AVLU	(B) DIŞ REVAK		(C) S.C.Y.	(D) İÇ MEKAN		ANA TAŞIYICI	
	REVAK	KUZEY REVAK	YAN REVAK	REVAK	MAHFİL	MÜEZZİN MAHFİLİ	DUVAR PAYEŞİ	PAYE
	AYAK	SÜTUN	SÜTUN	SÜTUN	SÜTUN	SÜTUN		
	A = 50 cm B = 50 cm (KARE KESİTLİ)	A = 60 cm B = 60 cm	A = 59 cm. B = 59 cm.	A = 83 cm B = 83 cm	A = 46 cm. B = 46 cm.	A = 35 cm. B = 35 cm.	A ₁ = 170 cm. B ₁ = 74 cm. A ₂ = 170 cm. B ₂ = 168 cm. (DİKDÖRTGEN KESİTLİ)	A = 67 cm. (SEKİZGEN KESİTLİ)
150 cm.	340 cm.	289 cm.	472 cm.	205 cm.	221 cm.	760 cm.	760 cm.	
---	336 cm.	285 cm.	466 cm.	199 cm.	214.5 cm.	---	747 cm.	
---	333 cm.	279 cm.	460 cm.	---	---	---	692 cm.	
---	---	---	---	---	---	---	---	
---	281 cm.	232 cm.	397.5 cm.	165 cm.	180 cm.	---	---	
---	273.5 cm.	225 cm.	387.5 cm.	157 cm.	171 cm.	---	---	
P = 200 cm.	P ₁ = 114 cm.	P ₁ = 110 cm.	P ₁ = 167 cm.	P ₁ = 88.5 cm.	P ₁ = 61.5 cm.	P ₁ = 318 cm P ₂ = 506 cm	P = 528 cm	
---	---	---	---	---	---	---	---	
P = 200 cm.	P ₃ = 126.5 cm.	P ₃ = 119 cm.	P ₃ = 182 cm.	P ₃ = 97 cm.	P ₃ = 66 cm.	P ₃ = 318 cm P ₂ = 506 cm	P = 528 cm.	
---	20 cm.	7 cm.	27 cm.	7 cm.	6 cm.	---	---	
---	15 cm.	---	19 cm.	---	---	---	---	
0 cm.	0 cm.	0 cm.	0 cm.	0 cm.	0 cm.	0 cm.	0 cm.	
14 ADET	8 ADET	6 ADET	6 ADET	6 ADET	4 ADET	8 ADET	4 ADET	

gövdelerinde mermer, granit ve serpatin breşi olmak üzere üç farklı malzeme kullanılmıştır. Yan mahfilleri taşıyan sütunlar 0.40 m. yüksekliğinde ve 0.46 x 0.46 m. ölçülerinde kare kesitli baklavali başlıklara sahiptir. Sonradan şap atılarak ve üzeri ahşap kaplanarak yenilenen döşemelerden doğabilecek ölçüm hataları göz önünde tutularak değerlendirilen ölçüm sonuçlarında ortalama sütun yükseklikleri başlık ve gövde dahil 2.05 m.'dir. 1.65 m. boyundaki gövdelerin alt çevreleri 0.97 m., üst çevreleri de 0.885 m.'dir. gövdeler altta 0.07 m., üstte 0.08 m. kalınlığında tunç bileziklerle sınırlanmıştır. Sütunlar zemine kaidesiz olarak otururlar. Sütun aralıkları serbest payeler arasında 2.14 m., dıştakilerde 1.60 m.'dir. arkalarındaki beden duvarlarına olan uzaklıkları ise 3.65 m.'dir.

Müezzin Mahfili: Cümle kapısının iki yanında yer alan müezzin mahfilleri, yan mahfillere göre daha alçak tutulmuş ve ikişer sütuna taşınmıştır. Herbiri 4.09 x 1.91 m. ölçülerinde orta mekâna taşarken, geride, payeler arasında kalan 1.68 x 3.50 m. ölçüsündeki hacimler de müezzin mahfillerine katılarak yeterli alan elde edilmiştir. Cümle kapısının iki tarafına simetrik olarak yerleştirilen müezzin mahfillerinin birbirilerine olan uzaklıkları 7.35 m.'dir. Mahfillerin altındaki tavan yüksekliği ise 3.44 m.'dir ve zemini yan mahfillerin altındaki zeminden daha düşük kottadır. Mahfilin, kilit taşı yüksekliği 3.35 m. olan sivri kemerlerle oturduğu sütunlar, 0.41 m. yüksekliğinde ve 0.35 x 0.35 m. ölçülerinde kare kesitli başlıklara sahiptir. Sütun yüksekliklerinde ve gövde çevrelerinde, yan mahfil sütunlarına göre belirgin farklar vardır. Buna göre müezzin mahfillerini taşıyan ikişer sütun ile aynı sıra üzerinde yer alan ve yan mahfillerle birlikte ortak kullanılan birer sütun olmak üzere $2 \times 3 = 6$ sütunun başlık ve kaide dahil yükseklikleri 2.21 m.'dir. baklavali başlıklara sahip sütunların gövde boyları 1.80 m. olup, gövde alt çevreleri 0.66 m., gövde üst çevreleri ise 0.615 m.'dir. Alt bilezikler 0.06 m., üst bilezikler de 0.09 m. kalınlığında olup, tunçtandır. Sütun aralıkları doğu – batı yönünde 1.86 m., yanlarda 1.70 m.'dir.

2.8.1.2. Dış Mekân

Son Cemaat Yeri: Yapının beş bölümlü ve kubbeli son cemaat yeri, 5.52 x 28.87 m. ölçülerinde olup, 159.36 m²'lik bir alanı kaplar. Birbirlerinden çok farklı ölçüler veren kubbelerin son cemaat yeri zemininden kilit taşlarına kadar olan yükseklikleri, doğudan batıya doğru sırasıyla; 9.55 - 9.75 - 10.12 (dış revak zemininden) - 9.81 - 9.61 m.'dir. Ortalama yükseklik 9.68 m.'dir. Etek

yükseklikleri 7.86 m. olan revak kubbeleri, pandantiflerle, kilit taşı yükseklikleri 7.02 m. olan kemerlere oturur. Son cemaat yeri revak zemini, dış revak zemininden 0.36 m. yükseltilmiştir.

Kubbe örtülü revak, altı adet mukarnas başlıklı sütunla desteklenmektedir. 4.72 m. yüksekliğindeki son cemaat yeri revak sütunlarında mermer başlıklar, bir kenarı 0.83 m. uzunluğunda kare kesitlidir. Mukarnaslı başlıkların yükseklikleri 0.74 m. olup, birbirileri ile yakın ölçülere sahip olmalarına karşın, başlıklarındaki mukarnas düzenlemeleri ve daire kesitli gövdelerinde kullanılan malzemeler açısından farklılık gösterirler. İki başta yer alan sütunların gövdelerinde granit, diğerlerinde ise Marmara mermeri kullanılmıştır. 3.975 m. boyundaki gövdeleri altta 0.08 m., üstte ise 0.10 m. kalınlığında bilezikler sınırlar. Revak sütunları 0.19 m. yüksekliğinde profilli kaidelere oturur. Sütun aralıkları, giriş aksından iki yana doğru sırasıyla; 5.11 - 5.13 - 4.87 m.'dir. sütunların kuzey cephesine uzaklıkları ise 4.95 m.'dir.

Dış Revak: Son cemaat yerini üç yönde dolanan, "U" planlı dış revak, 299.58 m²'lik bir alana sahiptir. Kuzeyde 36.90 m. genişliğinde ve 4.30 m. derinliğindeki revak, iki yanda, ortalama 14.60 m. uzunluğunda ve 3.95 m. genişliğinde kollara sahiptir. Tek yönde meyilli çatı ile örtülü dışrevakın, son cemaat yeri tarafındaki örtü yüksekliği 7.83 m., kuzeydeki revak tarafında yüksekliği ise 6.06 m.'dir. Dışta saçak, avlu zemininden 5.65 m. yüksekliğe kadar inmektedir.

Kuzeyde, zeminden kilit taşı yüksekliği 5.05 m. olan kemerler, başlık ve kaideleri dahil yükseklikleri 3.40 m. olan sütunlara oturur.

Ön cephede, terasa geçişi sekiz adet sütunla sağlayan kemerli revak, 36.90 m. uzunluğunda, 4.30 m. genişliğindedir. 3.40 m. boyundaki revak sütunları, iki uçta 3.55 m., ortada ise 3.68 m. aralıklarla yerleştirilmiştir. Baklavah başlıkların yükseklikleri 0.59 m. olup, 0.60 x 0.60 m. ölçülerinde kare kesitlidir. 0.65 m. yüksekliğindeki kaide üzerinde, 2.53 m. boyunda, alt çevresi 1.265 m., üst çevresi 1.14 m. olan gövdeler, Marmara mermerindedir. Gövdeleri altta 0.05 m., üstte ise 0.04 m. kalınlığında bilezikler sınırlar.

Toplam ondört adet sütunla desteklenen revağın iki yan kolunda, 0.42 – 0.55 m. arasında değişen yüksekliğe sahip sekiler üzerinde yer alan sütunlar, batıda 4.60 m., doğuda 4.50 m. kilit taşı yüksekliğindeki kemerlerle birbirilerine bağlanırlar. Yan

revak kollarındaki sütun yükseklikleri, başlık ve kaide dahil 2.89 m.'dir. 0.57 m. yüksekliğinde ve 0.59 x 0.59 m. ölçülerinde kare kesitli baklavalı başlıklar, 2.32 m. boyundaki gövdelere oturur. Gövde alt çevreleri 1.19 m., üst çevreleri 1.10 m.'dir. Marmara mermerinden gövdeleri, altta ve üstte 0.07 m. kalınlığında bilezikler çevreler. Sütunlar sekilere kaidersiz olarak otururlar. Ancak, "U" biçimli dış revağın batı kolundaki son sütun diğerlerinden farklı olarak, korkuluk seviyesine kadar yükselen altıgen kaideye sahiptir. Yan revak sütunlarının aralıkları ortalama 2.80 m.'dir ve her kolda üçer adet sütun yer alır.

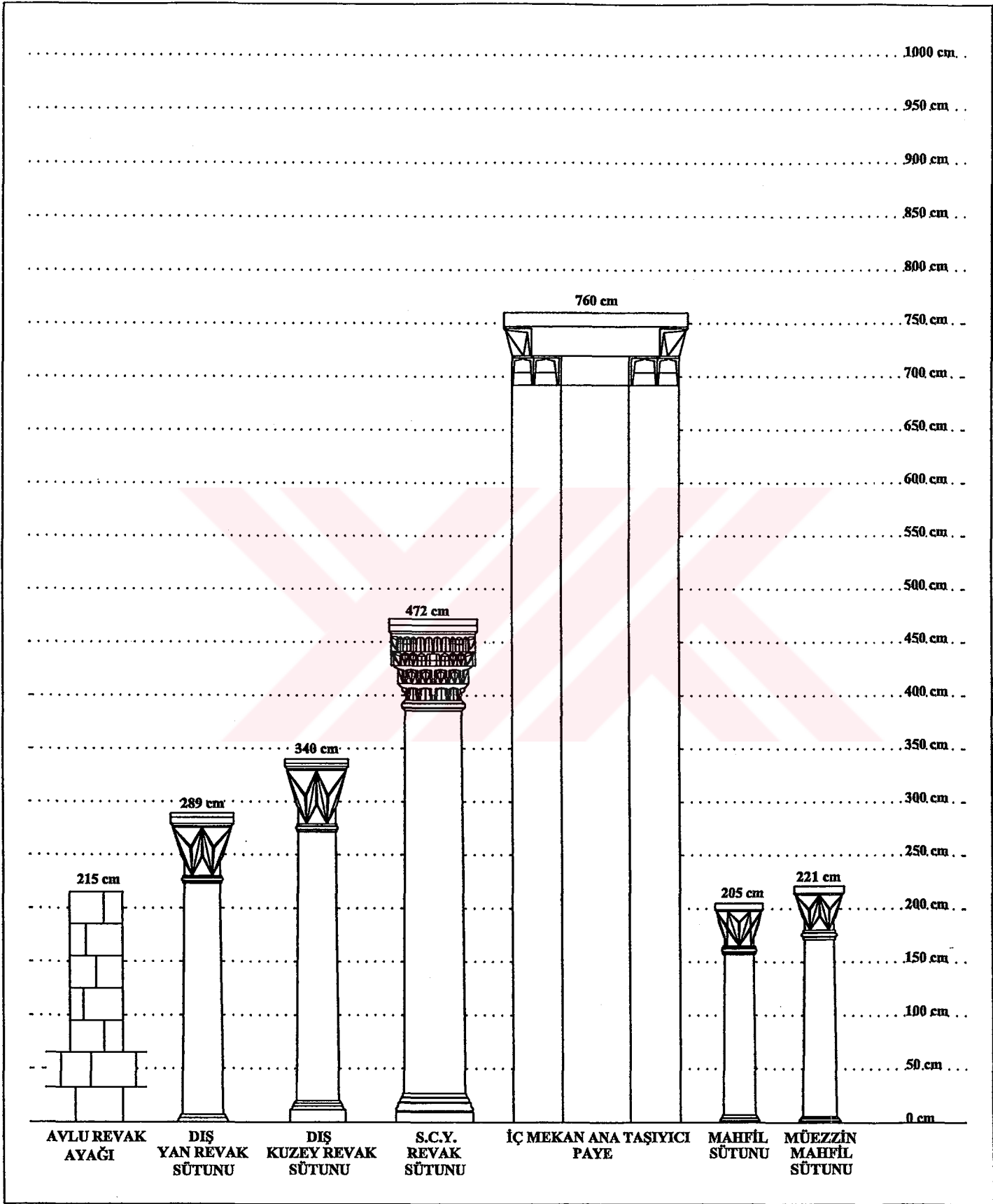
Avlu / Teras: Dış revağın önündeki teras, 36.47 m. boyunda ve 5.59 m. eninde olup, 203.86 m²'lik bir alana sahiptir. Terası, doğu ve batı yönlerinde müezzin ve kayyum odaları, kuzede ise birbirlerine kemerlerle bağlanmış 12 adet ayak sınırlamaktadır. Bu ayaklar, 0.65 m. yüksekliğinde bir sekiye oturur. 1.50 m. boyunda ve 0.50 x 0.50 m. ölçülerinde kare kesitli ayakların kemer yükseklikleri ise, 2.55 m.'dir (seki üzerinden) ve üzerileri harpuştalıdır. Teras zemininden harpuştanın üst bitimine kadar 3.75 m.'dir.

Rüstem Paşa Camii iç ve dış mekânlarında yer alan düşey taşıyıcıların ölçekli çizimleri toplu olarak (Şekil 2.53)de gösterilmiştir.

2.8.2. Değerlendirme

Yapıda, alınan iç ve dış mekân ölçüleri üzerinde bir oran değerlendirmesi yapmadan önce, Rüstem Paşa Camii ve diğer Sinan camileri hakkında sayısal verilerek dayanarak sınırlı da olsa bazı çalışmaların varlığını belirtmek gerekir. Bu konuda yapılan çalışmalardan bazıları; K. Söylemezoğlu (1988), A. Arpat (1988) ve O. Cezmi Tuncer'e (1988) aittir.

Cami iç mekânının üç boyutlu mekân kuruluşunda, geometrik şekillere dayalı bazı ilişkiler dikkat çekmektedir. Orta hacim, iç mekân zemininden köşelerdeki yarım kubbe etek yüksekliğine kadar 0.42 m. farkla kare planlı olarak yükselir (15.55 x 15.13 = 235.27 m²). Bu seviyeden sonra ise, ana kubbe etek yüksekliğine kadar sekizgen prizma formundadır. Ancak sekizgenin kenar uzunlukları birbirileri ile aynı değildir. Yarım kubbelerin yer aldığı köşe kenarlar 6.38 m., mihrap eksenini üzerindeki kenarlar 4.63 m., yan kenarlar ise 6.68 m.'dir. Köşelerinde yarım kubbelerin yer aldığı sekizgen prizma formundaki geçiş, dikdörtgen prizmaya tamamlandığında, kare tabanlı dikdörtgen prizma formundaki alt kuruluş ile



Şekil 2.53 Eminönü Rüstem Paşa Camii Düşey Taşıyıcıların Ölçekli Çizimleri

Ölçek: 1/50

birlikte, **kare prizmaya çok yakın bir hacim** verir. Bu kare küpün alt yüzeyini orta mekânın kenar ölçüleri, yüksekliğini de iç mekân zemininden kubbe eteğine kadar olan yükseklik belirler ki bu ölçüler; **15.55 x 15.13 x 14.45 m.**'dir.

İç mekânın dört köşesinde, mahfil altında yer alan köşe mekânlar, **3.60 x 3.70 m.** ölçülerinde olup, kareye çok yakındır. Bu mekânlar üç boyutlu olarak değerlendirildiğinde, **3.60 m.** mahfil altı tavan yüksekliği ile gene küp formu karşımıza çıkar.

Öte yandan yukarıda belirtildiği gibi, ana kubbe altındaki orta mekân ile mahfil altındaki köşe mekânların küp formundaki hacimlerinin yanı sıra, iç mekânı yatay olarak, yükseklikleri birbirine çok yakın olan üç bölüme ayırmak mümkündür. İç mekân zemininden paye üst bitimine kadar alt yapı (yükseklik; **7.60 m.**), paye üst bitiminden kubbe eteğine kadar orta (geçiş) yapı (yükseklik; **6.85 m.**), kubbe eteğinden kubbe kilit taşına kadar ise üst yapıdır (yükseklik; **7.85 m.**).

Böyle bir iç mekân kuruluşunda kubbe, kemer ve paye yüksekliklerinin birbirlerine oranları farklı değerlerle karşımıza çıkar. İç mekân zemininden kubbe kilit taşı yüksekliğinin kemer kilit taşı yüksekliğine oranı $22.30 / 9.95 = 2.24$; kemer yüksekliğinin paye yüksekliğine oranı $9.95 / 7.60 = 1.30$ 'dur. Salt yüksekliklere bakıldığında, kubbenin kemere oranı $7.85 / 2.35 = 3.34$; kemerin payeye oranı ise $2.35 / 7.60 = 0.30$ 'dur. Karşımıza çıkan oran değerleri, diğer birçok Sinan camiinde rastlanılan "1" ve "1.5" katsayı değerlerinden çok farklıdır. Bunun, yapının iç mekân kuruluşundan kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Son cemaat yeri revak zemininden kubbe kilit taşı yüksekliğinin (birbirinden çok farklı olduğu için ortalama değer alınmıştır) kemer kilit taşı yüksekliğine oranı $9.68 / 7.02 = 1.37$; kemer kilit taşı yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı $7.02 / 4.72 = 1.48$ 'dir. yine salt yükseklik değerlerini oranladığımızda, kubbe yüksekliğinin kemer yüksekliğine oranı $1.82 / 2.30 = 0.79$; kemer yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı da $2.30 / 4.72 = 0.48$ 'dir.

Dış revakta çatı yüksekliğini, kubbe kilit taşı yüksekliği olarak düşünürsek; çatı yüksekliğinin kemer kilit taşı yüksekliğine oranı $7.83 / 5.05 = 1.55$; kemer kilit taşı yüksekliğinin de sütun yüksekliğine oranı $5.05 / 3.40 = 1.48$ 'dir. Salt yüksekliklerde çatının kemere oranı $1.77 / 1.65 = 1.07$; kemerin sütuna oranı ise $1.65 / 3.40 = 0.48$ 'dir.

Gerek iç mekânda, gerekse son cemaat yeri revakında, karşımıza çıkan oran değerleri arasında sayısal bir ilişkiye rastlanılmamakla birlikte, son cemaat yeri kemer yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranında “1.5” kat sayısına yakın bir değer elde edilirken, dış revakta da **çatı – kemer – sütun** yükseklik oranlarında “0.5 – 1 – 1.5” kat sayılarına çok yaklaşıldığı görülür.

Son cemaat yeri revak birimlerinde sütun aralıkları ortalama 5.00 ve 4.95 m., sütun yüksekliği de 4.72 m.’dir. Burada da ölçüler, küp formuna yaklaşmaktadır.

Dış revak, ön cephe sütunlarında dikkat çekici bir husus, sütun yükseklikleri ile sütun başlıklarının birbirilerine uzaklıklarının eşit ölçülerde olmasıdır. Kemer üzeni seviyesinin altında, sütun aralıkları **3.40 x 3.40 m.** ölçülerinde kare modül oluşturmaktadır.

2.9. Fındıklı Molla Çelebi Camii

Genel Tanım

Tarihi: Artık günümüzde mevcut olmayan sıbyan mektebi ve bir hamam yapısı ile birlikte küçük bir külliye oluşturulan, Molla Çelebi Camii’nin inşa tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte, banisinin cami yakınında yaptırdığı, H. 969 / M. 1561–1562 tarihli söz konusu hamam yapısı ile aynı yıllara tarihlendirilmektedir.

Banisi: Fındıklı Molla Çelebi Camii’nin banisi, Molla Çelebi olarak da bilinen, Kapıcıbaşı Abdullah Ağa’nın oğlu Vusulî Mehmed Efendi’dir. II. Selim’in tahta çıkışından itibaren 1567, 1571, 1580 ve 1587 yıllarında dört kez İstanbul Kadılığı’na getirilmiş ve her seferinde, kısa bir süre sonra azledilmiştir. 1569 yılında da Anadolu Kazaskerliği’ne tayin edilen, ancak bir yıl sonra bu görevden de azledilen Vusulî Mehmed Efendi 1590 yılında vefat etmiştir. Banisi olduğu Fındıklı’daki cami ve çifte hamam yapıları dışında Parmakkapı’da da bir mescid ve bir mektep yaptırmıştır. (Süreyya, 1996, s.1665).

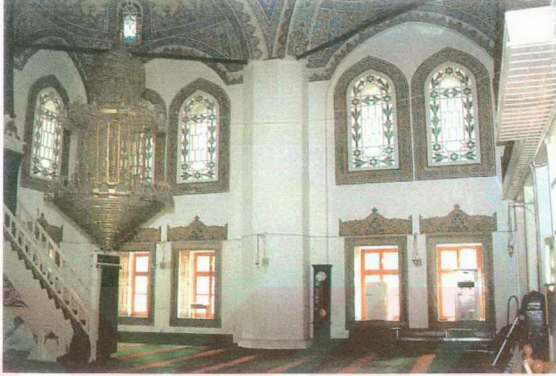
Konumu: Beyoğlu İlçesi, Fındıklı, Ömer Avni Mahallesi’nde bulunan Molla Çelebi Camii, Meclis-i Mebusan Caddesi’nin üzerinde, caddenin deniz tarafında yer almaktadır. Meclis-i Mebusan Caddesi’nin genişletilmesi için yapılan çevre düzenlemesi kapsamında Molla Çelebi Hamamı ile birlikte cami çevresindeki yapılar ortadan kaldırılmıştır. Bütünleştiği doku ile ilişkisi koparılan cami, cadde ile

deniz kıyısı arasındaki yeşil alan üzerinde, düz bir topografyada, tek başına bırakılmıştır.

Mimarîsi: Merkezî planlı cami tipolojisinin gelişiminde önemli bir başlangıç teşkil eden Edirne Üç Şerefeli Camii'nde (1437) uygulanan altı destekli plan şemasının gelişmiş varyasyonlarının, 16. yüzyıl ikinci yarısında Sinan tarafından, Beşiktaş Sinan Paşa, Kadırga Sokullu Mehmed Paşa ve Topkapı Kara Ahmed Paşa camilerinde uygulandığını görmekteyiz. Enine dikdörtgen planın ortasında, merkezî kubbeyi doğu ve batı yönlerinde ikişer yarım kubbenin desteklediği bu yapılarda, Sinan'ın taşıyıcı sistem ve üst yapı ayrıntılarında bir çok yenilik getirdiğini görmekteyiz. Daha sonraları Fındıklı Molla Çelebi ve Babaeski'de Semiz Ali Paşa camilerinde bu plan şemasına güneyde mihrap çıkıntısı, bir yarım kubbe ile örtülü olarak katılmıştır. (A. Kuran, 1986, s.113).

Taşıyıcı sistem ve plan kuruluşu ile altı destekli plan tipolojisinde yerini alan Fındıklı Molla Çelebi Camii, kareye yakın enine dikdörtgen plana sahiptir. Merkezî kubbeyi kuzeyde, cümle kapısının iki yanında birer adet sekizgen planlı serbest paye, doğu ve batı ana beden duvarlarının ortasında, köşeleri kırılmış (yarım sekizgen planlı) iki duvar payesi (Şekil 2.54).ve güneyde beden duvarı ile mihrap çıkıntısının birleştiği köşelerde iki kare kesitli köşe payesi olmak üzere toplam altı adet paye taşımaktadır. Kubbe, payeleri birbirlerine bağlayan kemerlerin oluşturduğu altıgen taban üzerinde, onikigen kasnakla yükseltilmiştir. Kasnağın üzerine yuvarlak kemerli, küçük pencereler yerleştirilmiştir.

Merkezî kubbenin oturduğu kemerlerin sınırlarını oluşturduğu altıgen ile beden duvarları arasında kalan üçgen boşlukların üzerileri, altıgenin doğu ve batı kenarlarını oluşturan kemerlerin gerisine yerleştirilen ikişer adet yarım kubbe ile örtülmüştür. Bu yarım kubbeler içte kemerlere yaslanırken, beden duvarında payelerden köşelere atılan kemerlere oturtulmuştur. Ana mekânın güneyinde yer alan mihrap çıkıntısı, merkezî kubbenin oturduğu altıgen tabanın güney kenarını oluşturan kemerin gerisine yerleştirilen bir yarım kubbe ile örtülmüştür. Bu yarım kubbe, kuzeyde kemere yaslanırken güney yönünde, köşelerde mukarnaslı çıkmalara bindirilerek duvara oturtulmuştur.



Şekil 2.54 Fındıklı Molla Çelebi Camii İç Mekan



Şekil 2.55 Fındıklı Molla Çelebi Camii Kuzey Beden Duvarı
Boyunca Uzanan Mahfiller

Yarım kubbelerde ve merkezî kubbenin kasnağında yer alan küçük yuvarlak kemerli pencereler, iç mekânın gün ışığından yeteri kadar faydalanmasına yardımcı olmaktadır.

İç mekânın kuzeyinde, beden duvarının geri çekilmesiyle elde edilen dikdörtgen planlı hacim, cümle kapısının iki yanındaki serbest payeleri içine alacak şekilde, kuzey duvarı boyunca uzanan iki katlı ahşap mahfile değerlendirilmiştir (Şekil 2.55). Üst katta payelerin güneyinde kalan boşluklar ile arkalarında, kuzey duvarına atılan küçük boyutlu tonoz kemerler altındaki geçişler sayesinde mahfil boyunca sürekli dolaşım olanağı sağlanmıştır. Alt katta mahfil zemini iç mekân zemininden bir basamak yükseltilmiştir. Cümle kapısı bu mahfilin altına açılmaktadır.

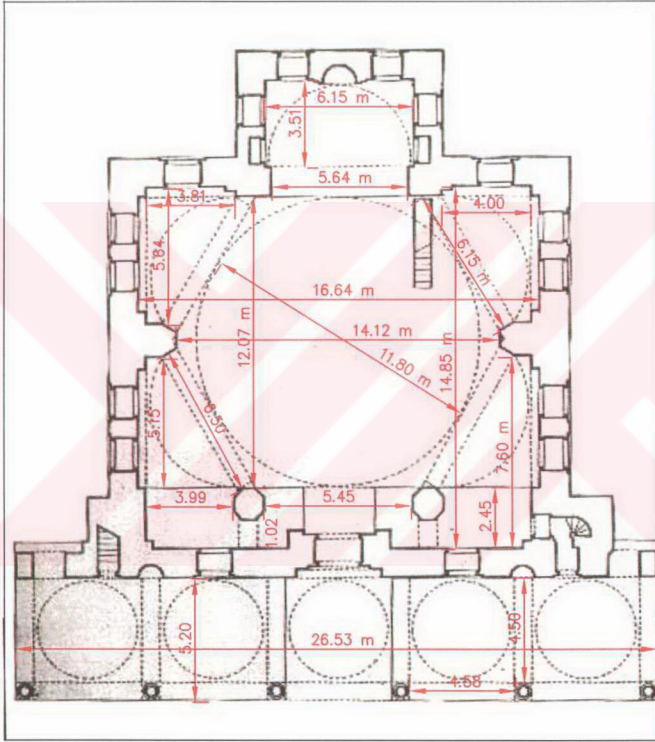
Harimin güneybatı köşesinde yer alan minarenin kare planlı kaidesi, son cemaat yeri ile caminin batı duvarının birleştiği köşede dışa doğru çıkıntı yaparken, yapının güneydoğu köşesinde buna simetrik olarak bir merdiven kulesi yerleştirilmiştir. Buradaki merdivenden mahfile ulaşılır. Son cemaat yeri cephesinde minare girişi ile söz konusu merdiven girişinin sağlandığı kapılar yine simetrik olarak yerleştirilmişlerdir.

Yapının kuzey beden duvarı önünde yer alan beş bölümlü ve kubbeli son cemaat yeri, doğu ve batı yönlerinde ana kütlede iki yana taşmaktadır. Giriş aksı üzerindeki kubbe bir kasnak üzerinde yükseltilirken, yanlardaki kubbeler kasnaksız olarak daha alçak bir konumda yerleştirilmiş, böylece son cemaat yeri revağında giriş vurgulanmak istenmiştir. Bütün revak kubbeleri pandantiflerle sivri kemerlere oturtulmuş, revak örtüsü bir yandan caminin kuzey ana beden duvarına ve iki uçtaki dışa taşkın köşelerde dikdörtgen planlı örme ayaklara, diğer taraftan da kuzeyde yerleştirilen altı adet sütuna taşılmıştır.

2.9.1. Mekân ve Serbest Düşey Taşıyıcı Boyutları

2.9.1.1. İç Mekân

İç Mekân Kuruluşu: Mihrap eksenine dik olarak gelişen, kareye yakın dikdörtgen planlı yapıda iç mekân, 16.64 x 14.85 m. ölçülerinde olup, 247.1 m²'dir (Şekil 2.56). İç mekâna güneyde katılan 29.7 m²'lik mihrap çıkıntısı ise 6.15 m. eninde, 4.83 m. derinliğindedir. Buna göre caminin toplam iç mekân alanı 276.8 m²'dir. Mihrap çıkıntısının zemini, ibadet alanının zemininden 0.21 m. yükseltilmiştir. Ana kubbe altında, payeler arasında kalan altıgen planlı orta mekânın alanı 120 m²'dir.



Şekil 2.56 Fındıklı Molla Çelebi Camii Planı (Ali Saim Ülgen'den alınarak ölçülandırılmıştır)

İç mekân zemininden kilit taşına kadar olan yüksekliği 17.10 m. olan, 11.80 m. çapındaki merkezî kubbenin etek yüksekliği ise yine, 11.80 m.'dir. Kubbenin oturduğu altıgen tabanı oluşturan kemerlerden kuzeydeki 5.45 m., güneydeki 5.64 m., doğu – batı yönlerinde mihrap tarafındaki ikisi 6.15 m., kuzey tarafındaki ikisi de 6.50 m. açıklığa sahiptirler. Kemerlerin iç mekân zemininden kilit taşına kadar olan yükseklikleri ise birbirilerine eşit olup, 10.89 m.'dir. Kuzeydeki iki serbest payeden doğu ve batı ana beden duvarlarına atılan kemerlerin kilit taşı yükseklikleri 8.70 m.'dir.

Doğu – batı yönünde kemerlerin gerisinde yer alan ikişer adet yarım kubbenin çapları 6.90 m., zeminden kilit taşına kadar yükseklikleri 11.00 m., etek yükseklikleri ise 8.80 m.'dir. (Döşemeden kaynaklanan farklı yükseklik ölçüleri dikkate alınmış ve ortalama değerler verilmiştir.) Mihrap çıkıntısını örten yarım kubbenin çapı 6.15 m., kilit taşı yüksekliği 10.88 m., etek yüksekliği de 8.38 m.'dir. Burada yükseklik ölçüleri, mihrap çıkıntısının yükseltilmiş zemininden alınmıştır.

Merkezî kubbe ve yarım kubbelerden oluşan örtü sistemini taşıyan altı adet payeden, kuzeydeki iki serbest paye sekizgen planlı olup, her bir kenarının genişliği 0.57 m.'dir. Yükseklikleri 7.55 m. olan payeler birbirilerine 5.45 m., kuzeydeki beden duvarına 1.02 m., doğu ve batı beden duvarlarına ise 3.99 m. uzaklıkta yerleştirilmişlerdir.

Doğu ve batı ana beden duvarlarına bağlı iki paye, beden duvarlarından 0.19 x 0.19 m. ölçülerinde tek kademeli olarak içe doğru kırıldıktan sonra, yarım sekizgen formunda iç mekâna taşmaktadırlar. Yanlızca beş kenarı görünen payelerin her bir kenarı 0.66 m. ölçüsündedir. Kuzeydeki beden duvarına 7.60 m., mihrap duvarına ise 5.64 m. uzaklıkta yerleştirilen bu payelerin, iç mekânın kuzeyindeki serbest payelerle olan aralıkları 6.70 m., mihrap tarafındakilerle de 6.15 m.'dir. Mihrap çıkıntısı ile güneydeki beden duvarının birleştiği köşelerde yer alan iki paye ise dikdörtgen planlı olup, birbirilerine olan uzaklıkları, 5.64 m.'dir. Bu köşe payelerinin kuzeyde, iç mekâna taşan yüzleri 1.53 m., birbirilerine bakan yüzleri ise 1.30 m. genişliğindedir. Yapının ana strüktüründe birinci derecede taşıyıcı fonksiyona sahip bu payelerin hepsi 7.55 m. yüksekliğe sahiptir.

Kadınlar Mahfili: İç mekânda, kuzey duvarı boyunca uzanan ahşap mahfil 16.64 m. uzunluğunda ve 2.45 m. derinliğindedir. Toplam alanı 40.76 m² olan mahfilin

yüksekliği ise 3.19 m.'dir. Kuzeyde beden duvarına yaslanan mahfili iki yanda, 0.185 x 0.185 m. ölçülerinde kare kesitli ahşap desteklerin yanı sıra ortada, cümle kapısının iki yanında yer alan, sekizgen planlı serbest payeler taşımaktadır.

2.9.1.2. Dış Mekân

Son Cemaat Yeri: Kuzeyde, yapı kütesinin iki yanından taşan son cemaat yeri 26.53 m. genişliğinde, 5.20 m. derinliğinde olup, toplam 137.9 m²'lik bir alana sahiptir. Beş kubbeli son cemaat yerinde, kubbelerin çapları yaklaşık 4.10 m., zeminden kilit taşına kadar olan yükseklikleri orta akstan uçlara doğru sırasıyla; 10.77 – 10.04 – 9.98 m.'dir. Etek yüksekliği 8.15 m. olan kubbelerin pandantiflerle oturtulduğu sivri kemerlerin kilit taşı yükseklikleri ise 7.07 m.'dir.

Kemerler yükü, güneyde beden duvarlarına ve iki uçta genişliği 0.74 m., derinliği 0.98 m. ve yüksekliği 3.02 m. olan dikdörtgen planlı ayaklara, kuzeyde ise altı adet sütuna aktarır. Sütunların kaide ve başlık dahil yükseklikleri 4.52 m.'dir. 0.65 x 0.65 m. ölçülerinde kare kesitli, baklavalı başlıklar 0.55 m. yüksekliğindedir. 3.49 m. boyundaki Marmara mermerinden gövdelerin alt çevreleri 1.57 m., üst çevreleri 1.12 m.'dir. Gövdelerin alt ve üst bitimlerinde yer alan tunç bilezikler 0.09 m. kalınlığındadır ve her sütunda aynı profillerle tekrarlanır. Alt ve üst bileziklerin profilleri ise birbirilerinden farklıdır.

Sütunlar, üst üste konulmuş iki mermer kaide üzerine oturmaktadırlar. Alttaki kaide sekizgen prizma formunda olup, kenar uzunluğu 0.32 m.'dir ve zeminden 0.16 m. yüksekliğe sahiptir. Üstteki kaide ise daire planlı ve profillidir. Bu kaidenin yüksekliği de 0.16 m.'dir.

Son cemaat yeri revak sütunlarının aralıkları giriş aksında 4.77 m., yanlarda 4.58 m., yan cephelerde ise, 4.50 m.'dir. Caminin iç mekan ve son cemaat yeri düzey taşıyıcılarına ait ölçüler Tablo 2.9'da, ölçekli çizimleri ise Şekil 2.57'de verilmiştir.

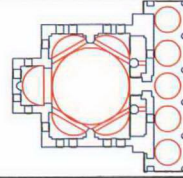
2.9.2. Değerlendirme

Yapının üç boyutlu iç mekân kuruluşunda öncelikle dikkat çekici olan husus, kubbe çapı ile zeminden kubbe eteğine kadar olan yükseklik ölçüsünün eşit değerlerde olmasıdır. Bu ölçü 11.80 m.'dir. Diğer bir değişle, altı destekli olan bu yapıda kubbe altındaki orta hacim, altıgen prizma formundadır ve bu prizmanın yüksekliği ile genişliği (içten içe) aynı ölçüye sahiptir.

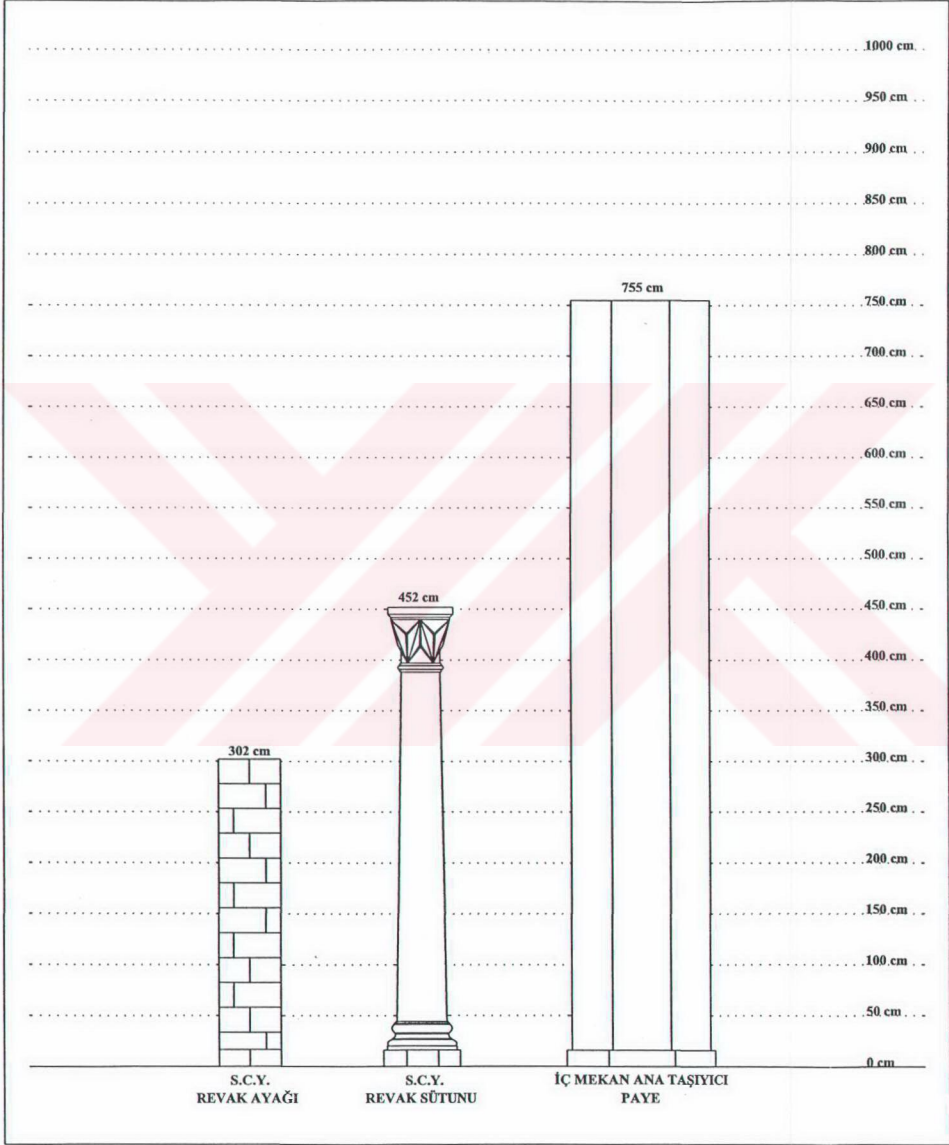
Tablo 2.9 Fındıklı Molla Çelebi Camii Düşey Taşıyıcı Ölçüleri

YAPININ	(A) AVLU	(B) S.C.Y.	(C) İÇ MEKAN
ALANI (m ²)	---	137.90	247.10
SÜTUN Ad.	---	6	---
PAYE Ad.	---	2	6

**MOLLA ÇELEBİ
CAMİİ
(1561-1562)
FINDIKLI - İSTANBUL**



	(A) AVLU	(B) S.C.Y.		(C) İÇ MEKAN		
	---	REVAK		ANA TAŞIYICI		
	---	SÜTUN	AYAK	PAYE	DUVAR PAYESİ	
---	---	A = 65 cm B = 65 cm	A = 98 cm B = 74 cm	A = 57 cm	A = 130 cm B = 153 cm	---
---	---	452 cm	302 cm	---	---	---
---	---	445 cm	---	755 cm	755 cm	---
---	---	442 cm	---	---	---	---
---	---	440 cm	---	---	---	---
---	---	397 cm	---	---	---	---
---	---	388 cm	---	---	---	---
---	---	P ₁ = 112 cm	P = 344 cm	P = 456 cm	P = 566 cm	---
---	---	P ₂ = 157 cm	P = 344 cm	P = 456 cm	P = 566 cm	---
---	---	.44 cm	---	---	---	---
---	---	.32 cm	---	---	---	---
---	---	.16 cm	---	---	---	---
---	---	0 cm	.0 cm	0 cm	0 cm	---
---	---	6 ADET	2 ADET	2 ADET	4 ADET	---



Şekil 2.57 Fındıklı Molla Çelebi Camii Düşey Taşıyıcıların Ölçekli Çizimleri

Ölçek: 1/50

Kable yönünde tam bir yarım kubbe ile örtülü olan mihrap çıkıntısı ile derinleşen iç mekân, kuzeyde paye gerisine çekilen beden duvarı ile, iki yanda ise altı destekli kuruluşun sağladığı imkânla ikişer 1/3 kubbe ile genişletilmiştir. Doğu ve batı beden duvarlarına bağlı iki duvar payesinden iç mekân kuruluşunda bahsederken, bu payelerin iç mekâna yarım sekizgen formunda taşıklarını söylemiştik. Aslında burada beden duvarlarının iki yana doğru çekilerek iç mekânın her iki yönde paye derinliği kadar (1.26 m.), genişlediğini söylemek daha doğru olur. Doğu ve batı beden duvarlarına bağlı iki payenin birbirilerine olan uzaklığı 14.12 m., kuzey ve güney beden duvarlarının birbirilerine uzaklığı ise 14.85 m.'dir. Diğer bir değişle yukarıda bahsedildiği gibi iç mekân iki yana doğru genişletilmeseydi, kare plana sahip olacaktı.

Böylece ana kubbe altında, kubbe eteğine kadar yüksekliği ve karşılıklı kenar uzunlukları eşit olan altıgen prizma formundaki orta hacim, dört yönde genişleyerek yapının dış plan konturları belirlenmiştir.

İç mekân zemininden kubbe kilit taşı yüksekliğinin kemer kilit taşı yüksekliğine oranı $17.10 / 10.89 = 1.57$; kemer kilit taşı yüksekliğinin paye yüksekliğine oranı ise $10.89 / 7.55 = 1.44$ 'dir. Her iki oran değerinin "1.5" değerine çok yakın olduğu görülmektedir. Diğer bir değişle, kubbe yüksekliği kemer yüksekliğinin, kemer yüksekliği de paye yüksekliğinin 1.5 katıdır. Ancak kubbenin etekten kilit taşına kadar olan salt yüksekliğinin, kemer üzengisinden kilit taşına kadar olan salt yüksekliğine oranı yine 1.5'e yakın bir değer verirken $5.30 / 3.34 = 1.58$; kemer salt yüksekliğinin paye yüksekliğine oranı, bu kat sayıya yakın bir değer değildir ($3.34 / 7.55 = 0.44$).

Son cemaat yeri revak birimlerinde (orta aks üzerindeki hariç) sütunların yükseklikleri (4.52 m.), birbirilerine uzaklıkları (4.58 m.) ve kuzey cephesine olan uzaklıkları (4.50 m.) birbirilerine çok yakın ölçülerdedir. Diğer bazı Sinan camilerinde olduğu gibi burada da sütun yüksekliklerinin üst bitimlerine kadar revak birimlerinde kare prizma hacimler karşımıza çıkmaktadır.

Son cemaat yeri zemininden kubbe kilit taşı yüksekliğinin kemer kilit taşı yüksekliğine oranı $10.00 / 7.07 = 1.41$; kemer kilit taşı yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı $7.07 / 4.52 = 1.56$ 'dır. Görüldüğü gibi bu oranlar da iç mekânda olduğu gibi 1.5 kat sayısına çok yakındır. Sonuç olarak kubbe – kemer – düşey

taşıyıcı yükseklikleri arasında, iç ve dış mekânlarda benzer oranlar söz konusudur. Ancak bu uyum son cemaat yeri salt kubbe yüksekliğinin salt kemer yüksekliğine oranında bozulmaktadır; $1.85 / 2.55 = 0.72$. Salt kemer yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı ise; $2.55 / 4.42 = 0.56$ 'dır.

2.10. Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii

Genel Tanım

Tarihi: Camide ve külliye ait hiç bir yapıda kitabe bulunmadığı için yapının tarihlendirmesinde, farklı kaynaklara dayalı olarak çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Doğan Kuban bazı önemli belgeleri kaynak gösterirken, külliye yapılarının belli aralıklarla fakat 1560'lı yıllarda tamamlandığının kabul edilmesi gerektiğini söyler (Kuban, 1998, s. 128). A. Kuran da aynı kaynaklara dayanarak yapıyı, 1562-1565 yıllarına tarihlendirmektedir (Kuran, 1986, s.123).

Banisi: Kanûnî Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan'dır. Bu konuda A. Kuran ve D. Kuban, cami ve medresenin yapımına 1566'dan önce Kanûnî'nin emri ile başlanılmış olsa bile, yapının Kanûnî'nin ölümünden sonra Mihrimah Sultan tarafından tamamlandığını düşünmenin yerinde olacağını, aksi halde Mihrimah Sultan'ın, babasından önce (1557) öldüğü varsayımının mümkün olmayacağını, büyük olasılıkla ölüm tarihinin H. 986 / M. 1578 yılı olduğunu belirtmektedirler.

Konumu: Fatih İlçesi, Hatice Sultan Mahallesi'nde bulunan Mihrimah Sultan Külliyesi, Edirnekapı girişinde, Fevzi Paşa Caddesi üzerindedir. Edirnekapı surlarının hemen gerisinde, topografyanın yükseldiği bir alanda inşa edilen Mihrimah Sultan Camii, sur içinin kuzey batısında, İstanbul'un Haliç tarafındaki silüetini tamamlayan son camidir. Topografyası nedeni ile çevresindeki bölgeye hakim bir konumda olup, sur dışından da etkileyici bir görüntüye sahiptir. Külliye yapıları arasında, cami, medrese, mektep, dükkânlar ve çifte hamam bulunmaktadır. Çifte hamam dışındaki yapılar, organik bir bütünlük içinde bulunurlar (Cantay, 1989, s. 70)..

Mimarisi: Sinan camilerinin tipolojik gelişimi içinde farklı bir konuma sahip olan Mihrimah Sultan Camii, gerek dış kütle, gerekse mekân tasarımı açısından bir bütün olarak farklı bir ifadeyle karşımıza çıkar. Enine gelişen dikdörtgen planlı camide kubbe, pandantiflerle dört büyük kemere oturur ve orta hacmin sınırlarını

belirleyen bu kemerler, bütünüyle alt yapı kütesinin içinden yükselir (Şekil 2.58). Kemer içlerine sık aralıklarla açılan üç sıra pencere dizisi, dışta yükselen kütenin görünüşünü hafifletirken, iç mekânda geç dönem Osmanlı camilerinde bile zor rastlanılabilecek bir aydınlık sağlar.

Kubbe altında, eşsiz bir mimarî yaratıcılıkla vurgulanan kare planlı orta mekânın köşelerinde yer alan ve yapı strüktüründe ana taşıyıcı fonksiyonuna sahip, kubbenin oturduğu dört büyük payenin ağır kütesel görünüşleri, yapının mekân tasarımındaki başarısıyla hafifletilmiştir. Ancak, dışta bu payeler, birer küçük, sivri kubbe ile son bulan ağırlık kuleleri olarak, yükselen yapı kütesini köşelerde belirgin bir şekilde vurgular.

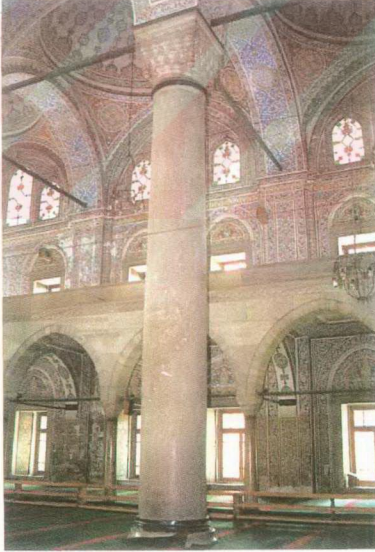
Yan sahnlar, payeler arasında yer alan ikişer adet, büyük boyutlu sütuna oturan üçlü kemer dizisi altından, doğu ve batı yönünde orta mekâna katılırlar. Ardarda üç kubbeli birimden oluşan yan sahnların örtü sistemi, içte, büyük boyutlu sütunlara bu kemerlerle oturur (Şekil 2.59). Giriş sahnında ise, payelerin arasında derin hacimler oluşmuştur. Yan sahnlar ile girişte, payeler arasında oluşan hacimler, Mihrimah Sultan Camii ile Rüstem Paşa Camii'nin plan kuruluşlarında benzer özellik gösterirler. Ancak taşıyıcı ve örtü sistemleri açısından bakıldığında, karşımıza çıkan önemli strüktürel farklılıklar, her iki yapıyı da özgün kılar.

Yan ve giriş sahnlarında orta mekânı üç yönde dolanan mahfillerin, doğu ve batı yönlerinde, üçlü kemerleri taşıyan sütunların gerisine çekilmesi ve yan sahnların orta mekâna açılış biçimi, Süleymaniye Camii'ndeki orta - yan mekân ilişkisini anımsatır (Şekil 2.59). Kuzeyindeki cümle kapısının yanısıra camiye giriş, doğu ve batı cephelerinde, bu mahfillerin altından sağlanır.

Kuzeyde, yapının iki ucunda yer alan çıkıntılardan kuzeybatı köşesindeki, üst kata ve minareye çıkılan bir merdiven, kuzeydoğu köşesinde ise yine mahfil katına çıkılan bir merdiven ile kare planlı bir mekân bulunur. Bu iki yöne doğru çıkıntı yapan hacimlerden dolayı genişleyen kuzey cephesinin önünde, cephe boyunca uzanan, yedi bölümlü son cemaat yeri yer alır. Kubbeli son cemaat yerinin köşe birimleri ve gerisindeki hacimler ile revaklı avlunun kolları, biri kubbe, diğeri aynalı tonoz örtülü, ikili revak birimleriyle birbirlerine bağlanır. Avluya güney yönünde bu revakların altından, kuzeyden de, sur tarafından iki kapı ile ulaşılır.



Şekil 2.58 Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii



Şekil 2.59 Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii
İç Mekanı, Yan Sahınlar

Dikdörtgen planlı avluyu dört yönde revaklar çevreler. Doğu ve batı revaklarının gerisinde yer alan 19 oda ve iki küçük eyvanıyla medrese, aynı avluyu paylaştığı cami ile organik bir bütünlük içerisinde. Avlu kuzey revakının gerisinde de medrese odalarının olması gerektiğini, dışa çıkıntı yapan avlu kapısı ile gene kuzey yönünde, ancak açılı yapılarak dışa taşınan avlu duvarı arasında kalan, düzgün dikdörtgen plana sahip boşluktan dolayı söylemek mümkündür. Avlunun güneyinde, girişe yakın iki oda müezzin ve kayyum odalarıdır. Kayyum odasının altındaki merdivenlerden caminin dış avlusuna girilir.

Yerleşim planlarına ve birbirleriyle olan organik bütünlüklerine bakarak, cami, avlu ve medrese üçlüsünün, Sinan'a özgü bir ustalıkla topografyadan yararlanılıp, bir bütün olarak tasarlandığını söylemek mümkündür.

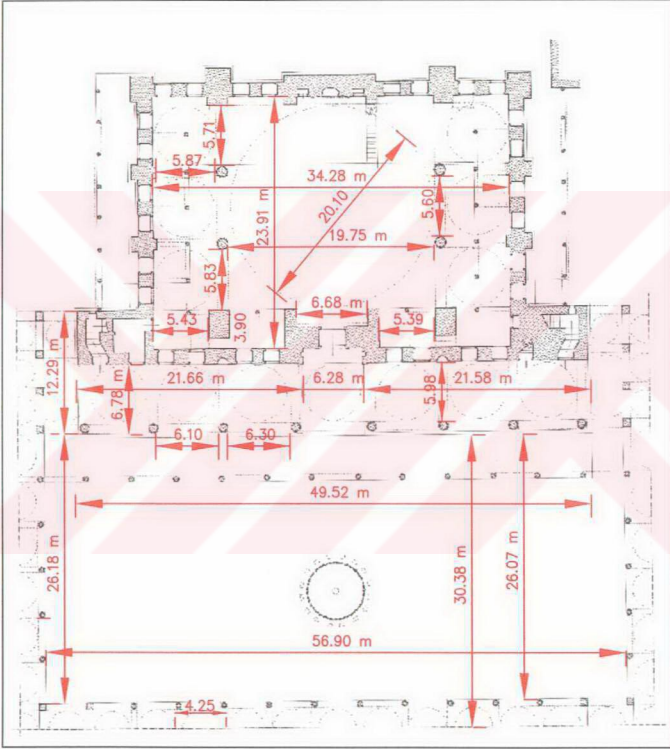
2.10.1. Mekân ve Serbest Düşey Taşıyıcı Boyutları

2.10.1.1. İç Mekân

İç Mekân Kuruluşu: Mihrap eksenine dik, enine gelişen dikdörtgen planlı caminin, 23.91 m. boyunda ve 34.28 m. enindeki iç mekânı toplam, 819.63 m²'lik bir alana sahiptir (Şekil 2.60). Yaklaşık olarak 19.30 x 19.70 m. ölçülerindeki kare planlı orta mekânın üzerinde, etek yüksekliği 24.80 m. olan kubbenin, zeminden kilit taşıma kadar olan yüksekliği, 33.22 m., çapı ise yaklaşık 20.10 m.'dir. Kubbenin büyük pandantiflerle oturduğu ve zeminden 24.11 m. yüksekliğindeki dört büyük kemerin açıklıkları, kare planlı orta mekânın kenar ölçüleriyle aynıdır.

Bu ölçüler aynı zamanda, ana kubbeyi taşıyan kemerlerin oturduğu, 12.71 m. yüksekliğindeki payelerin birbirlerine olan uzaklıklarını verir. Mihrap eksenine paralel olarak uzunlamasına yerleştirilen, dikdörtgen kesitli payelerden kuzey beden duvarı önünde yer alan ikisi, 2.75 x 1.86 m. ölçülerinde olup, zemin katta 1.15 m. açıklığa sahip dar kemerlerle beden duvarına bağlanırlar. Bu kemerler üst katta, yaklaşık 2 m. açıklığa sahiptir. Payelerin yüzey bezemeleri, cami iç mekânının bezeme kompozisyonları ile bütünlük içerisinde olup, üst bitimleri yatay silmelerle vurgulanmıştır. Giriş sahininde yer alan bu payelerin iki yanında, cümle kapısı ile doğu ve batı ana beden duvarları arasında, 3.90 m. derinliğinde ve 5.40 m. boyunda, ikişer hacim yer alır.

Güneyde, mihrap duvarına bağlı, içe doğru 0.74 m. taşma yapan, 1.90 m. genişliğindeki duvar payeleri, mihrap duvarının dışına taşarak derin duvar



Şekil 2.60 Edirnekapi Mihrimah Sultan Camii Planı (Ali Saim Ülgen'den alınarak ölçülendirilmiştir)

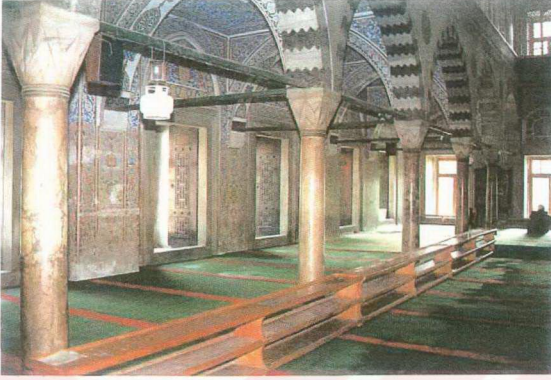
payandalarına dönüşürler. Bezeme özellikleri, girişteki iki serbest paye ve diğer duvar payeleri ile aynıdır. Yapının doğu ve batı beden duvarlarında yer alan düşey taşıyıcılar, iç mekâna sadece 0.31 m.'lik taşıma yaparken, dıştaki payandalar, güney cephesinde olduğu gibi alt kütlelerin yan cephelerinde de düşey hareketlilik sağlarlar.

Mihrap eksenini doğrultusunda payelerin arasında yer alan, başlık ve kaidesi dahil 9.10 m. yüksekliğinde ikişer sütun, birbirilerine ve payelere zeminden 11.96 m. yüksekliğindeki üçlü kemerlerle bağlanır. Sütunlar, kuzeydeki payelere ortalama 5.80 m., güneydekilere 5.70 m., birbirilerine ise 5.60 m. uzaklıkta yerleştirilmiştir. Her biri 23.91 x 7.02 m. ölçülerinde ve 167.80 m²'lik bir alana sahip yan sahnaların, zeminden 15.00 m. yüksekliğindeki üçer kubbeden oluşan örtü sistemini taşıyan bu sütunlar, nadir bulunabilecek büyüklükte, monoblok granitten gövdelere sahiptir. 7.18 m. boyundaki gövdelerin alt çapları 1.15 m.'dir. 1.05 x 1.05 m. ölçülerindeki kare kesitli, mukarnaslı sütun başlıklarının yükseklikleri ise, 1.27 m.'dir. 0.27 m. yüksekliğinde mermer kaidelere oturan sütunların gövde alt ve üst bitimlerinde 0.19 m. kalınlığında bilezikler kullanılmıştır.

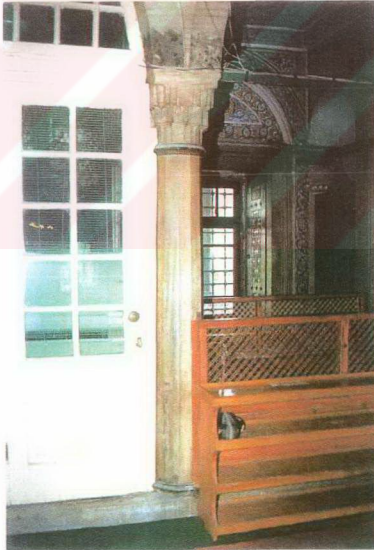
İç mekânda zemin, yan sahnaların örtüsünü taşıyan sütunlardan mihrap tarafındakilerinin güneyinde ve mahfillerin altında, orta mekândan 0.20 m. yüksektir.

Kadınlar Mahfili: Yan sahnalarda, kubbeyi taşıyan payelerin arasındaki sütunlardan, 2.64 m. geriye çekilmiş olan mahfiller, doğu ve batı duvarları boyunca uzanmakta ve giriş sahnında da devam etmektedir. 3.54 m. derinliğinde ve 23.91 m. boyundaki yan mahfiller içte, 2 x 6 = 12 adet sütuna taşınmıştır (Şekil 2.61). Zeminden yüksekliği 4.43 m. olan mahfilleri taşıyan sütunların yükseklikleri, başlık ve kaide dahil, 2.30 m.'dir. 0.43 x 0.43 m. ölçülerinde, kare kesitli, mermer başlıkların yükseklikleri ise, 0.42 m.'dir. İki ayrı tipte tasarlanmış baklavahallik sütun başlıklarının oturduğu, 1.75 m. boyundaki gövdelerde malzeme olarak, Marmara mermeri ve tektonik breş (Afyon) kullanılmıştır. Aynı tür malzemenin kullanıldığı sütunlar, her iki yan mahfilde simetrik, kendi aralarında alternatifli olarak sıralanırlar.

Doğu ve batı ana beden duvarlarına uzaklıkları, ortalama 3.18 m. olan yan mahfil destek sütunlarının aralıkları, girişten mihrap yönüne doğru sırasıyla; 3.54, 2.86,



Şekil 2.61 Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Mahfil



Şekil 2.62 Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Mahfil Sütunu

3.10, 3.06, 3.13, 2.96 ve 3.58 m.'dir. Gövde çaplarına göre değişen bu aralıklar, sütun gövdelerinin merkezlerinden alınan ölçülerde simetrik. Bu duruma Sinan'ın bir çok yapısında rastlamak mümkündür.

Giriş sahnında devam eden ve birbirleriyle bağlantının kuzey ana beden duvarı ile payeler arasına atılmış kemerlerin altından sağlandığı mahfiller, 3.90 m. derinliğinde olup, cümle kapısının iki yanında birer sütunla taşınır. Bu sütunlar, kuzey ana beden duvarına 3.54 m. uzaklıkta olup, yan mahfildekiler gibi kaidesiz olarak zemine otururlar. Yükseklik ölçüleri, yan mahfil sütunlarıyla aynıdır. Ancak, farklı olarak mukarnaslı başlık ve oniki kenarlı mermer gövdeler kullanılmıştır (Şekil 2.62). Alt ve üst bilezikler de gövde ile uyum sağlayacak şekilde çokgendir. Aralıkları 2.56 m. olan sütunların kare kesitli başlıkları, 0.37 x 0.37 m. ölçülerindedir ve yan mahfil sütun başlıklarından 6 cm. daha küçüktür.

2.10.1.2. Dış Mekân

Son Cemaat Yeri: Yapının kuzey cephesi boyunca uzanan yedi bölümlü, kubbeli son cemaat yeri, 49.52 m. boyunda, 6.78 m. derinliğinde olup, 335.74 m²'lik bir alana sahiptir (Şekil 2.63). Her biri 21.60 m. uzunluğunda olan yan kanatlar, üçer kubbeli birimden oluşmaktadır ve avlu zemininden 0.62 m. yükseltilmişlerdir. Kubbelerin, yan kanatların zemininden kilit taşlarına kadar olan yükseklikleri, orta akstan uçlara doğru, doğu kanadında; 11.34, 11.26 ve 11.04 m., batı kanadında; 11.22, 11.18 ve 11.20 m.'dir. Kubbe etek yükseklikleri, kilit taşı yüksekliklerine göre birbirilerine daha yakın ölçüler verir. Buna göre revak kubbelerinin ortalama etek yüksekliği 8.28 m.'dir. Giriş aksı üzerinde yer alan orta kubbenin yüksekliği ise, 12.11 m.'dir. Çapları yaklaşık olarak 6.00 m. olan kubbeler, kilit taşı yüksekliği 7.90 m. olan sivri kemerlere pandantiflerle oturur.

Son cemaat yeri revakıda, kubbeli örtü sistemini taşıyan sekiz adet sütun, başlık ve kaide dahil, 4.78 m. yüksekliğindedir. Bu sütunların, 0.84 x 0.84 m. ölçülerinde kare kesitli mermer başlıkları mukarnaslı olup, kompozisyon detaylarındaki farklılıklarına göre simetrik olarak yerleştirilmişlerdir. Aynı simetrik düzen, kullanılan malzemeye göre sütun gövdelerinde de görülür. Giriş aksının iki yanında ve uçlarda yer alan sütunların diğerlerine göre daha kalın ve bombeli olan gövdelerinde granit, aradakilerde ise Marmara mermeri, kullanılmıştır (B. Alper, tez, s.140). 3.55 m. boyundaki sütun gövdelerini sınırlayan alt bilezikler 0.10 m.,



Şekil 2.63 Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Son Cemaat Yeri Revakı



Şekil 2.64 Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Avlu Revakı

üst bilezikleri, 0.12 m.; kaideler ise, 0.18m. yüksekliğindedir. Orta akstan yanlara doğru daralan sütun aralıkları sırasıyla; 6.96, 6.30, 6.15 m. olup, uçtaki birimlerde aralıklar farklıdır. Doğudakinde 6.11 m., batıdaki ise, 5.99 m.'dir. Sütunların kuzey cephesine uzaklıkları, 5.97 m.'dir.

Dış Revak: Daha önceleri son cemaat yerinin önünde, avlu revak kollarının sınırladığı ve tek yönde eğimli çatısı olan bir sundurmanın varlığından söz etmek mümkündür. Avlu revak kollarının son cemaat yerine yaklaştığı kısımda, revak kemeri üzerindeki duvarın eğimli bir şekilde, son cemaat yeri kubbe eteği seviyesine kadar yükselmesi bu iddiayı doğrular niteliktedir (Goodwin, 1992, s. 254). D. Kuban bu sundurmanın yapıya sonradan ilave edilmiş olduğunu ve restorasyondan sonra kaldırıldığını söyler (Kuban, 1997, s. 455).

Avlu: Cami ile medresenin organik bir bütünlük içinde paylaştığı avlu, 65.30 x 30.38 m. ölçülerinde dikdörtgen bir plana sahiptir. Klasik dönem mimarisinin özelliklerini taşıyan avlu, güneydeki girişlerin revaklı birimleri hariç, son cemaat yerinin kuzey bitimine kadar toplam, 1983.8 m²'lik yüzölçümü ile oldukça büyük bir alana sahiptir.

Avluyu üç yönde dolanan revaklardan doğudaki 4.25 m., batıdaki 4.15 m. kuzeydeki ise, 4.31 m. derinlikte olup, yan revaklar 38.65 m., kuzey revakı ise 65.30 m. Uzunluğundadır (Şekil 2.64). Avlu revaklarının toplam alanı 599.73 m²'dir. Doğu ve batı revaklarının gerisindeki medrese odalarının sırasında yer alan iki küçük eyvanın önündeki ve kuzey revaktaki iki birim, aynalı tonoz ile örtülü, diğer revak birimleri ise kubbelidir. İçte tuğla örgülü kubbelerin, zeminden kilit taşı yükseklikleri birbirlerinden çok farklıdır. Herbiri, 7.10 m. ile 7.40 m. arasında farklı ölçüler verir. Alınan kubbe yükseklik ölçülerinin ortalaması 7.30 m.'dir. ortalama etek yüksekliği ise 5.70 m.'dir. Revakların örtü sistemini oluşturan ve kilit taşı yüksekliği 5.30 m. olan sivri kemerler ile üzerilerine pandantiflerle oturan kubbeler, tamamen tuğla örgülüdür. Bu örtü sistemi içte, 19 adet sütun ve 12 adet muntazam kesme taştan ayaklarla taşınır. Sütunlar ve ayaklar birbirlerine hafif sivri taş kemerlerle bağlıdır.

Başlık ve kaide dahil yükseklikleri ortalama, doğu revakında 3.10; batı revakında 3.16; kuzey revakında ise 3.20 m. olan sütunlarda, 0.56 x 0.56 m. ölçülerinde kare kesitli, baklavalı başlıklar, 2.50 m. boyunda Marmara mermerinden gövdelere

oturmaktadır. Bu gövdeleri sınırlayan alt bileziklerde kalınlık 0.055 – 0.07 m. arasında, üst bileziklerde ise, 0.055 – 0.09 m. arasında değişmektedir.

Yukarıda verilen sayısal değerlerden de anlaşılacağı gibi, avlu revak sütunları, birbirilerinden oldukça farklı ölçülere sahiptir. Ancak, "U" planlı avlunun, revak kollarının güney ucunda yer alan dörder adet ayaktan girişteki ikisi 0.97 x 0.97 m., diğerleri ise 0.74 x 0.74 m. ölçülerinde kare kesitli ve muntazam kesme taştan örülüdür. Aynı ölçülere sahip ayaklardan avlu kuzey revakının iki ucunda, ikişer adet yer alır. Revak kollarının güney ucu ile son cemaat yeri revakı arasındaki avlu girişlerinin tonoz örtüsünde, avlu zemininden tonoz aynasına kadar olan yükseklik 9.61 m., tonoz etek yüksekliği 7.86 m. ve örtünün oturduğu kemerin kilit taşı yüksekliği de 7.55 m.'dir.

Avluda, 26.18 x 56.90 m. ölçülerindeki dikdörtgen planlı bahçenin ortasında onaltıgen bir şadırvan yer alır.

Caminin iç ve dış mekânlarında yer alan düşey taşıyıcılara ait ölçüler (Tablo 2.10)'da, ölçekli çizimleri ise (Şekil 2.65)'de verilmiştir.

2.10.2. Değerlendirme

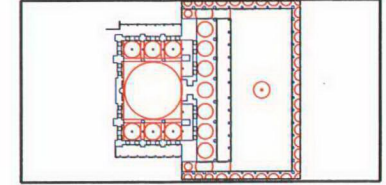
Enine dikdörtgen planlı iç mekân alanının, kare planlı orta mekân alanına oranı $819.63 / 380.21 = 2.15$ 'tir. Diğer bir deyişle, orta mekân iç mekânın yaklaşık yarısı kadardır. Ancak yapının üç boyutlu iç mekân kuruluşu, tamamen orta mekânı vurgular nitelikte olduğundan, kubbe altındaki orta hacim bütünüyle iç mekâna hakimdir. Bu hakimiyet üç boyutlu olarak düşey aksta da vurgulanmıştır. Orta hacmin düşey aks üzerindeki derinliği, kubbenin kilit taşı yüksekliği olan **33.22 m.**'ye kadar ulaşır. Oysa yan sahnaları örten üçer kubbenin iç mekân zemininden kilit taşı yükseklikleri ancak **15.00 m.**'dir. Üstelik sahnalar, belli bir derinlikte mahfillerle yatay olarak ikiye bölünmüştür ve sütunlara oturan üçlü kemerlerin altından orta hacme katılırlar. Orta hacmin yüksekliği yan sahnaların iki katından daha fazladır ($33.22 / 15.00 = 2.21$).

Orta hacimdeki düşey etki, sadece kubbe altında oluşan mekân derinliği ile değil, aynı zamanda, orta mekânı dört köşede sınırlayan payeler ve bu payelerin arasında yer alan dev boyutlu, yüksek sütunlarla da vurgulanmıştır.

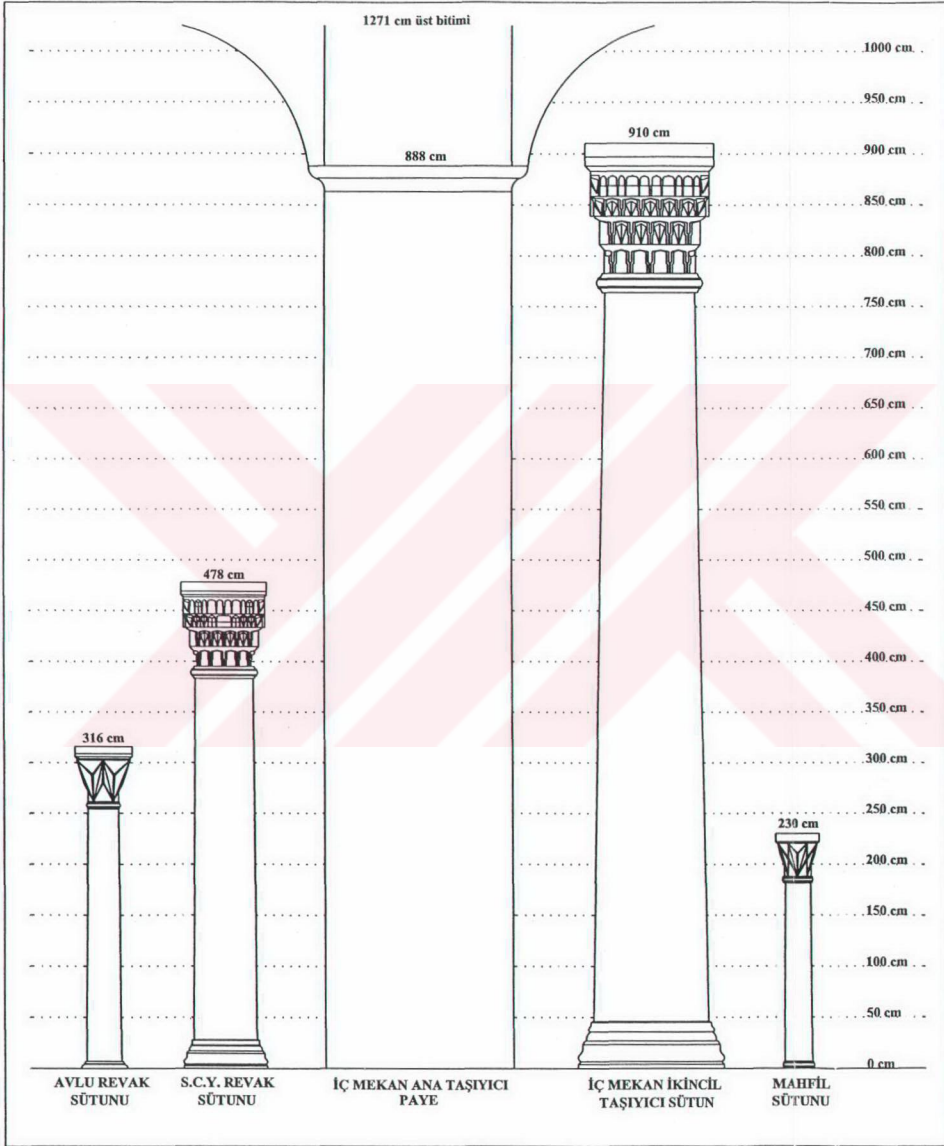
Tablo 2.10 Edirnekapi Mihrimah Sultan Camii Düşey Taşıyıcı Ölçüleri

YAPININ	(A) AVLU	(B) S.C.Y.	(C) İÇ MEKAN
ALANI (m ²)	2169.57	336.73	819.63
SÜTUN Ad.	19	8	14
PAYE Ad.	12	---	8

**MİHRİMAH SULTAN
CAMİİ
(1562-1565)
EDİRNEKAPI - İSTANBUL**



	(A) AVLU				(B) S.C.Y.		(C) İÇ MEKAN		
	DOĞU REVAKI	BATI REVAKI	KUZEY REVAKI	REVAK	REVAK	MAHFEL	ANA TAŞIYICI	İKİNCİL TAŞIYICI	
	SÜTUN	SÜTUN	SÜTUN	AYAK	SÜTUN	SÜTUN	PAYE	SÜTUN	
	A = 56 cm B = 56 cm	A = 56 cm B = 56 cm	A = 55 cm. B = 55 cm.	(KARE KESİTLİ) A = 74 cm B = 74 cm H = 310.5 cm (3 ADET)	A = 84.5 cm. B = 84.5 cm.	A = 43 cm. B = 43 cm.	A = 390 cm. B = 187 cm. (SERBEST PAYE)	A = 105 cm. B = 105 cm.	
	310.5 cm. 303 cm. 301 cm. 299 cm.	316 cm. 309 cm. 307 cm. 305 cm.	320 cm. 313.5 cm. 311 cm. 309 cm.	A = 74 cm B = 74 cm H = 316 cm (3 ADET)	478 cm. 469 cm. 465.5 cm. 463.5 cm.	230 cm. 222 cm. 220.5 cm.	1271 cm.	910 cm. 897 cm. 888 cm. 883 cm.	
	257 cm. 248 cm. P ₁ = 95 cm.	264 cm. 257 cm. P ₁ = 96 cm.	267 cm. 260 cm. P ₁ = 100 cm.	A = 74 cm B = 74 cm H = 320 cm (4 ADET)	395 cm. 383 cm. P ₁ = 180 cm.	188 cm. 181.5 cm. P ₁ = 80.5 cm.	888 cm.	783 cm. 764 cm. P ₁ = 322 cm.	
	P ₂ = 106 cm. 8 cm. 0 cm.	P ₂ = 106 cm. 7 cm. 0 cm.	P ₂ = 111 cm. 5.5 cm. 0 cm.	A = 94 cm B = 94 cm H = 310.5 cm (1 ADET)	A = 94 cm B = 94 cm H = 316 cm (1 ADET)	P ₂ = 196 cm. 28 cm. 18 cm. 0 cm.	P ₂ = 88 cm. 7 cm. ---	P ₂ = 360 cm. 46 cm. 27 cm. 0 cm.	
	5 ADET	5 ADET	9 ADET	12 ADET	8 ADET	14 ADET	4 ADET	4 ADET	



Şekil 2.65 Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii Düşey Taşıyıcıların Ölçekli Çizimleri

Ölçek: 1/50

Paye aralığı doğu – batı yönünde **19.30 m.**, kuzey – güney yönünde **19.70 m.** olan orta hacimde, zeminden kemer başlangıcına kadar paye yüksekliği **12.71 m.**, paye üst bitiminden kilit taşına kadar kemer yüksekliği **11.40 m.**, etekten kilit taşına kadar kubbe yüksekliği ise **8.42 m.**'dir. Salt yükseklikleri yukarı çıkıldıkça azalan sırasıyla paye, kemer ve kubbe, orta hacmi eşit olmasa da birbirilerine yakın ölçülerde, yatay olarak üç bölüme ayırır. Bu ölçülerden de anlaşılacağı gibi, diğer birçok Sinan camiinin aksine, orta hacim ne paye üst bitiminde, ne kemer kilit taşı seviyesinde, ne de kubbe etek yüksekliğinde, kare prizma formunda değildir.

İç mekân zemininden kubbe kilit taşına kadar olan yüksekliğin, kemer kilit taşı yüksekliğine oranı $33.22 / 24.11 = 1.37$; kemer kilit taşı yüksekliğinin paye yüksekliğine oranı ise $24.11 / 12.71 = 1.89$ 'dur. Salt kubbe yüksekliğinin salt kemer yüksekliğine oranı $8.42 / 11.40 = 0.73$; salt kemer yüksekliğinin paye yüksekliğine oranı da $11.40 / 12.71 = 0.89$ 'dur. Yukarıda verilen oran değerlerinden de anlaşılacağı gibi, tez çalışması kapsamındaki Sinan camileri içinde, gerek iç mekân zemininden kilit taşına kadar, gerekse salt yükseklikleri bakımından kubbe yüksekliğinin kemer yüksekliğine oranının en düşük olduğu yapı, Edirnekapı Mihrimah Camii'dir. Aynı zamanda yine dört destekli Eyüp Zal Mahmut Paşa Camii'nden sonra, kemer yüksekliğinin paye yüksekliğine oranının en yüksek olduğu camidir.

Caminin ana strüktüründe, kubbenin pandantiflerle oturduğu dört büyük kemer birbirilerine üzengi seviyesinde, güneyde mihrap duvarıyla, yanlarda ikişer büyük sütuna oturan üçlü kemerlerle, kuzeyde de bu defa cümle kapısının iki yanındaki payelere oturan yine üçlü kemer düzeni ile bağlanarak güçlendirilmiştir. Böylece kemer yüksekliği, kubbe ve paye yüksekliklerine oranla, belirgen bir biçimde artabilmiştir. Öte yanda kubbe ve payelerin ölçülerine bakıldığında, ne kadar büyük boyutlarda oldukları açıkça görülür.

Yapının kuzey beden duvarının iki ucundaki çıkmaları da içine alacak biçimde, kuzey cephesi boyunca uzanan son cemaat yeri revakı, neredeyse iç mekânda orta hacmin kapladığı alan kadar büyüktür (**335.74 m²**). Caminin ana kütle ile orantılı yüksekliğe sahip son cemaat yeri revakında, revak zemininden kubbe kilit taşına kadar olan yükseklik ortalama **11.24 m.**'yi bulmaktadır. Buna göre son cemaat yeri zemininden kubbe kilit taşına kadar olan yüksekliğin, kemer kilit taşı yüksekliğine oranı $11.24 / 7.90 = 1.42$; kemer kilit taşı yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı

ise $7.90 / 4.78 = 1.65$ 'dir. Salt kubbe yüksekliğinin kemer yüksekliğine oranı $2.96 / 3.12 = 0.94$; salt kemer yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı ise $3.12 / 4.78 = 0.65$ 'tir. Revakta, kubbe yüksekliği kemer yüksekliğinin "1.5" katından biraz daha azdır. Ancak kubbe ile kemer salt yükseklikleri birbirilerine çok yakın olduğundan oran değeri de "1" katsayısına çok yakın bir değer vermiştir. Bu oran değerleri ile cami iç mekânındaki kubbe, kemer ve paye oranları arasında yakın bir sayısal ilişki yoktur. Geniş bir alanı kaplayan revak birimleri, yaklaşık 6.00×6.00 m. ölçülerinde kare tabana sahip ancak yüksekliği kemer başlangıcına kadar 4.78 m. olan, dikdörtgen prizma formu hacimlerden oluşur.

2 dönüme yakın bir alana sahip avluda, revak zemininden kubbe kilit taşına kadar olan yüksekliğin, kemer kilit taşı yüksekliğine oranı $7.30 / 5.30 = 1.37$; kemer kilit taşı yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı ise $5.30 / 3.20 = 1.65$ 'dir. Salt kubbe yüksekliğinin kemer yüksekliğine oranı $1.60 / 2.10 = 0.76$; salt kemer yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı ise $2.10 / 3.20 = 0.65$ 'tir. Oran değerlerinden de anlaşılacağı gibi, kemer yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı hem son cemaat yeri revakında, hem de avlu revakında aynıdır. Ancak avlu revakında kubbe yüksekliği, kemer yüksekliğine göre daha alçak tutulmuştur. Avlu revak birimleri de son cemaat yerindeki gibi dikdörtgen prizma formunda olup, ortalama taban ölçüsü 4.00×3.75 m., yükseklik ölçüsü de yine kemer başlangıç seviyesine kadar 3.20 'dir.

2.11. Kadırğa Sokollu Mehmed Paşa Camii

Genel Tanım

Tarihi: Mimar Sinan, Külliyyede aynı avluyu paylaşan cami ile medresenin tasarımını 1567-1568 yıllarında, büyük bir olasılıkla aynı tarihlere rastlayan, Edirne'deki Selimiye Külliyesi'nin inşasının hazırlıkları sırasında yapmış olmalıdır. Sinan, H. 979 /M. 1571-1572 yıllarında tamamlanan Sokollu Mehmed Paşa Camii'nin yapımı sırasında, daha çok Edirne'de bulunmak zorunda kalmıştır (Kuban, 1998, s. 132).

Banîsi: Sultan II. Selim'in kızı İsmihan (Esmâ) Sultan ile evli olan, Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli sadrazamlarından Sokollu Mehmed Paşa'dır (öl. 1579). Külliyenin bütününe, özellikle de tekke yapısının, Sadrazam'ın ölümünden

sonra, karısı Esmâ Sultan tarafından tamamlandığı düşünülebilir. Ancak Caminin kitabesinde banî olarak Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa'nın adı geçmektedir.

Konumu: Eminönü İlçesi'nde, Kadirga'da, Şehit Mehmed Paşa Yokuşu, Su Terazisi Sokağı'ndadır. İstanbul'un en eski yerleşim merkezinde, oldukça engebeli bir arazi üzerinde inşa edilen Külliye'nin, gerek böylesine zor bir topografya ile gerekse de çevresinde önceden oluşmuş kent dokusu ile olan uyumu, Sinan'ın diğer birçok yapısında da görülen ustaca hazırlanmış bir tasarımın ürünüdür. Belki de Külliye'yi bu açıdan, benzerleri arasında en başarılı örnek olarak yorumlamak yanlış olmaz. Külliye'ye ait yapılar topluluğunda, Edirnekapı Mihrimah Sultan Külliyesi'nde gördüğümüz yapılararası organik bağı aynı güçte hissetmek mümkündür (Cantay, 1988, s.5). Külliye'nin üzerinde kurulu olduğu arsayı çevreleyen bütün yollar eğimlidir. Cami ile medresenin paylaştığı avlunun sokakla bağlantısını kuran esas giriş, eğimin en fazla olduğu yerde, caminin mihrap ekseninde yer alan dershanenin altındaki kapıdır. Avlu ile bu kuzeydeki kapının açıldığı sokak arasında yaklaşık 5 m.'lik bir kot farkı vardır. Güneyde, camiden bir duvarla ayrılan tekkenin avlusu ile cami avlusu arasındaki kot farkı ise, 4.00 m.'dir.

Mimarîsi: Sinan, altı destekli plan şemasını ilk olarak Sinan Paşa Camii'nde denemiş ve birçok eserinde farklı biçimlerde, ömrünün sonuna kadar bu uygulamayı sürdürmüştür. Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Camii ise, Sinan'ın bu tipolojiye giren camileri arasında, belki de en önemli yapısıdır. Çünkü bu büyüklükteki, içinde merkezî kubbenin vurguladığı iç mekân bütünlüğünü tamamen koruyabilmiş, enine gelişen plana sahip altı destekli yapılar içinde, en başarılı örnektir. Bu bütünlük, kubbeyi taşıyan ayakların, ana beden duvarlarına bağlı düşey taşıyıcılar olarak yer alması ve iç mekânı hiç bir şekilde bölmeleriyle sağlanmıştır.

Yapıda merkezî kubbe, mihrap ve kuzey duvarında ikişer, yan duvarlarda da birer adet olmak üzere, toplam altı paye üzerine atılan kemerlere pandantiflerle oturmaktadır (Şekil 2.66). Doğu ve batı ana beden duvarlarından içe taşan payeler poligonal, giriş ve mihrap duvarlarında yer alanlar ise dikdörtgen planlıdır. Payeleri birbirlerine bağlayan kemerlerin oluşturduğu altıgen taban ile yapının ana beden duvarları arasında kalan üçgen boşluklar, yarım kubbelerle örtülmüştür. Yarım kubbeler beden duvarlarına, mukarnash geçiş öğeleriyle oturur. Dış kütlede bu



Şekil 2.66 Kadırga Sokollu Mehmed Paşa Camii İç Mekan

yarım kubbeler, kubbe kasnağının üzerine oturduğu altıgenin, diagonal köşelerinde yer alır.

Örtü sistemini taşıyan duvar payelerinin yanı sıra, dışta, caminin mihrap duvarının iki ucundaki köşelerde yer alan kare kesitli duvar payandaları ile son cemaat yerinin gerisinde, harimin kuzey doğu köşesinde çıkıntı yapan mahfil merdiveni kovası ve kuzeybatı köşesindeki minare kürsüsü, ana beden duvarlarını güçlendiren mimari öğelerdir. Köşelerdeki payandalar ve yan duvarlardaki duvar payeleri, yapıda saçak seviyesi üzerinde sekizgen kuleler halinde yükselerek küçük kubbelerle sonlanırlar. Dış kütleye bakıldığında, özellikle kuzey cephesi, yapının örtü sistemindeki kademelenme ile hareketlilik kazanmıştır. Ana kubbe, kubbe kasnağı, yarım kubbeler, küçük kubbelerle örtülü çokgen planlı ağırlık kulelerinin yanı sıra, son cemaat yeri ile avlu revak kubbeleri, hatta gerisindeki medrese bacaları gibi unsurlar, yapının özgün mimarî tasarımındaki mükemmelliğini, üst örtü sisteminde bile büyük bir dinamizmle devam ettirmişlerdir.

Ana kubbe, köşelerdeki yarım kubbeler ve duvara bağlı payelerin bir bütünlük içerisinde vurguladıkları orta mekânın dışında yan sahınlara yoktur. Yarım kubbelerin altında, doğu ve batı ana beden duvarları boyunca uzanan mahfiller, kuzey beden duvarında içe doğru taşan, derin payeler ile yan duvarlar arasında oluşan hacimlerde devam eder. Her iki yanda da beşer adet sütuna taşıtılan mahfiller, oldukça alçak tutulmuştur (Şekil 2.66). Cümle kapısından girildiğinde, iç mekânı “U” biçiminde saran mahfillerin kuzeybatı köşesinde, müezzin mahfili yer alır.

İç mekânı üç yönde dolanan mahfil katında cümle kapısının üzeri yükseltilmiş ve beşik tonoz ile örtülmüştür. Kapının iki yanındaki hacimlerde mahfillerin üzerinde yer alan yanyana ikişer kubbenin her biri ise, adeta yapının örtü sisteminin küçük birer tekrarıdır. Kuzey duvarında mahfiller birbirilerine dar ve alçak tonozlu geçişlerle bağlanır. Mahfillere, iç mekânda cümle kapısının hemen yanındaki duvar içerisinden bir merdivenle, dışarıda ise son cemaat yerinin doğu kanadına açılan kapıdan girilen merdivenden ulaşılır.

Mahfilleri taşıyan, birbirilerine kemerlerle bağlanmış sütunların gerisindeki açıklık, demir kirişlerle geçilmiştir. Bu yüzden tavan düzdür ve sütunlar ile ana beden duvarları arasında bağlantı kemerleri yoktur.

Yedi bölümlü ve kubbeli son cemaat yeri, yapının kuzey ana beden duvarı boyunca uzanır. Giriş aksında yer alan orta hacmi örten kubbe, yan kanatlardakinden daha yüksek tutulmuş ve mukarnaslı çıkmalara oturtulmuştur. Yan kanatlardaki kubbeler ise pandantiflidir. Örtü sistemini, birbirlerine kemerlerle bağlanan revak sütunları taşır.

Son cemaat yerinin önündeki şadırvanlı avluyu üç yönde çevreleyen revakların gerisinde “U” planlı medrese yer alır. Medresenin kolları ile son cemaat yeri arasında, doğu ve batı yönlerinden avluya girişi sağlayan kapılar, kare planlı ve aynalı tonoz örtülü hacimlerdir. Bu giriş mekânlarının kuzey duvarları, içe doğru revak derinliği kadar taşarak avlu revakını kapılardan ayırırlar. Kapıların üzerinde müezzin ve kayyum odaları yer alır. Revakların üzeri tek yönde meyilli çatı ile örtülüdür.

Kuzeyden avluya giriş, medresenin mihrap ekseni üzerinde yer alan kubbeli dersane biriminin altındadır. Eğimin en fazla olduğu yerde, sokak kotundan 5 m. daha yüksek olan avluya, ana girişten merdivenlerle çıkılmaktadır. Sinan, yukarıda da belirttiğimiz gibi, büyük bir ustalıkla karşısına çıkan her türlü soruna akılcı mimarî çözümler getirerek durumu lehine çevirmeyi bilmiş, burada da şadırvanın gerisinde caminin kuzey cephesindeki kademelenme ile birlikte yapının tüm ihtişamını muhteşem bir perspektifle sunmayı başarmıştır.

2.11.1. Mekân ve Serbest Düşey Taşıyıcı Boyutları

2.11.1.1. İç Mekân

İç mekân Kuruluşu: Caminin iç mekânı, mihrap eksenine dik, 18.99 m. eninde, 15.67 m. boyunda, enine genişleyen dikdörtgen plana sahiptir (Şekil 2.67). Toplam 297.5 m²’lik alana sahip ibadet mekânında, yerden 16.30 m. yükseklikte kemerlere oturan ana kubbe, 12.82 m. çapındadır. Kubbenin zeminden kilit taşına kadar olan yüksekliği ise, 23.00 m.’dir. Kubbenin oturduğu kemerlerin meydana getirdiği altıgenin, giriş ve mihrap duvarlarıyla açı yaparak oluşturdukları üçgen boşluklarda yer alan yarım kubbelerin, zeminden kubbe eteklerine kadar olan yükseklikleri, aynı zamanda ana taşıyıcıların yüksekliklerini verir. Bu uzunluk 11.77 m.’dir. Yarım kubbelerin kilit taşlarına kadar olan yükseklikleri ise, 15.05 m.’dir ki, bu da ana kubbeyi taşıyan kemerin kilit taşı yükseklikleri ile aynıdır.

Yapıda örtüyü taşıyan duvar payelerinden doğu ve batı ana beden duvarlarının ortasında yer alanları, dışarıya dikdörtgen, iç mekâna ise çokgen planlı olarak taşarlar. İç mekânda yan duvarlar ile dik açı yapan kenarları 0.82 m., diğer kenarları 0.59 m. genişliğinde olan payeler, 11.77 m. yüksekliktedirler. Paye yüzeyleri, altta 3.65 m. yükseklikte mahfillerle, üstte de 8.07 m. yükseklikte iç mekânı dört yönde dolanan kalın ve yatay bir silme ile yatay olarak üç bölüme ayrılmıştır. Yarım kubbelerin kemerler tabanlarına mukarnaslı geçiş öğeleri ile bağlanan payelerin üst bitimleri, yine kalın ancak bu kez çift silme ile vurgulanmıştır. Bu çift silme, aynı zamanda yapının örtü sistemi ile düşey taşıyıcılarını (duvar ve payeleri) birbirinden ayıran sınır çizgisini görsel olarak vurgular.

Yarım kubbelerin altında, ana beden duvarlarında, altılı pencere guruplarını sınırlayan kemerler, 8.07 m. yükseklikte duvar payelerine oturmaktadır. Zeminden kilit taşına olan yükseklikleri ise, 10.96 m.'dir.

Doğu ve batı ana beden duvarlarının ortasındaki payelerin çokgen yüzeyleri mahfil seviyesine kadar süslemesiz olarak yalın bırakılmıştır. Orta bölümde yüzeyler, çerçeve içine alınmış, çerçeveler üstte kemerlerle sınırlandırılırken, kemer içlerine rozetler yerleştirilmiştir. Üst bölümde ise, yüzeylerin tamamı düşey silmelerle kaplanmıştır. Böyle bir kompozisyon, iç mekândaki süsleme programının hareketliliği ile uyum içerisinde olmakla birlikte, payelerin görünüşlerini de hafifletmiştir. Mihrap ve girişteki ana beden duvarlarında yer alan payeler ise daha yalındır. Mihrap duvarındaki iki paye, içe 0.42 m. taşar ve 1.10 m. enindedir. Kuzeyde, kapının iki yanında yer alan dikdörtgen planlı payeler 1.32 m. genişliğinde olup, kapı tarafında 1.45 m. yan hacimlere bakan yüzlerinde ise 2.48 m. iç mekâna taşar.

Yan duvarlardaki payeler birbirilerine 16.53 m., mihrap duvarındakilere 7.30 m., kuzeydekilere ise, 7.50 m., mihrap duvarındaki payeler birbirilerine 6.20 m., kuzeydekiler ise 5.06 m. uzaklıktadır. Mihrap ve girişin iki yanında yer alan payelerin birbirilerine uzaklıkları ise, 12.78 m.'dir.

Kadınlar mahfili: Orta mekânı üç yönde dolanan mahfiller, doğu ve batı ana beden duvarları boyunca 15.67 m. uzunluğunda, 2.89 m. derinliğindedirler. Kuzeyde, payelerle yan duvarlar arasında kalan 2.48 m. derinliğinde ve 5.57 m. uzunluğundaki hacimlerde devam eden arka mahfiller birbirilerine, cümle kapısı

üzerindeki 2.48 x 5.06 m. ölçülerinde olan ve mahfillerden daha yüksek bir mekân ile bağlanır. Bu mekânın yüksekliği 5.16 m.'dir. Kuzeydeki payeler arasında yer alan bu mekânın her iki yanında, dar ve basık tonozlu geçişlerin içine yerleştirilen merdivenler ile daha düşük kottaki mahfillere bağlanılmaktadır. Doğu ve batı duvarları boyunca uzanan yan mahfillerin birbirilerine olan uzaklığı 13.24 m.'dir. Kuzey beden duvarı önünde de devam eden kadınlar mahfilinin toplam alanı 118.19 m²'dir.

Doğu ve batı beden duvarları boyunca uzanan yan mahfillerin toplam alanı 103.8m² olup, yükseklikleri 3.65m.'dir ve her iki yanda beşer adet sütun ile taşınır. Orta mekânın zemininden ortalama 16 cm. daha yüksek olan mahfil altındaki zemine, kaidersiz olarak oturtulan sütunlar, 0.40 m. yüksekliğinde ve 0.40 x 0.40 m. ölçülerinde kare kesitli, mukarnaslı başlıklara sahiptirler. Başlık dahil yükseklikleri, 2.30 m. olan sütunların mermer gövdeleri 1.88 m. boyundadır ve gövde alt çevresi 0.95 m., gövde üst çevresi 0.86 m.'dir. Gövde alt ve üst bitimleri, birbirinden farklı profillere sahip, 6cm. kalınlığında tunç bileziklerle sınırlandırılmıştır. Mahfil destek sütunlarının aralıkları mihrap duvarından kuzeye doğru sırasıyla; 2.75, 2.74, 1.18, 1.63, 1.63 m.'dir.

Yan mahfilleri taşıyan revaklarda, diğerlerinden daha alçak olan orta akstaki dar kemerler 2.85 m., yanlardaki sivri kemerler ise, 3.55 m. yüksekliğindedir. Tüm kemerler kırmızı – beyaz almasıık taş örgülüdür.

Hünkâr Mahfili: Yapıda hünkâr mahfili bulunmamaktadır. Ancak bir süre, camide doğu beden duvarı önündeki yan mahfilin mihrap duvarı önündeki köşesi ahşap kafeslerle kapatılarak, hünkâr mahfili olarak kullanılmıştır. 20. yüzyıl başında çekilmiş bir fotoğrafta görülen düzenleme, daha sonra kaldırılarak eski haline getirilmiştir (Çamay, 1989, s.36).

Müezzin Mahfili: Cümle kapısından iç mekâna girildiğinde, hemen sağ tarafta, kuzey ve batı duvarlarına bitişik olan mahfillerin önünde ve daha alçak kotta yer alan müezzin mahfilinin, altındaki ahşap tavanı dışında tamamı mermerdendir. 4.05 x 2.91 m. ölçülerindeki mahfilin yüksekliği cami zemininden mahfil zeminine kadar 2.98 m., korkuluk bitimine kadar ise, 3.56 m.'dir. Güneyde iki adet, kaidesi dahil 2.52 m. yüksekliğindeki sekizgen ayağa kirişlerle oturan mahfil, batıda yan mahfili taşıyan iki sütununa bağlanır. Bir yanı kuzeydeki payeye, diğer yanı da mermer

levhaya dayanan bir merdivenle çıkılan mahfilde, mermer levhanın iki ucundaki yarım sekizgen ayaklar da taşıyıcı sisteme katılmışlardır. 12 cm. yüksekliğindeki kaidelere sahip ayakların sekizgen gövdelerinde kenar uzunluğu, alt bitimde 10.5, üst bitimde 9.5 cm.'dir. Mahfili taşıyan ayakların aralıkları birbirinden çok farklı ölçüler verir. Aralıklar, kapı tarafında, merdivenin yanında 1.67 m., batıda yan mahfil tarafında 2.63 m., arkada 2.60 m., güney kenarda yan mahfile doğru ise sırasıyla, 1.71 ve 1.85 m.'dir.

2.11.1.2. Dış Mekân

Son Cemaat Yeri: Caminin kuzey cephesi önündeki yedi bölümlü, kubbeli son cemaat yeri, doğu ve batı yönlerinde yapı kütesinden dışa doğru taşarak, önündeki revaklı avlu ile bütünlük sağlamıştır. 30.45 m. genişliğinde, 4.60 m. derinliğinde ve toplam 140 m²'lik bir alana sahip olan son cemaat yerinde yan kanatlar, 13.35 m. uzunluğundadır. Son cemaat yeri zemini avlu zemininden 0.46 m. yükseltilmiştir.

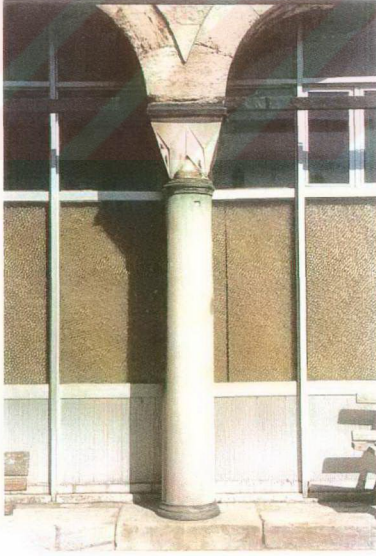
Herbiri 3.80 m. çapında olan revak kubbeleri, yan kanatlardan pendentiflerle, orta aksta ise mukarnalı çıkıntılarla, kırmızı – beyaz taştan almaşık örgülü, sivri kemerlere otururlar. Kubbeğin zeminden kilit taşına kadar yükseklikleri, orta aksta (avlu zemininden) 10.50 m., yan kanatlarda (son cemaat yeri zemininden) ise 8.98 m.'dir. Aynı şekilde orta akstaki kemerin kilit taşı yüksekliği 7.43 m., yan kanatlardakilerin ise 6.88 m.'dir. Kubbeğin etek yüksekliği 7.55 m.'dir.

Son cemaat yerinin örtü sistemini altı adet mukarnalı başlıklı sütun taşımaktadır. Sütunların kaide ve başlık dahil yükseklikleri 4.74 m.'dir. 0.78 m. yüksekliğinde ve 0.75 x 0.75 m. ölçülerindeki kare kesitli başlıklar, 3.65 m. boyunda mermer gövdelere otururlar. Gövdelerin alt çevreleri 1.58 m., üst çevreleri ise 1.37 m.'dir. Tunçtan yapılmış bileziklerin alt ve üst profilleri birbirilerinden farklıdır. Ancak her sütunda tekrarlanırlar. Bilezik kalınlıkları altta 7 cm., üstte ise 8 cm.'dir. Son cemaat yeri revak sütunlarının aralıkları orta aksta 4.08 m., yan kanatlarda 3.90 m. olup, kuzey ana beden duvarına uzaklıkları ise, 3.80 m.'dir (Şekil 2.68).

Avlu: Son cemaat yerinin önünde yer alan 22.05 x 30.45 m. ölçülerindeki, dikdörtgen planlı avlu, toplam 671.4 m²'lik bir alanı kaplamaktadır. Şadırvanlı avlunun "U" planlı revakı, tek yönde eğimli çatı ile örtülüdür. Revak çatısı avlu tarafında 3.78 m., medrese tarafında 3.96 m. yüksekliğindedir. Kuzeydeki revakın



Şekil 2.68 Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Camii
Son Cemaat Yeri Revak Sütunu



Şekil 2.69 Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Camii
Avlu Revak Sütunu

derinliği 3.05 m., boyu 25.00 m., yan kollarda revak derinliği 3.00 m., uzunluk 19.00 m.'dir. Toplam revak alanı 133.25 m²'dir.

Avlu revak sütunlarına oturan kemerlerin zeminden kilit taşına olan yükseklikleri, kuzey giriş aksında 7.30m., diğerlerinde 3.67 m.'dir. Buna bağlı olarak sütun aralıkları da dershanenin önündeki revakta 4.78 m., iki yandaki cephelerde 2.72 m., yan revaklarda ise 3.05 m.'dir. Avlu kuzey girişinde, dershanenin önündeki iki büyük sütun ile revak sütunlarının arası ise 1.76 m.'dir.

Revak örtüsünü taşıyan $8 \times 2 = 16$ adet mermer sütunun, başlık dahil yükseklikleri 2.53 m. olup, kaidesiz olarak zemine oturmaktadırlar. 0.52 m. yüksekliğinde ve 0.48×0.48 m. ölçülerinde kare kesitli, baklavalı başlıklara ve 1.93 m. boyunda gövdelere sahip revak sütunlarında tunç bileziklerin kalınlıkları 8.5 cm. olup, birbirlerinden farklı profillere sahiptirler. Ancak bütün sütunlarda aynı bilezikler tekrarlanmıştır. Gövdelerin alt çevreleri 1.06 m., üst çevreleri ise, 0.95 m.'dir (Şekil 2.69).

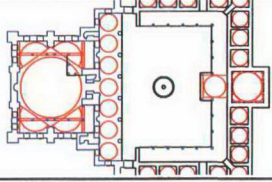
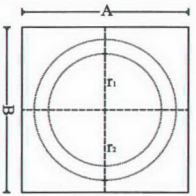
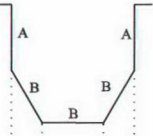
Kible eksenini üzerinde yer alan, dersane biriminin önündeki revak,iki sütunla avluya taşar. Bu sütunlar diğer revak sütunlarından daha büyük boyutta olup, başlık dahil yükseklikleri 3.48 m.'dir. Farklı bir kompozisyonla karşımıza çıkan baklavalı başlıklar, 0.62 m. yüksekliğinde ve 0.65×0.65 m. ölçülerinde kare kesitlidir. Başlıklarda, alışılmış baklavalı kompozisyonun alt kısmında, daha küçük boyutlu bir sıra baklava dizisi, bütün yüzleri dolandır. 2.84 m. boyundaki mermer gövdelerin alt çevresi 1.45m., üst çevresi ise 1.22 m. olan bu sütunlar, diğerleri gibi kaidesiz olarak sekilere oturur. Kalınlıkları 0.09 m. olan tunç bilezikler diğer revak sütunlardakilerle aynı profillere sahiptirler.

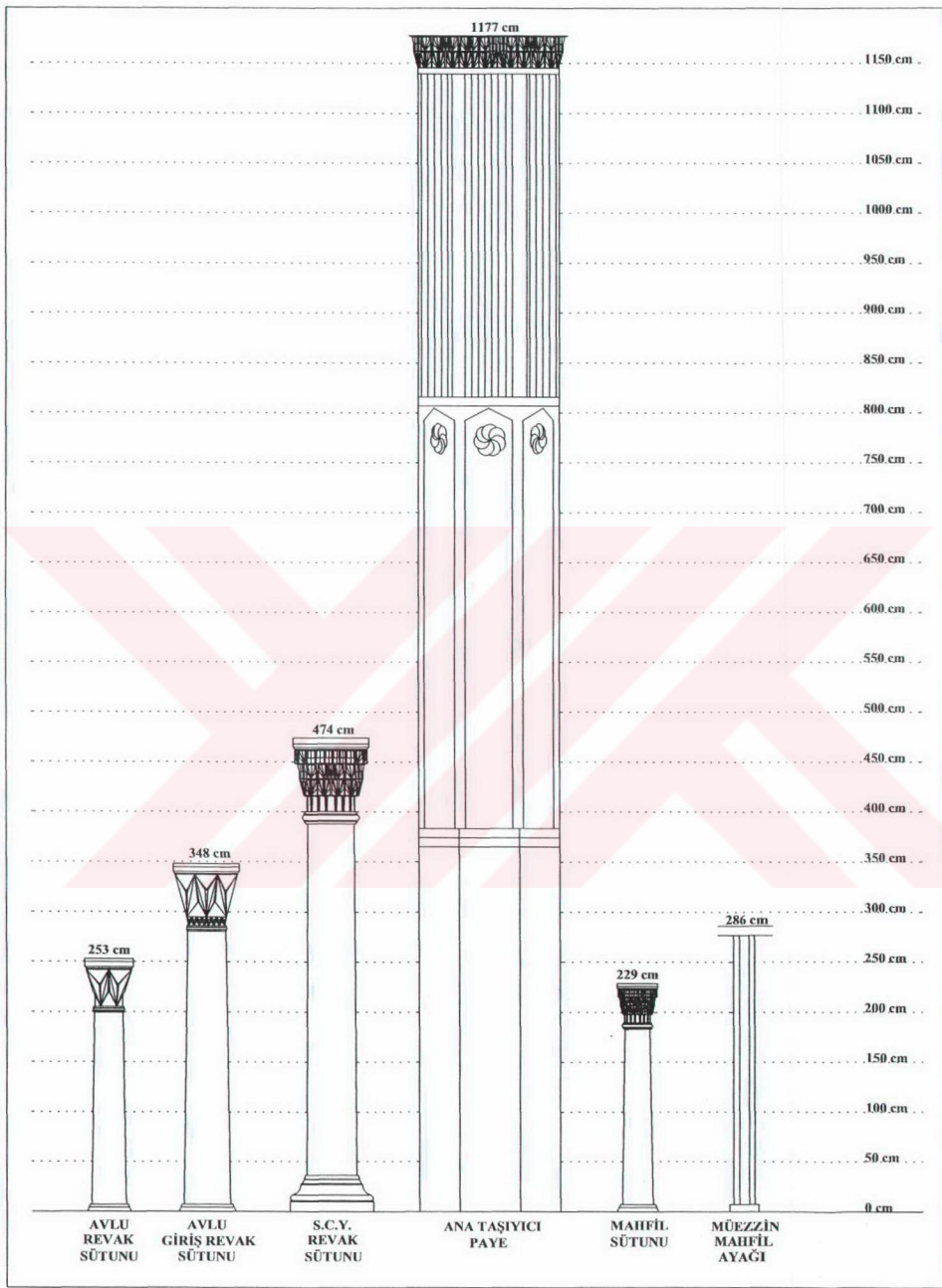
Caminin iç ve dış mekânlarında yer alan düşey taşıyıcılara ait ölçüler (Tablo 2.11)'da, ölçekli çizimleri ise (Şekil 2.70)'de verilmiştir.

2.11.2. Değerlendirme

İç mekânda, ana kubbenin altında oluşan ve köşe noktalarını payelerin belirlediği altıgen planlı orta mekânın alanı (145.24 m²), toplam içmekân alanının (297.5 m²) ancak yarısı kadardır ($297.5 / 145.24 = 2.04$). Oysa iç mekân kurgusundan kaynaklanan ifadeyle orta hacmin, neredeyse iç mekânın tamamını kapladığı ve dört köşede yer alan küçük üçgen alanların da yarım kubbe eksedrarlarla, orta mekânı vurgular biçimde, örtüldüğü görüldü. Burada sayısal verilere bakıldığında,

Tablo 2.11 Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Camii Düşey Taşıyıcı Ölçüleri

YAPININ	(A) AVLU	(B) S.C.Y.	(C) İÇ MEKAN	SOKOLLU MEHMED PAŞA CAMİİ (1571 - 1572) KADIRGA - İSTANBUL						
ALANI (m ²)	671.40	140	297.50							
SÜTUN Ad.	18	6	12							
PAYE Ad.	---	---	6							
	(A) AVLU		(B) S.C.Y.		(C) İÇ MEKAN					
	GİRİŞ		REVAK	REVAK	MAHFİL	MÜEZZİN MAH.		ANA TAŞIYICI		
	SÜTUN		SÜTUN	SÜTUN	SÜTUN	AYAK		DUVAR PAYESİ		
	A = 65.5 cm B = 65.5 cm	A = 48 cm B = 48 cm	A = 75.5 cm. B = 75.5 cm.	A = 40 cm B = 40 cm	A ₁ = 9.5 cm P ₁ = 76 cm.		A ₁ = 42 cm B ₁ = 110 cm (GÜNEY DUVAR)	A = 82 cm B = 59 cm		
	348 cm. — 341 cm. 339 cm.	253 cm. — 245 cm. 243 cm.	474 cm. 469 cm. 465 cm. 463 cm.	229 cm. 225.5 cm. 222 cm. 221 cm.	286 cm. 252 cm.		1177 cm., ...	1177 cm.		
	286 cm. 277 cm.	210.5 cm. 201.5 cm.	396 cm. 388 cm.	189.5 cm. 183 cm.			A ₂ = 132 cm B ₂ = 145 cm (KUZUY DUVAR)			
	P ₁ = 122 cm.	P ₁ = 95 cm.	P ₁ = 137.5 cm.	P ₁ = 86 cm.			(DİKKÖRÜNGÜN KESİTLİ)			
	P ₂ = 145 cm.	P ₂ = 106 cm.	P ₂ = 158 cm.	P ₂ = 95 cm.	A ₂ = 10.5 cm. P ₂ = 84 cm.					
	9 cm. — 0 cm.	8.5 cm. — 0 cm.	36 cm. 29 cm. 0 cm.	6 cm. — 0 cm.	12 cm. 0 cm.		0 cm., ...	0 cm.		
	2 ADET	16 ADET	6 ADET	10 ADET	2 ADET		4 ADET	2 ADET		



Şekil 2.70 Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Camii Düşey Taşıyıcıların Ölçekli Çizimleri

Ölçek: 1/50

yukarıda da belirtildiği gibi, orta mekân ile orta mekân dışında kalan alanların toplamı, alan ölçüleri bakımından birbirlerine eşittir. Ancak, iç mekânda vurgulanmak istenen kubbe altındaki orta hacim, üç boyutlu mekân kurgusu içerisinde baskın bir konuma sahip olmaktadır.

Bunun bir diğer göstergesi de kubbe, kemer ve payelerin yükseklik ölçüleridir. Camide, 12.82 m. çapındaki kubbe, iç mekân zemininden 16.30 m. yüksekliktedir. Kubbenin kilit taşı yüksekliği ise 23.00 m.'dir. kubbenin yüksekliği (zeminden), çapının neredeyse iki katıdır. Etekten kilit taşına kadar 6.70 m. yüksekliğe sahip yarım küre formundaki kubbe, 11.77 m. boyundaki payeler nedeniyle bu kadar yükselmiştir. Bu kurgu orta mekânda, düşey aksta büyük bir derinlik duygusu verir. Kubbe kilit taşı yüksekliğinin kemer kilit taşı yüksekliğine oranı $23.00 / 15.05 = 1.52$; kemer yüksekliğinin paye yüksekliğine oranı $15.05 / 11.77 = 1.28$ 'dir. salt kubbe yüksekliğinin salt kemer yüksekliğine oranı $6.70 / 3.28 = 2.04$; salt kemer yüksekliğinin paye yüksekliğine oranı ise $3.28 / 11.77 = 0.28$ 'dir. Burada, kubbe yüksekliğinin (etekten kilit taşına kadar olan yükseklik) kemer yüksekliğinden 2 kat fazla olduğu, kemer yüksekliğinin de paye yüksekliğinin 1/3'ü kadar olduğunu görürüz. Doğal olarak, 6 yada 8 destekli camilerde kemer açıklık ve yükseklik ölçüleri dört destekli camilere göre daha küçüktür. Ayrıca burada paye boyları da oldukça yüksek tutulmuştur.

Doğu ve batı beden duvarlarının orta akslarında yer alan duvar payeleri, birbirlerine 16.57 m. uzaklıkta yerleştirilmişlerdir. Öte yandan kubbe etek yüksekliği de 16.30 m.'dir. diğer bir ifadeyle, kubbe altındaki altıgen prizma formulu orta hacmin kubbe eteğine kadar olan yüksekliği (paye ve kemerler dahil) ile, iç mekân zemininde, birbirine en uzak iki köşe noktasının ölçüsü bize 0.27 m. farkla kareyi verir. Bu kare doğu – batı ekseninde, orta hacmin düşey kesitidir.

İç mekânda dikkati çeken bir diğer husus, kadınlar mahfilinin boyutlarıdır. Doğu ve batı beden duvarları boyunca uzanan yan mahfiller, kuzeyde, cümle kapısının iki yanındaki hacimlerde de devam etmektedir. Ancak, her üç yönde de ana kubbe altındaki orta mekâna taşma **yapmayacak** şekilde boyutlandırılmışlardır. Yan beden duvarlarında mahfil boyları 15.67 m.'yi bulurken, derinlikleri 2.89 m. ile sınırlandırılmıştır.

Yapının son cemaat yeri revak birimlerinde, kubbe yüksekliğinin kemer yüksekliğine (son cemaat yeri zemininden) oranı $8.98 / 6.88 = 1.30$; kemer yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı $6.88 / 4.74 = 1.45$ 'dir. Salt yüksekliklere bakıldığında kubbenin kemere oranı $1.43 / 2.14 = 0.66$; kemerin sütuna oranı da $2.14 / 4.74 = 0.45$ 'dir. Sütun yüksekliği kemer yüksekliğinin yaklaşık iki katıdır.

Revak birimlerinde sütun aralıkları **3.90 m.**, beden duvarına uzaklıkları **3.80 m.**, yükseklikleri de **4.74 m.**'dir. buna göre kemer başlangıç seviyesine kadar, revak hacimleri dikdörtgen prizmadır.

Tek yönde meyilli çatı ile örtülü olan avlu revaklarında kemer kilit taşı yüksekliğinin (revak zemininden) sütun yüksekliğine oranı $3.67 / 2.53 = 1.45$ 'dir. Bu oran son cemaat yeri revak kemer yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı ile aynıdır.

2.12. Kasımpaşa Piyale Paşa Camii (Tersane Camii)

Genel Tanım

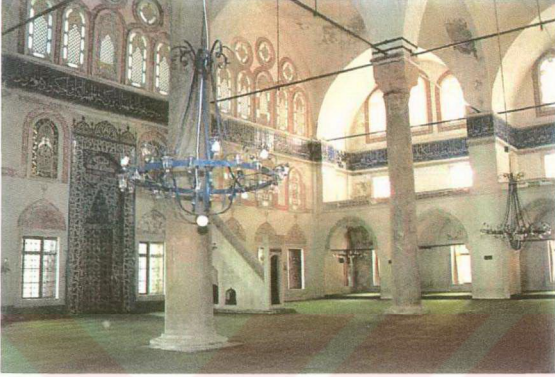
Tarihi: Vakfiyesinden anlaşıldığı gibi Piyale Paşa Camii, H. 981 / M. 1573 yılında inşa edilmiştir. Cami, medrese, tekke, sübyan mektebi, çifte hamam, çarşı, sebil, türbe ve hazire'den oluşan külliye yapıları zamanla harap olmuş, ancak 18. ve 19. yüzyıllarda bazı kısmi onarımlar görmüşlerdir. Cami ve türbe günümüze gelebilmiş, medrese, tekke, sıbyan mektebi, çarşı ve sebil ise 20. yüzyılın başında tamamen ortadan kalkmıştır. Geçen yüzyılda da, hamam kalıntılarının çevresine baruthane inşa edilmiştir (Tanman ve Demiriz, 1994, s. 256). 1890 yılında yenilenen caminin mihrabı, 1912-13 yıllarında onarım görmüştür (Müller-Wiener, 2001, s.451).

Banisi: Hırvat asıllı olan Piyâle Mehmed Paşa, Enderûn'dan H. 954 / M. 1547-48 tarihinde kapıcıbaşı olarak çıktıktan sonra, H. 962 / M. 1554 yılında kapdan-ı deryâ olmuş ve bundan üç sene sonra, İspanya kıyılarında üstlendiği görevde göstermiş olduğu başarılarından dolayı kendisine Cezayir beylerbeyliği verilmiştir (Ayvansarâyî, 2001, s.420). Sultan II. Selim'in kızı Gevherhan Sultan ile nikâhlı olan Piyale Mehmed Paşa, H. 974 / M. 1566-67 tarihinde üçüncü vezirliğe getirilmiş, H. 985 / M. 1578 yılında ise vefat etmiştir. Bânisi olduğu Piyale Paşa Camii mihrabının önündeki türbede gömülüdür (Süreyya, 1996, s. 1336).

Konumu: Beyoğlu İlçesi Kasımpaşa'da, Kaptan Mahallesi'ndeki, Sel Sokağı ile Piyale Baruthanesi Caddesi ve Zincirlikuyu Baruthane Caddesi'nin çevrelediği arsanın üzerinde yer alan külliye, İstanbul'un 16. yüzyılda sahip olduğu nüfus yoğunluğuna karşın uygulanan sur dışı iskân politikalarının bir sonucu olarak Haliç'in kuzeyinde, Piri Paşa Deresinin oluşturduğu vadinin derinliklerinde, başka bir deyişle, Kasımpaşa'nın merkezinden uzakta inşa edilmiştir. Kuzeyden güneye doğru alçalan eğimli araziden dolayı caminin mihrap duvarı, planında da açıkça görüldüğü gibi, bir istinat duvarı olarak tasarlanmıştır. Mihrap duvarının güneyinde kalan arazi ile caminin oturduğu arsa arasında yaklaşık 2.50 m.'lik bir kot farkı bulunur. Caminin güneyinde, içinde türbenin bulunduğu hazire yer alırken kuzeyinde, zamanında etrafını medrese ve tekkenin çevrelediği avlu yer alır. Günümüze gelemeyen çarşı ve çifte hamam caminin doğusunda, sebil ise batıdaki girişin yanındadır (Tanman ve Demiriz, s. 257).

Mimarisi: Dış konturları hariç planı, mekân tasarımı ve dış kütle görünüşü ile Sinan camilerinden farklı mimarî özellikler göstermesi, mimarının Sinan olup olmadığı tartışmasının günümüze kadar süregelmesine neden olmuştur. Gerçi bu tartışma çalışma konumuzun dışındadır. Ancak, yapının adının Mimar Sinan'ın eserlerini veren kaynaklardan sadece Tuhfetü'l – Mîmarin'de geçmesine rağmen, mimarî özellikleri açısından erken Osmanlı cami mimarisinde, çok kubbeli plan tipolojisindeki eserlerle temellendirebileceğimiz Piyale Paşa Camii için, banisinin kim olduğunu da göz önüne alarak, o yıllarda mimarbaşı olan Sinan'ın bizzat kontrolünde, ya da emrindeki bir mimar tarafından inşa edildiğini düşünmek mümkündür.

Enine dikdörtgen planlı bir alana oturan yapının, harim kısmı da yine mihrap eksenine dik, enine gelişen dikdörtgen planlıdır. Birbirilerine eşit çapta altı kubbe ile örtülü iç mekânda, doğu ve batı beden duvarları geri çekilerek, içleri iki katlı mahfil şeklinde düzenlenen sahnalar oluşturulmuştur (Şekil 2.71). Harimin kuzeyindeki beden duvarına bağlı payeler arasında, gerek mihrap eksenindeki orta bölümde ve gerekse iki yanındaki girişlerde oluşan hacimler, yan sahnalarda olduğu gibi payeleri birbirilerine bağlayan ve kubbelerin eteklerine kadar yükselen derin kemerlerle örtülüdür. İç mekânın kuzeyinde, iki uçta yer alan iki katlı köşe hacimleri ise, yanlarındaki kemerli örtülerin etek seviyesine kadar çokgen kasnaklı olarak yükselen küçük kubbelerle örtülüdür. Güney beden duvarının köşelerinde,



Şekil 2.71 Piyale Paşa Camii İç Mekan



Şekil 2.72 Piyale Paşa Camii Genel Görünüş

dışa taşkın payandalar, yan beden duvarlarının üzerlerindeki büyük kemerleri kible yönünde karşılamak için çokgen gövdeli ağırlık kuleleri olarak yükselmekte ve birer minik kubbe ile son bulmaktadır (Şekil 2.72).

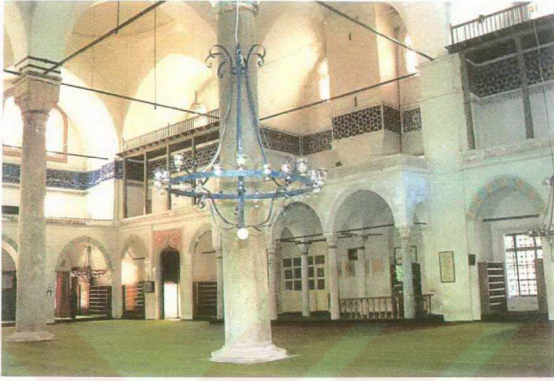
Orta mekânı örten, mihrap eksenine dik, iki sıra halinde üçer kubbe, pandantiflerle kemerlere oturur. Kubbeler, ortada iki sütun ile taşınırken, yan beden duvarlarında birer, kuzey duvarında ise dört duvar payesi ve güneyde de mihrap duvarından dışa taşan dört derin payanda ile taşınır. Ayrıca Mihrap duvarının iki ucunda, doğu ve batı beden duvarlarının devamı şeklinde, güney yönünde dışa taşan iki payanda daha vardır. Toplam altı payanda ile desteklenen mihrap cephesi, yapının oturduğu eğimli araziye uyumlu bir biçimde, istinat duvarı olarak görev yapar.

Üst örtüde, mihrap ekseninin iki yanındaki kubbeler, doğu ve batıda, aynı zamanda yan sahnaları örten derin kemerlere oturur. Her ne kadar yan beden duvarlarının ortasında yer alan payeler ile ikiye bölünen sahnalar, birbirilerinden bağımsızmış gibi görünseler de, tamamen içe taşan payelerin gerisinde, her iki katta da bulunan tonoz-kemerli geçişler sayesinde sahnalar arasında, alt kat ve mahfil katı seviyesinde bağlantı kurulmuştur (Şekil 2.71).

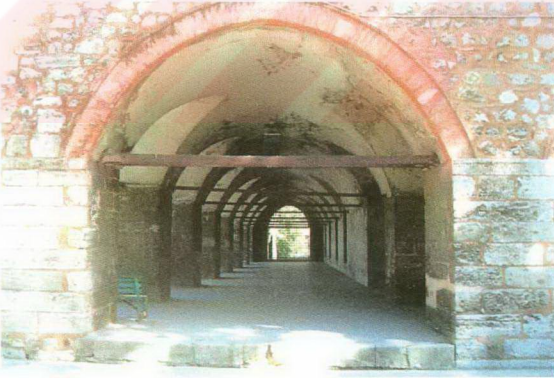
Üstte derin kemerlerin örttüğü yan sahnalarda yer alan mahfiller, beden duvarlarındaki payeler dışında iç tarafta, ikişer kemerin oturduğu ve yüksekliği fazla olmayan kalın örme ayaklarla taşınır. Doğru ve batı beden duvarlarında, orta aks üzerindeki payelerin iki yanında, iki renkli taştan sivri kemerlerle orta mekâna açılan mahfil altındaki hacimler, çapraz tonoz ile örtülü olup, zemini iç mekân zemininden daha yüksektir.

Kuzey beden duvarı, içe ve dışa doğru yaptığı girinti ve çıkıntılarla, dışta farklı bir cephe anlayışı, içte de arka mahfiller ile müezzin mahfilinin ilginç bir mimarî kompozisyonla yerleştirildiği, oldukça hareketli bir düzenleme yaratmıştır. Yan sahnalarda olduğu gibi burada da kuzey beden duvarı önünde, payeler arasında oluşan hacimlerin üzeri üç derin kemer ile örtülüdür (Şekil 2.73).

Mihrap ekseninde, iç mekâna göre dışa doğru çıkıntı yapan, üst örtüye kadar yükselen minare kaidesinin de yer aldığı payeler arasındaki orta bölüm, müezzin mahfili olarak değerlendirilmiştir. Mahfil arkada beden duvarları ile iki sütuna, önde ise orta hacime taşma yaparak, dört sütuna taşınmıştır. Mahfil altındaki revaklı hacim üçlü tonoz ile örtülüdür. Öndeki dört sütun birbirilerine üç sivri



Şekil 2.73 Piyale Paşa Camii İç Mekanı Kuzey Beden Duvarı Önünde Yer Alan Mahfiller



Şekil 2.74 Piyale Paşa Camii Dış Yan Galeriler (Alt Kat)

kemerle, gerisindeki iki sütun ve beden duvarlarına ise, tonoz içinde oluşturulan kemerlerle (bu kemerler, üzengi seviyesinden kilit taşlarına doğru gittikçe kalınlaşır) bağlanmıştır. Mahfil altındaki zemin, yan sahnelerde olduğu gibi, iç mekân zemininden daha yüksektir. Müezzin mahfiline, gerisindeki kuzey beden duvarında, minare kaidesinin solunda yer alan merdivenden ulaşılır. Bu merdivenle aynı zamanda minareye çıkılmaktadır.

Müezzin mahfilinin iki yanındaki payeler ile köşe duvar payeleri arasında yer alan ve müezzin mahfilinin bulunduğu orta bölüme göre daha az girintiye sahip yan hacimler, üç katlı olarak düzenlenmiştir (Şekil 2.73). Bu yan hacimlerin orta aksları üzerinde yer alan cümle kapıları ile yanlarındaki pencerelerin önünde yine üç kemerli bir düzenleme ile karşılaşılır. Pencerelerin önünde yer alan sivri kemerli hacimlerde, kemerlerin ön yüzleri, yan mahfillerde olduğu gibi iki renkli taştandır. Ancak daha küçük boyutta tekrarlanmışlardır. Ortada, cümle kapısı önünde ise, alınlıkları çini süslemeli kaş kemer yer alır. Kemerler iki yanda payelere içte ise yine beden duvarına bağlı ayaklara oturur. Üst katta derinlikleri az olan mahfiller, iç mekâna doğru taşma yapmazlar. Beş adet ahşap direk ile taşınan ahşap tavanın örttüğü bu mahfiller, kubblerin oturduğu kemerlerin üzengilerine kadar yükselir. Mahfillerin tavanında sık olarak sıralanan ahşap kirişler, konsol biçiminde dışa taşırılarak üst bitimleri ince bir biçimde vurgulanmıştır. Bu ahşap konstrüksiyonun üzerinde, iki yanda yer alan derin ve büyük kemerlerin içleri, üçüncü bir kat olarak düzenlenmiş ve kemer açıklıkları, ahşap korkuluklarla geçilmiştir. Yan ve arka mahfillere, kuzey duvarının iki ucundaki iki katlı köşe hacimlerinin içine yerleştirilen merdivenlerle ulaşılır.

Cami, kuzey, doğu ve batı yönlerinde dolanan galerilerle çevrenmiştir (Şekil 2.74). Doğu ve batı cepheleri boyunca uzanan iki katlı galerilerin alt katları, içte beden duvarlarına, dışta ise kalın dikdörtgen planlı ayaklara oturan beşik tonozlarla örtülmüştür. Ayakları birbirlerine bağlaya sivri kemerler, dış cephede dişli profillerle çevrenir. Dış taraftaki bu sivri kemerler ile içte, beden duvarlarında yer alan pencere üstlerindeki kemerler, galeriyi boylu boyunca örten beşik tonozla dik açı ile saplanarak birer, sivri beşik tonozla dönüşürler. Bu örtü sistemi iç mekânda, müezzin mahfilinin altındaki revakta tekrarlanmıştır.

Galerilerin üst katında, mermer levha korkuluklar boyunca düzgün aralıklarla sıralanan, kesme küfeki taşından, korint başlıklı minyatür sütunlar, yapının yan

beden duvarlarındaki kemer başlangıçlarına kadar yükselen, tek yönde eğimli çatı örtüsünü taşırlar (Şekil 2.72) (Tanman ve Demiriz, 1994 , s. 258).

Caminin kuzey cephesi önünde son cemaat yeri fonksiyonunu üstlenen galeri, yan galerilere göre daha yüksek ve daha derin olup, örtü sistemi de daha karmaşıktır. Kuzey cephesinin iki ucunda yer alan iki katlı köşe hacimleri ile mihrap eksenindeki, minare kaidesinin bulunduğu kısmın arasında kalan giriş hacimleri, içeriye doğru çekilerek, üçlü kemerlerin ikişer sütuna oturduğu revaklı birimlere dönüştürülmüştür. Sivri kemerlerden ortadakiler, yanlardakilere göre daha geniş ve yüksektir. Kemerler iki yanda beden duvarlarına, ortada içte ise mukarnas başlıklı sütunlara oturur. Orta akslarında giriş kapıları ve bunların iki yanında, dikdörtgen söveli pencerelerin yer aldığı revaklı giriş hacimlerinde, yanlarda yer alan kapılardan iki uçtaki köşe mekânları ile mihrap eksenindeki müezzin mahfili ve minareye çıkan merdivenlere ulaşılır.

Cephede, revaklı giriş hacimlerinin arasında kalan ve kible ekseninde yer alan son cemaat yeri mihrabı, önünde, dört adet mukarnas başlıklı sütuna oturan tuğladan sivri kemerli bir revak ile vurgulanır. Revakın iki yanında, beden duvarından çıkan kalın kemerler, kuzeyde dikdörtgen kalın ayaklara oturur. Son cemaat yeri iki uçta, ikili kemerlerin oturduğu yine dikdörtgen planlı kalın ayaklarla, yan galerilerin yüksekliğinde son bulurken, içte geniş tonoz kemerlerle çatı yüksekliğine ulaşmaktadır.

Son cemaat yerinin dış cephesinde, ayaklar arasında yer alan üçlü kemerlere sahip revaklar, ikişer sütun ile taşınır (Şekil 2.75). Baklavalı başlıklara sahip sütunlara oturan tuğla örülü sivri kemerlerden ortadakiler, yanlardakilere göre daha geniş ve daha yüksektir. Harim girişlerindeki üçlü revak düzeninin burada da tekrarlanması, cepheye ritmik bir hareketlilik kazandırmıştır.

Son cemaat yeri önündeki dışrevak, dikdörtgen planlı olup 22 adet baklavalı başlıklı sütun ile çevrelenir (Şekil 2.76). Son cemaat yeri cephesindeki izlerden de anlaşıldığı üzere, tek yönde eğimli çatıya sahip dış revak, diğer Sinan camilerinin çoğunda görülen dış revaklardan daha farklı bir yorumda karşımıza çıkar. Ancak Bu yorum sadece dış revak için değil, Piyale Paşa Camii'nin tamamı için geçerlidir.



Şekil 2.75 Piyale Paşa Camii Revaklı Ön Cephe



Şekil 2.76 Piyale Paşa Camii Dış Revak Sütunları

2.12.1. Mekân ve Serbest Düşey Taşıyıcı Boyutları

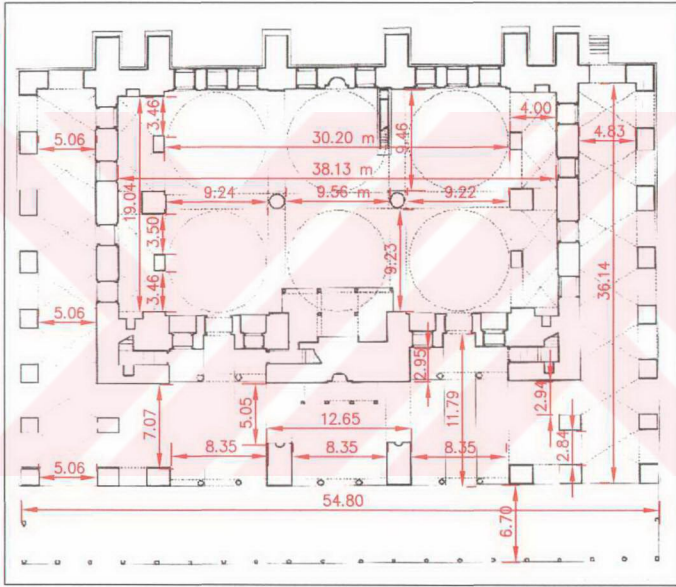
2.12.1.1. İç Mekân

İç Mekân Kuruluşu: Cami iç mekânı, dış yan galeriler ve son cemaat yeri, 36.10 x 54.80 m ölçülerinde, toplam 1978.28 m²'lik dikdörtgen planlı bir alana oturmakta olup, son cemaat yerinin kuzeyindeki dış revak, 6.70 x 54.80 m. ölçülerinde yine dikdörtgen plana sahip, 367.16 m²'lik bir alanı kaplar. Caminin iç mekân ölçüleri ise, doğu-batı yönünde 38.15 m., kuzey-güney yönünde 21.20 m.'dir. Buna göre iç mekân alanı doğu, batı ve kuzeydeki yan hacimlerle beraber yaklaşık olarak 808.78 m²'dir (Şekil 2.77).

Mihrap eksenine dik 30.20 m., paralel 19.70 m. ölçülerinde olan, dikdörtgen planlı orta hacimin kapladığı 595 m²'lik alanı örten, çapları birbirilerine eşit, (herbiri yaklaşık 9.00 m.) altı kubbenin kilit taşı yükseklikleri ortalama 20.81 m., etek yükseklikleri ise 16.06 m.'dir. Kubbeler, kilit taşı yükseklikleri 14.48 m. olan kemerlere pantantiflerle oturur. Kemerlerin üzengi yükseklikleri 9.33 m., genişlikleri 1.40 m.'dir. Yukarıda verilen yükseklik ölçüleri, ortalama değerlerdir.

Mihrap eksenine dik olarak, üçerli iki sıra halinde yer alan altı kubbe ortada, başlık ve kaideleri dahil toplam yükseklikleri 9.34 m. olan iki sütun ile taşınır. 1.40 x 1.40 m. ölçülerinde kare kesitli başlıklar, 1.295 m. yüksekliğinde olup, başlık çevresinde hiç bir bezeme unsuru yoktur. Kare tabanlı dikdörtgen prizmadan, oldukça kaba bir işçilikle daire planlı başlık tabanına geçilmiş, böylece hantal görünümlü başlıklar, 7.92 m. boyundaki büyük gövdelere oturtulmuştur. Monoblok mermer gövdelerin alt çevreleri 3.19 m., üst çevreleri ise 2.78 m.'dir. Gövde alt bitimlerinde bilezik bulunmazken, üst bitimlerinde 0.125 m. kalınlığında, ince profilli birer bilezik yer alır. Gövdeler, üst bitimlerinde bilezik görünümünde genişletilerek, tunç bileziklerle birlikte daha kalın ve orantılı bir görünüm elde edilmiştir. Geniş profilli mermer kaideler iki bölümden oluşmakta, alttaki 0.04 m. yüksekliğinde kare planlı platform üzerinde, 0.26 yüksekliğindeki daire planlı üst kısım yer alır. Sütunlar birbirilerine 9.56 m., mihrap duvarına 9.46 m., yanlardaki payelere 9.23 m. ve kuzeydeki duvar payelerine yine 9.23 m. uzaklıktadır.

Yapının yan beden duvarları önünde, ortadaki iki sütun ile doğu-batı doğrultusunda aynı aks üzerinde yer alan payeler, kuzey-güney yönünde 1.93 m., doğu-batı yönünde ise 1.99 m. genişliğe sahiptir. Kareye yakın dikdörtgen plana sahip bu



Şekil 2.77 Kasımpaşa Piyale Paşa Camii Planı (Ali Saim Ülgen'den alınarak ölçülendirilmiştir)

payelerin sütunlara bakan yüzleri orta mekâna doğru bir kademe çıkıntı yaparak daralır. Orta hacme bakan bu yüzlerin genişlikleri 1.36 m.'dir. Payeler kuzey ve güney beden duvarlarına, açıklıkları 9.20 m. olan ve kilit taşı yükseklikleri 14.45 m.'yi bulan, kalın sivri kemerlerle bağlanır. Bu kemerler, gerisindeki tonoz örtü ile birlikte 4.00 m. derinliğinde olup, aynı zamanda yan sahnınları ve kuzey beden duvarı önündeki hacimleri örter. Diğer duvar payeleri ile birlikte bu payelerin yükseklikleri, iç mekânın ortasında yer alan ve kubbeleri taşıyan sütunlar ile aynıdır.

Güney beden duvarında, mihrabın iki yanında tamamen dışa taşan payandalardan iç mekânda, sadece yan sahnınların orta aksı üzerinde yer alan payelere, kuzey-güney yönünde karşılık gelenleri, 0.36 m. içe taşma yapar. Yapıda, giriş akslarının her iki yanında yer alan dört paye, oldukça hareketli bir iç mekân cephe düzenlemesiyle karşımıza çıkan kuzey beden duvarında, duvara bağlı düşey taşıyıcılar olarak yapının ana strüktüründe yer alır. Yan sahnınlarda olduğu gibi kuzeydeki hacimleri örten kemerlerin üzengi seviyelerine kadar yükselen (bu yükseklik ölçüsü yukarıda verilmiştir.) bu payelerden, müezzin mahfilinin iki yanında yer alanları, giriş akslarında içe çekilen beden duvarından 1.50 m., müezzin mahfilinin altında ise kuzeye, doğru çıkıntı yapan ve üzerinde minarenin de bulunduğu duvardan 2.64 m. iç mekâna taşar. Doğu ve batı köşelerdeki iki paye, her iki yönden gelen geniş kemerleri karşılayan ağır ve büyük gövdelerini, yan sahnınların kuzey bitimleri ile giriş hacimleri arasında kalarak gizlemiştir. Aynı zamanda gerilerinde yer alan iki kathi, merdivenli köşe hacimleri, bu payeleri her iki yönden kuşatarak tamamen gizlemiştir. Payeler iç mekâna, sadece yan sahnınları orta hacimden ayıran kemerlerin aksında taşma yapar. Zemin katta, üç kemerli giriş hacimlerinin doğu ve batı sınırlarını oluşturan yüzleri, müezzin mahfilinin iki yanındaki payelerle aynı ölçüde, 1.50 m. içe taşar.

Yapının doğu ve batı beden duvarlarında, iç yada dış mekâna taşma yapan düşey taşıyıcılar bulunmamaktadır. Cümle kapısının söve genişliği 2.00 m., kemer yüksekliği ise 3.49 m.'dir.

Kadınlar Mahfili: Yan sahnınlar boyunca uzanan ve her biri 78.80 m² olan, 19.70 m. uzunluğunda, 4.00 m. derinliğindeki mahfiller içte, kilit taşı yüksekliği 4.29 m. olan, iki renkli taştan sivri kemerlere, geride ise yan beden duvarlarına oturur. Bu kemerlerin gerisinde yer alan alt kat mahfil tavanları, çapraz tonoz örtülü olup, her

bir tonoz ortalama 4.20 m. yüksekliğe sahiptir. Yan sahnalarda, kuzey-güney doğrultusunda, payelerin her iki yanında, 0.92 x 1.56 m. ölçülerinde dikdörtgen kesitli birer ayak yer alır. 2.56 m. yüksekliğindeki bu örme taş ayaklar, 5.00 m. yüksekliğindeki yan mahfilleri taşır, ancak mahfil katında devam etmezler. Payeler ile ayaklar arasındaki uzaklık eşit olup, 3.50 m.'dir. Ayakların gerisindeki yan beden duvarlarına olan uzaklıkları ise 3.00 m.'dir.

Yapının orta hacmini örten kubbelerin her iki yanında yan sahnaları örten, ikişer adet, 4.00 m. derinliğe sahip tonoz-kemerin mahfil katı zemininden kilit taşlarına olan yükseklikleri 9.45 m.'dir. Mahfil altındaki zemin, orta hacim zemininden 0.20 m. daha yüksektir.

Mihrap ekseninin üzerinde, kuzey duvarı önünde yer alan müezzin mahfilinin iki yanındaki giriş hacimleri, her iki yanda duvar payeleri ile sınırlandırılmış, ayrıca üst katta yer alan kadınlar mahfilini taşıyan dikdörtgen kesitli ikişer ayak ile de, her biri üçer birimli giriş hacimlerine bölünmüştür (Arka mahfillerin oturduğu bu birimlere ait mekân ve taşıyıcı ölçülerinin, burada verilmesinin uygun olduğu görüşünderiz). Kuzey cephesindeki revaklı giriş hacimleri ile aynı genişliğe sahip, iç mekâna açılan bu giriş hacimlerinin herbirinin toplam genişliği 8.35 m., derinliği ise 1.50 m.'dir. Orta aks üzerindeki giriş kapılarının bulunduğu ve orta hacime kaç kemerlerle açılan birimler 2.06 m., iki yanda yer alan pencere ve tonoz örtülü birimler ise 2.30 m. genişliğindedir. Bu birimler birbirlerinden 1.00 x 1.50 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı ayaklarla ayrılır. Ayaklar 3.30 m. yüksekliğindedir ve bu kemerlerin üzengi yüksekliği ile aynıdır. Kemerlerin kilit taşı ve gerisindeki tonoz örtünün yükseklikleri de 4.21 m.'dir. Zemin orta hacmin zemininden 0.20 m. daha yüksektir.

Üç birimli giriş hacimlerinin üzeri, derinliği az birer mahfille değerlendirilmiştir. Her iki yanda payelerin sınırladığı, ahşap destekli revaklarla örtülü olan bu mahfiller, 1.46 x 8.59 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı hacimler olup, yükseklikleri 4.45 m.'dir. Bu mahfillerin üzerinde, (ki bu bölümler tonoz kemerlerin iç kısımlarıdır.) aynı genişlikte ancak derinlikleri tonoz genişliğinde (4.00 m.) olan ve yükseklikleri kemerlerin üzengileri ile kilit taşları arasındaki mesafe kadar olan (5.15 m.), ahşap korkuluklarla çevrili birimler yer alır.

Müezzin Mahfili: Mihrap eksenini üzerinde yer alan müezzin mahfili, 9.74 m. genişliğinde ve 4.48 m. derinliğinde olup, 43.63 m²'lik bir alanı kaplar. Yüksekliği 4.96 m.'dir. Orta hacime 1.84 m. taşma yapan mahfil, önde dört adet, arka sırada ise, ortada iki olmak üzere toplam altı sütun ile yanlardaki payelere tonoz-kemerlerle oturur. Arka sıradaki Sütunlar ile payeleri ön sıradaki sütunlara bağlayan tonoz içindeki kemerlerin, mahfil altı zemininden kilit taşına kadar olan yükseklikleri, 3.95 m., orta hacime bakan ön sıradaki sütunları birbirilerine bağlayan kemerlerin ise 4.49 m.'dir ki, bu ölçü bize aynı zamanda tonoz yüksekliğini de verir.

Sütunların hepsi mukarnas başlıklı olup, başlık dahil yükseklikleri 3.11 m.'dir. 0.47 x 0.47 m. ölçülerindeki kare kesitli başlıklar 0.42 m. yüksekliğindedir ve 2.69 m. boyundaki Marmara mermerinden gövdelere oturur. Gövdelerin alt çevreleri 1.12 m., üst çevreleri ise 0.92 m.'dir. Üst bitimlerinde 0.09 m. kalınlığındaki profilli bileziklerle sınırlanan gövdelerin alt bilezikleri yoktur. Sütunlar kadesiz olarak, orta hacim zemininden 0.25 m. daha yüksekteki mahfil altı zeminine oturur. Ön sıradaki sütunların orta ve yan akslarda birbirilerine olan uzaklıkları 2.69 m. olup, köşedekilerin arka payelerle olan aralıkları 1.50 m.'dir. Arkadaki iki sütun ise birbirilerine 2.57 m., yan payelere 2.75 m. uzaklıktadır.

2.12.1.2. Dış Mekân

Dış Yan Sofalar: Caminin harim bölümünün iki yanında, doğu ve batı cepheleri boyunca uzanan ve hatta kuzeyde devam ederek son cemaat yerini de iki yanda sınırlayan dış yan galerilerin kuzey-güney yönünde uzunlukları 36.07 m., genişlikleri de 5.66 m.'dir. Galeriler zemin katta, 4.10 m. yüksekliğindeki tonoz-kemer sistemi ile örtülü olup, 2.40 m. boyundaki, kalın ayaklara oturur. Galerilerin zemin katında, dış cephe boyunca uzanan 2 x 8 = 16 örme taş ayak, dikdörtgen ve kareye yakın dikdörtgen planlı gibi görünseler de, aslında yamuk planlıdır. Ayakların, doğu-batı yönünde genişlikleri birbirilerine eşit olup, her biri 1.60 m.'dir. Ancak kuzey-güney yönündeki genişlikleri, hepsinde birbirinden farklıdır ve hem iç tarafa (harime), hem de dışa (dış cepheye) bakan yüzeyleri farklı genişliklere sahiptir. Kuzeyden güneye doğru sırasıyla, ayakların dış cephe yüzeylerinin genişlikleri; 1.62 – 1.35 – 1.66 – 1.75 – 2.03 – 2.40 – 2.10 m. iken, harime bakan iç yüzeyleri gene aynı yönde; 1.55 – 1.56 – 1.57 – 1.56 – 1.58 – 1.75 – 1.63 m.'dir. Yaklaşık 2.50 m. boyundaki bu kalın ayakların iç tarafta, harimin yan

beden duvarlarına olan uzaklıkları batıdaki galeride 4.83 m., doğudakininde ise 5.06 m.'dir.

Galerilerin üst katı; 36.07 m. boyunda ve 6.68 m. derinliğinde olup, her biri toplam, 240.94 m²'dir. Orijinal haliyle günümüze gelemeyen tek yönde eğimli çatı örtüsünü taşıyan sütun dizilerinin, bugün, restorasyon çalışmaları sonrasında, üst galerilerin çevresinde üç yönde de, mermer levha korkuluklar boyunca sıralandığı görülür. 1.40 m. ile 1.60 m. arasında değişen aralıklarla sıralanan sütunların, neredeyse tamamına yakını orijinal değildir. Eski haline sadık kalınarak yapıldığı düşünülen restorasyon çalışmaları sırasında yenilenen sütunların küçük boyutlu korent başlıkları ile ince gövdeleri, tek parça olarak karşımıza çıkar. Mermer levha korkulukların arasında, üst galeri zemininden itibaren başlık dahil yükseklikleri 2.50 m.'yi bulan sütunlar, zemine kaidesiz olarak oturur. 2.28 m. boyundaki gövdelerin alt çevreleri 0.70 m., üst çevreleri ise 0.57 m.'dir. Ölçülerden de anlaşıldığı gibi bu ince gövdelere göre bile küçük boyutta kalan başlıklar, 0.25 x 0.25 m. ölçülerinde kare kesitli ve 0.20 m. yüksekliğe sahiptir. Tek parça sütunların başlık - gövde birleşim yerleri, 0.08 m. kalınlığında bilezik görünümü verilerek vurgulanmıştır. Her bir galeride 24 sütun yer alır.

Son Cemaat Yeri: Caminin kuzeyinde yer alan son cemaat yeri, doğu ve batı uçlarında yan galerilerle sınırlanmıştır. Diğer Sinan camileri ile karşılaştırıldığında, tamamen farklı mimari özelliklere sahip olan son cemaat yerinin genişliği 41.53 m., derinliği 8.86 m., toplam alanı ise 367.95 m²'dir. Harimin kuzey cephesinde, beden duvarının içe çekilmesiyle oluşan giriş hacimlerinde (bu hacimler 8.35 m. genişliğinde ve 2.95 m. derinliğinde olup, her biri 24.63 m²'dir) yer alan üçlü revak birimlerinde, sivri kemerler ikişer sütuna oturur. Kapı aksı üzerindeki orta kemer, iki yan kemerlerden daha geniş ve yüksek tutulmuştur. Orta kemerin giriş zemininden kilit taşına kadar olan yüksekliği 5.62 m., üzengi yüksekliği ise 4.04 m.'dir. Yan kemerlerin kilit taşı yükseklikleri 4.80 m., üzengi yükseklikleri de 3.70 m.'dir. Ancak yan kemerlerin yükseklikleri verilirken, son cemaat yeri zeminin, kapı aksları üzerinde yer alan ve dış revağa kadar uzanan giriş zemininden 0.31 m. daha yüksek olduğu dikkate alınmıştır.

Üç kemerli giriş revaklarının gerisinde yer alan giriş hacimlerinin üzerleri, 8.77 m. yüksekliğinde, açıklıkları 8.35 m. olan kemerlerle örtülüdür. Kemer kalınlıkları 2.20 m.'dir. Oldukça yüksek ve geniş açıklıklı olan bu kemerler, cümle kapılarının

yer aldığı beden duvarları ile hemen kuzey bitimindeki giriş hacimlerinin üç kemerli revakları arasında gizlenmiştir. Bu revaklardaki kemerlerin oturduğu ikişer sütun mukarnas başlıklı olup, iki yandaki yükseltilmiş zemine kaidesiz olarak oturur. Sütunların başlık ve gövde dahil yükseklikleri 3.78 m.'dir. 0.75 x 0.75 m. ölçülerindeki kare kesitli başlıklar, 0.74 m. yüksekliğe sahiptir ve 3.04 m. boyundaki Kestanbol granitinden gövdelere oturur. Gövdelerin alt çevreleri 1.83 m., üst çevreleri de 1.47 m.'dir. Gövde üst bitimlerini 0.14 m. kalınlığında, profilli tunç bilezikler sınırlarken, sütunlar zemine kaidesiz olarak oturur. Sütun aralıkları orta aksta 3.00 m., yanlarda ise 2.15 m.'dir.

Giriş hacimlerinin arasında, kuzey beden duvarına bitişik, mihrap eksenini üzerinde yer alan dış mahfil, önde üç, yanlarda birer tuğla kemer ile dört sütuna oturur. 7.20 m. genişliğinde ve 2.00 m. derinliğindeki mahfilin kapladığı alan 14.40 m²'dir. Tuğla kemerlerin kilit taşı yükseklikleri 4.00 m.'dir. Mukarnas başlıklı sütunların başlık dahil yükseklikleri 2.95 m. olup, 0.465 x 0.465 m. ölçülerindeki kare kesitli başlıklar, 0.43 m. yüksekliğe sahiptir. 2.52 m. boyundaki gövdelerden üçü Marmara mermerinden olup, sadece batı uçtaki Kestanbol granitindedir. Alt çevreleri 1.12 m., üst çevreleri ise 0.90 m. olan gövdeleri üstte 0.09 m. kalınlığında profilli bilezikler sınırlar. Sütunlar kaidesiz olarak zemine oturur. Sütun aralıkları önde 1.85 m., yanlarda ise 1.54 m.'dir.

Son cemaat yeri doğu ve batı uçlarında ikişer kemer ile yan galerilere açılır. Kemerlerden güneydekiler bir yanda ortadaki ayaklara, diğer yanda ise harimin kuzey beden duvarına oturur. Zeminden kilit taşlarına kadar yükseklikleri 4.10 m. olan kemerler, 1.70 m. kalınlığında olup, açıklıkları 2.90 m.'dir. 2.42 m. boyundaki dikdörtgen planlı ayaklardan kuzeydekiler 1.70 x 1.80 m., güneydekiler ise 1.36 x 1.69 m. ölçülerindedir. Örme taş ayakların birbirleriyle olan aralıkları 2.84 m., cephe duvarına olan uzaklıkları ise 2.95 m.'dir.

Son cemaat yeri kuzey cephesinde, iki uçta yer alan dikdörtgen planlı ikişer ayak birbirilerine basık kemerlerle bağlıdır. Kemerlerin son cemaat yeri zemininden kilit taşlarına kadar olan yükseklikleri 3.00 m., açıklıkları ise doğudakinde 2.24 m., batıdaki 2.34 m.'dir. Bu ölçüler aynı zamanda bize ayakların birbirilerine olan uzaklıklarını da verir. Kible eksenine göre dıştaki ayakların ölçüleri yukarıda verilmiştir. İçteki ayakların ise ön cepheye bakan yüzeylerinde genişlikleri 2.10 m., derinlikleri de 1.80 m.'dir. Bu ayaklar ile harimin köşelerinde yer alan iki katlı

merdiven hacimlerinin arası, 4.50 m. kalınlığında 7.07 m. açıklığa sahip kemerli tonozlarla geçilmiştir.

Giriş hacimlerinin arasında, minare kaidesinin yer aldığı kuzey beden duvarının doğu-batı uçlarından atılan 2.00 m. genişliğinde ve 6.10 m. yüksekliğinde (kilit taşı yüksekliği), iki geniş kemeri kuzeyde yine dikdörtgen planlı iki ayak karşılar. Bu ayakların yükseklikleri, son cemaat yerindeki diğer ayaklar ile aynı olup, 2.50 m.'dir. Ancak plan ölçüleri çok daha büyüktür. Kuzey-güney doğrultusunda uzunlamasına yerleştirilen bu ayaklar, 2.04 x 3.80 m. ölçülerindedir. Harimin kuzey beden duvarına olan uzaklıkları ise 5.05 m.'dir.

Son cemaat yerinin kuzey cephesinde, iki uça yer alan ikişer ayak ile mihrap ekseninin iki yanındaki bu ayaklar arasına yerleştirilen, üç kemerli ve iki sütunlu revak grupları, cepheye ritmik bir hareketlilik kazandırmıştır. Ayaklar arasında yer alan her üç revağın genişlikleri 8.35 m.'dir. Yanlarda ayaklara, ortada ikişer sütuna oturan kemerlerden orta aksta yer alanları 5.57 m., iki yandakiler de 4.94 m. kilit taşı yüksekliğine sahiptirler.

Ön cephedeki bütün sütunların başlıkları baklavalıdır. Başlık dahil yükseklikleri 4.05 m. olan bu sütunlar, 0.36 m. yükseltilmiş son cemaat yeri zeminine oturmayıp, dış revak zeminine kadar inmektedir. 0.75 x 0.75 m. ölçülerinde kare kesitli başlıklar, 0.71 m. yüksekliğindedir. 3.34 m. boyundaki Kestanbol granitinden gövdelerin alt çevreleri 1.75 – 1.90 m., üst çevreleri ise 1.45 – 1.53 m. arasında değişen ölçülere sahiptir. Dış revak zeminine kaidesiz olarak oturan gövdeleri üstte 0.14 m. kalınlığında profilli tunç bilezikler sınırlamaktadır. Sütun aralıkları orta aksta 2.84 m., yanlarda 2.15 m.'dir. Son cemaat yerinde, üçlü revakların gerisinde, kemerlerin arasında kalan bölümler tek yönde meyilli çatı ile örtülüdür. Tavan yüksekliği güneyde 9.58 m., kuzeyde 8.21 m.'dir.

Dış Revak: Son cemaat yeri ile iki uçtaki yan galerilerin kuzeyinde, 54.80 m. uzunluğunda, 6.70 m. derinliğindeki dış revakın alanı 367.16 m²'dir. Üç yönde toplam 22 adet sütun ile çevrelenen revakın örtü sistemi günümüze ulaşmamıştır. Revak sütunlarının hepsi baklavalı başlıklara sahiptir. Gövdeler ise ön cephede batıdan doğuya doğru 4., 8., 9. ve 13. sütunlarda Marmara mermerinden, diğerlerinde Kestanbol granitindedir. Başlık dahil yükseklikleri 3.40 m. olan dış revak sütunlarında, 0.45 x 0.45 m. ölçülerinde kare kesitli başlıkların yükseklikleri

0.44 m.'dir. Başlıklar 2.96 m. boyunda gövdelere oturur. Gövdelerin alt çevreleri 1.385 m., üst çevreleri ise 1.10 m.'dir (çevre ölçüleri için ortalama değerler verilmiştir. Çünkü birbirlerinde çok farklı ölçüler alınmıştır). Gövdelerin üst bitimleri, 0.125 m. kalınlığında profilli tunç bileziklerle sınırlanmıştır. Bilezikler son cemaat yeri sütunlarındakilerle aynı profillere sahiptir. Dış revak zeminine kaidesiz olarak oturan sütunların aralıkları, ortalama 1.95 m.'dir.

Caminin iç ve dış mekânlarında yer alan düşey taşıyıcılara ait ölçüler (Tablo 2.12)'de, ölçekli çizimleri ise (Şekil 2.78)'de verilmiştir.

2.12.2. Değerlendirme

İç mekânda iki sıra halinde toplam altı kubbe ile örtülü olan orta hacmin alanı 30.20×19.70 m. ölçülerinde dikdörtgendir. Ancak her biri dört destekle taşınan kubbelere ve altında oluşan kare tabanlı hacme tek olarak bakıldığında, düşey taşıyıcıların aralıklarının ortalama **9.46 m.** yüksekliklerinin de **9.33 m.** olduklarını görürüz. Başka bir deyişle, kubbe altındaki hacimler, diğer dört destekli Sinan camilerinin çoğunda olduğu gibi, düşey taşıyıcı üst bitimlerine kadar **küp** formundadır.

İç mekân zemininden kubbe kilit taşı yüksekliğinin kemer kilit taşı yüksekliğine oranı $20.81 / 14.48 = 1.43$ 'tür. Etekten kilit taşına kadar salt kubbe yüksekliğinin salt kemer yüksekliğine oranı da $4.75 / 5.15 = 0.92$ 'dir. Yine iç mekân zemininden kemer kilit taşı yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı $14.48 / 9.33 = 1.55$; salt kemer yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı ise $5.15 / 9.33 = 0.55$ 'tir. Bu oran değerlerine göre iç mekân zemininden kubbe kemerin, kemer de sütun yüksekliğinin yaklaşık **1.5** katıdır. Ancak salt yükseklik olarak kubbe ile kemer yükseklikleri birbirlerine çok yakındır.

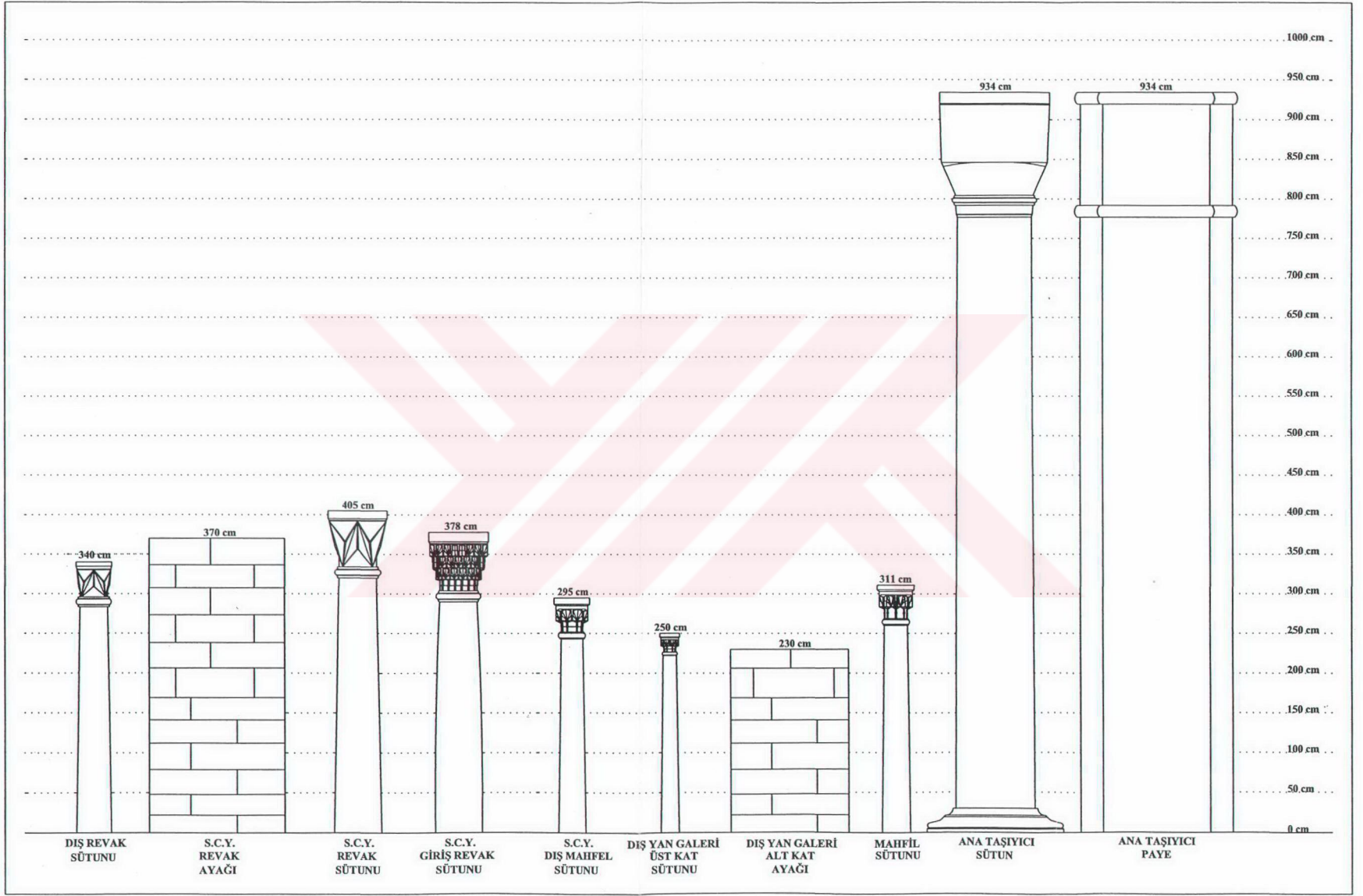
Yukarıda ölçülerle yapılan değerlendirmeler bize, özellikle iç mekânda, gerek kubbe altında oluşan birim hacimlerin boyut özellikleri, gerekse kubbe, kemer ve düşey taşıyıcı yüksekliklerinin oran değerleri bakımından, diğer Sinan camilerinden farklı strükture ve iç mekân kuruluşuna sahip Piyale Paşa Camii'nin, aslında benzer boyut ilişkilerine sahip olduğunu göstermektedir.

Yapıda son cemaat yerinin de tamamen farklı bir yapıda olduğunu daha önce söylemiştik. Kalın ve kısa ayaklar üzerine atılan kemerlere oturan çatının zeminden kuzey beden duvarı tarafındaki yüksekliği 9.58 m.'dir. Bu yüksekliğin kemer

Tablo 2.12 Kasımpaşa Piyale Paşa Camii Düşey Taşıyıcı Ölçüleri

YAPININ	(A) AVLU	(B) DIŞ REVAK	(C) S.C.Y.	(D) İÇ MEKAN	YAN
ALANI (m ²)	---	367.16	367.95	808.78	4C
SÜTUN Ad.	---	22	14	8	
PAYE Ad.	---	---	8	6	

	(A) AVLU	(B) DIŞ REVAK	(C) S.C.Y.			
	---	REVAK	GİRİŞ	REVAK		
	---	SÜTUN	SÜTUN	SÜTUN	AYAK	---
---	---	A = 45 cm B = 45 cm	A = 75 cm B = 75 cm	A = 75 cm B = 75 cm	A = 170/203/170 B = 180/380/138	---
---	---	340 cm.	378 cm.	405 cm.	370 cm.	---
---	---	334.5 cm.	366 cm.	395 cm.	---	---
---	---	331 cm.	364 cm.	393 cm.	---	---
---	---	296 cm.	304 cm.	334 cm.	---	---
---	---	283.5 cm.	290 cm.	320 cm.	---	---
---	---	P ₁ = 110 cm	P ₁ = 147 cm	P ₁ = 150 cm	---	---
---	---	P ₂ = 138.5 cm	P ₂ = 183 cm	P ₂ = 189 cm	---	---
---	---	---	---	---	---	---
---	---	0 cm.	0 cm.	0 cm.	0 cm.	---
---	---	22 ADET	4 ADET	6 ADET	8 ADET	---



Şekil 2.78 Kasımpaşa Piyale Paşa Camii Düşey Taşıyıcıların Ölçekli Çizimleri

Ölçek: 1/50

yükseklğine oranı $9.58 / 6.10 = 1.57$; kemer yüksekliğinin ayak yüksekliğine oranı ise $6.10 / 3.70 = 1.64$ 'tür.

2.13. Azapkapı Sokollu Mehmed Paşa Camii

Genel Tanım

Tarihi: Azapkapı Sokollu Camii'nin inşaaı, H. 985 / M. 1577-1578 tarihinde tamamlanmıştır. (Ayvansarâyî, 2001, s.432) H. 1145 / M. 1732 yılında caminin yakınında inşa edilen bir çeşme ve bir sebilhane, Sultan I. Mahmud'un validesi Saliha Sultan tarafından vakfedilmiştir. H. 1222 / M. 1807 yılındaki büyük yangında hasar gören cami onarıldıktan sonra, 1894 depreminde yeniden büyük ölçüde zarar görür, uzunca bir süre harabe olarak bırakıldıktan sonra, ancak 1937 – 1942 yılları arasında, Atatürk Köprüsü'nün yapımı sırasında, kapsamlı bir şekilde onarılmış ve yeniden ibadete açılmıştır. 1958 yılında da minaresi ilk şekline uygun olarak yeniden inşa edilmiştir (Müller-Wiener, 2001, s.378).

Banisi: Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli sadrazamlarından Sokollu (Tavil) Mehmed Paşa (Bosna 1505-İstanbul 1579), Sokollu yani Şahinoğlu sülalesindedir. Enderun'dan kapıcıbaşılık ile çıkan ve H. 953 / M. 1546 yılında Rumeli valisi, ardından da kubbe veziri olan Mehmed Paşa, Sultan II. Selim'in kızı İsmihan (Esmâ) Sultan ile evlenmiş, ikinci vezirlikten sonra H. 972 / M. 1565 yılında sadrazam olmuştur. H. 987 / M. 1579'da divanında bir dilenci tarafından şehit edilerek, Eyüp'teki türbesine gömülmüştür (Süreyya, 1996, s. 1073).

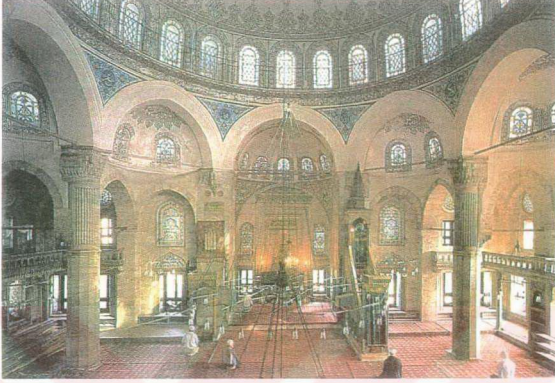
Konumu: Beyoğlu İlçesi'nde, Atatürk / Unkapanı Köprüsü'nün Şişhane tarafındaki ayağının hemen yanında yer alan Azapkapı Sokollu Camii, zamanında Galata surlarının batı kapısının (Porta S. Antonio, Azapkapı) hemen önünde, 1514 yılından beri kurulu olan tershane girişinin karşısında inşa edilmiştir (Müller-Wiener, 2001, s.378). Sinan'ın, İstanbul'un kıyı silüetinde etkin olan yapılarından biri de Haliç'in Galata tarafında, deniz kenarında inşa ettiği bu yapıdır (Cantay, 1988, s.6). Karşı kıyıda, Eminönü İlçesi'ndeki Tahtakale kadar yoğun bir ticarî nüfusa sahip olmasa da, kalabalık deniz ve kara trafiği olan bir noktada bulunan yapı, fevkânî olarak tasarlanmış ve alt katta yer alan tonozlu mekânlar depo vs. olarak değerlendirilmiştir. Yukarıda da bahsedildiği gibi günümüzde, hemen bitişiğine inşa edilen Unkapanı Köprüsü, yapının hem denizden hem de karadan sahip olduğu görünümünü bozmuştur.

Mimarisi: Hadım İbrahim Paşa Camii'nde her biri beden duvarlarına bağlı, sekiz payeden oluşan destek sistemi, Rüstem Paşa Camii'nde daha yalın ve belirgin bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. İki yanda ikişer serbest paye ile mihrap ve kuzey duvarındaki bağlı payeler, birbirilerine kemerlerle bağlanmakta ve kubbenin oturduğu sekiz destekli taşıyıcı sistem, iç mekânda daha net olarak algılanabilmektedir. Edirne Selimiye Camii'nde ise sadece mirap çıkıntısının köşelerinde duvara bağlı, diğerleri bağımsız, sekiz destekli ana kubbenin altındaki orta hacim, bütünüyle iç mekâna hakimdir. Beden duvarları ise payelerin hemen gerisinde iç mekânı sınırlamakta ve yanlarda oluşan az derin hacimler orta mekân ile bütünleşmektedir.

Sinan'ın, Selimiye'den sonra yine sekiz destekli plan yorumunda inşa ettiği, ancak kendi içinde özgün bir tasarıma sahip olan, daha küçük ölçekteki Azapkapı Sokollu Camii, kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Rüstem Paşa Camii gibi fevkânî bir yapı olan Azapkapı Sokollu Camii'nin de zemin katında mahzen ve dükkânlar bulunur. Cami çevresinde zemin kotu yükseltildiği için, doğu cephesinde yer alan dükkânlar kemer üzengi seviyelerine kadar toprak altında kalmışlar, Haliç'e bakan basık kemerli mahzen kapılarında güneydeki hariç hepsi duvarla örülmüştür (Kuran, 1986, s.140). Merkezî kubbe, sekizgen tabanın kenarlarını oluşturan kemerlerle payelere oturur. Kemerler dört yönde yarım kubbelerle, köşelerde ise daha küçük boyutlu yarım kubbelerle desteklenir. Mihrap yönünde yer alan dörtgen planlı iki paye, mihrap çıkıntısı ile güney beden duvarının birleştiği köşelere bağlı olarak iç mekâna taşma yaparken diğer altı paye, bağımsız ve daire planlı düşey taşıyıcılar olarak yapının ana strüktüründe yer alır (Şekil 2.79).

Köşelerdeki eksedralar, kubbeyi taşıyan sekiz payenin dışında, mihrap tarafında, geride beden duvarına bağlı payelere, kuzeyde ise kare kesitli, birer serbest payeye oturur. Bu ikisi serbest, ikisi de mihrap duvarına bağlı dört paye, yapının ana strüktüründe ikincil taşıyıcı olarak görev yapmakta, aynı zamanda kubbenin altında oluşan orta hacimin planını kareye tamamlayan köşe noktaları olmaktadır. Düşey taşıyıcıların gerisinde, mihrap tarafındaki güney duvarı hariç, beden duvarlarının geriye çekilmesiyle kare planlı orta hacmi doğu, batı ve kuzey yönünde saran bir çevre koridoru oluşmuştur.

Beden duvarlarına bağlı derin payeler ile aynı aks üzerinde yer alan serbest payeler kemerlerle birbirilerine bağlanmıştır. Buna göre köşe birimler kubbe ile, orta hacme



Şekil 2.79 Azapkapı Sokollu Mehmed Paşa Camii İç Mekan



Şekil 2.80 Azapkapı Sokollu Mehmed Paşa Camii Genel Görüntü

göre mihrap ve doğu – batı eksenini üzerindeki de yarım kubbe ile örtülüdür. Yarım kubbe ve kubbeli birimler arasında örtü elemanı olarak, aynalı tonoz kullanılmıştır.

Doğu ve batı beden duvarlarında payeler arasındaki dar hacimler, mahfil olarak değerlendirilmiştir. Bu yan mahfiller, önde çokgen gövdeli mermer ayaklara taşıtılırken, arkada payelerle desteklenir. Mahfil, taşıyıcı ayaklara düz kirişlerle oturur. Payelerin önünde ve payelere bitişik olarak yer alan ayaklar, aralarına mermer raflar konularak değerlendirilmiştir. Yan beden duvarları boyunca uzanan mahfiller, kuzey ve güney beden duvarlarında içe doğru devam etmekte ve duvar payelerinde son bulmaktadır. Alt kat zemini iç mekân zemininden yükseltilmiş olup, mahfil katında dolaşım, payelerin gerisinde açılan kemer-tonoz geçişlerle sağlanmıştır. Yan mahfillere kuzey bitimlerinde yer alan ve orijinal olmayan ahşap merdivenler ile ulaşılır. Sepet kulbu kemerli korkuluklar, mahfilleri boydan boya dolandır.

Kuzey duvarı önünde, mihrap eksenini üzerinde yer alan müezzin mahfili, arkada iki duvar payesine, önde de beş adet mermer ayağa oturur. Mahfil korkulukları ve taşıyıcı ayaklar, yan mahfillerdeki ile aynı özelliindedir. Alt kat yine iç mekân zemininden yükseltilmiş ve aynı tipte korkuluklarla sınırlandırılmıştır. Mahfil katına, iki yanda yer alan merdivenlerden ulaşılır. Mahfil gerisinde, payeler arasında ön cephedeki kapalı son cemaat yerine açılan, iki adet dikdörtgen söveli pencere yer alır. Müezzin mahfilinin iki yanında yer alan kapıların üzerindeki hacimler, mahfillerden daha yüksek kotta olmakla birlikte, aynı tip korkuluklar, görünüm olarak devamlılık sağlamaktadır.

Mihrap çıkıntısının iki yanında yer alan payelerden batıdaki önünde minder, doğudaki önünde de vaiz kürsüsü yer alır. Kare planlı kürsü, profilli kaş kemerlerle iki sütunceye oturur.

Yarım kubbeler, eksedalar ve köşe kubbeleriyle kademelendirilen üst örtüde, ana kubbeyi taşıyan sekiz paye, dışta çokgen planlı ağırlık kuleleri olarak kubbe eteğine kadar yükselmekte ve küçük kubbeciklerle son bulur. Böylece yapıdaki zengin üst örtü kompozisyonu, cephe tasarımıyla bütünlük içerisinde, klasikleşmiş bir ifade olarak karşımıza çıkar (Şekil 2.80).

Yapının kuzey beden duvarı önünde yer alan dikdörtgen planlı ve kapalı son cemaat yeri, tek yönde eğimli çatı ile örtülü olup, doğuda bir, batıda iki, kuzey cephesinde de on adet, sık aralıklarla yerleştirilmiş pencere dizisi aydınlık bir mekân yaratır. Fevkânî son cemaat yerine, yapının kuzey cephesinin iki ucunda yer alan giriş kapılarının gerisindeki birer merdivenden ulaşılmaktadır. Giriş kapıları, kuzeyde, Atatürk köprüsüne bitişik dar bir avluya açılır.

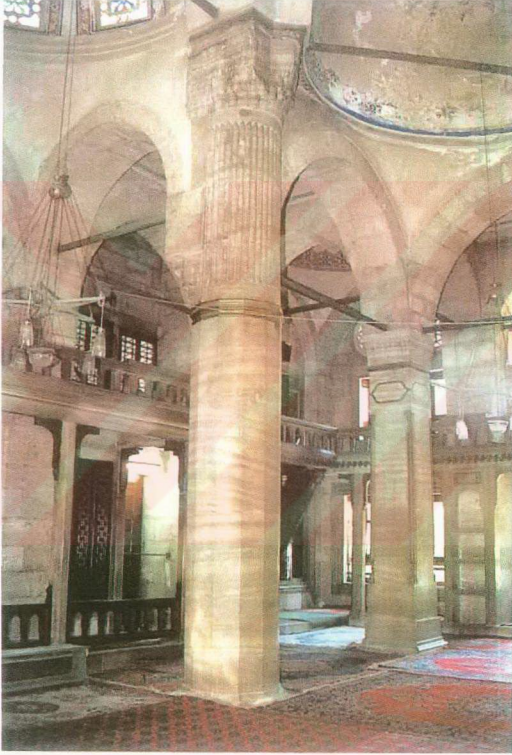
Son cemaat yerinin kuzeyinde, yüksek ve sivri kemerli bir köprü üzerinde yer alan kapalı geçit ile yapıya bağlanan minare kürsüsü, bu bağlantı dışında cami küttlesinden tamamen bağımsız olarak yerleştirilmiştir. Bağlantı köprüsünün altında bir kum saati yer alır.

2.13.1. Mekân ve Serbest Düşey Taşıyıcı Boyutları

2.13.1.1. İç Mekân

İç Mekân Kuruluşu: Enine dikdörtgen planlı caminin iç mekânı, 20.58 m. eninde ve 16.70 m. boyunda olup toplam alan, 343.68 m²'dir (Şekil 2.81). Yaklaşık 11.40 m. çapındaki merkezî kubbenin iç mekân zemininden kilit taşına kadar olan yüksekliği, 15.90 m., etek yüksekliği ise 9.98 m.'dir. Kubbenin oturduğu sekizgen tabanın kenarlarını oluşturan kemerlerin, zeminden kilit taşlarına kadar olan yükseklikleri 9.10 m. olup, üzengi seviyeleri ana taşıyıcı payelerin yükseklikleri (6.83 m.) ile aynıdır (Şekil 2.82). 0.80 m. kalınlığa sahip kemerlerin açıklıkları; mihrap önündekinde 4.68 m., iki yanındakinde 4.10 m., diğerlerinde de 4.35 m.'dir. Mihrap tarafındaki kemerin kalınlığı diğerlerinden daha fazladır (1.70 m.). Gerisinde, mihrap çıkıntısını örten yarım kubbenin çapı 5.10 m.'dir. Doğu-batı ve kuzey-güney eksenleri üzerindeki yarım kubbelerin kilit taşı yükseklikleri ortalama olarak 9.30 m., köşelerdeki yarım kubbe eksedralarınki de 9.10 m.'yi bulurken, ana kubbenin oturduğu kemerlerin gerisinde yer alan bu sekiz adet yarım kubbenin etek yükseklikleri 6.83 m.'dir.

Ana kubbeyi taşıyan ve yükseklikleri 6.83 m. olan payelerden serbest olan altısının mermer gövdesi zeminden, duvar payelerinden atılan kemerleri karşılayan alttaki yarım başlıklara kadar çokgen planlıdır (Şekil 2.82). Bu gövdeler 3.56 m. yükseklikte, 0.14 m. kalınlığında bir bilezikle sınırlandırılmıştır. Gövdelerin, bileziklerin üst bitimlerinden itibaren orta hacime bakan kısımları yivli ve dairesel planlı olarak yükselirken, arka kısımları yarım başlıklara binen kemer duvarları ile



Şekil 2.82 Azapkapı Sokollu Mehmed Paşa Camii İç Mekanında
Düşey Taşıyıcı Payeler

bütünleşir. 3.70 m. yükseklikte, bileziklerin hemen üzerinden başlayan ve paye gövdesi ile bütün olan, mukarnaslı alt başlıkların yükseklikleri 0.59 m.'dir. Bu yarım başlıkların üst bitimlerine (4.29 m. yükseklikte), yan sahnelerdeki kemerler dik açılı olarak oturur. İç tarafta (kubbe altındaki orta hacme bakan) yivli gövdeler, 5.79 m. yükseklikte, üst başlıklarla son bulur. Bu başlıklar da mukarnaslı olup, 1.05 m. yüksekliğindedir ve üst bitimleri, ana kubbenin oturduğu kemerlerin tabanlarına göre şekillenmiştir. Paye gövdelerinin alt çevreleri 2.78 m.'dir ve iç mekân zeminine 0.21 m. yükseklikte kaide biçimini alarak oturmaktadırlar.

Serebest payeler, yan beden duvarlarındaki düşey taşıyıcılara 2.10 m., kuzey duvarındakilere 2.62 m., güneydekilere de 3.10 m. uzaklıkta yerleştirilmiştir. Paye aralıkları, üç yönde de 4.35 m.'dir. Bu payeler, yapının ana strüktüründe üst örtü ve kemerlere göre şekillenirken, gövdeleri mümkün olduğu kadar ince tutulmaya çalışılmış ve yüzeyleri dekoratif amaçlı işlenerek hareketlendirilmiştir.

Serbest payelerle aynı yükseklikte (6.83 m.) olan ve mihrap çıkıntısı ile güney beden duvarının birleştiği köşelerde yer alan diğer iki duvar payesi ise, dik açılı dörtgen plana sahiptir. Payeler, kuzey-güney doğrultusunda 1.70 m., doğu-batı doğrultusunda 1.33 m. genişliğe sahiptir. Birbirlerine bakan yüzlerinin köşelerinde birer kum saati yer alır ve üstte tek sıra mukarnas dizisi ile son bulur. Kuzey yönünden açı yaparak gelen kemerleri mukarnas sarkıtlı çıkmalarla karşılayan bu payelerin birbirlerine olan uzaklıkları 4.68 m., kuzeydeki serbest payelere ise 4.10 m.'dir.

Ana kubbenin oturduğu sekizgen tabanı, altta kare orta hacime tamamlayan ve sekizgenin köşelerinde yer alan, ikincil düşey taşıyıcıların ikisi serbest, ikisi de duvara bağlıdır (Şekil 2.82). Kuzeydeki serbest payeler kareye yakın dikdörtgen planlı olup, kenar ölçüleri 0.70 x 0.73 m.'dir. Yükseklikleri 4.40 m. olan bu payelerin, köşelerdeki kum saati figürlü bezemeleri ile görünüşleri hafifletilmiştir. Üst kısımda, 3.90 m. yükseklikte yer alan 0.07 m. kalınlığındaki bilezik görünümlü yatay silmeler; gövdelerin 0.44 m. yüksekliğinde ve başlık formundaki tek sıra mukarnaslı üst bitimleri ile gövde alt kısımlarına işlenen 0.37 m. yüksekliğindeki profilli kaideler, bu mermer payelere kare gövdeli sütun görünüşü kazandırmaktadır.

Bu ikincil taşıyıcı fonksiyona sahip payeler, aralarında yer alan daire planı iki serbest payeye 3.15 m., güneydekilere 3.10 m., kuzey duvarındakilere 2.55 m., yan duvarlardakilere de 2.00 m. uzaklıkta yerleştirilmiştir.

Güney beden duvarına bağlı olan örme payeler ise serbest olanların aksine hiçbir bezeme ögesi taşımazlar. Derinliği 0.48 m., genişliği ise 0.76 m. olan bu düşey taşıyıcıların üst bitimleri, dışarı doğru çıkma yapan sade bir silme ile vurgulanmıştır.

Orta hacmi üç yönde dolanan “U” planlı sahnılardan iki yanda yer alanlar 3.35 m. derinliğinde (serbest payeler hariç) ve 16.70 m. boyundadırlar. Tamamen iç mekâna taşan duvar payeleri ile serbest payeler arasına atılan, açıklıkları 2.00 – 2.10 m. arasında değişen ve kilit taşı yüksekliği 6.25 m. olan kemerlerle bölümlenen yan sahnılarda, köşe birimlerini örten kubbeler, yaklaşık 3.00 m. çapındadır. Kemerlere pandantiflerle oturan köşe kubbelerin kilit taşı yükseklikleri 8.50 m., etek yükseklikleri de 6.90 m.’dir.

Diğer yan sahnılarda yer alan ara birimlerden güneydekiler, daha büyük olup, 4.26 m. genişliğinde ve 3.55 m. derinliğindedir. Üzerileri, yukarıda ölçüleri verilen yarım kubbelerle örtülüdür. Bu birimlerin kuzeyinde, köşe eksedraların gerisindeki daha küçük birimler ise, 7.15 m. yüksekliğindeki aynalı tonozlarla örtülüdür.

Yan sahnılarda, beden duvarları önünde yer alan üçer adet payeden kuzeydekiler, 0.78 m. genişliğinde ve 1.45 m. derinliğinde iken, diğerleri 0.95 m. genişliğinde ve 1.52 m. derinliğindedir. Paye aralıkları kuzeyden güneye doğru sırasıyla; 3.25 – 3.05 – 4.26 – 3.50 m.’dir. Yarım kubbelerin gerisinde, duvar payelerini bağlayan kemer 6.53 m., yanlardakiler ise 6.25 m. kilit taşı yüksekliğine sahiptirler.

Kuzeyde, beden duvarı önünde yan sahnıların birbirine bağlayarak “U” planı tamamlayan kuzey sahnı, 13.00 m. genişliğinde ve 4.10 m. derinliğindedir. Kuzey beden duvarında, giriş kapılarının arasındaki müezzin mahfilinin gerisinde yer alan iki duvar payesinin genişliği 2.03 m., derinliği 0.75 m.’dir. Kapıların diğer yanında yer alan payeler ise, 0.78 m. genişliğinde ve 1.55 m. derinliğindedir. Bu payelerden, aynı aks üzerindeki serbest payelere atılan kemerlerle üç birime bölünen sahnıda, orta birim yine yarım kubbe ile, iki yandaki ara birimler de 7.15 m. yüksekliğindeki aynalı tonozlarla örtülüdür. Her iki yan sahnıda olduğu gibi burada da kemer açıklıkları ve yükseklikleri yanlardakilerle simetrik olarak aynı ölçülere sahiptir.

Kadınlar Mahfili: Yan sahnalarda, beden duvarları boyunca devam eden kadınlar mahfili, duvar payeleri ile bölünürken paye gerisindeki, açıklıkları 0.72 m. olan tonozlu geçişlerle süreklilik sağlanmıştır. 16.70 m. uzunluğunda ve 1.45 m. derinliğindeki yan mahfiller, kuzey ve güney beden duvarlarında 1.93 m. içe doğru kıvrılarak devam eder. Ancak buralarda mahfil derinliği 1.00 m.'ye kadar inmektedir. Böylece yan mahfillerin toplam alanı 492 m²'dir. Önde herbiri onbir adet mermer ayak ile taşınan yan mahfiller geride duvar payelerine yaslanırken, kuzey ve güney uçlarında içe doğru döndükleri kısımlarda da payelerden çıkan birer konsola oturur. Ayaklar, 2.405 m. boyunda olup kaidesiz olarak mahfil altı zeminine oturlar. Sekizgen gövdelerin çevreleri 0.69 m.'dir ve düz girişlerle birbirlerine bağlanır.

Mahfil ayaklarının aralıkları kuzeyden güneye sırasıyla; 1.54 – 1.50 – 1.36 – 1.36 – 1.28 – 1.16 – 1.28 – 1.70 – 1.57 m'dir. Burada duvar payelerinin önünde yer alan ayakların aralıkları dikkate alınmamıştır. Çünkü bu ayaklar, üstte kitabelikleri olan profilli kemerlerle (mermer levhalarla oluşturulmuş) ve bu kemerlerin altına yerleştirilen raflarla fonksiyonel birer niş haline getirilmiştir. Bu ayakların aralarında paye kalınlığı kadar genişlik bırakılmıştır. Mahfil ayaklarının oturduğu zemin, iç mekân zemininden 0.24 m. daha yüksektir. Mahfil altı tavan yüksekliği ise 2.70 m.'dir.

Müezzin Mahfili: Kuzey beden duvarı önünde, iki kapı arasında yer alan müezzin mahfilinin genişliği 8.20 m., derinliği ise yanlarda 1.08 m., iki paye arasında da 2.10 m.'dir. Toplam alanı 13.15 m² olan müezzin mahfili, yan mahfiller ile aynı özellik ve ölçülere sahip, beş adet ayak ile taşınır. Mahfil altı tavan yüksekliği 2.77 m.'dir ve alt zemin, yine iç mekân zemininden 0.24 m. yükseltilmiştir. Ayak aralıkları 1.80 m. olup, iki uçta gerisinde yer alan payelerden 1.08 m. uzaklıktadır.

Caminin iç mekânında yer alan düşey taşıyıcılara ait ölçüler (Tablo 2.13)'de, ölçekli çizimleri ise (Şekil 2.83)'de verilmiştir.

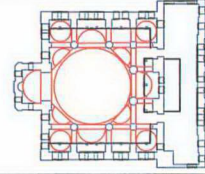
2.13.1.2. Dış Mekân

Son Cemaat Yeri: Caminin kuzey cephesi önünde yer alan son cemaat yerinin 24.50 m. genişliğinde ve 5.12 m. derinliğindeki, dikdörtgen planlı iç mekânı, 125.44 m²'dir. Tek yönde eğimli çatı ile örtülü olan son cemaat yerinin tavan yüksekliği cami tarafında 5.58 m., kuzeyde ise 4.35 m.'dir. Caminin kuzey beden

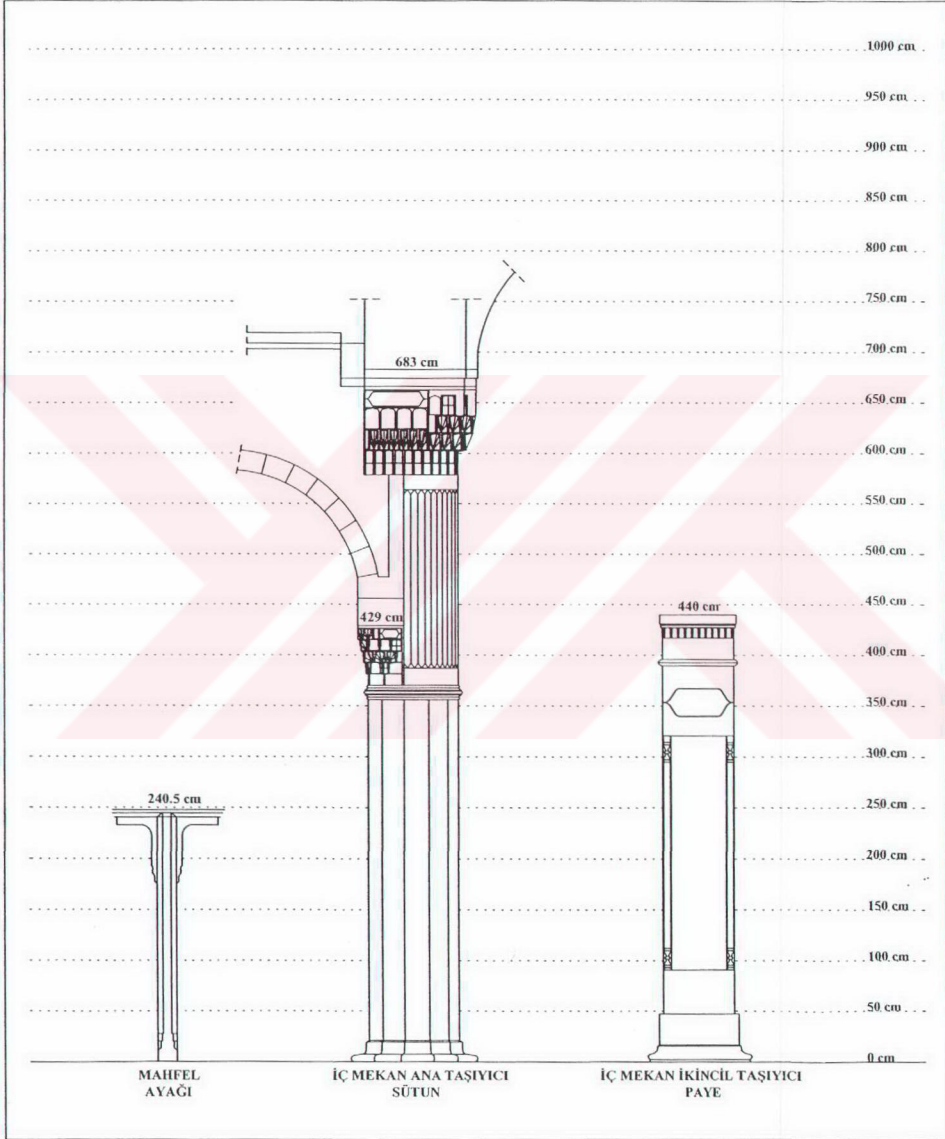
Tablo 2.13 Azapkapı Sokollu Mehmed Paşa Camii Düşey Taşıyıcı Ölçüleri

YAPININ	(A) AVLU	(B) S.C.Y.	(C) İÇ MEKAN
ALANI (m ²)	---	125.44	343.68
SÜTUN Ad.	---	---	15
PAYE Ad.	---	---	10

**SOKULLU MEHMED PAŞA
CAMİİ
(1577-1578)
AZAPKAPI - İSTANBUL**



	(A) AVLU	(B) S.C.Y.	(C) İÇ MEKAN		
	---	---	MAHFİL	İKİNCİL TAŞIYICI	ANA TAŞIYICI
	---	---	AYAK	PAYE	PAYE
			A = 8 cm	A = 73 cm B = 70 cm	683 cm. 674 cm. 666 cm.
			240.5 cm. 233 cm.		578.5 cm. 564 cm.
			176 cm.		
			P = 69 cm.	P = 286 cm.	P = 278 cm.
				440 cm. 427 cm.	429 cm. 426.5 cm.
				396 cm. 389.5 cm.	370 cm. 356 cm.
			P = 69 cm.	P = 286 cm.	P = 278 cm.
			0 cm.	37 cm. 0 cm.	21 cm. 0 cm.
	---	---	15 ADET	2 ADET	6 ADET



Şekil 2.83 Azapkapı Sokollu Mehmed Paşa Camii Düşey Taşıyıcıların Ölçekli Çizimleri

Ölçek: 1/50

duvarı önünde, iki kapı arasında, 7.74 m. genişliğinde ve 2.75 m. derinliğinde, son cemaat yeri zemininden 0.45 m. yükseltilmiş olan düz bir zemin yer alır. Bu kısım, başka camilerin son cemaat yeri kanatlarında yer alan yüksek zeminlerin böyle bir son cemaat yerinde farklı bir yorum ile yinelenmesi olarak görülebilir. Son cemaat yeri kuzey dış cephe duvarının orta bölümü, iç mekâna doğru taşma yapar. Bu bölümde mekân derinliği 5.12 m.'den 4.76 m.'ye iner. Son cemaat yerinde serbest düşey taşıyıcı yoktur.

Avlu: Fevkânî yapı ile Atatürk Köprüsü arasında sıkışıp kalan dar avlu, düzgün olmayan bir plana sahip olduğundan ve revaksız olduğundan değerlendirilmeye alınmamıştır.

2.13.2. Değerlendirme

Azapkapı Sokollu Camii üzerine yapılan çalışmalar içinde, N. Tuncer'in bu yapı ile ilgili oran araştırmasında önemli sonuçlar ortaya konulmuştur. Ancak bu çalışmada cami mekânı iki boyutlu olarak ele alınmış, sadece yapının plan kuruluşu üzerinde çalışılmıştır (Tuncer, 1999, s.331).

Azapkapı Sokollu Camii, Sinan'ın diğer 6 ve 8 destekli camileri içinde, kubbe çapı ile kubbe etek yüksekliği arasındaki farkın en fazla olduğu, Kadırga Sokollu Camii'nden (fark: 4.30 m.) sonraki ikinci yapıdır. Azapkapı Sokollu Camii'nde kubbe çapı (11.40 m.) ile kubbe etek yüksekliği (9.98 m.) arasındaki fark **1.42 m.**'dir. Bu fark bile diğer 6 ve 8 destekli camilere göre oldukça fazladır. Ancak yine de, kubbe altındaki orta hacmin düşey kesiti, kareye yakın dikdörtgendir.

İç mekânda, etekten kilit noktasına kadar kubbe yüksekliği ile üzengi seviyesinden kilit taşına kadar kemer yükseklikleri ve bu yüksekliklerin birbirlerine oranı bakımından, en çok Mesih Mehmed Paşa Camii'ne yakın ölçüler veren Azapkapı Sokollu Camii'nin serbest düşey taşıyıcıları, sadece Zal Mahmut Paşa Camii'nin serbest düşey taşıyıcılarından daha yüksektir.

Kubbe, kemer ve düşey taşıyıcı yüksekliklerinin birbirlerine oranları, tez çalışması kapsamındaki diğer camilerinkinden farklı değerlere sahip olmakla birlikte, kendi içinde de bir sayısal ilişki bulunmamaktadır. İç mekân zemininden kilit taşına kadar olan kubbe yüksekliğinin yine zeminden kilit taşına kadar olan kemer yüksekliğine oranı $15.90 / 9.10 = 1.74$; kemer yüksekliğinin paye yüksekliğine oranı ise $9.10 / 6.83 = 1.33$ 'tür. Etekten kilit taşına kadarki salt kubbe yüksekliğinin, üzengi

seviyesinden kilit taşına kadar olan salt kemer yüksekliğine oranı $5.92 / 2.27 = 2.60$; salt kemer yüksekliğinin paye yüksekliğine oranı ise $2.27 / 6.83 = 0.33$ 'tür.

Enine dikdörtgen planlı iç mekânın köşelerinde yer alan kare planlı ve kubbeli köşe hacimlerinde zeminden kubbe yüksekliğinin kemer yüksekliğine oranı $8.50 / 6.25 = 1.36$; kemer yüksekliğinin paye yüksekliğine oranı ise $6.25 / 4.40 = 1.42$ 'dir. salt kubbe yüksekliğinin salt kemer yüksekliğine oranı $1.60 / 1.85 = 0.86$; salt kemer yüksekliğinin, paye yüksekliğine oranı da $1.85 / 4.40 = 0.42$ 'dir.

Yukarıda verilen oran değerlerinden de anlaşılacağı gibi, gerek orta hacimdeki gerekse köşe hacimlerdeki kubbe, kemer ve düşey taşıyıcı yükseklikleri arasında herhangi bir sayısal ilişki yoktur. Ayrıca bu oran değerleri "1" ve "1.5" katsayılarından uzak değerlerdir. Ana kubbe altındaki kare planlı orta hacim, iç mekân zemininden kubbe eteğine kadar, az farkla kare prizma (küp) formundadır. Ancak köşe kubbelerin altındaki köşe hacimleri alan ölçüleri bakımından (içten içe) kare planlı olup, üç boyutlu mekân kuruluşu olarak dikdörtgen prizma formundadır.

İç mekânın toplam alanı $20.58 \times 16.70 = 343.68$ m², kubbe altındaki kare planlı orta mekânın alanı $11.70 \times 11.70 = 136.89$ m² ve yine kare planlı köşe hacimlerin alanı ise $3.35 \times 3.35 = 11.22$ m²'dir. Buna göre iç mekân alanının orta mekân alanına oranı $343.68 / 136.89 = 2.51$; orta mekân alanının köşe hacimlerin alanına oranı $136.89 / 11.22 = 12.20$; iç mekânın köşe hacim alanına oranı ise $343.68 / 11.22 = 30.63$ 'tür. Oran değerlerini yuvarlatırsak; iç mekân, orta mekânın yaklaşık 2.5 katı, köşe hacimlerinin de yaklaşık 30 katıdır. Orta mekân ise köşe hacimlerinin yaklaşık 12 katıdır.

2.14. Eyüp Zal Mahmud Paşa Camii

Genel Tanım:

Tarihi: Çeşmesi dışında, Külliye'nin hiç bir yapısında inşa kitabesi bulunmadığından, Eyüp Zal Mahmud Paşa Külliyesi ve Camii'nin (diğer birçok Sinan camisinde olduğu gibi) tarihlendirilmesi konusunda bazı belirsizlikler karşımıza çıkmaktadır. Şah Sultan'ın, medresesinin inşası için hazırlattığı H. 977 / M. 1569 tarihli vakfiye ile Külliye'nin çeşmesinin alınışındaki inşa kitabesine dayanarak yapılan tarihlendirmelerin doğruluğu, halen tartışmalı bir konudur. Ancak, gerçek olan Zal Mahmud Paşa ile eşi Şah Sultan'ın 1574 yılında evlendikleri

ve 1580 yılında vefat ettikleridir. Zal Mahmud Paşa Külliyesi ve Camii, bu tarihler arasında inşa edilmiş olmalıdır (Sönmez, 1997, s. 94).

Banisi: Kanûnî Sultan Süleyman'ın vezirlerinden Zal Mahmud Paşa ve eşi, Şah Sultan (Sultan II. Selim'in Nurbânû Hatun'dan olan kızı)'dır. Zal Mahmud Paşa, Nahcivan seferi sırasında Kanûnî'nin emriyle oğlu Şehzade Mustafa'yı bizzat boğarak öldürmesinden sonra, kendisine Kanûnî tarafından, efsanevi kahraman olan Zaloğlu Rüstem'in pehlivanlığından gelen "Zal" lâkâbı ve "Kapıcıbaşı" rütbesi verilmiştir (Sönmez, 1997, s. 94).

Konumu: Eyüp İlçesi'nde, Defterdar Caddesi ile Zal Paşa Caddesi arasında yer alan, cami, medrese (iki ayrı kotta planlanmış), banilerine ait türbe ve çeşmeden oluşan Külliye, Haliç kıyısında, eğimli ve zor bir topografyada inşa edilmiştir. Eyüp İlçesi'nin Haliç'ten görünen kıyı silüetinde önemli bir yeri olan Zal Mahmud Paşa Külliyesi'nin, gerek yapımı için sağlanan arsanın düzgün olmayan geometriye sahip sınırları, gerekse yapıların oturduğu zeminin bozuk ve eğimli topografyası, külliyenin planlamasında bazı farklı düzenlemelerin yapılması zorunluluğunu doğurmuştur. Şöyleki; Cami ile aynı şadırvanlı avluyu paylaşan medrese üst kotta yer alırken, aşağı kotta "L" planlı medresenin karşısına, cami eksenine paralel eksende türbe ve avlu duvarı dışına bir çeşme yerleştirilmiştir (Erzen, 1996, s.122).

Mimarisi: Sinan camileri içinde özellikle dış yapı kütleleri açısından farklı bir yorumlamayla karşımıza çıkan Zal Mahmud Paşa Camii'nin, buna bağlı olarak iç mekân tasarımında da önemli farklılıklar göze çarpmaktadır. Kareye yakın enine dikdörtgen plan şemasına sahip yapıda merkezî kubbe, güneyde mihrap duvarındaki iki dikdörtgen kesitli payeye, kuzeyde ise yine iki adet daire kesitli serbest payeye, pandantiflerle geçilen dört büyük kemerle oturur. Burada Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii'nin tersine orta mekânı üç yönde çevreleyen yan sahnınlar, kubbenin oturduğu kemerleri de içine alacak şekilde kubbe eteğine kadar yükselir. Bu durum dıştan, sadece payandalarla desteklenen kubbe tamburu ve kubbe ile, dört köşede yer alan ağırlık kulelerinin soğan formundaki kubbelerle sonlandığı kısımlarının görülebilmesine izin vermektedir. Yan sahnınların üzerileri, merkezî kubbeden bağımsız olarak, içte aynalı tonozlarla örtülüdür. Alt kat revakların üzerileri ise, düz tavanlıdır.

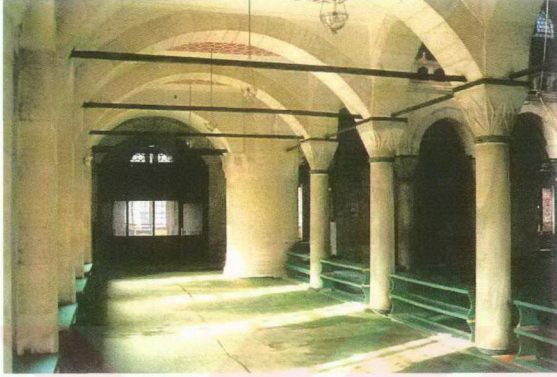
Klasik dönem Osmanlı camilerindeki pramidal silüeti yaratan dış kütledeki kademelenme, yapının kuzey cephesinde görülmektedir. Cümle kapısının iki yanında yer alan payeler, son cemaat yerinin üzerinde kubbe eteğine kadar yükselmektedir. Yan cephelerde ise, tuğla ve muntazam kesme taştan almaşık duvar örgüsü ile dört sıra pencere dizisi cepheyi hareketlendirerek, diğer Sinan camilerinde görülen cephe düzenlemesinin farklı olarak, yapıya sivil mimari cephe anlayışı kazandırmıştır.

Ana kubbenin taşınmasında dolaylı rolü olan doğu ve batı ana beden duvarlarında, üstte oldukça sık aralıklarla açılan iki sıra pencere dizisi, dış kütlede görünüşünü hafifletirken, içte geniş yan sahnelerin arasında kalan orta mekânı, kubbeyi taşıyan kemerlerin altından aydınlatır. Alt, iki sıra pencere dizisi ise, daha çok yan sahnelerdeki derin mahfilleri ve mahfil altındaki revakları aydınlatarak iç mekândaki ışık dengesini sağlamaktadır (Şekil 2.84).

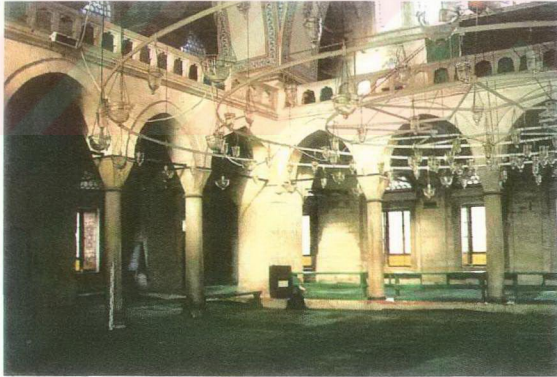
İç mekânda giriş sahninin, yan sahneler kadar derin tutulması, mekân tasarımında yapıya özgü farklılıklardan biridir (Şekil 2.85). Bu durum, cümle kapısından girildiğinde, hemen kubbenin algılanmasına izin vermez. Ancak orta mekânın vurgusunu güçlendiren bir tasarım olduğu düşünülebilir. Böyle bir düzenlemeyi, revak altından gün ışığı ile aydınlanmış avluya girişin, kapalı mekândaki bir yorumu olarak görmek mümkündür.

Orta mekânı üç yönde saran yan sahnelerde yer alan mahfiller, kubbeyi taşıyan payeler arasındaki dörder sütunla desteklenmekte olup, mahfillere çıkış, cümle kapısının iki yanındaki payelerin içine yerleştirilmiş merdivenlerden sağlanır.

Beş bölümlü son cemaat yeri, yapının kuzey ana beden duvarı boyunca uzanmaktadır. Giriş aksında yer alan orta hacim aynalı tonoz, yan kanatlardaki birimler ise kubbe ile örtülüdür. Son cemaat yerinin önündeki şadırvanlı avlunun kuzey ve doğu kenarları boyunca, “L” planlı revak ve gerisinde kubbeli medrese odaları yer alır. Revak birimlerinden kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerindekiler aynalı tonoz ile örtülü, diğer birimler ise kubbelidir. Kubbelerin pandantiflerle oturduğu sivri kemerlerin avluya bakan yüzleri tuğla örgülüdür. Medresenin kubbeli dersane birimi ise, mihrap ekseninden doğuya kaydırılmıştır. Planda ve örtü sistemindeki asimetric düzeleme, avlunun batı cephesi boyunca cadde ile sınır oluşturan ve yine medreseye ait yamuk dörtgen planlı birimlerde de görülür.



Şekil 2.84 Eyüp Zal Mahmud Paşa Camii İç Mekanda Yan Galeri (Alt Kat)



Şekil 2.85 Eyüp Zal Mahmud Paşa Camii Orta Mekanda Yan Galerilere Bakış

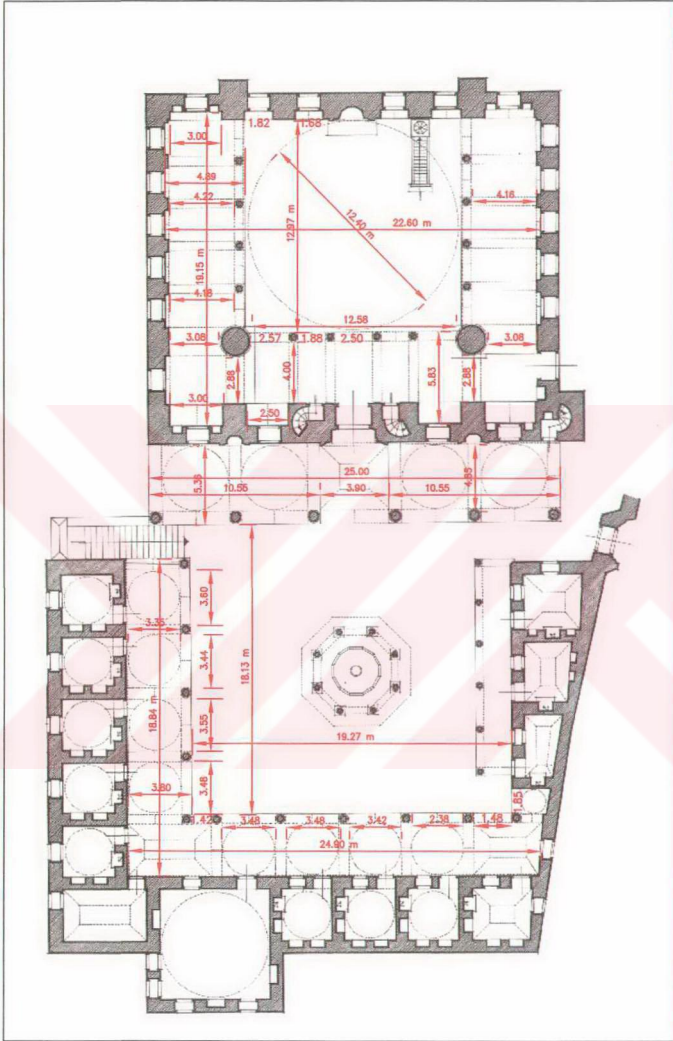
2.14.1. Mekân ve Serbest Düşey Taşıyıcı Boyutları

2.14.1.1. İç Mekân

İç Mekân Kuruluşu: Mihrap eksenine dik, kareye yakın dikdörtgen planlı camide iç mekân, 19.15 m. boyunda ve 22.60 m. eninde olup, toplam, 432.8 m²'lik bir alana sahiptir (Şekil 2.86). 12.96 x 12.96 m. ölçülerindeki kare orta mekânın üzerinde, zeminden kilit taşına kadar yüksekliği 20.40 m., çapı ise 12.40 m. olan merkezi kubbe, pandantiflerle yine zeminden ortalama 12.36 m. yüksekliğinde kemerlere oturur. Kemerin üzerinde kubbe kasnağının başlangıcı, zeminden 14.20 m. yüksekliktedir. Kemerleri, mihrap duvarında, içe doğru 0.58 m. taşma yapan, 1.50 m. genişliğinde duvar payeleri ile kuzeyde, çevreleri 5.30 m. olan daire kesitli serbest payeler taşır.

İç mekânda, kuzeydeki daire planlı serbest payelerin, birbirlerine uzaklıkları 12.58 m., mihrap duvarındaki payelere uzaklıkları ise 12.70 m.'dir. Her dört payenin yüksekliği, kemer başlangıç seviyesine kadar, 5.80 m.'dir. Serbest payeler, doğu ve batı ana beden duvarlarına 3.05 m., kuzey ana beden duvarına ise, 4.15 m. uzaklıktadır. Bunların daire kesitli kaideleri 0.31 m. yüksekliğindedir. Payeler duvarlara ve mahfil altındaki destek sütunlarının oluşturduğu revaklara kemerlerle bağlanır. Mahfil altında, daire kesitli gövdeden kemer bağlantı noktalarına geçiş, iki sıra köşe mukarnaslarıyla sağlanmıştır. Bu durum daire kesitli örme ayaklara, kısa ve hantal bir görünüş kazandırmıştır. Bu düşey taşıyıcılar üst katta, taş korkuluklu mahfillerin gerisinde, kubbeyi taşıyan kemerlerin oturduğu, köşeleri gene mukarnas ögeleriyle pahlanmış, kare kesitli başlıklar biçiminde son bulmaktadırlar.

Kadınlar Mahfili: Orta mekânı üç yönde dolanan, 4.60 m. yüksekliğindeki mahfiller, yan sahnalarda 4.89 m., giriş sahnında ise, 5.83 m. derinliğindedir ve 262.93 m²'lik bir alanı kaplar. Mahfiller, payeler arasına yerleştirilen dörder adet sütunla taşınmaktadır. Sütunlar birbirlerine ve payelere farklı yükseklik ve açıklıklara sahip sivri kemerlerle, ana beden duvarlarına ise basık ve geniş kemerlerle bağlanırlar (Şekil 2.85). Girişte payeler arasındaki revak kemerlerinin açıklıkları orta akstan yanlara doğru sırasıyla; 2.40 - 1.67 - 2.47 m., yan revaklarda ise; 2.07 - 2.13 - 2.02 m.'dir. Kemer yükseklikleri, gene orta akstan yanlara doğru, girişte; 4.35 - 4.10 - 4.30 iken, yan revaklarda; 4.05 - 4.10 - 4.05 m.'dir. Alınan



Şekil 2.86 Eyüp Zal Mahmud Paşa Camii Planı (Ali Saim Üglen'den alınarak ölçülendirilmiştir)

ölçüler, simetrik olarak birbirilerine yakın değerler vermekle birlikte, aralarında 2 yada 3 cm.'lik farklılıklar vardır. Bu yüzden ortalama değerler verilmiştir.

Yan mahfilleri taşıyan $2 \times 4 = 8$ adet sütunda, 0.56×0.56 m. ölçülerindeki kare kesitli sütun başlıkları baklavahdır ve başlık yükseklikleri 0.57 m.'dir. Sütunların alt ve üst bilezik yükseklikleri ise, 7 cm.'dir. Yan sahnalarda, sütunların kaidesiz olarak oturdukları zemin, orta mekândan yaklaşık olarak 0.30 m. daha yüksektir. Ancak bu yükselti her yerde aynı değildir. Farklılık zeminden kaynaklanmaktadır. Yan sahnalarda, mahfillerin altında tavan yüksekliği, 4.30 m.'dir. Başlık dahil yükseklikleri ortalama, 2.79 m. olan sütunların gövdeleri, 2.14 m. boyundadır ve kuzey uçtakiler kestanbol granitinden, diğerleri ise mermerdendir. Gövde alt çevresi 1.17 m., üst çevresi ise, 1.08 m.'dir. Yan mahfil destek sütunlarının aralıkları da farklı ölçüler vermektedir. Şöyle ki; mihrap duvarından itibaren sırasıyla doğu revakında; $2.28 - 3.31 - 2.29 - 2.33 - 2.15$ m., batı revakında ise; $2.32 - 2.32 - 2.30 - 2.31 - 2.02$ m.'dir.

Kuzeyde iki serbest paye arasında kalan dört adet mahfil destek sütunu, orta akstan yanlara doğru alternatifli olarak, bir geniş – bir dar aralıklarla ve simetrik bir şekilde yerleştirilmişlerdir. Buna göre sütun aralıkları sırasıyla; $2.50 - 1.88 - 2.57$ m.'dir. Sütunlar, 0.50 m. yüksekliğinde ve 0.53×0.53 m. ölçülerinde kare kesitli baklavah başlıklara sahip olmakla birlikte, yan mahfil sütunlarından farklı olarak yüksek kaidelere oturmaktadırlar. Yüksekliği 0.21 m. olan kaidelerin profilleri, ortadaki iki sütun ile yanlardaki birer sütunda birbirlerinden farklıdır. Ortadaki iki sütunun başlık ve kaide dahil yükseklikleri, 3.10 m.'dir. 2.17 m. boyunda, Marmara mermerinden gövdeleri paye yanındakilerinden daha ince olup, alt çevreleri 0.98 m., üst çevreleri 0.90 m.'dir. Serbest payelerin yanındaki iki sütun ise, başlık ve kaidesi dahil, 3.14 m. yüksekliğinde olup, 2.22 m. boyundaki gövdeleri içtekilere göre daha kalın ve kestanbol granitindedir. Gövdelerin alt çevresi 1.19 m., üst çevresi 1.08 m.'dir. Arka mahfili destekleyen bu dört adet sütunun gövdelerini altta ve üstte 7 cm. yüksekliğinde bilezikler sınırlamaktadır. Sütunların kuzey ana beden duvarındaki payelere olan uzaklıkları ise, 4.00 m.'dir. Giriş sahnında, mahfil altında tavan yüksekliği, 4.56 m.'dir.

2.14.1.2. Dış Mekân

Son Cemaat Yeri: Yapının kuzey cephesi boyunca uzanan beş bölümlü, son cemaat yerinde yan kanatlardaki birimler kubbeli, giriş aksı üzerindeki birim ise aynalı tonozla örtülüdür (Şekil 2.87). 25.00 m. boyunda, 5.36 m. derinliğinde olan revak alanı, 134 m²'dir. 10.55 m. uzunluğundaki yan kanatlar ikişer kubbeli birimden oluşmaktadır ve avlu zemininden 0.46 m. yükseltilmişlerdir. Kubbelerin, yan kanatlarda zeminden kilit taşlarına kadar olan yükseklikleri, 8.60 m.'dir. Giriş aksı üzerinde yer alan orta hacim, aynalı tonoz ile örtülü olup, yüksekliği 9.50 m.'dir. Yan kanatlarda kubbe, sivri kemerlere pandantiflerle oturur.

Son cemaat yerinin örtü sistemi, caminin dış cephesinde olduğu gibi üç sıra tuğla ve muntazam kesme taştan almaşık örümlü sivri kemerlerle altı adet sütuna taşınmıştır. Kemer yükseklikleri orta aksta 6.60 m., yan kanatlarda ise 6.04 m.'dir. Sütunlar başlık ve kaide dahil, 3.80 m. yüksekliğindedir. Bu sütunlar, 0.75 x 0.75 m. ölçülerinde kare kesitli, mermer başlıkları mukarnaslı olup, herbirinde aynı kompozisyon tekrarlanmaktadır. Revakın iki ucunda yer alan sütunların 2.81 m. boyundaki, kestanbol granitinden yapılmış gövdeleri, diğerlerinden daha kalın olup, gövde alt çevresi 1.66 m., üst çevresi ise 1.60 m.'dir. Diğer sütunların 2.76 m. boyundaki gövdeleri mermerden, alt çevreleri 1.56 m., üst çevreleri 1.39 m.'dir. Üst bilezik kalınlıkları 12 – 14 cm., alt bilezik kalınlıklarının ise, 10 – 12 cm. arasında değişen, son cemaat yeri revak sütunları, zemine kadesiz olarak oturmaktadır.

Kuzey ana beden duvarına ortalama 4.65 m. uzaklıktaki revak sütunlarının aralıkları doğudan batıya doğru sırasıyla; 4.29 - 4.33 - 4.34 - 4.24 - 4.40 m.'dir.

Avlu: Üst kotta cami ile medrese aynı avluyu paylaşırken, son cemaat yeri revağı ile avlu revağını doğuda, alt kottaki avlu ile bağlantıyı sağlayan, 1.96 m. genişliğindeki merdiven ayırmaktadır. Batıda ise yine son cemaat yeri revağı ile medrese arasında, 2.40 m. genişliğinde bir geçiş alanı bırakılarak, sokak ile avlu arasında bağlantı sağlanmıştır.

23.07 x 21.81 m. ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planlı avlu, toplam 503.15 m²'lik bir alana sahiptir. Avluyu iki yönde dolanan "L" planlı avlu revakları, Kuzeyde 3.68 m. derinliğinde, 24.90 m. uzunluğunda; doğuda ise 3.80 m. derinliğinde ve 18.84 m. uzunluğundadır. Kuzeyde iki köşe birimin aynalı tonozla,



Şekil 2.87 Eyüp Zal Mahmud Paşa Camii
Son Cemaat Yeri Revakı



Şekil 2.88 Eyüp Zal Mahmud Paşa Camii Avlu Revakları

diğer birimlerin ise kubbelerle örtülü olduğu avlu revakında örtü sistemi 11 adet sütunla taşınır (Şekil 2.88). Başlık dahil yükseklikleri 2.36 m. olan revak sütunları zemine kaidesiz olarak otururlar ve alt bilezikleri yoktur. 0.54 m. yüksekliğinde ve 0.56 x 0.56 m. ölçülerinde kare kesitli, küfeki taşından yapılmış, baklavalı başlıklara sahip sütunların çokgen kesitli gövdeleri de, köşe sütunları hariç, yine küfeki taşındandır. Ancak köşe sütunların daire kesitli gövdeleri kestanbol granitindedir. 1.78 m. boyundaki sütun gövdelerini başlıklara bağlayan üst bilezikler, 4 cm. kalınlığında, demirden ve çokgen formudur.

Doğu revakının güney ucunda yer alan sütun, diğer revak sütunlarından farklı olarak, mukarnaslı başlığa sahiptir. Alt kottaki avlu ile bağlantı sağlayan merdivenin başında yer alması ve karşısında son cemaat yeri sütununun bulunması nedeni ile diğer başlıklardan farklı düşünülmüş olabilir. 0.48 m. yüksekliğinde, 0.57 x 0.57 m. ölçülerinde kare kesitli başlık, 4 cm. kalınlığındaki bilezikle 1.92 m. yüksekliğindeki, kestanbol granitinden, daire kesitli gövdeye bağlanmaktadır.

Revak sütunlarının işçiliğindeki özensizlik sütun aralıklarında da göze çarpmaktadır. Güneyden kuzeye doğru aralıklar sırasıyla; 3.60 - 3.44 - 3.55 - 3.48 m.'dir. Doğuda batıya doğru ise; 1.42 - 3.48 - 3.48 - 3.42 - 2.38 - 2.48 m.'dir.

Avluda, sekizgen planlı şadırvanın yer aldığı orta alan, 19.27 x 18.13 m. ölçülerindedir. Son cemaat yeri önünde, avlunun güneyini boydan boya geçen 2.94 m. genişliğindeki döşeme, avlu revak zemini ile birlikte orta alandan 0.20 m. daha yüksektir.

Caminin iç ve dış mekânlarında yer alan düşey taşıyıcılara ait ölçüler (Tablo 2.14)'de, ölçekli çizimleri ise (Şekil 2.89)'de verilmiştir.

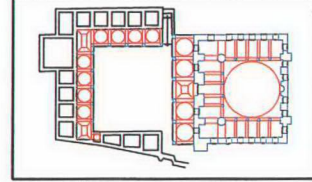
2.14.2. Değerlendirme

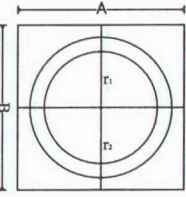
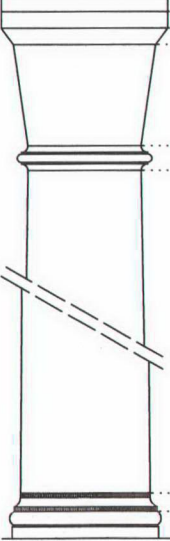
İç mekânda, ana kubbenin altında oluşan **12.96 x 12.96 m.** ölçülerindeki kare planlı orta hacim, kubbeyi taşıyan kemerlerin kilit taşlarının üst bitimlerine kadar **12.98 m.** yüksekliğe sahiptir. Bu ölçüler bize **0.02 m.** farkla bir kare küp vermektedir. Ayrıca harimde, kuzey sahindaki mahfil altında, köşe mekânlarının tavan yüksekliği **4.30 m.** olup, kare planlı bu mekânlarda belirlenen kenar ölçüsü de **4.32 m.**'dir. Bu da bize orta hacimde olduğu gibi **0.02 m.** farkla kare küpü verir. (Ancak bu ölçüleri kabul ederken dikkat ettiğimiz bazı önemli noktalar şunlardır; Köşelerde yer alan daire kesitli serbest payeler ile duvar payeleri, köşe birimlerin kare

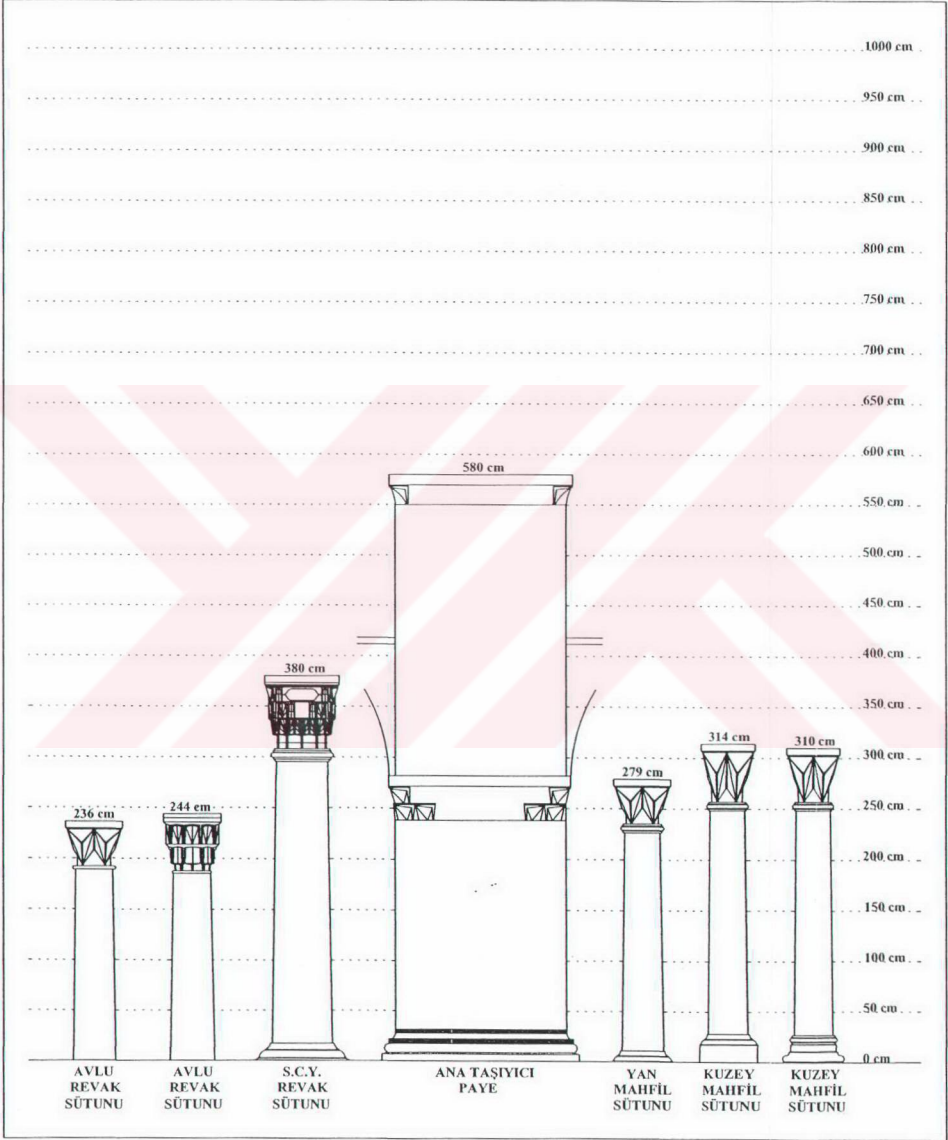
Tablo 2.14 Eyüp Zal Mahmud Paşa Camii Düşey Taşıyıcı Ölçüleri

YAPININ	(A) AVLU	(B) S.C.Y.	(C) İÇ MEKAN
ALANI (m ²)	503.15	134	432.80
SÜTUN Ad.	11	6	12
PAYE Ad.	---	---	4

**ZAL MAHMUD PAŞA
CAMİİ
(1574-1580)
EYÜP - İSTANBUL**



	(A) AVLU		(B) S.C.Y.	(C) İÇ MEKAN			ANA TAŞIYICI			
	REVAK		REVAK	YAN MAHFİL	KUZEY MAHFİL		DUVAR PAYESİ			PAYE
	SÜTUN	SÜTUN	SÜTUN	SÜTUN	SÜTUN	SÜTUN	DUVAR PAYESİ	PAYE		
	A = 56 cm B = 56 cm	A = 57 cm B = 57 cm	A = 75 cm. B = 75 cm.	A = 56 cm B = 56 cm	A = 53 cm. B = 53 cm.	A = 53 cm. B = 53 cm.	A = 150 cm. B = 58 cm. (DİKDÖRTGEN KESİTLİ)	(SERBEST PAYE)		
	236 cm. 232 cm. 226 cm. 224 cm	244 cm. 241 cm. 236 cm. 234 cm	380 cm. 372.5 cm. 367.5 cm. 366.5 cm	279 cm. --- 275 cm. 274 cm	314 cm. 309 cm. 306.5 cm. 305.5 cm	310 cm. 305 cm. 303.5 cm. 301.5 cm	580 cm.	580 cm. 551 cm.		
	182 cm	186 cm.	305.5 cm.	229 cm.	257.5 cm.	253 cm.		P = 530 cm. 460 cm		
	178 cm	182 cm.	291.5 cm.	222 cm.	250 cm.	245 cm.				
	P ₁ = 115.5 cm	P ₁ = 113 cm.	P ₁ = 160 cm.	P ₁ = 109 cm.	P ₁ = 108 cm.	P = 90 cm.		282 cm		
	(SEKİZGEN KESİTLİ)							263 cm		
								238 cm		
	P ₂ = 120 cm.	P ₂ = 118 cm.	P ₂ = 166 cm.	P ₂ = 117.5 cm.	P ₂ = 119 cm.	P ₂ = 98 cm.		P = 530 cm.		
	---	---	12 cm.	7 cm	28 cm	28 cm		31 cm		
	0 cm.	0 cm	0 cm.	0 cm.	21 cm	21 cm		10 cm		
	0 cm.	0 cm	0 cm.	0 cm.	0 cm.	0 cm.	0 cm.	0 cm.		
	8 ADET	3 ADET	6 ADET	8 ADET	2 ADET	2 ADET	2 ADET	2 ADET		



Şekil 2.89 Eyüp Zal Mahmud Paşa Camii Düşey Taşıyıcıların Ölçekli Çizimleri

Ölçek: 1/50

planlarının içine taştıklarından, yan mahfil kemer iç yüzeyinden ana beden duvarına olan uzaklık, köşe birimlerin kenar ölçüsü olarak kabul edilmiştir. Ayrıca bu ölçünün kuzey mahfil yerine yan mahfillerden alınmasının nedeni de, köşe birimler ile yan mahfillerin zemin yüksekliklerinin aynı olmasıdır.)

Yapıda toplam iç mekân alanının kubbe altındaki orta mekân alanına oranı $432.79 / 167.96 = 2.57$; orta mekânın köşe mekân alanına oran $167.96 / 18.66 = 9.00$; iç mekânın köşe mekâna oranı ise $432.79 / 18.66 = 23.19$ 'dır. İç mekân alanının köşe mekân alanına oranı, orta mekânın köşe mekân alanına olan oranından, toplam iç mekân alanının kubbe altındaki orta mekân alanına oranı kadar büyüktür. Daha anlaşılır bir şekilde ifade edersek aralarında; $23.19 / 9.00 = 2.57$ biçiminde bir sayısal ilişki vardır.

İç mekânda, zeminden kubbe kilit taşı yüksekliğinin kemer kilit taşı yüksekliğine oranı $20.40 / 12.36 = 1.65$; kemer yüksekliğinin paye yüksekliğine oranı $12.36 / 5.80 = 2.13$ 'tür. Salt yükseklikleri karşılaştırdığımızda (kubbe eteğinden kilit taşına ve kemer başlangıcından kilit taşına kadar olan yükseklikler), kubbenin kemere oranı $6.20 / 6.56 = 0.94$; kemerin payeye oranı $6.56 / 5.80 = 1.13$ 'dir. burada her iki oran değerinin "1" katsayısına çok yakın olduğunu görmekteyiz. Zaten kubbe, kemer ve paye yüksekliklerinin birbirlerine çok yakın oldukları görülmektedir.

Caminin son cemaat yeri revak birimlerine bakıldığında, revak sütunlarının gövde çaplarının birbirlerinden farklı ölçülerde olması, sütun aralıklarında da farklı ölçülerin çıkmasına neden olmaktadır (ölçüler tek tek yukarıda verilmiştir). Doğal olan ve diğer bütün Sinan yapılarında da gözlemediğimiz, sütunların, merkez noktaları birbirlerine eşit uzaklıkta olacak biçimde yerleştirilmesidir. Sütun aralığı olarak ortak bir değer alındığında bu ölçü 4.32 m.'dir. Sütunların kuzey ana beden duvarına uzaklıkları 4.65 m., yükseklikleri de 3.80 m. olduğuna göre, kemer başlangıç seviyesine kadar karşımıza 4.32 x 4.65 x 4.32 m. ölçülerinde dikkörtgen prizma hacimler çıkmaktadır. İç mekânda kubbe altında ve köşe mekânlardaki kare prizma hacim formu son cemaat yeri revakında kullanılmamıştır. Ancak burada belirleyici bazı önemli unsurların olduğu düşünülebilir. Öncelikle, caminin kuzey cephesinin genişlik ve yükseklik ölçülerinin belirleyiciliğinin yanı sıra, yine bu cephedeki orantılı kademelenme, son cemaat yeri revakının belli bir yüksekliğe ulaşmasının gerekliliğini doğurmuş olabilir. Böyle bir durumda da revakın sahip olması gereken yüksekliği, doğal olarak düşey taşıyıcılarla sağlanacaktır. Bir diğer

etken de, topografik zorunlulukların ve çevre sokakların belirlediği, dış konturları ile yamuk bir plana sahip avlunun boyutları olabilir. Şadırvanlı avlunun genişliğinin son cemaat yeri revak genişliğinden daha dar olduğu planda da görülmektedir. Kısacası burada son cemaat yeri revakını ölçülendirmede, cami ana kütesi ile avlu boyutlarının etkili olduğu düşünülebilir.

Son cemaat yeri revakında, revak zemininden itibaren kubbe kilit taşı yüksekliğinin kemer kilit taşı yüksekliğine oranı $8.60 / 6.04 = 1.42$; kemer kilit taşı yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı ise $6.04 / 3.80 = 1.58$ 'dir. Yine salt yüksekliklere bakıldığında kubbenin kemer yüksekliğine oranı $1.95 / 2.24 = 0.87$; kemerin sütun yüksekliğine oranı ise $2.24 / 3.80 = 0.58$ 'dir. Burada özellikle revak zemininden alınan yükseklik ölçülerinin birbirlerine yakın oran değerleri verdiği gözlenmektedir ($1.58 / 1.42 = 1.1$). Salt yüksekliklerin oran değerleri arasında da "1.5" kat sayısı karşımıza çıkmaktadır ($0.87 / 0.58 = 1.5$). yukarıda da belirtildiği gibi avlu revakları birbirinden oldukça farklı ölçülere sahip olduğundan değerlendirmeye almamayı uygun gördük.

2.15. Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa Camii

Genel Tanım

Tarihi: Şemsi Ahmed Paşa Camii'nin inşası, banîsinin vefat ettiği H. 988/ M. 1580 yılında tamamlanmıştır. Şemsi Ahmed Paşa, aynı yıl caminin kuzeydoğu duvarına bitişik olan türbeye gömülmüştür (Ayvansarâyî, 2001, s.602).

Banîsi: Şemsi Ahmed Paşa, İsfendiyar ailesinden Kızıl Ahmed Bey'in torunu ve Mirza Paşa'nın oğludur. Küçük yaşlarda I. Selim'in (Yavuz) hizmetinde bulunduktan sonra Enderûn'da yetişerek sırasıyla; avcıbaşı, bölük ağası, müteferrika ve sipahiler ağası olmuştur. Şam, Anadolu ve Rumeli Beylerbeyliği'ne getirildikten sonra II. Selim devrinde, (1566 – 1574) vezir ve musâhib olan Şemsi Ahmed Paşa, H. 988 / M. 1580 yılında vefat etmiş ve aynı yıl Üsküdar'da yaptırdığı külliye'nin türbesine defnedilmiştir (Süreyya, 1996, s.1583).

Konumu: Üsküdar İskelesi yakınında, deniz kıyısında, Üsküdar – Harem sahil yolunun üzerinde yer alan külliye, deniz kıyısında, düz bir topografya üzerinde inşa edilmiştir. Cami, türbe ve medreseden oluşan külliye'nin arsası, kuzeydoğu köşesi denize paralel kırılarak içe doğru çekilmiş dikdörtgen planlıdır ve yaklaşık 1390

m.²lik bir alana sahiptir. “L” planlı medresenin kolları, batı ve güney yönlerinde sınır oluştururken, güneyde medresenin güney kolunun son bulunduğu yerden devam ederek, doğu ve kuzey yönlerinde külliye çevreleyen duvar, külliye yapıları arasında organik bir bağ oluşturur. Külliye duvarının kuzey cephesi boyunca açılan demir şebekeli pencereler sayesinde, külliyenin deniz ile olan ilişkisi koparılmamış, ancak güney ve doğu duvarları penceresiz bırakılarak karadaki doku ile arasında daha içe dönük bir anlayış sergilenmiştir. Külliyenin kuzeydoğu köşesinde, külliye duvarının kırılarak içe çekildiği yerde, duvar ile bütünleşen türbe ve güney batısına bitişik olarak tasarlanmış cami, medresenin kollarına göre, dik olmayan açılı yapacak biçimde yerleştirilmiştir. Böyle bir yerleşim planının gerçekleşmesinde kible yönünün belirleyici olduğu düşünülebilir. Cami ve türbe yapılarının diagonal olarak inşa edildiği avluya, kuzeyde deniz tarafından ve külliyenin güneydoğu köşesinde yer alan iki kapıdan girilir. Avlu bölümleri arasındaki bağlantı ise, caminin güney batısında yer alan revak ile medrese revakı arasında kalan dar bir geçiş ile sağlanmıştır.

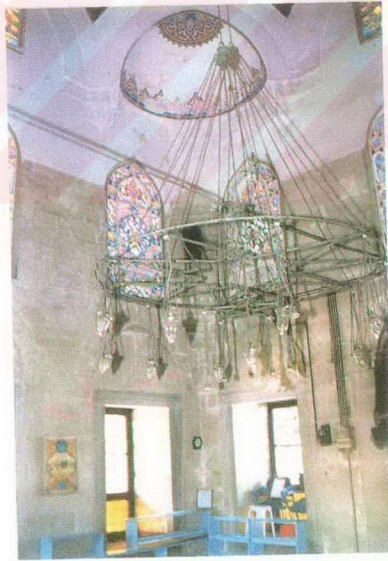
Mimarisi: Farklı boyutlarda, ancak birbirine bitişik tek bir yapı olarak tasarlanan cami ve türbe, muntazam kesme küfeki taşından olup, cami kare planlı ve kubbeli, türbe ise kareye yakın dikdörtgen planlı ve aynalı tonoz ile örtülüdür. Doğu – batı yönünde aynı eksen üzerinde yer alan ve caminin doğu beden duvarına bitişik olan türbe ile cami yapısı, tunç şebekeli ve basık kemerli bir açıklıkla bağlanmaktadır.

Tek kubbe ile örtülü kare mekândan ibaret cami yapısında kubbeye geçiş, yüksek sekizgen kasnağın diagonal köşelerinde yer alan tromplarla sağlanmıştır (Şekil 2.90). Tromplar, dışarıdan kolayca algılanabilecek biçimde, üst örtüyü hareketlendiren birer eleman olarak açıkta bırakılmış, iç mekânda ise mukarnaslı çıkmalar ile beden duvarlarının köşelerine oturtulmuştur (Şekil 2.91).

Kubbe kasnağının diğer dört yüzündeki yuvarlak kemerli küçük pencereler ile caminin beden duvarlarında yer alan pencereler iç mekânda oldukça aydınlık bir atmosfer yaratır. Alt sıra pencere dizisi dikdörtgen söveli ve demir şebekeli, üst sıra ise sivri kemerli ve revzenlidir. Altı üstlü olarak iki sıra halinde düzenlenen pencereler, cümle kapısı, türbe ve mihrabın her iki yanında ikişer, batı beden duvarında ise altı adettir.



Şekil 2.90 Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa Camii Genel Görünüş



Şekil 2.91 Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa Camii
İç Mekan Tromplu Geçiş

Yapının kuzeyinde, giriş kapısı üzerinde, sütunlara oturan müezzin mahfili günümüze ulaşmamış, 1940 yılında Vakıflar tarafından yapılan onarım sırasında ortadan kaldırılmıştır. (Öz, 1987, s. 62)

Kuzey duvarındaki cümle kapısı, alternatif olarak sıralanan iki renkli taştan (mermer ve puding taşı), basık kemerlidir.

Caminin kuzeybatı köşesinde yer alan minare kaidesinin, beden duvarlarından dışa doğru çok az taşması ve beden duvarları ile aynı taş örgüye sahip olması, bu boyuttaki bir yapının cephe düzeninde ağır kütleli görünüşüyle yaratabilecek olumsuz etkiyi ortadan kaldırmıştır. Kaidenin kuzey cephesindeki minareye giriş kapısının gerisinde yer alan merdiven kovası, beden duvarının içine yerleştirilmiştir. Kare planlı minare kaidesi son cemaat yeri revakının üzerinde yükselerek, beden duvarlarının üst bitiminden daha alçak bir kotta son bulur (Şekil 2.90).

Şemsi Ahmed Paşa Camii'nin son cemaat yeri revakı, daha önce hiçbir Sinan camisinde görmediğimiz bir düzende olup, kuzey ve batı ana beden duvarları boyunca yapıyı iki cepheden sarar. "L" planlı revak, tek yönde eğimli çatı ile örtülü olup, kuzey ve batı cephelerinde, yapı kütlelerindeki kademelenmenin, kubbe kasnağı ve beden duvarlarının üst bitimlerinden sonra, üçüncü ve en alt basamağını oluşturur. Revak örtüsü, her iki yönde basık kaş kemerlerle, toplam dokuz adet sütuna oturur. Her iki uçta da revak kollarının bitimleri, beden duvarlarının hizasında sınırlandırılmıştır. Cümle kapısı önündeki revak birimi hariç son cemaat yeri revak zemini, avlu kotundan bir basamak yüksektir (Şekil 2.90).

2.15.1. Mekân ve Serbest Düşey Taşıyıcı Boyutları

2.15.1.1. İç Mekân

İç Mekân Kuruluşu: Kare planlı yapının iç mekânı 8.02 x 8.02 m. ölçülerinde olup, toplam 64.32 m²lik bir alana sahiptir (Şekil 2.92). Tromplu geçişlerle sekizgen kasnak üzerine oturan kubbe, bu boyuttaki bir yapıda doğrudan doğruya ana beden duvarlarına taşıtılarak iç mekânda serbest düşey taşıyıcı kullanılmamıştır. 8.00 m. çaplı kubbenin zeminden kilit taşına kadar olan yüksekliği 12.36 m., etek yüksekliği ise 9.27 m.'dir. Kubbe kasnağının dört köşesinde yer alan trompların kemer kilit taşı yükseklikleri 8.67 m., kemer tabanı yükseklikleri ise 7.24 m.'dir.

Yapıda beden duvarının et kalınlığı fazla tutularak, bir yandan düşey taşıyıcı fonksiyonu yüklenirken, diğer taraftan sık aralıklarla çift sıra pencere açma imkânı elde edilmiştir. Böylece yeterli ışık sağlanarak, küçük boyutlarda, ancak ferah bir iç mekân elde edilmiştir.

İç mekânda, doğu beden duvarına bitişik türbe ile bağlantı, ardarda iki kemerli bir açıklık ile sağlanır. İçteki kemerin yüksekliği 3.82 m., dıştaki 2.88 m.'dir. Her iki kemerin açıklıkları birbirilerine eşit olup, 2.28 m.'dir.

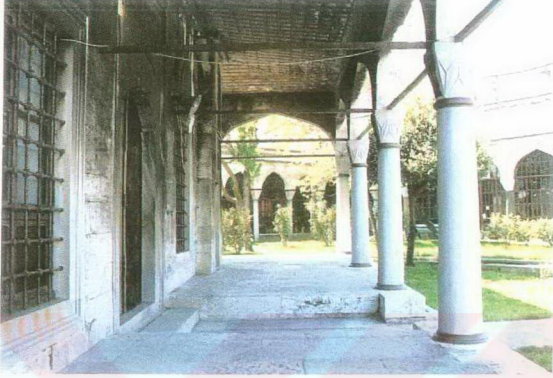
Basık kemerli cümle kapısının iç kemer açıklığı 1.80 m., yüksekliği 3.68 m. iken, daha küçük ölçülere sahip olan dış kemer açıklığı 1.55 m., yüksekliği ise 2.44 m.'dir.

Müezzin Mahfili: Yapının kuzeyinde, giriş kapısı üzerinde, sütunlara oturan müezzin mahfili günümüze gelememiş, 1940 yılında Vakıflar tarafından yapılan onarım sırasında ortadan kaldırılmıştır (Öz., 1987, s. 62).

2.15.1.2. Dış Mekân

Son Cemaat Yeri: Caminin kuzey ve batı beden duvarları önünde yer alan revak, 3.23 m. derinliğinde olup, kuzey batı köşesinden her iki uca doğru revak kolları 13.65 m. uzunluğundadır ve yaklaşık olarak 79.63m²'lik bir alana sahiptir (Şekil 2.93). Revak zemini avlu zemininden 0.30 m. yükseltilmiştir. Tek yönde eğimli çatının camii beden duvarı tarafındaki yüksekliği 4.20 m., revak kemerleri tarafındaki yüksekliği ise 3.95 m.'dir. Revak cephelerinde örtüyü taşıyan sütunlar, birbirlerine basık taş kemerlerle bağlanırlar. Kemerlerin, revak zemininden kilit taşına olan yükseklikleri 3.50 m., giriş kapısı aksı üzerinde bulunan kemerin yüksekliği ise 3.82 m.'dir.

Revak örtüsünü taşıyan dokuz adet sütunun başlık ve kaide dahil yükseklikleri 2.38 m.'dir. 0.40 x 0.40 m. ölçülerinde kare kesitli, baklavali başlıklar 0.44 m. yüksekliğindedir. 1.85 m. boyundaki Marmara mermerinden yapılmış gövdelerin alt çevreleri 1.10 m., üst çevreleri 0.95 m.'dir. Gövdelerin alt ve üst bitimlerinde yer alan tunç bilezikler altta 0.07 m., üstte 0.08 m. kalınlığında olup, her sütunda aynı profillerle tekrarlanır. Alt ve üst bileziklerin profilleri ise birbirlerinden farklıdır. Sütunlar kadesiz olarak zemine otururlar. Son cemaat yeri revak sütunlarının aralıkları 2.92 m., Sütunların beden duvarlarına uzaklıkları ise, 2.80 m.'dir.



Şekil 2.93 Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa Camii Son Cemaat Yeri Revakı



Şekil 2.94 Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa Külliyesi Medrese Revakı

Avlu: Toplam 1390 m²lik külliye avlusunda avluyu batı ve güney yönlerinde sınırlayan “L” planlı medresenin revakı, son cemaat yerinde olduğu gibi tek yönde eğimli çatı ile örtülü olup, revak örtüsü kaş kemerlerle onsekiz adet sütuna taşınır. Revak kolları kuzey – güney yönünde 22.70 m., doğu – batı yönünde 14.93 m., derinliği ise 3.65 m.’dir. Toplam revak alanı 150.67 m²’dir.

Başlık dahil yükseklikleri 2.35 m. olan sütunların baklavalı başlıkları 0.40 x 0.40 m. ölçülerinde kare kesitlidir ve yükseklikleri 0.42m.’dir. 1.86 m. boyundaki gövdelerin alt çevreleri 1.10 m., üst çevreleri 0.95 m.’dir. Gövdeleri altta ve üstte 0.07 m. kalınlığında, farklı profillere sahip, tunç bilezikler sınırlar. Bilezikler bütün sütunlarda aynı profilde tekrarlanır. Sütunlar kaidesiz olarak revak zeminine oturur. Sütun aralıkları ortalama 1.60 m.’dir. Ancak dershane biriminin önünde yer alan dört adet revak sütununun aralıkları diğerlerinden farklı olup, 2.25 m.’dir.

Dershanenin önündeki dört sütunu birbirine bağlayan kemerlerin yükseklikleri diğerlerinden daha yüksek tutulmuş olup, 3.38 m.’dir. Diğer revak kemerleri ise 3.08 m. Yüksekliğindedir (Şekil 2.94). Dershane önünde yer alan dört sütunun gövdelerinde, her birinde farklı malzeme kullanılırken diğer revak sütunlarında, son cemaat yeri revakında olduğu gibi Marmara mermeri kullanılmıştır.

Caminin iç ve dış mekânlarında yer alan düşey taşıyıcılara ait ölçüler (Tablo 2.15)’de, ölçekli çizimleri ise (Şekil 2.95)’de verilmiştir.

2.15.2. Değerlendirme

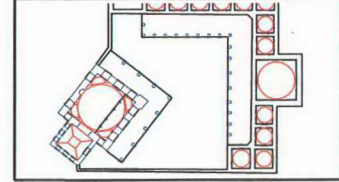
Cami kütleli dıştan, sekizgen planlı kubbe kasnağına kadar, kare planlı olarak yükselirken, iç mekân, köşe tromplarının kemer tabanlarına kadar yine kare (**8.02 x 8.02 = 64.32 m²**) planlıdır. Kubbe kasnağının köşelerinde yer alan trompların kemer tabanı yüksekliği **7.24 m.**, üst bitimleri de **8.64 m.** olduğuna göre iç mekân, kasnağın orta yüksekliğine kadar kare prizma hacimlidir. İç mekân, kare prizma formu hacmin üst köşeleri tromplarla yuvarlatılarak, sekizgen tabanlı prizmaya dönüştükten sonra, yarım küre formunda son bulur. Diğer bir deyişle, bir kenar uzunluğu **8.02 m.** olan, küp formundaki iç hacmin üst bitimi tromp seviyesindedir.

Kubbe, sekizgen kasnağın köşelerinde yer alan tromplar ve bu trompların arasındaki kemerlerle beden duvarlarına oturur. Bu nedenle, tromp yüksekliğini kemer yüksekliği olarak kabul edersek, iç mekân zemininden kubbe kilit taşına kadar olan yüksekliğin tromp kemerinin kilit taşı yüksekliğine oranı **12.36 / 8.67 =**

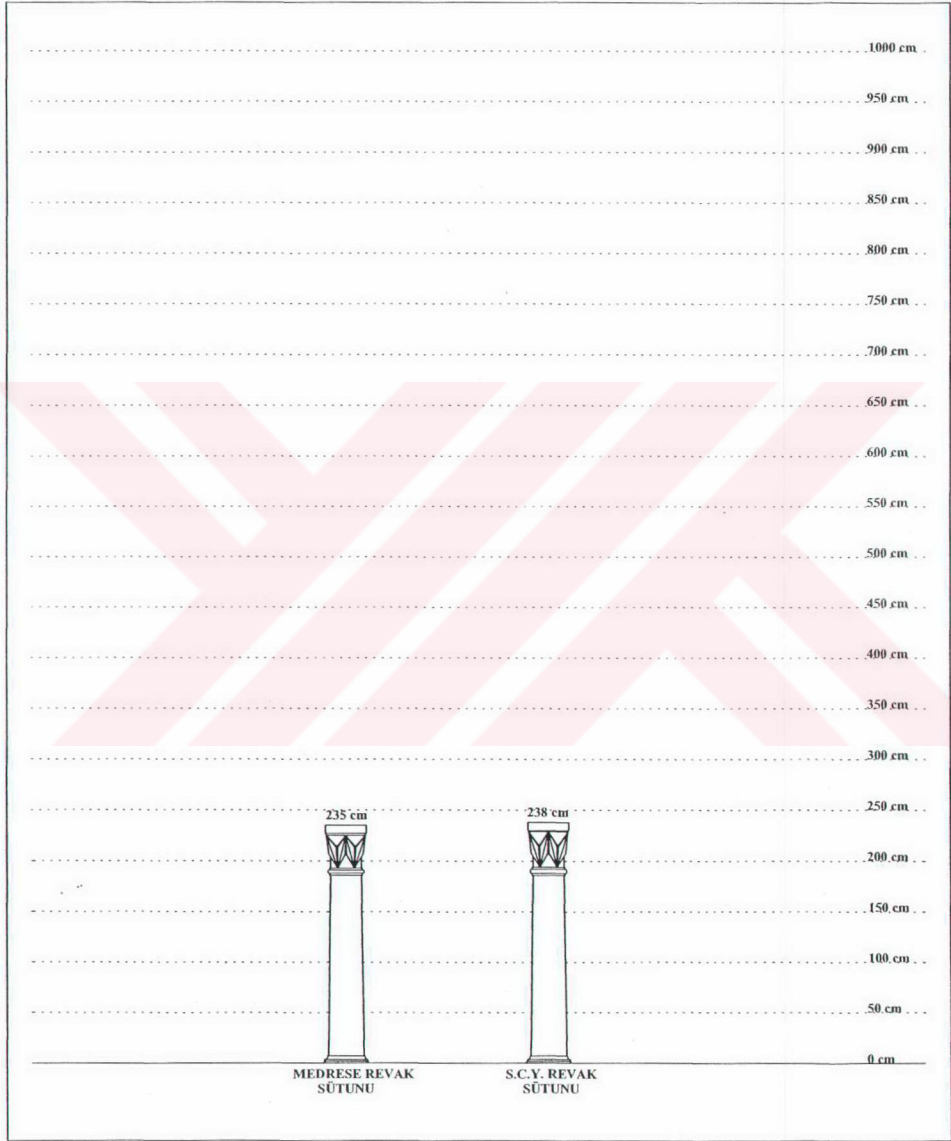
Tablo 2.15 Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa Camii Düşey Taşıyıcı Ölçüleri

YAPININ	(A) AVLU	(B) S.C.Y.	(C) İÇ MEKAN
ALANI (m ²)	1390	79.63	64.32
SÜTUN Ad.	18	9	---
PAYE Ad.	---	---	---

**ŞEMSİ AHMED PAŞA
CAMİİ
(1580)
ÜSKÜDAR - İSTANBUL**



	(A) AVLU	(B) S.C.Y.	(C) İÇ MEKAN
	MEDRESE REVAKI	---	REVAK
SÜTUN	---	SÜTUN	---
A = 40 cm B = 40 cm		A = 40 cm B = 40 cm	
235 cm	238 cm	
229 cm	230 cm	
227 cm	---	
225 cm	229 cm	
193 cm	194 cm	
186 cm	186 cm	
P ₁ = 95 cm		P = 95 cm	
P ₂ = 110 cm		P ₂ = 110 cm	
7 cm	7 cm	
---	---	
0 cm	0 cm	
18 ADET		9 ADET	



Şekil 2.95 Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa Camii Düşey Taşıyıcıların Ölçekli Çizimleri

Ölçek: 1/50

1.42'dir. Burada kubbe yüksekliği, kenar uzunluğu **8.02 m.** olarak kabul edilen, küp formundaki iç hacmin yüksekliğine oranlandığında, "**1.5**" katsayısına daha yakın bir değer ortaya çıkar ($12.36 / 8.02 = 1.54$).

Serbest yada duvara bağlı düşey taşıyıcının bulunmadığı iç mekânda, kubbe yükünü tamamen karşılayan beden duvarları, düşey taşıyıcı olarak oranlamaya alındığında, yükseklik olarak kasnak başlangıç seviyesi kabul edilir. Buna göre kemer yüksekliğinin paye yüksekliğine oranı yerine, tromp kemeri kilit taşı yüksekliğinin, kasnak başlangıç seviyesi yüksekliğine oranı $8.67 / 7.24 = 1.19$ 'dur.

Bu yapıda ölçülerin değerlendirmesini yaparken amaç, zorlama birtakım oran değerleri bulmak değildir. Ancak, diğer yapılardaki kemer, paye gibi mimari elemanların fonksiyonunu, böyle bir strüktürde, tromplar ve beden duvarları üstlenmiştir. Bu durum son cemaat yeri revahlı için de geçerlidir. Tek yönde meyilli çatı ile örtülü olan revakta kubbe kilit taşı yüksekliği yerine, çatının beden duvarına bitiştiği noktadaki yüksekliğini kabul edersek; revak zemininden çatı yüksekliğinin kemer kilit taşı yüksekliğine oranı $4.21 / 3.50 = 1.20$; kemer yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı da $3.50 / 2.38 = 1.47$ 'dir. Burada kemer yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranının daha sağlıklı bir sonuç verdiğini ve değer "**1.5**" katsayısına yine çok yakın olduğunu görürüz.

Revak sütunlarının aralıkları **2.93 m.**, sütunların beden duvarına uzaklığı **2.80 m.**, sütun yüksekliği de **2.38 m.** olduğuna göre, revak birimleri, tabanı kareye yakın dikdörtgen planlı olan basık, dikdörtgen prizma hacimlerden oluşmaktadır.

Şemsi Ahmed Paşa Camii, Sinan camileri içinde, üç boyutlu temel geometrik formların en yalın biçimde ifade edildiği, zamanının ötesinde bir anlayışa sahip yapıdır. Usta Mimar Sinan, hayatının son yıllarında, mimarî kişiliği ile birlikte sanatçı kişiliğinin de doruğa ulaştığı dönemde öze dönüşü, estetik açıdan çizgileriyle, mimarî açıdan da birim mekân anlayışı ile, bu eserinde açıkça anlatır. Yapıyı zamanının modern düşüncesiyle temellendirilmiş klasik çizgilerin, minimalist bir ifadesi olarak tanımlamak yanlış olmasa gerek.

2.16. Tophane Kılıç Ali Paşa Camii

Genel Tanım

Tarihi: Kitabesine göre Tophane Kılıç Ali Paşa Camii'nin inşası, H. 988 / M. 1580-81 tarihinde tamamlanmıştır. Mimar Sinan'ın yaşlılık döneminde, Azapkapı Sokullu ve Üsküdar Şemsî Paşa camilerinden hemen sonra İstanbul'da inşa ettiği son camidir.

Banisi: Uluç Ali Paşa olarak da bilinen Kılıç Ali Paşa, 1500 yılında Licastelli'de doğmuştur. Müslüman olmadan önceki adı Luka Galani'dir. Napoli'ye giderken Ali Ahmed Reis tarafından esir alınmış ve müslüman olunca da Ali adını almıştır. 1548'de Turgut Reis'in hizmetine girdikten sonra, Osmanlı donanmasındaki başarıları sayesinde kendisine, II. Selim tarafından kaptan-ı deryalık verilmiş ve Uluç lâkabı Kılıç olarak değiştirilmiştir. İstanbul tersanesini genişleten ve donanma için büyük gemiler inşa ettiren Kılıç Ali Paşa, 1587 yılında, İstanbul'da ölmüştür (Süreyya, 1996, s. 290).

Konumu: Deniz kıyısında, Tophane Meydanı'nda düz bir topografyanın elverdiği kolaylıkla inşa edilen külliyyede, bir ölçüde eksen düzeni ile karşılaşmaktadır. Cami, medrese, mektep, türbe, hamam, sebil ve dükkânlardan oluşan külliyyede, cami eksenini güneyde türbe, kuzeyde şadırvanlı avlu ve cephede dükkânlar yer alır. Cami ekseninin batısına medrese ve hamam inşa edilmiş, sebil ise çevre duvarının köşesine yerleştirilmiştir (Cantay, 1898, s.75). Gravürlerden de anlaşılacağı gibi külliye, 19. yy. öncesinde sahilde yer alırken, günümüzde denizden oldukça içeride kalmıştır. Külliyenin doğusundaki avlu duvarı, 1956 yılında meydan düzenlemesi nedeniyle caminin güneyinde yer alan türbeye doğru içe çekilmiştir. Avlunun batısında cami ile paralel eksende hamam, hamamın güneyinde ve cami eksenine dik olarak ise medrese konulanmıştır (Eyice, 1997, s.557).

Mimarisi: Mimar Sinan'ın, Kılıç Ali Paşa Camii'nde gerçekleştirdiği mimarî uygulama ve yapının Ayasofya ile olan tasarım benzerliği, değişik görüşlerin ortaya atılmasına neden olmuştur (Özer, 1988, s.203). Doğan Kuban, ömrünün sonlarına gelen Sinan'ın böyle bir uygulamayı gerçekleştirmesi için neden olmadığını, Mimarbaşı'nın burada, yapının banisinin isteklerini yerine getirmiş olabileceğini söyler (Kuban, 1997, s.112). Ancak Külliye'nin yapımı sırasında yaşı doksana

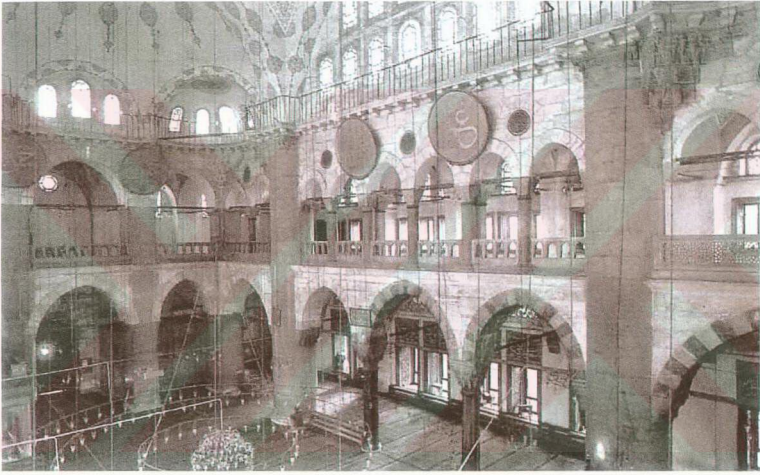
yaklaşan Sinan'ın, uygulamayı kalfalarından birine bıraktığı görüşü de mevcuttur (Kuran, 1978, s. 188).

Mihrap eksenine paralel, dikdörtgen planlı camide, pandantiflerle geçişin sağlandığı kubbe, dört büyük kemerin oturduğu payelerle taşınır. Ana kubbeye kuzey ve güney yönünde katılan yarım kubbeler ise, ikişer eksedra ve mukarnaslı geçiş öğeleri ile orta mekânın örtüsünü tamamlar (Şekil 2.96). Örtü sistemi açısından Süleymaniye Camii'ne benzese de, Kılıç Ali Paşa Camii'ndeki geniş yan sahnınlar, kuzey-güney doğrultusunda, payeler arasında kalan mahfil revaklarıyla orta mekândan ayrılmakta olup, bu durum yapının iç mekân bütünlüğü bozulmuştur. Ancak Süleymaniye Camii'de yan sahnılarda yer alan mahfiller, orta mekâna geniş açıklık yüksek kemerlerin altından katılarak mekân bütünlüğünü korumuşlardır. Burada yan sahnın – orta mekân ilişkisi ile yan mahfilleri birbirine bağlayan, kuzey duvarı boyunca uzanan ve geniş bir narteksi andıran tonoz örtülü giriş sahnını, yapının Ayasofya ile tasarım benzerliklerini açıkça ortaya koyan özelliklerdir (Şekil 2.96). Orta mekânı üç yönde dolanan sahnılarda, zemin katta çapraz tonoz örtülü, üst katta paye arasındakiler yine tonoz örtülü, diğerleri ise kubbelidir.

Yapıda, güney yönündeki mihrap çıkıntısı, yarım kubbe ile örtülüdür. Ayrıca doğu cephesinin kuzeyinde minare kürsüsü, batı cephesinin kuzeyinde ise, mahfil katına ulaşılan merdivenin yer aldığı, yapı kütesinden iki yana taşan birer çıkıntı bulunur. Her ikisine de cami iç mekânından girilir.

Yapının kuzey duvarı boyunca uzanan beş bölümlü, kubbeli son cemaat yerini üç yönde, eğimli ve geniş saçaklı çatı ile örtülü bir dış revak sarar. Dış revağın kollarını güneyde, iki yanda çıkıntı yapan merdiven kovası ve minare kürsüsü sınırlamaktadır.

Camiyi ve türbeyi içine alan ve geniş bir alanı çevreleyen avlu duvarının kuzey doğu köşesi, doğu duvarı gibi içe çekilerek, avlunun dikdörtgen planı bozulmuştur. Avluya beş kapıdan girilir. Batıda, avlu duvarının medreseye birleştiği yerdeki kapıdan avlunun güneyine ulaşılırken, diğer kapıdan, dış revağın önündeki sekizgen planlı şadırvanın yer aldığı, avlunun kuzeyine girilir. Kuzeydeki iki kapı ise, avlu duvarı boyunca uzanan abdest musluklarının yer aldığı, tek sıra sütunla taşınan, çatı ile örtülü revakı iki uçta sınırlar. Avlu kuzey duvarı 1958 yılında Kemeraltı ve Meclisi Mebusan caddelerinin genişletilmesi ve Tophane meydanının düzenlenmesi



Şekil 2.96 Kılıç Ali Paşa Camii İç Mekan

sırasında yıkılmış ve daha geride tekrar inşa edilmiştir (Kuran, 1978, s.176). Ancak duvar dışındaki dükkânlar yenilenmezken, iç taraftaki abdest muslukları ve tek yönde eğimli çatı ile örtülü revak, aslına uygun olarak yeniden yapılmıştır. Doğu duvarından avluya, içte iki sütun, sokak tarafında ise iki ayağa oturan kubbe ile örtülü bir kapıdan girilir (Kuran, 1986, s.209).

2.16.1. Mekân ve Serbest Düşey Taşıyıcı Boyutları

2.16.1.1. İç Mekân

İç Mekân kuruluşu: Mihrap eksenini üzerinde uzunlamasına dikdörtgen planlı caminin 29.53 m. boyunda ve 23.38 m. enindeki iç mekânı, toplam 690.40 m²'lik bir alana sahiptir (Şekil 2.97). İç mekânda, 12.70 m. çapında, 24.76 m. yüksekliğindeki kubbeyi taşıyan, 11.33 m. yüksekliğindeki dört büyük fil ayağı, 1.81 m. çapında daire planlıdır. Kubbe serbest payelere, iç mekân zemininden kilit taşı yüksekliği 17.45 m. olan dört büyük kemerle oturur. Birbirlerine olan uzaklıkları, 11.35 m. olan bu dört serbest taşıyıcı yan beden duvarlarından 4.03 m., mihrap duvarından ise, 4.25 m. uzaklıktadır. Etek yüksekliği 18.80 m. olan ana kubbeye kuzey – güney yönünde eklenen yarım kubbelerin iç mekân zemininden kilit taşı yüksekliği 17.85 m., etek yüksekliği ise 11.50 m.'dir. Yarım kubbeler köşelerde, kemer kilit taşı yüksekliği 14.30 m., etek yüksekliği de yine 11.50 m. olan eksedralarla mahfil katında payeler arasında yer alan kemerlere oturur. Ana kubbe ve yarım kubbelerin örttüğü orta mekânın genişliği 11.58 m., uzunluğu 24.08 m. olup, alanı 278.84 m²'dir.

Serbest payeler ile duvar payelerini, güney yönünde, eni 5.24 m., boyu 3.70 m. olan mihrap çıkıntısı ile doğu ve batı yönlerinde yapının dışından belirgin bir şekilde görülen payandalar destekler. Mihrap çıkıntısı orta mekâna, zeminden kilit taşı yüksekliği 10.80 m. olan kemerle açılır.

İç mekânın kuzeyinde yer alan ve giriş sahanının güney sınırı boyunca yanyana sıralanmış 9.04 m. yüksekliğindeki dört adet paye ise, yapının strüktüründe, örtünün yükünü taşıyan ikincil serbest düşey taşıyıcılardır (Şekil 2.96). Bu payelerin kuzeyindeki ana beden duvarında, diğerlerine göre içte daha az taşıyan duvar payeleri yer alır. Serbest payelerden orta aksta yer alan ikisi, 1.30 x 1.10 m. ölçülerinde dikdörtgen kesitli olup aralıkları 3.80 m.'dir. iki uçta yer alan diğer iki paye ise 1.47 x 1.47 m. ölçülerindeki kare kesitlidir ve aralarındaki payelerle olan

uzaklıkları 2.80 m.'dir. Orta akstaki paye aralığının daha geniş tutulmasının nedeni, mihrap ve cümle kapısının bu aks üzerinde yer almasıdır. İki uçta yer alan payelerin, yan duvarlara olan uzaklığı 4.19 m., kuzey duvarına 4.15 m.'dir. Böylece kuzey duvarı boyunca uzanan 127.5 m²'lik giriş sahını oluşturan tonoz örtülü beş birimden köşelerdekiler kare, ortadakiler ise dikdörtgen planlıdır.

İç mekânda zemin, girişten mihraba doğru, giriş sahını güneyde sınırlayan dört serbest payenin başlangıcından itibaren yaklaşık olarak 8 cm. ve güneydeki ana taşıyıcıların bitiminden itibaren de 10 cm. yükselerek üç farklı kot oluşturur. Bu özellik bir çok camide bulunmaktadır.

Kadınlar Mahfili: Orta mekân üç yönde dolanan geniş mahfiller, yan sahnelerde yaklaşık 5.90 m., girişteki sahında 5.60 m. derinliğindedir. Mahfiller doğu, batı ve kuzey beden duvarları boyunca uzanır. Toplam 412 m²'lik alana sahip olan mahfilleri yan sahnelerde geride beden duvarları içte ise, ana taşıyıcıların arasında kalan ikişer sütunla girişte dört serbest paye taşır. Mahfil altındaki tonoz yüksekliği yan sahnelerde 5.88 m., giriş sahınında ise 6.04 m.'dir.

Gövdelerinde somaki mermeri kullanılan sütunların başlık ve kaide dahil yükseklikleri ortalama 3.82 m.'dir. 0.92 m. yüksekliğindeki mukarnas başlıklar, 0.92 x 0.92 m. ölçülerinde kare kesitlidir. 2.76 m. boyundaki gövdelerin üst çevresi 1.60 m., alt çevresi de 1.75 m.'dir. Gövdeleri üstten sınırlayan bilezikler 0.15 m., alttan sınırlayanlar ise 0.14 m. kalınlığında olup, her sütunda aynı profile sahip tunç bilezikler tekrarlanmıştır. Kaide yüksekliği 0.14 m. olan sütunlar, payelere ve birbirilerine 5.58 m. yüksekliğindeki sivri kemerlerle bağlanmaktadır. Aralıkları orta aksta, ortalama 3.70 m., yanlarda ise 3.30 m. olup, doğu beden duvarlarına uzaklıkları 4.88 m., batı beden duvarına uzaklıkları 4.78 m.'dir. Orta akstaki aralığın daha geniş tutulduğu üçlü açıklık, mahfili giriş yönünde destekleyen payeler arasında da tekrarlanmıştır.

Üst kat mahfil sütunları, alt kattakilere göre daha küçük boyuttadır ve daha sık aralıklarla dizilmişlerdir. Her iki yan mahfilde de $2 \times 9 = 18$ adet sivri kemerli sütun, fil ayakların arasında 1-2-1-2-1 düzeninde yerleştirilmiş, ön sıradaki mukarnaslı ve baklavalı sütun başlıkları alternatif şekilde düzenlenmiştir. Bu düzenlemede, alt kattaki sütunlar ile aynı hizzada yer alan üst kat sütunlarında mukarnaslı başlık, diğerlerinde ise baklavalı başlık kullanılmıştır. Ayrıca fil

ayaklarının kuzeyinde ve güneyinde yer alan, uçtaki sütunların başlıkları da baklavalıdır. Mukarnas başlıklı sütunların gövdelerinde Marmara mermeri, baklavalı olanlarınde ise Hereke pudingi kullanılmıştır. Bu düzenleme her iki yan mahfilde de simetrik bir biçimde uygulanmıştır. Buna göre üst kat mahfil sütunlarının başlık ve kaide dahil yükseklikleri ortalama 2.425 m. olup, 0.54 x 0.54 m. ölçülerindeki kare kesitli başlıkların yükseklikleri 50.5 m.'dir. 1.80 m. boyundaki gövdeler, 0.28 m. yüksekliğindeki kaidelere oturmaktadır. Gövdeler üstte 0.11 m., altta 0.12 m. kalınlığında bileziklerle sınırlandırılmıştır. Sütunların gövde alt çevreleri 1.22 m., üst çevreleri de 1.085 m.'dir.

Simetri anlayışı sütun aralıklarında da göze çarpar. Buna göre serbest payeler arasındaki sütunlar, orta akstan itibaren sırasıyla, 1.53, 1.51 ve 1.31 metre aralıklarla, iki baştaki birimlerde ise, 1.80 m. aralıklarla sıralanırlar. Üst katta sütun sıralarının, alt kata oranla daha sık oluşu, bu kotta yan sahnelerin orta mekândan daha kesin bir biçimde ayrılmasına neden olmaktadır.

Müezzin Mahfili: Mekân bütünlüğünü bozmayacak bir konumda yerleştirilmiş olan müezzin mahfili, insan ölçeğine yakın boyutlara sahiptir. Orta mekânın kuzey batı köşesinde yer alan ve dörtgen kesitli iki serbest payenin kuzeyde sınırladığı mahfil, 4.60 m. eninde, 3.70 m. boyundadır ve sekiz adet ayak tarafından taşınmaktadır. Altıgen kesitli ve 2.15 m. yüksekliğindeki ayakların altısı serbest, ikisi payelere bağlı yarım ayaklardır. Üst kata çıkışın iki paye arasından sağlandığı mahfilin, üç açıklıklı güney kenarında, orta aksta 1.13 m., yanlarda 1.26 m.; iki açıklıklı doğu ve batı kenarlarında ise, 1.55 m. aralıklarla dizilmiş ayaklar, orta mekândan yaklaşık olarak 12 cm. yükseltilmiş bir zemine, kaidersiz olarak otururlar. Müezzin mahfilinin yüksekliği, iç mekân zemininden 2.87 m.'dir.

2.16.1.2. Dış Mekân

Son Cemaat Yeri: Yapının kuzey cephesi boyunca uzanan beş bölümlü, kubbeli son cemaat yeri, 25.59 m. boyunda ve 5.21 m. derinliğinde olup, yaklaşık 133.32 m²'lik bir alana sahiptir. Giriş aksı üzerinde, zeminden kilit taşıma kadar 12.20 m. yüksekliğindeki orta kubbe, yan kubbelerden daha yüksek tutulmuş ve mukarnaslı çıkmalarla beslenen oluklu tromplarla, kilit taşı yüksekliği 7.32 m. olan kemere oturtulmuştur. Yan kanatlarda ise son cemaat yeri zemininden kilit taşı yüksekliği ortalama 9.95 m., etek yüksekliği de 7.45 m. olan kubbelere geçiş pandantiflerle

sağlanır. Son cemaat yeri revak sütunları, iki renkli (kırmızı-yeşil) taş kemerlerle birbirlerine bağlanır. Avlu zemininden 0.44 m. yükseltilmiş olan yan kanatlarda, kemer yüksekliği 6.84 m. ile 6.92 m. arasında değişir. Bu farklılık zeminden kaynaklanır. Orta aks üzerinde yer alan kemerin kilit taşı yüksekliği ise 7.32 m.'dir. Son cemaat yeri zemini, dış revak zemininden 0.46 m. daha yüksektir.

Son cemaat yeri revak sütunlarının başlık ve kaide dahil yükseklikleri 4.52 m. olup, 0.71 m. yüksekliğindeki mukarnash başlıkları 0.69 x 0.69 m. ölçülerinde kare kesitlidir. Başlıklar, kompozisyon detaylarındaki farklılıklarına göre simetrik olarak yerleştirilmiştir. Aynı simetrik düzen, kullanılan malzemeye göre sütun gövdelerinde de görülür. Giriş aksının iki yanındaki ve uçlardaki sütunların gövdelerinde Marmara mermeri, aradakilerde ise Kestanbol graniti kullanılmıştır (Alper, 1998, s.204). 3.525 m. boyundaki gövdelerin alt çevreleri 1.65 m., üst çevreleri ise 1.52 m.'dir. gövdeleri kaide üzerinde 0.15 m., başlık altında ise 0.135 m. kalınlığında bilezikler sınırlar. Sütunlar 0.15 m. yüksekliğindeki kaidelere oturur (Şekil 2.98).

Sütun aralıkları orta ve dış akslarda ve 4.55 m., aralarda 4.15 m.'dir. Bütün sütunların yapının kuzey cephesine uzaklıkları ise 4.55 m.'dir. Böylece beş bölümlü son cemaat yerinde giriş ve köşelerdeki birimler kare, ara birimler kareye yakın dikdörtgen planlıdır.

Dış Revak: Son cemaat yerini üç yönde çevreleyen dış revak, yaklaşık olarak 189.44 m²'lik alana sahiptir. Derinliği 3.10 m.'yi bulan revakın yan kolları, güneyde, son cemaat yerinin yaklaşık 3.80 m. gerisinde, minare kürsüsü ve mahfillere çıkan merdiven kovasının bulunduğu çıkmalarda son bulur. Dış revak, oldukça geniş saçaklarının demirden eli böğründelerle desteklendiği, tek yönde eğimli bir çatı ile örtülmüştür. Çatıyı, köşelerdeki "L" kesitli ve girişin iki yanındaki dikdörtgen kesitli ayaklarla birlikte, ön cephede on adet, yanlarda ise üçer adet sütun taşır. Çatı yüksekliği son cemaat yeri revakı tarafında 8.10 m., dışta ise 7.00 m.'dir.

Boyutları son cemaat yeri revak sütunlarından daha küçük olan dış revak sütunları, başlık ve kaide dahil 3.245 m. Yüksekliğindedir (Şekil 2.99). Dış revak zemininden 0.39 m. yüksekliğinde ve 0.68 m. derinliğindeki bir sekiye kaidersiz olarak oturan sütunların 0.575 m. yüksekliğinde ve 0.59 x 0.59 m. ölçülerindeki kare kesitli



Şekil 2.98 Kılıç Ali Paşa Camii Son Cemaat Yeri Revak Sütunu



Şekil 2.99 Kılıç Ali Paşa Camii Dış Revak Sütunu

başlıklarından girişin iki yanındakileri mukarnash, diğerleri baklavalıdır. Sütun gövdelerinde Marmara mermeri kullanılmıştır. 2.67 m. boyundaki gövdeleri üstte 0.105 m., alta ise 0.095 m. kalınlığında bilezikler sınırlar. Sütunların gövde üst çevreleri 1.05 m., alt çevreleri de 1.17 m.'dir.

on cemaat yeri revak kemerlerinde olduğu gibi burada da iki renkli (kırmızı-yeşil) taş kullanılmıştır. Seki üzerinden kemer yükseklikleri 4.56 m. olan sütunların aralıkları ise değişik ölçüler vermektedir. Ön cephede orta akstan yanlara doğru gittikçe genişleyen sütun aralıkları, sırasıyla 1.06 - 1.95 - 1.95 - 2.18 - 2.17 ve 2.57 m.'dir. Yanlarda ise, kuzeyden güneye 2.39 - 2.58 - 2.56 ve 2.77 m.'dir. Sütun aralıkları, caminin pencerelerinde de görülen aynı düzenlemeye sahip demir şebekelerle örtülmüştür.

Avlu: Yapının doğu ve batı cephelerinde, merdiven kovası ile minare kürsüsünün yer aldığı çıkıntıların kuzeyinden avlu duvarlarına çekilen demir parmaklıklı şebekeler, avlunun güneyindeki hazire ile kuzeyindeki şadırvanın ve abdest musluklarının bulunduğu kısmı birbirinden ayırır. Avlu, yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı, dikdörtgen planını kaybetmiş, bu değişim kuzey kısmında, avlu duvarının içe çekilmesi ve kuzey doğu köşesinin kırılarak sebil ile açılacak şekilde birleştirilmesiyle gerçekleşmiştir. Caminin kuzeyinde kalan kısım, dış revak gibi "U" planlıdır ve yaklaşık olarak 732 m.'dir. Avlunun, dış revakın kuzeyinde kalan bölümü 12.26 m. genişliğinde ve 46.15 m. uzunluğundadır. Ancak kollardan doğudaki 9.00 m. genişliğinde, 12.12 m. uzunluğunda, batıdaki ise 4.10 m. genişliğinde, 12.95 m. uzunluğundadır. Böyle düzensiz bir plana sahip avluda sekizgen şadırvan, dış revak ile kuzey duvarındaki abdest muslukları arasında sıkışmıştır. Hatta öyle ki, dış revakın geniş saçağı şadırvan örtüsünün üzerinden geçer.

Abdest musluklarının üzerini örten ve kuzey duvarı boyunca uzanan, tek yönde eğimli çatı örtüsünün yüksekliği 3.88 m.'dir. Çatıyı, 1.61 m. aralıklarla sıralanmış, 2.43 m. boyunda, 16 adet sütun taşır. 0.34 m. yüksekliğinde ve 0.32 x 0.32 m. ölçülerinde, kare kesitli, baklavalı başlıklar, Marmara mermerinden gövdelere oturur. 1.835 m. boyundaki gövdelerin üst çevreleri 0.58 m., alt çevreleri ise 0.63 m.'dir. Gövdeleri başlık altında 0.07 m., kaide üzerinde de 0.04 m. kalınlığında bilezikler sınırlar. 0.26 m. yüksekliğindeki kaidelerle avlu zeminine oturan sütunların taşıdığı, 1.20 m. derinliğindeki revak, kuzeydeki iki kapı ile

sınırlanmıştır. Sütunları birbirine bağlayan kemerlerin avlu revak zemininden kilit taşı yükseklikleri 3.33 m.'dir.

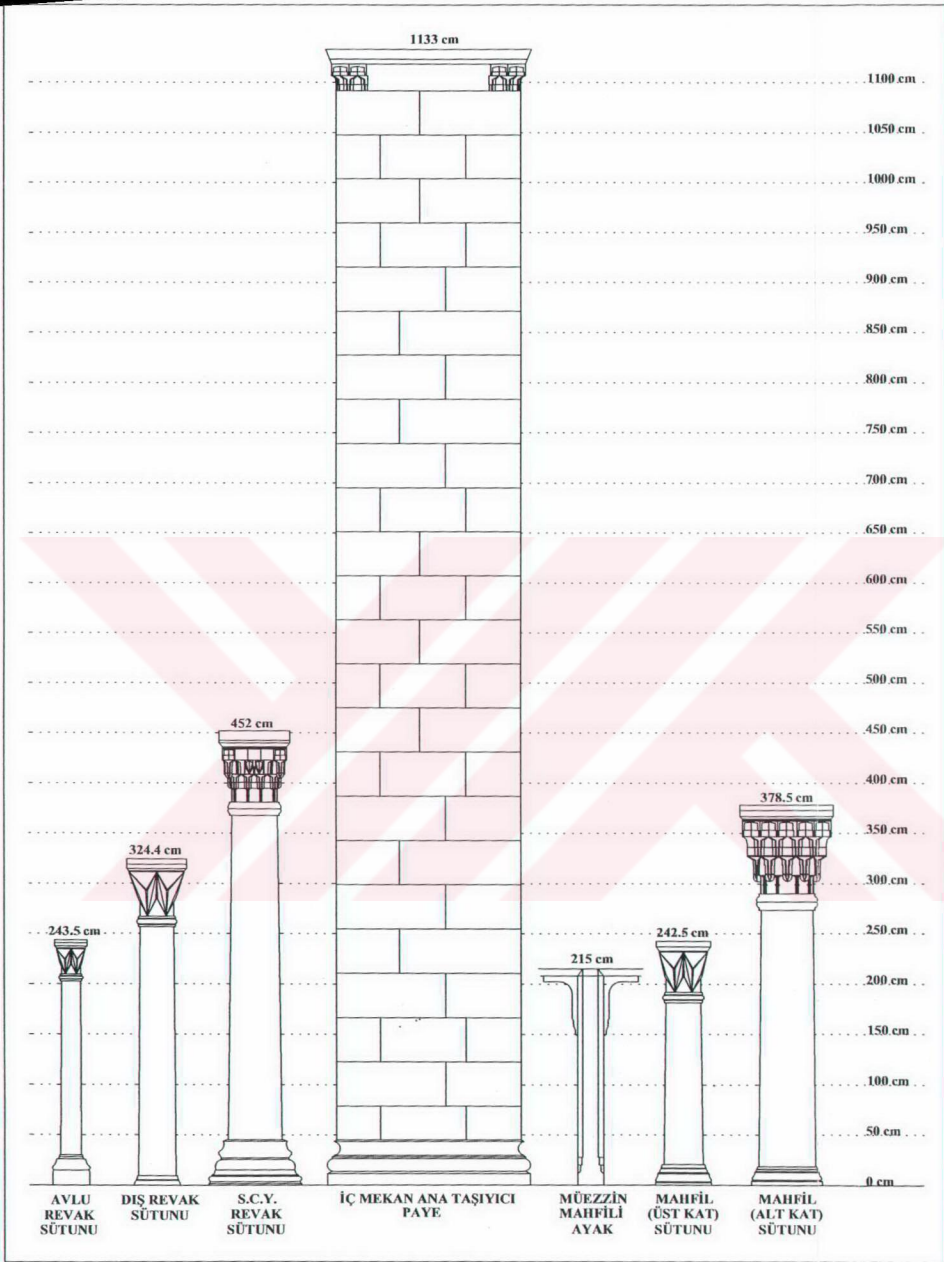
Doğu kapısındaki kubbeyi içte taşıyan sütunların başlık ve kaide dahil yükseklikleri 2.50 m.'dir. Mukarnaslı başlıklar 0.51 m. yüksekliğinde olup, 0.52 x 0.52 m. ölçülerinde kare kesitlidir. 1.74 m. boyundaki gövdelerden güneydeki Marmara mermerinden, kuzeydeki ise kırmızı somakiden yapılmıştır. Gövdelerin üst çevreleri 1.13 m., alt çevreleri ise 1.21 m.'dir. Üstte, başlık altındaki bileziğin kalınlığı 0.10 m., altta kaide üzerindeki bileziğin kalınlığı ise 0.09 m.'dir. Sütunlar, avlu duvarındaki ayaklara 3.70 m., birbirilerine ise 4.30 m. mesafede yerleştirilmişlerdir.

Caminin iç ve dış mekânlarında yer alan düşey taşıyıcılara ait ölçüler (Tablo 2.16)'de, ölçekli çizimleri ise (Şekil 2.100)'de verilmiştir.

2.16.2. Değerlendirme

Kılıç Ali Paşa Camii'nde iç mekânın tamamı, kubbe ve yarım kubbelerin altında oluşan dikdörtgen planlı orta mekân ve iç mekânın dört köşesinde yer alan kare planlı köşe mekânlarının alan ölçülerinin birbirlerine oranları, yine dört destekli bir yapı olan Şehzade Camii'nde olduğu gibi (beş ve beşin katları) birbirlerinin katsayıları olan değerler değildir. Kılıç Ali Paşa Camii iç mekânına giriş sahinde yer alan üçlü kemer dizisinin altından girildiğinde, orta hacim iç mekânın tamamına hakimdir. Buna karşın, iki katlı olarak düzenlenen geniş yan sahinler, "U" biçiminde üç yönde sardıkları orta mekânın sınırlarını belirleyen serbest payelerin arasında yer alan sütun dizilerinin arkasında kalmakta ve yapının mekân bütünlüğüne özellikle ikinci katta katılamamalarıdır. Oysa ki, böyle bir üç boyutlu mekân kurgusuna sahip yapıda, toplam iç mekân alanı, orta mekân alanının yaklaşık 2.5 katı büyüklüğündedir ($690.40 / 278.84 = 2.47$). Orta mekânın alan büyüklüğü, kare planlı köşe mekân alanının yaklaşık 16 katı ($278.84 / 17.38 = 16.04$) olup, toplam iç mekân alanı da köşe mekân alanının yaklaşık 40 katı büyüklüğe sahiptir ($690.40 / 17.38 = 39.72$).

Kilit taşı yüksekliği iç mekân zemininden itibaren 24.76 m.'ye ulaşan kubbe ile yine kilit taşı yükseklikleri 17.85 m. olan yarım kubbelerin düşey akslarda vurguladığı ve etkileyici bir derinlik kazandırdığı orta hacimde, kubbenin pandantiflerle oturduğu dört büyük kemeri taşıyan daire planlı serbest payeler 11.33



Şekil 2.100 Tophane Kılıç Ali Paşa Camii Düşey Taşıyıcıların Ölçekli Çizimleri

Ölçek: 1/50

m. yüksekliğinde olup, bu payelerin birbirlerine uzaklıkları **11.35 m.**'dir. Bu ölçüler bize kubbe altında oluşan ve köşe noktalarını payelerin belirlediği kare planlı mekânın, kemer başlangıç seviyesine kadar, **küp** formulu bir hacme sahip olduğunu göstermektedir.

İç mekân zemininden kubbe kilit taşı yüksekliğinin kemer kilit taşı yüksekliğine oranı $24.76 / 17.45 = 1.42$; kemer kilit taşı yüksekliğinin paye yüksekliğine oranı ise $17.45 / 11.33 = 1.54$ 'tür. Etek seviyesinden kilit taşına kadar salt kubbe yüksekliğinin salt kemer yüksekliğine oranı $5.86 / 6.12 = 0.96$; salt kemer yüksekliğinin paye yüksekliğine oranı da $6.12 / 11.33 = 0.54$ 'tür. Oranlamalardaki değerlere bakıldığında "0.5", "1" ve "1.5" katsayılarına yakın değerler karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca paye yüksekliğinin, kemer başlangıç seviyesinden kubbe eteğine kadar olan yüksekliğe oranı da "1.5" katsayısını verir ($11.33 / 7.57 = 1.496$).

Son cemaat yeri revakında, kubbe, kemer ve sütun yüksekliklerinin birbirlerine oranı, iç mekândaki kubbe, kemer ve paye yükseklik oranları ile çok yakın değerlerdir. Son cemaat yeri revak zemininden kubbe kilit taşı yüksekliğinin, kemer kilit taşı yüksekliğine oranı $9.95 / 6.88 = 1.45$; kemer kilit taşı yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı $6.88 / 4.52 = 1.52$ 'dir. Salt kubbe yüksekliğinin salt kemer yüksekliğine oranı $2.50 / 2.36 = 1.06$; salt kemer yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı da $2.36 / 4.52 = 0.52$ 'dir.

Ayrıca son cemaat yeri revak birimlerinde, sütun aralıkları **4.55 m.**, sütunların kuzey beden duvarına uzaklıkları **4.56 m.** ve yükseklikleri de **4.52 m.**'dir. Aynen iç mekânda, kubbe altındaki orta hacimde olduğu gibi, düşey taşıyıcı üst bitimine kadar, revak birimleri **küp** formulu hacimlerdir. Bir başka deyişle, iç mekânda dört destekli, kubbeli baldaken, son cemaat yeri revak birimlerinde, daha küçük boyutlarda, ancak aynı boyutsal oranlara sahip olarak tekrarlanmıştır.

Dış revaka bakıldığında, sekiye oturan sütun dizisi tarafında, dış revak zemininden çatı yüksekliğinin, seki üzerinden kemer yüksekliğine oranı $7.00 / 4.56 = 1.54$; seki üzerinden kemer yüksekliğinin yine seki üzerinden sütun yüksekliğine oranı $4.56 / 3.245 = 1.41$ 'dir. Görüldüğü gibi, bu oran değerleri de, yukarıda verilen son cemaat yeri ile iç mekândaki yükseklik oranlarına çok yakın değerlerdedir.

Sonuç olarak, iç mekânda ana kubbenin yer aldığı baldakende, son cemaat yeri revak birimlerinde ve dış revakta; kubbe, kemer ve düşey taşıyıcı yükseklikleri arasındaki oranlar birbirileri ile neredeyse aynıdır.

2.17. Toptaşı Atik Valide (Nurbânû) Camii

Genel Tanım

Tarihi: Külliye yapıları topluluğu, H. 978 / M. 1570 yılında planlanıp, inşa süreci başladıktan dokuz yıl sonra, 1579 yılında Sinan'ın tasarımı olan ilk cami tamamlanmıştır. Bu yapı, bugünkü camide orta hacmi örten ana kubbe ve iki yanında ikişer yarım kubbenin desteklediği, altıgen şemadan ibaretti (Kuran, 1984, s.235).

1583 yılında, Vakfın ilk mütevellisi Pir Ali Bin Mustafa tarafından, orta mekâna doğu – batı yönünde ikişer kubbeli yan sahınlara ilave edilmiş, böylece caminin harım kısmı genişletilerek bugünkü durumunu almıştır. (Ayvansarâyî, 2001, s.588). Ancak 1583 yılında camiye konulan kitabe, inşa tarihinin saptanması konusunda yanıltıcı olmuştur. Hadikâ ve Mir'ât-ı İstanbul'da, caminin yapım tarihi için 1583 yılı verilmektedir (Ayvansarâyî, 2001, s.588 – Râ'if, 1996, s.186).

Caminin güneybatı köşesine eklenen hünkâr kasrı ve buna bir kapı ile bağlanan iç mekânın batısındaki hünkâr mahfilinin yapım tarihleri, D. Kuban'a göre 1834-35, A. Kuran'a göre ise 1869 yılıdır (Kuran,1986, s.184 – Kuban, 1961, s.61).

Banîsi: Nurbânû Valide Sultan, Sultan III. Murad'ın annesi, Sultan II. Selim'in de eşidir. H. 991 / M. 1583 yılında vefat etmiş ve eşinin yanına gömülmüştür (Süreyya, 1996, s. 32).

Konumu: Üsküdar İlçesi, Toptaşı Sementi'nde, Valide-i Atik Mahallesinde yer alan külliye yapıları, Kartalbabâ Caddesi ve bu caddeyi dikine kesen Körbakkal ile Helvacı Ali sokakları arasındadır. Külliye, Çavuşdere Caddesi'ne doğru açılan, eğimli bir topografyada, vadiye hakim bir konumda, kademeli olarak kurulmuştur. Cami ile kuzeyinde, kendisinden bir kat daha alçak kotta yer alan medrese yapıları, külliyenin merkezinde yer almaktadırlar. Caminin güneyinde hazire, batısında ise darülkurra, darülhadis, darüşşifa ile aşhane ve tabhane ile kervansarayı içeren imaret yapıları, birbirlerine bitişik olarak yerleştirilmişlerdir. Bu yapı topluluğu, dışarıdan bir bütünlük içerisinde görünmelerine karşın, içte birbirlerinden bağımsız

yapılar olarak karşımıza çıkar. Yapı grubunun kuzeybatısında hamam, caminin güneyinde ise sıbyan mektebi, Tekkeönü sokağı'nda da tekke yapıları yer alır.

Mimarisi: Bugünkü cami enine dikdörtgen planlı olup, orta hacmi örten ana kubbe, altıgen bir tabana oturur. Kubbe, doğu ve batı yönlerinde ikişer, güneyde ise mihrap çıkıntısını örten bir adet olmak üzere toplam beş yarım kubbe ile desteklenmiştir. Kubbenin, köşelerine pandantiflerle oturduğu altıgen tabanın kenarlarını oluşturan kemerler, kuzey ve güney yönlerinde beden duvarlarına bağlı payelere, doğu ve batı yönlerinde ise gerisindeki payelerle başlık üzerinde bütünleşerek desteklenen, kahverengi somakiden birer sütuna oturur (Şekil 2.101). Yapının ilk planında iki yanda yer alan beden duvarlarının geriye çekilmesiyle oluşan yan sahınlar, ikişer kubbe ile örtülerek iç mekân enine genişletilmiş, böylece yapı, ilk örneği Edirne Üç Şerefeli Camii'nde görülen ve daha sonra da Beşiktaş Sinan Paşa Camii'nde Sinan'ın geliştirerek uyguladığı bir plana kavuşmuştur. Yan sahınları örten kubbeler, ana kubbeyi iki yanda taşıyan sütunların gerisinde yer alan serbest payelerden, kuzey, güney ve yan duvarlara atılan kemerlere oturur.

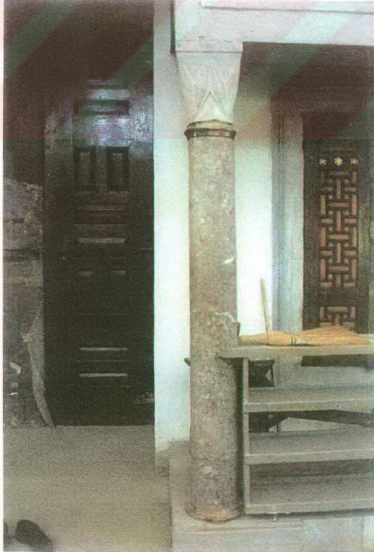
İç mekânı üç yönde çevreleyen mahfiller, geride beden duvarlarına yaslanırken iç tarafta baklavalı başlıklara sahip 28 adet sütuna, düz kirişlerle oturmaktadır (Şekil 2.102). Bir sıra, küçük Bursa kemerlerinden oluşan korkuluklara sahip mahfiller, tamamen mermerden yapılmıştır. Mahfil altında tavan düzdür ve alt katta mermer bloklarla döşenmiş olan zemin, üç yönde iç mekândan yükseltilmiştir.

Doğu ve batı beden duvarları önünde yer alan yan mahfillerden batıdaki güney köşesi, hünkâr mahfili olarak düzenlenmiştir. II. Mahmud devrine ait olan ve ahşap çıkmalarla genişletilen hünkâr mahfili, yine ahşap bir kafes ile kapatılarak iç mekândan ayrılmıştır. Bu bölüm bir kapı ile caminin güneybatı köşesinde yer alan hünkâr kasrına bağlanır.

Kuzey duvarı önünde yer alan arka mahfiller, orta mekâna çok az taşırılmış, cümle kapısının iki yanında yer alan payelerin arası ile minare kaidelerinin iki yanındaki hacimler, üst katta mahfillere katılarak derinlik sağlanmıştır. Alt katta mahfilleri taşıyan sütun dizisi, yan mahfillerin aksine, dolaşım imkânı vermeksizin duvar payeleri ile minare kaidelerinin hemen önünde sıralanmaktadır. Mahfil katında, cümle kapısının önüne denk gelen kısım, iki yana birer merdiven ile bağlanarak yükseltilmiş, ayrıca cümle kapısının üzerinde, payeler arasında yer alan müezzin



Şekil 2.101 Toptaşı Atik Valide Camii Ana Taşıyıcı
Paye ve Sütun



Şekil 2.102 Toptaşı Atik Valide Camii Mahfil Sütunu

mahfilî sekiz adet konsolla iç mekâna taşırılmıştır. Bu mahfil zemininin doğu ucunda yer alan açıklığa, ahşap ve portatif bir merdiven dayatılarak çıkış sağlanmıştır.

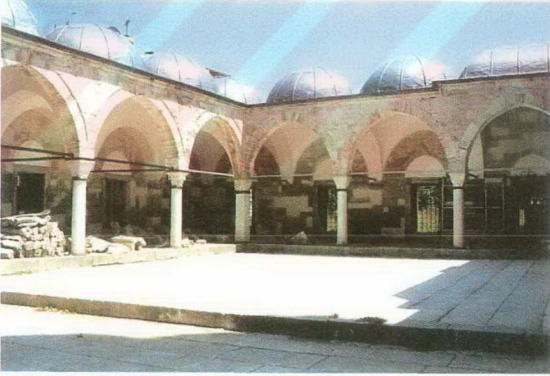
Müezzin mahfilinin üzerinde, payeleri birbirine bağlayan kemerin üzengi seviyesinde yer alan bir hacim daha vardır. Burası, alt kattaki müezzin mahfiline ait revak ile taşınır. Mahfilden aynı şekilde portatif bir merdiven ile zemininden ulaşılan bu hacmin, fonksiyonel olmasından çok, iç mekân düzenlemesinin bir parçası olduğu düşünülebilir. Kuzey duvarında, giriş kapısı aksı üzerinde yer alan bu üç katlı düzenlemede katlar arasında orjinal bir merdiven bağlantısı yoktur. Ancak kat zeminlerindeki açıklıklara dayanan ahşap merdivenlerle ulaşım sağlanır. Alt kat arka mahfillere ise, son cemaat yerinin doğu ucundaki kapı ile ulaşılan bir merdivenden çıkılmaktadır.

İlk yapının planına göre, kuzey ve yan beden duvarlarının birleştiği köşelerde yer alan minare kaideleri, sonradan yan sahnaların eklenmesi ile kuzey cephesi içinde kalmıştır. Genişleyen kuzey cephesi, ilk plana göre minare kaidelerinin doğu-batı yönündeki bitimlerinin sınır oluşturduğu son cemaat yerinden iki yana doğru dışa taşar (Şekil 2.103). Beş birimli son cemaat yerinin yan kanatları ikişer kubbe ile, giriş ise aynalı tonoz ile örtülüdür. Kubbeler, iki renkli taştan sivri kemerlere pandantiflerle oturur. Revak örtüsünü kuzeyde altı adet mukarnas başlıklı sütun taşır. Kanatların yükseltilmiş zeminlerini, iki yanda dış revak sütunları sınırlar. Son cemaat yeri cephesinde, giriş aksı üzerindeki cümle kapısının iki yanında birer mihrap, uçtaki birimlere denk gelecek biçimde de minare kaidelerine ulaşılan birer kapı yer alır.

Yapının son cemaat yerini “U” biçiminde saran dış revakın eğimli çatı örtüsünü, köşelerde “L”, kuzey giriş kapısının iki yanında da dikdörtgen planlı toplam 6 adet ayak ile 16 adet revak sütunu taşır (Şekil 2.103). Ayakların her iki ucu da yarım sütun formunda son bulmakta, böylece dış revak sürunları ile görsel açıdan devamlılık sağlamaktadır. Son cemaat yeri revak kemerleri ile aynı özelliklere sahip dış revak kemerlerinin oturduğu sütunlar, baklavah başlıklara sahip olup, sütun araları demir şebekelerle kapatılmıştır. İlk yapıda, “U” planlı dış revakın kolları, iki köşede yer alan minare kaidelerinin güney sınırına kadar ulaşmaktaydı. Ancak caminin harim kısmı genişletildikten sonra, revak kollarını son cemaat yerinin iki yanında kuzey beden duvarı sınırlamıştır.



Şekil 2.103 Toptaşı Atik Valide Camii Son Cemaat Yeri ve Dış Revak



Şekil 2.104 Toptaşı Atik Valide Camii Avlu Revakı

Yapıyı üç yönde çevreleyen revaklı avluya, her biri farklı yöne açılan dört adet kapıdan girilir (Şekil 2.104). Güneydeki kapı, hazirenin yanındaki dış avluya açılmaktadır. Kuzeyde medreseye, iki yanda da sokaklara açılan avlu kapılarının içlerinde yer alan merdivenler, avludan bir kat alçak kottaki medrese ve yan sokaklarla bağlantı sağlar. Güneydeki hariç kapıların üzerlerinde, kare planlı ve kubbeli, bevvaplara (kapıcılara) ait birer mekân yer alır. Bu mekânlar, merdivenlerin yer aldığı alt katta, çapraz tonoz örtünün üzerine oturtulmuştur. Bir örneğini Kadırga'daki Sokullu Camii'nde de gördüğümüz bu çözüm, Sinan'ın yapılarını topografyaya uydurmadaki ustalığının bir göstergesi olarak çok kereler farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır.

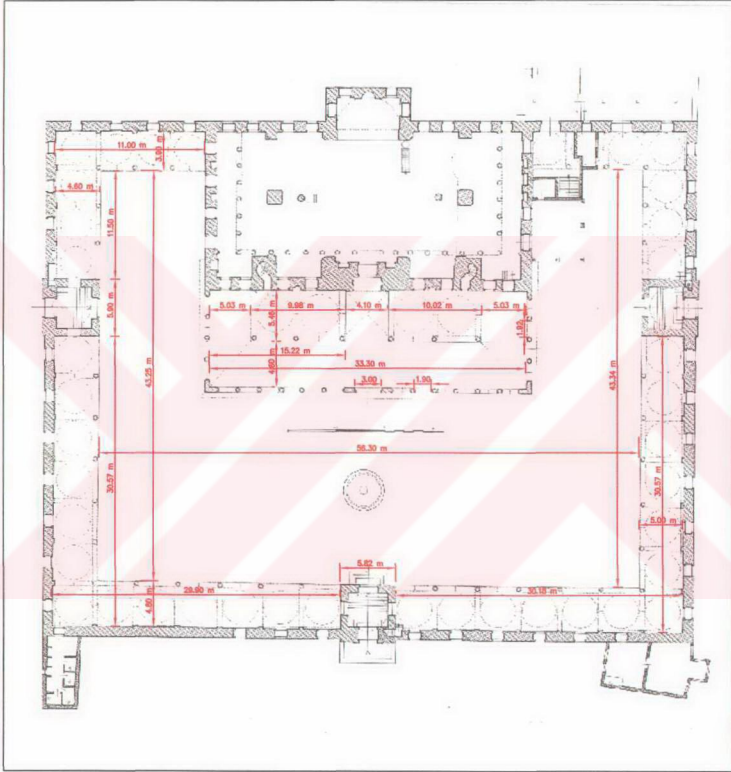
2.17.1. Mekân ve Serbest Düşey Taşıyıcı Boyutları

2.17.1.1. İç Mekân

İç Mekân Kuruluşu: Mihrap eksenine dik, enine gelişen dikdörtgen planlı yapının, iç mekân ölçüleri 31.70 x 15.06 m. olup, toplam alanı 477.40 m²'dir (Şekil 2.105). Orta mekânı örten 12.76 m. çaplı kubbenin zeminden kilit taşıma kadar olan yüksekliği 19.40 m., etek yüksekliği ise 13.02 m.'dir. Orta kubbeyi iki yanda ve mihrap tarafında destekleyen yarım kubbelerin, kilit taşı yükseklikleri 12.12 m., etek yükseklikleri 8.57 m., çapları da yaklaşık olarak 6.50 m.'dir. Bu örtünün altında oluşan orta mekânın dikdörtgen planlı alanı 18.33 x 11.90 m. ölçülerinde olup, toplam 218.12 m²'dir.

Ana kubbenin oturduğu altıgen tabanın kenarlarını oluşturan kemerlerin kilit taşı yükseklikleri 12.12 m., kalınlıkları 0.93 m., açıklıkları ise ortalama 6.15 m.'dir. Kemerler güneyde, mihrap çıkıntısının beden duvarı ile birleştiği köşelerde iç mekâna taşan iki duvar payesine oturur. Bu payelerin dik açı yapan yüzleri 1.10 m., ancak kuzeyde, dış köşeleri kırılarak beden duvarı ile açı yapan diğer yüzleri ise 1.60 m. genişliğindedir. Kemerler kuzeyde, beden duvarından 2.40 m. iç mekâna taşan, 1.40 m. genişliğindeki payelere otururken, iki yanda duvar payeleri ile aynı boyda olan birer sütuna basar. Mihrap tarafında ve cümle kapısının iki yanında yer alan payelerin, doğu – batı yönünde birbirlerine uzaklıkları 6.15 m.'dir.

Kubbeyi taşıyan kemerlerin oturduğu sütunların, başlık ve kaide dahil yükseklikleri 4.81 m.'dir. 0.72 m. yüksekliğindeki başlıklar mukarnaslı olup, 0.74 x 0.74 m. ölçülerinde kare kesitlidirler. 3.70 m. boyundaki kahverengi somakiden gövdelerin



Şekil 2.105 Toptaşı Atik Valide Camii Planı (Ali Saim Ülgen'den alınarak ölçülandırılmıştır)

alt çevreleri 1.88 m., üst çevreleri de 1.76 m.'dir. Gövdeleri, alt ve üst bitimlerinde 0.15 m. kalınlığında, farklı profillere sahip, pirinç bilezikler sınırlamaktadır. Alt bileziklerin yukarıdan aşağıya doğru genişleyen profilleri, kaidelerle bütünlük içerisindeyler. 0.22 m. yüksekliğindeki mermer kaideler "S" kıvrımlı profillere sahiptir. Sütunlar birbirilerine 14.06 m., mihrap duvarına 6.34 m., kuzey duvarına 7.85 m., arkalarındaki serbest payelere ise 1.58 m. uzaklıkta yerleştirilmişlerdir.

Sütunların üzerinde, ana kubbenin oturduğu kemerlerin 120°lik açı yaparak bindiği ikinci başlıklara kadar gerideki payelerin kemerli uzantıları yükselir. Sütunların kemerle bütünleştiği bu paye uzantıları ile toplam yükseklikleri, zeminden kemer tabanlarına kadar 8.51 m.'dir. Sadece üst başlıklar (köşelerdeki mukarnasların sarkıtları hariç) ise 1.08 m. yüksekliğindedirler ve Kara Ahmed Paşa Camii'nde olduğu gibi, üzerilerine oturan kemerlerle görsel açıdan bütünleştiklerinden dolayı, yamuk plana sahiptirler. Başlıkların kemerlerle birleşen dış yüzeyleri, kemer kalınlığı kadar olup 0.93 m.'dir. Ana kubbenin oturduğu altıgenin köşeleri ile aynı açığı yapan iç yüzleri de 0.39 m.'dir. Sütunların üzerinde devam eden ve iki başlık arasında yer alan, örme taştan paye uzantıları üstte, yarım kubbelerin pandantiflerle oturduğu yarım kemerle sınırlanmıştır.

Sütunların gerisinde yer alan serbest payelerin yükseklikleri sütunlar ile eşittir ve doğudaki 1.69 x 1.34 m., batıdaki ise 1.72 x 1.46 m. ölçülerinde dikdörtgen planlara sahiptir. Payeler birbirilerine 18.33 m., yan beden duvarlarına 5.22 m., güney ve kuzey beden duvarlarındaki payelere ise ortalama 5.00 m. uzaklıkta yerleştirilmişlerdir.

Serbest payelerden kuzey ve güney beden duvarlarına atılan, içiçe geçmiş ikişer kemerin kalınlıkları ortalama 1.40 m., zeminden kilit taşına kadar olan yükseklikleri de içteki kemerde 7.45 m., dıştaki kemerde ise 8.21 m.'dir. İçteki kemerlerin açıklıkları 5.00 m. olup, dış kemerlerle aynı aks üzerinde değildir. Orta hacimden bu kemerler ile ayrılan yan sahnalar 12.66 x 5.22 m. ölçülerinde dikdörtgen planlıdır ve kuzey duvarı önünde minare kaidesi ile yan duvar arasında yer alan 3.90 x 2.40 m. ölçülerindeki hacimlerle birlikte toplam alan her biri için 75.38 m²'dir. Yan sahnaları örten yaklaşık 4.80 m. çapındaki kubbelerin zeminden kilit taşına kadar olan yükseklikleri 10.52 m., etek yükseklikleri 8.32 m.'dir. Bu kubbeler arasında yer alan ve serbest payelerle yan beden duvarlarını birbirilerine bağlayan kalın kemerler 5.22 m. açıklığında, 1.70 m. kalınlığındadır.

Kuzey beden duvarı önünde, cümle kapısının (3.26 m. yüksekliğinde ve 2.19 eninde) iki yanındaki payeler ile minare kaideleri arasında yer alan diğer iki hacmin dikdörtgen planları 4.60 x 2.40 m. ölçülerine sahiptir. Bu hacimlerin üzeri yan sahnalarda olduğu gibi duvar payelerini birbirilerine bağlayan ve 8.21 m. kilit taşı yüksekliği olan kemerler ile örtülüdür. Güneyde ise 6.48 m. genişliğinde ve 4.38 m. derinliğindeki mihrap çıkıntısını örten yarım kubbe, diğer yarım kubbeler ile aynı ölçülere sahiptir.

Kadınlar Mahfili: Yan sahnalarda yer alan mahfiller, beden duvarları boyunca kesintisiz olarak devam etmekte, kuzey duvarı önündeki arka mahfille birleşerek iç mekânı üç yönde dolanmaktadır. Derinliği 2.35 m. olan yan mahfiller 15.06 m. uzunluğundadır. Kuzeydeki mahfilin ise derinliği 2.90 m., uzunluğu 31.70 m.'dir. Kadınlar mahfilinin iç mekânda kapladığı toplam alan 149.8 m²'dir. Ancak bu ölçülere cümle kapısı üzerinde yer alan müezzin mahfili ve onun üzerindeki hacim dahil değildir.

Mahfillerde alt tavan yüksekliği, iç mekân zemininden 2.86 m., mahfil altındaki zeminden ise 2.57 m.'dir. Mahfil altındaki zemin, iç mekân zemininden 0.29 m. daha yüksektir. Kuzeydeki cümle kapısı önünde ise, mahfil altı tavan yüksekliği 3.99 m.'yi bulmaktadır. Tamamen mermerden yapılmış olan mahfiller kuzey ve yan beden duvarlarına bağlı dört adet yarım sütunun dışında toplam 28 adet sütuna taşınmıştır. Sütunlara düz, mermer kirişler ile oturan mahfillerin kiriş yüksekliği 2.23 m. (ki bu aynı zamanda mahfil destek sütunlarının yüksekliğine eşittir), mahfil katı zemin yüksekliği 2.69 m., korkuluk üst bitimleri de 3.35 m.'dir.

Mahfilleri taşıyan sütunların başlık ve gövde dahil yükseklikleri 2.23 m. olup, baklavah başlıkları 0.34 m. yüksekliğinde ve 0.31 x 0.31 m. ölçülerinde kare kesitlidir. 1.86 m. boyundaki gövdeler cümle kapısının önünde, orta aksın iki yanında yer alan iki sütunda Hereke pudingi, diğerlerinde ise Marmara mermerindedir. Gövdelerin alt çevreleri 0.72 m., üst çevreleri de 0.67 m.'dir. Gövde alt ve üst bitimlerindeki pirinç bileziklerin profilleri birbirilerinden farklı olup, kalınlıkları altta 0.05 m., üstte 0.07 m.'dir. Sütunlar, alt kat mahfil zeminine kaidesiz olarak otururlar.

Sütun aralıkları yan sahnalardaki mahfillerde ortalama 1.54 m.'dir. Ancak kuzeyde, yan girişlerin önüne denk gelen ikişer sütunun aralıkları, diğerlerinden farklı olarak

1.40 m.'dir. Kuzey beden duvarı önünde uzanan arka mahfilin destek sütunlarında ise aralıklar, orta akstan yanlara doğru sırasıyla; 2.25 - 1.40 - 1.40 - 1.65 - 1.65 - 1.55 - 1.55 - 1.56 m. olarak belirlenmiştir. Ayrıca köşe sütunlardan yan duvarlardaki yarım sütunlara olan uzaklık 2.00 m.'dir.

Hünkâr Mahfili: İlk inşasından bu yana önemli ilaveler yapılan ve değişiklikler geçiren Nurbanu Valide Sultan Camii'ne, II. Mahmud Devri'nde (1808-1839) ayrı bir girişi olan hünkâr dairesi ve mahfili eklenirken, batıdaki yan mahfil ahşap çıkmalarla orta mekâna kadar genişletilmiş, mahfilin güney ucunda Barok tarzda çıkma yapılarak, ahşap kafeslerle kapatılmıştır (Kuban, 1961, s.60).

Müezzin Mahfili: İç mekânda, cümle kapısı üzerinde yer alan ve müezzin mahfili olarak kullanılan revaklı hacim, 6.10 m. genişliğinde, 1.50 m. derinliğindedir. Tavan yüksekliği 2.58 m. olan mahfil, sekiz adet konsol ile dışa taşırılmıştır.

Kemerli revakı taşıyan, dört adet, baklavalı başlıklı sütunun başlık ve kaide dahil yükseklikleri 2.03 m.'dir. Başlıklar 0.35 m. yüksekliğinde ve 0.31 x 0.31 m. ölçülerinde, kare kesitlidir. 1.64 m. boyundaki mermer gövdelerin alt çevreleri 0.79 m., üst çevreleri de 0.64 m.'dir. Farklı profillere sahip pirinç bileziklerden alt sıradakiler 0.055 m., üst sıradakiler ise 0.085 m. kalınlığındadır. Sütun aralıkları iki uçta 1.08 m., ortadakilerde 1.00 m.'dir. Sütunlar, cümle kapısı üzerinde yükselen beden duvarına 1.10 m. uzaklıkta yerleştirilmiştir. Revak kemerlerinin zeminden kilit taşına kadar olan yükseklikleri 2.48 m.'dir. Bu mekânın gerisinde, beden duvarı içinde 0.63 m. derinliğinde eyvanımsı kemerli bir hacim, mahfile derinlik kazandırır.

2.17.1.2. Dış Mekân

Son Cemaat Yeri: Caminin kuzey cephesinde yer alan son cemaat yeri revakı 5.56 m. derinliğinde, 24.10 m. uzunluğundadır. 4.10 x 5.46 m. ölçülerindeki giriş revak biriminin her iki yanında yer alan 10.00 m. uzunluğundaki kanatlar, dış revak zemininden 0.37 m. yükseltilmişlerdir. Daha sonraları bu yan kanatların zemini iki yana doğru 5.03 m. uzatılarak, caminin kuzey cephesini boyly boyunca kaplamıştır. Revak derinliği ile aynı ölçüde olan kanat zemini, iki uçta dış revaklarla sınırlanmıştır. Bu ilaveler hariç, son cemaat yeri revakının toplam alanı 131.58 m²'dir.

Son cemaat yeri revakı girişte aynalı tonoz ile, yanlarda ise yaklaşık 4.00 m. çapında ikişer kubbe ile örtülmüştür. Kubbelerin kilit taşı yükseklikleri yan kanat zemininden ortalama 9.36 m., giriş aksı üzerindeki tonozun ise yüksekliği 10.06 m.'dir. Yan kanatlarda kubbeler pandantiflerle, zeminden kilit taşı yükseklikleri 6.76 m. olan kemerlere oturur. Ortadaki revak biriminde ise kemer yüksekliği 7.30 m.'dir.

Revak örtüsünü taşıyan altı adet sütunun başlık ve kaide dahil yükseklikleri 4.275 m. olup, mukarnash başlıklar 0.605 m. yüksekliğinde ve 0.62 x 0.62 m. ölçülerinde, kare kesitlidir. 3.48 m. boyundaki gövdelerde, Marmara mermeri ve Kestanbol graniti gibi farklı malzemeler kullanılmıştır. Sütun gövdelerinin alt çevreleri 1.47 m., üst çevreleri 1.23 m.'dir. Alt ve üst sırada farklı profillere sahip bileziklerin kalınlıkları ise alt sırada 0.11 m., üst sırada 0.125 m.'dir. Sütunlar yan kanat zeminine 0.19 m. yüksekliğinde daire planlı ve profilli kaideler ile oturmaktadır. Sütun aralıkları orta aksta 4.62 m., yanlarda ise 4.02 m.'dir.

Dış Revak: Son cemaat yerini üç yönde dolanan "U" planlı dış revak, kuzeyde 4.60 m. derinliğinde ve 33.30 m. uzunluğunda olup, kolları son cemaat yeri revakı ile aynı derinliğe (5.46 m.) sahiptir ve 5.03 m. enindedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, son cemaat yerinin iki yanında zemin, revak kanatları ile aynı kotta olacak şekilde yükseltilmiştir. Toplam alanı 208.10 m² olan dış revakın tek yönde eğimli çatı örtüsü, son cemaat yeri tarafında 7.75 m., dış revak tarafında da 5.25 m. yüksekliğindedir. Örtü, iç tarafta son cemaat yeri revakına, dışta, üç yönde ise dört adet örme ayak ile onaltı adet sütuna taşınmıştır. Ayakların kuzeyde, giriş kapısının iki yanında olanları dikdörtgen, köşelerde yer alan ikisi ise "L" planlı olup, uçları yarım sütun görünümünde pilastrlar ile son bulmaktadır. Ayrıca dış revak yan kollarını güneyde sınırlayan kuzey cephesinin iki ucunda da yer alan bu yarım sütun pilastrlar, revak düzenini tamamlayan birer unsur olarak karşımıza çıkan detaylardır.

Dış revak zemininden 0.38 m. yüksekliğinde ve 0.60 m. genişliğinde bir seki üzerine oturan revak sütunlarını birbirlerine bağlayan kemerlerin, seki üzerinden kilit taşına kadar olan yükseklikleri 3.40 m.'dir. Sivri kemerler son cemaat yeri revakında olduğu gibi alternatif sıralı iki renkli taştandır (mermer ve granit).

Revak sütunlarının başlık ve gövde dahil yükseklikleri 2.77 m.'dir. 0.485 m. yüksekliğinde ve 0.505 x 0.505 m. ölçülerinde, kare kesitli başlıkların hepsi baklavalıdır. 2.22 m. boyundaki gövdeler Marmara mermerinden olup, alt çevreleri 1.06 m., üst çevreleri ise 0.945 m.'dir. Gövdelerin alt ve üst bitimlerinde yer alan farklı profillere sahip bilezikler, her sütunda aynı tipte tekrarlanır. Alt sıra bilezikler 0.07 m., üst sıra bilezikler ise 0.10 m. kalınlığa sahiptir. Revak sütunları kaidesiz olarak seki üzerine oturur.

Kuzey yönünde, mihrap eksenini üzerinde yer alan girişin, kemer kilit taşı yüksekliği 3.82 m. olup, kemer açıklığı 3.00 m.'dir. Girişin iki yanında yer alan kuzey revak sütunlarının aralıkları 1.90 m., yan kollardakilerin ise 1.92 m.'dir.

Avlu: Caminin güney ana beden duvarı hizasında, doğu – batı yönünde devam eden ve beden duvarı ile aynı et kalınlığına sahip bir duvar ile dört yönde çevrelenen revaklı avlunun iç ölçüleri kuzey – güney doğrultusunda ortalama 43.25 m., doğu – batı doğrultusunda ise 56.30 m.'dir. Ancak dış konturları ile dikdörtgen bir plana sahip olan avlu, cami - son cemaat yeri - dış revakı tamamen içine aldığından, avlu alanını hesaplariken bu yapıların alan ölçüleri toplamını avlu alanından çıkardığımızda, avlu revakları hariç toplam alan yaklaşık 1634.23 m², revaklar dahil olduğunda ise 2488.52 m² olarak belirlenmiştir.

Avlu revakları güneyde, caminin her iki yanında, köşe revak birimleri hariç 11.00 m. uzunluğunda, 3.90 m. derinliğindedir. Yan revaklar ise kuzey ve güney köşelerdeki revak birimleri dahil olmak üzere, herbiri 52.00 m. uzunluğundadır. Revak derinlikleri doğuda 4.60 m., batıda 5.00 m.'dir. Ayrıca yan revaklarda, güneydeki revakların 11.50 m. kuzeyinde, yan sokaklara açılan, 5.90 m. genişliğe ve 4.50 m. derinliğe sahip olan, merdivenli avlu girişleri bulunur. Aynı genişlik ölçüsüne sahip ve yine revak derinliğinde olan bir giriş de kuzey revakında, orta aks üzerinde yer alır. Kuzey revakının uzunluğu, köşe revak birimleri hariç 56.30 m., dahil 65.90 m.'dir. Revak derinliği ise her iki kanatta, ortalama 4.80 m.'dir. Bütün bu verilen ölçülere göre avlu revaklarının toplam alanı yaklaşık olarak, 826.80 m² dir.

Caminin güneybatı köşesine sonradan ilave edilen hünkâr dairesi nedeni ile orijinali 40 adet olan revak birimlerinin sayısı 38 düşmüştür. Cami yapısı ile birleştiği iki birim hariç (ki bunlar aynalı tonoz ile örtülüdür) bütün avlu revakları pandantifi

kubbelerle örtülüdür. Kubbe ve kemerlerin revak zemininden kilit taşlarına kadar olan yükseklikleri, buldukları yerlere göre küçük farklılıklar göstermektedir. Buna göre avlu yan girişlerinin güneyinde yer alan revak kubbeleri 6.35 m., kemerleri ise 4.35 m. yüksekliğe sahiptir. Tonozlu birimlerde tonoz yüksekliği 6.27 m., kemer yüksekliği de yine 4.35 m.'dir. Avlu yan girişlerinin kuzeyinde kalan revaklardan doğudakilerinde kubbe yükseklikleri 6.83 m., kemer yükseklikleri 4.60 m., batıdakilerinde ise kubbe yüksekliği 6.50, kemer yüksekliği de 4.50 m.'dir. Kuzey revakta, orta aksta yer alan avlu girişine göre batı kanadındaki revak kubbeleri 6.45 m., kemerleri 4.50 m., doğu kanadında ise kubbeler 6.65 m., kemerler 4.58 m. yüksekliğindedirler. Burada verilen ölçüler, kubbe ve kemerlerin arasındaki ± 2 cm. yükseklik farklılıklarına göre ortalama olarak belirlenmiştir.

Avlunun orjinal durumuna bakıldığında, revak sütunlarının toplam sayısı 32 adet olmakla birlikte, daha geç tarihte ilave edilen hünkâr dairesi ile sonradan yapılan bazı değişiklikler sonucunda, günümüz avlu revakları 27 adet sütun ile desteklenmektedir. Avlunun güneydoğu köşesinde yer alan revak sütunu, kare planlı gövdesi ve buna uygun baklavali başlığı ile diğer sütunlardan biçim olarak farklıdır. Ayrıca bunun hemen kuzeyinde yer alan diğer bir revak sütunu da mukarnaslı başlığı ile diğerlerinden ayrılmaktadır. Avlu sütunlarının hepsi baklavali başlıklara sahiptir.

Revak kubbe ve kemerlerinde olduğu gibi, sütun yüksekliklerinde de bazı farklar göze çarpmaktadır. Doğudaki avlu girişinin güneyinde kalan revak sütunlarının başlık dahil yükseklikleri ortalama 2.40 m. iken, girişin kuzeyinde yer alan sütunların başlık dahil yükseklikleri ortalama 2.54 m.'dir. Yine avlu revaklarının kuzeybatısındaki sütunların yükseklikleri ise 2.60 m.'yi bulmaktadır. Güneydoğu köşedeki kare gövdeli sütun, hepsinden farklı olarak 2.33 m. yüksekliğindedir. Ancak tabloda verilen avlu revak sütun ölçüleri, diğer tablolarda olduğu gibi ortalama değerlerdir. Aşağıda verilecek olan sütun ölçüleri de bu ortalama alınan değerlerdir.

Buna göre başlık dahil toplam yüksekliği 2.53 m. olan revak sütunları, 0.48 m. yüksekliğinde ve 0.53 x 0.53 m. ölçülerinde, kare kesitli başlıklara sahiptir. 2.05 m. boyundaki gövdeler, avlu kuzey girişinin hemen batısındaki sütun hariç (ki bu sütunun gövdesinde Hereke pudingi kullanılmıştır. Alper (1998, s. 110), Marmara mermerindedir. Gövde alt çevreleri 1.09 m., üst çevreleri de 1.04 m.'dir. Alt ve üst

sırada farklı profillere sahip bilezikler, her sütunda tekrarlanır ve kalınlıkları 0.08 m.'dir. Bileziklerin profilleri dış revak sütunları ile aynıdır. Sütunlar avlu revak zeminine kaidesiz olarak oturur.

Sütun aralıkları güney revakında 3.47 m., batı revakında 4.07 m.'dir. Doğu revakında ise, girişin güneyinde 3.65 m., kuzeyinde 4.02 m. olan aralıklar kuzeyde girişin batısındaki kanatta 3.93 m., doğusunda ise 3.95 m.'dir.

Avluda, 56.30 x 43.25 m. ölçülerindeki dikdörtgen planlı bahçenin ortasında, avlu kuzey girişi ve mihrap eksenini üzerinde, daire planlı bir şadırvan yer alır.

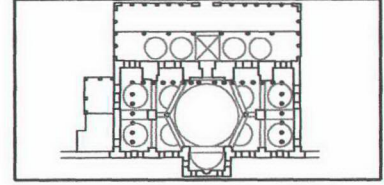
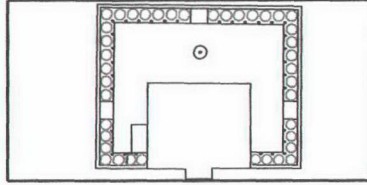
Yukarıda ölçüleriyle tanıttığımız, Toptaşı Atik Valide Camii iç mekân, son cemaat yeri, dış revak ve avlu düşey taşıyıcılarının ölçüleri Tablo 2.17'de topluca gösterilmiştir. Ayrıca, bütün düşey taşıyıcıların ölçekli çizimleri de Şekil 2.106'da yer almaktadır.

2.17.2. Değerlendirme

İç mekân kuruluşu ve strüktür açısından Topkapı Kara Ahmed Paşa Camii ile benzer özellikler gösteren Toptaşı Atik Valide Camii, özellikle orta mekânda kubbe, kemer ve düşey taşıyıcı yükseklikleri açısından da çok yakın ölçüler vermektedir. Kubbe – kemer – düşey taşıyıcı oranlarını veren tabloda, iki yapıya ait ölçülerin arasındaki yakınlığı, daha net bir biçimde görmek mümkündür. Her iki cami de altı destekli olup, iki yanda yer alan sütunlar, başlık üzerinde yükselen ve geride birer kemer ile bütünleşen serbest payelerle desteklenmiştir. Yine her iki camide de bu payelerin gerisinde doğu ve batı beden duvarları iki yana çekilerek yan sahnınlar oluşturulmuştur. Ancak Atik Valide Camii'nde yan sahnınlar daha geniş tutularak ikişer kubbe ile örtülmüştür. Serbest payelerin gerisinde, yan beden duvarlarına atılan geniş kemerler, kuzey – güney doğrultusunda yan sahnınların bütünlüğünü bozmamaktadır. Oysa Kara Ahmed Paşa Camii'nde, derinliği çok az olan yan sahnınları ikiye ayıran payelerin gerisinde, dar tonozlu geçişlerle bağlantı sağlanmıştır.

Sinan, Kara Ahmed Paşa'da olduğu gibi, burada da kullandığı düşey taşıyıcı sistem ile, kubbe altındaki altıgen planlı orta hacmi, yarım kubbelerin altındaki üçgen alanlarla bütünleştirip, orta mekânı yan sahnınlara kadar genişletmeyi başarmıştır. Caminin toplam iç mekân alanı 477.40 m² iken, yan sahnınlar arasında kalan orta mekân alanı, bunun neredeyse yarısı kadar olup, 18.33 x 11.90 m. ölçülerindedir ve

**TOPTAŞI ATİK VALİDE
CAMİİ
(1570-1579 / 1583)
ÜSKÜDAR - İSTANBUL**



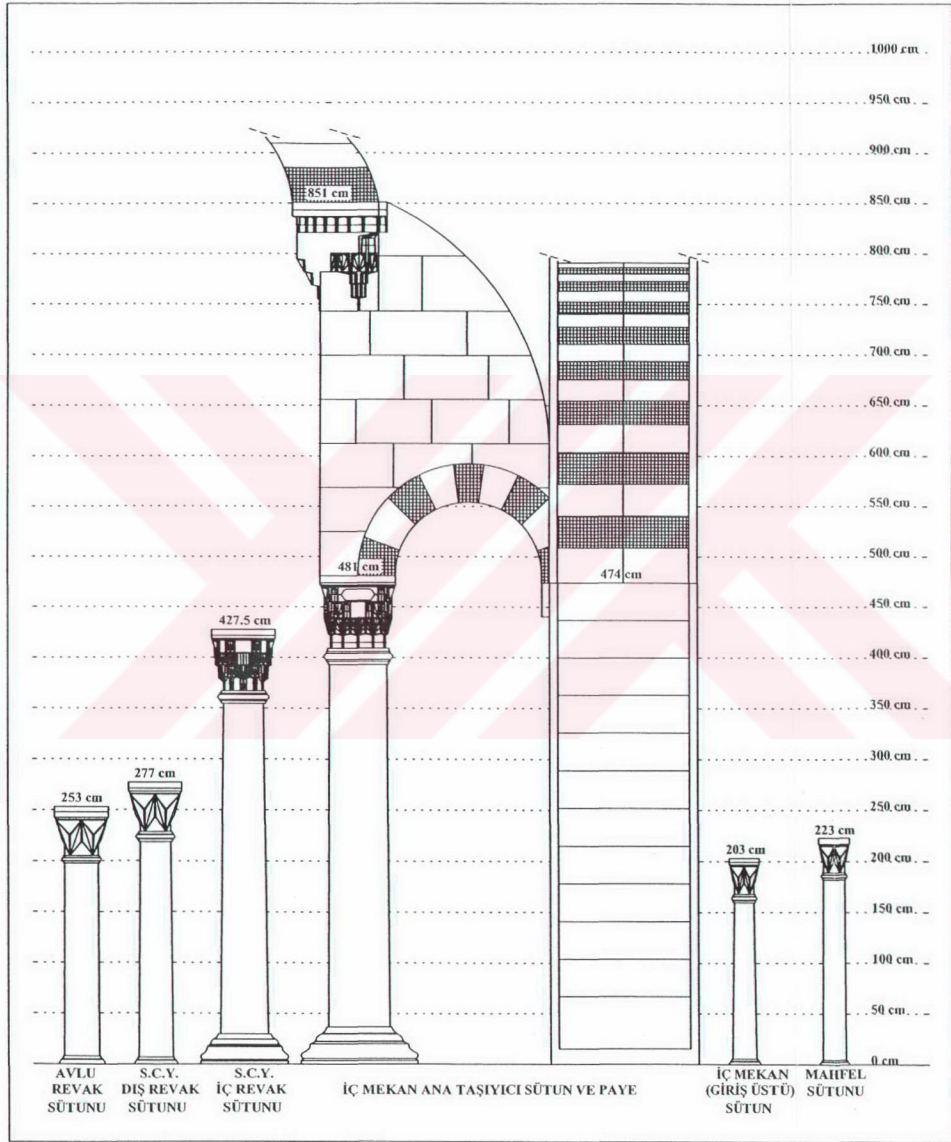
(D) İÇ MEKAN

MAHFİL		MÜEZZİN MAHFİLİ		ANA TAŞIYICI		ÜST BAŞLIK KESİTİ	
SÜTUN	SÜTUN	SÜTUN	SÜTUN	PAYE			
A = 31 cm B = 31 cm	A = 31 cm B = 31 cm	851 cm. 843.5 cm. 837 cm. 821 cm. 743 cm.	A = 74 cm B = 74 cm	A = 146 cm B = 172 cm			
223 cm. 217 cm. — —	203 cm. 199.5 cm. 197 cm. 196 cm.	481 cm. 474 cm. 472 cm. 470.5 cm.	— — — —	— 474 cm. — —			
189 cm. 182 cm.	168 cm. 159.5 cm.	409 cm. 393 cm.	— —	— —			
P ₁ = 67 cm	P ₁ = 64 cm	P ₁ = 176 cm					
P ₂ = 72 cm 5 cm — 0 cm.	P ₂ = 79 cm 5.5 cm — 0 cm.	P ₂ = 188 cm 36 cm 22 cm 0 cm.	— — — 0 cm.	— — — 0 cm.			
32 ADET	4 ADET	8 ADET	4 ADET				

Tablo 2.17 Toptaşı Atik Valide Camii Düşey Taşıyıcı Ölçüleri

YAPININ	(A) AVLU	(B) DIŞ REVAK	(C) S.C.Y.	(D) İÇ MEKAN
ALANI (m ²)	2488.52	216.90	131.58	477.40
SÜTUN Ad.	32	16	6	30
PAYE Ad.	---	4	---	10

	(A) AVLU		(B) DIŞ REVAK	(C)
	REVAK		REVAK	
	SÜTUN	SÜTUN	SÜTUN	
	A = 53 cm B = 53 cm	A = 50 cm B = 50 cm	A = 50.5 cm B = 50.5 cm	
	253 cm.	233 cm.	277 cm.	
	248 cm	—	271 cm	
	242.5 cm	228 cm.	268 cm.	
	240.5 cm.	—	266 cm.	
	205 cm.	192 cm.	228.5 cm.	
	197 cm.	183 cm.	218.5 cm.	
	P ₁ = 104 cm	P ₁ = 4x37 cm (kare kesitli)	P ₁ = 94.5 cm	
	P ₂ = 109 cm	P ₂ = 4x38 cm (kare kesitli)	P ₂ = 106 cm	
	8 cm	8 cm	7 cm	
	—	—	—	
	0 cm	0 cm.	0 cm.	
	31 ADET	1 ADET	16 ADET	



Şekil 2.106 Toptaşı Atik Valide Camii Düşey Taşıyıcıların Ölçekli Çizimleri

Ölçek: 1/50

218.12 m²'dir. Kara Ahmed Paşa Camii'nde, altı düşey taşıyıcıda da söz konusu olan sütun – paye bütünleşmesi, Atik Valide Camii'nde sadece iki yanda kullanılmış, mihrap ve kuzey beden duvarında kemerler duvar payelerine oturtulmuştur.

İç mekânda zeminden kilit taşıma kadar, kubbe yüksekliğinin kemer yüksekliğine oranı $19.40 / 12.12 = 1.60$; kemer yüksekliğinin düşey taşıyıcı yüksekliğine oranı ise $12.12 / 8.51 = 1.42$ 'dir. Salt kubbe yüksekliğinin, salt kemer yüksekliğine oranı $6.38 / 3.61 = 1.76$; salt kemer yüksekliğinin düşey taşıyıcı yüksekliğine oranı ise $3.61 / 8.51 = 0.42$ 'dir. yükseklik ölçüleri her iki yapıda da neredeyse aynı olduğundan oran değerleri de çok yakındır. Burada dikkati çeken bir başka husus, diğer altı ve hatta dört destekli camilerin neredeyse tamamında olduğu gibi bu camide de, kubbe – kemer yükseklik oranlarının 1.5 değerine yakın bir değer vermiş olmasıdır. Ayrıca 12.76 m. kubbe çapı ile 13.02 m. kubbe etek yüksekliğinin kenar ölçülerini oluşturduğu, kubbe altındaki orta hacmin düşey kesiti, sadece 0.26 m. farkla yine “kare”dir.

İç mekânı iki yana genişleten sahnalarda yeterli derinlik olmasına karşın, yukarıda verdiğimiz mahfil ölçülerinden de anlaşıldığı gibi, mahfillerin derinlikleri yan sahnalarının yarısından daha azdır. Kuzey beden duvarı önünde ise, paye ve minare kaideleri arasında oluşan derin hacimlerden yararlanılabildiği için, mahfili taşıyan sütun dizisi, payelerin hemen önünden geçirilmiştir. Burada ana kubbe ve iki yanında yer alan yarım kubbelerin altında oluşan orta mekânın herhangi bir şekilde bölünmemesi için verilen çaba, açıkça görülmektedir.

Son cemaat yeri revak birimlerinde kubbe – kemer – paye yükseklik oranları iç mekândan ve avlu revak birimlerinden farklıdır. Buna göre son cemaat yeri zemininden kilit taşıma kadar kubbe yüksekliğinin kemer yüksekliğine oranı $9.36 / 6.76 = 1.38$; kemer yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı $6.76 / 4.275 = 1.58$ 'dir. salt yüksekliklerde ise kubbenin kemere oranı $1.85 / 2.48 = 0.74$; kemerin sütuna oranı $2.48 / 4.275 = 0.58$ 'dir. Zeminden kubbe ile kemer yüksekliklerinin oran değeri, Eminönü Rüstem Paşa, Üsküdar Mihrimah, Süleymaniye, Mesih Mehmed Paşa ve Nişancı Mehmed Paşa camileri ile yakındır.

Son cemaat yeri revakında kubbe yüksekliği kemer yüksekliğinin (zeminden) 2/3'ü kadar, salt kemer yüksekliği de sütun yüksekliğinin neredeyse yarısı kadardır.

Ayrıca sütun aralıkları **4.02 m.**, sütunların kuzey beden duvarına uzaklıkları **4.15 m.** ve sütun yüksekliği **4.275 m.** olan revak birimlerinde zeminden kemer başlangıcına kadar **kare prizmaya** çok yakın hacimler karşımıza çıkar.

Avlu revak birimlerinde kubbe, kemer ve sütun yükseklikleri, daha önce de belirtildiği gibi buldukları yerlere göre farklı ölçüler vermektedir. Bunun nedeni, avlu girişleri ile bölünen revakların zeminindeki kot farkıdır. Ancak yaklaşık 2.5 dönümlük bir alanı kaplayan büyük avluda, avlu girişlerinin kuzey – güney ve doğu – batı eksenlerinde revakları birbirinden ayırması nedeniyle, bu fark gözle görülememektedir. Aşağıda verilen yükseklik ölçüleri ortalama değerdir. Sütun yüksekliği ölçüsü olarak da ortalama bir değer hesaplanmış olup, bu değer tablodaki ile aynıdır.

Buna göre, avlu revak zemininden kilit taşıma kadar olan kubbe yüksekliğinin kemer yüksekliğine oranı $6.83 / 4.60 = 1.48$; kemer yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı $4.60 / 2.53 = 1.81$ 'dir. Salt kubbe yüksekliğinin kemer yüksekliğine oranı $1.71 / 2.07 = 0.82$; salt kemer yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı ise $2.07 / 2.53 = 0.81$ 'dir. burada da kubbenin kemere oranı **1.5** katsayısına çok yakındır.

2.18. Çarşamba Mesih Mehmed Paşa Camii

Genel Tanım

Tarihi: Kapı üzerinde yer alan kitabesine göre, caminin inşası, H. 994 / M. 1585-86 tarihinde tamamlanmıştır (Ayvansarâyî, 2001, s.588). Bu tarihten daha önce yazılmış olan Tezkiret ül-Bünyan'da adı geçmeyen Mesih Mehmed Paşa Camii, Tezkiret'ül Ebniye ve Tuhfet'ül Mi'marin'de kayıtlıdır (Kuran, 1986, s.225).

Banisi: Yine kapı kitabesinden, camiye yaptıranın Hadım Mesih Mehmed Paşa (öl. 1588) olduğu öğrenilmektedir. Enderun'dan yetişen Hadım Mesih Mehmed Paşa, hazinedarbaşılık görevinde iken 1574 yılında, Sultan III. Murad (hd. 1574-1595) döneminde, Mısır Beylerbeyi olarak atanmış, altı yıl bu görevde kaldıktan sonra da İstanbul'a döndüğünde kubbe vezirliği'ne getirilmiştir. 1585 yılında Vezîr-i âzam olmuştur (Kuran, 1986, s.225).

Konumu: Cami, Fatih İlçesi, Muhtesip İskender Mahallesi, Hırka-i Şerif Camii yakınında, Mevkufatçı Sokağı ile Ali Paşa Caddesi'nin kesiştiği yerde, doğudan

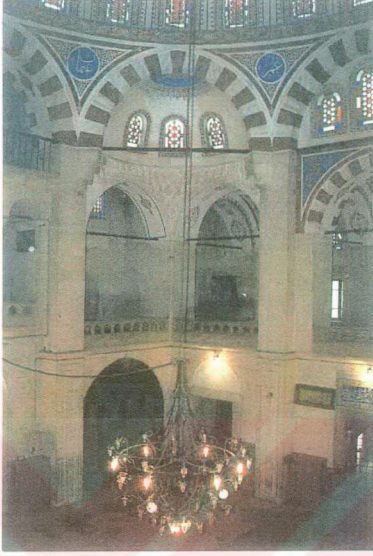
batıya doğru alçalan, oldukça eğimli ve yamuk planlı bir arazi üzerine, Sinan'ın diğer birçok eserinde görüldüğü gibi, topografyanın son derece akılcı kullanılmasıyla inşa edilmiştir. Batıda, Ali Paşa Caddesi'ne cephesi olan sekiz dükkân üzerinde yükseltilmiş cami, fevkâni bir yapıdır. Dükkân sırasının yanında bir de çeşme bulunmaktadır.

Mimarisi: Yukarıda da belirtildiği gibi, caminin adının Tezkiret ül-Ebniye ve Tuhfet ül-Mi'marin'de kayıtlı olması, yapının Mimar Sinan'a ait bir eser olduğu düşüncesini doğurmaktadır. Ancak bununla birlikte, caminin tasarımının ve inşasının Mimar Davut Ağa'ya ait olduğu fikri de, üzerinde önemle durulması gereken bir diğer görüştür. Bu tartışma konusunun çalışmamızla birebir ilgisi olmamakla birlikte, caminin tez kapsamına alınmasının nedenlerini kısaca şu şekilde ifade edebiliriz; Mesih Paşa Camii, Sinan'ın eseri olmasa bile, yapının mimarı olarak gösterilen Davut Ağa, Sinan ekolünden yetişmiş bir mimardır. Mimar Davut Ağa'nın, Sinan ekolünün mimari özelliklerini birçok eserinde devam ettirdiğini görürüz. Mesih Paşa Camii'nde de, yapının plan kuruluşu, mekân tasarımı, örtü sistemi ve topografyayı kullanışı açısından, Sinan'ın mimarisinin etkileri açık bir şekilde görülmüştür.

Mihrap eksenine dik, enine gelişen dikdörtgen plana sahip camide kare orta hacmi örten kubbe, kemerlerle sekiz desteğe oturur. Kubbeye geçiş, köşelerde küçük yarım kubbelerle sağlanmıştır. Bu küçük yarım kubbeler, orta hacmin köşelerindeki ikincil düzey taşıyıcı payelere oturan kemerler üzerine, mukarnas dolgulularla bindirilmiştir (Şekil 2.107).

Kubbeyi taşıyan sekiz payeden ikisi güneyde, beden duvarı ile yarım kubbe örtülü mihrap çıkıntısının birleştiği köşelerde, ikisi kuzeyde cümle kapısının iki yanında yer alırken, iki yandaki ikişer paye de yan galerilerle orta hacmi ayıran beden duvarları içinden yükselir. Doğu ve batı yönlerinde duvara bağlı bu dört paye, zemin katta orta mekâna çok az taşma yaparken, mahfil katından itibaren serbest olarak yükselir. Kuzeyde, cümle kapısının iki yanında yer alan iki paye ise gene beden duvarına bağlı olarak yükselmekte, ancak üst katta payelerin gerisinde geçişi sağlayan tonozlu açıklıklarla beden duvarından ayrılmaktadır (Şekil 2.108).

Payelerin orta hacme bakan yüzeyleri, mahfil katına kadar, iç içe geçmiş dikdörtgen çerçeveli silmelerle hareketlenir. Mahfil katındaki korkulukların başlangıç



Şekil 2.107 Mesih Mehmed Paşa Camii İç Mekanda Taşıyıcı Strüktür



Şekil 2.108 Mesih Mehmed Paşa Camii Kuzey Beden Duvarı Önündeki İki Katlı Galeriler ve Cümle Kapısı

seviyesinde ise, iç mekânı dolanan alınlık biçimindeki profilli yatay silme, payeleri yatay olarak ikiye bölmekte, böylece payeler üst katta kemer üzengilerine kadar süslemesiz olarak yükselmektedir. Kubbeyi taşıyan, birbirilerine kemerlerle bağlı bu sekiz payenin her biri, üst örtü üzerinde çokgen planlı ağırlık kuleleri olarak, kubbe teğine kadar yükselmekte ve küçük kubbelerle son bulmaktadır.

Orta mekânı doğu ve batı yönlerinde boylu boyunca çevreleyen galeriler, zemin katta çapraz tonoz ile örtülü olup, üç birim halinde ayaklar arasından dışa açılır. Caminin doğu, batı ve güney cephelerinde, ayaklar arasına yerleştirilen sütunlu revak birimleriyle dışa açılan bu galeriler, kalın beden duvarlarıyla ayrıldığı orta mekâna, kuzeydeki birimlerden birer kapı ile güneydeki iki birimden de birer pencere ile açılır. Tonoz örtülü galerilerin üzerilerine oturan geniş mahfiller orta hacme, derin payeler arasına yerleştirilen geniş kemerler arkasından katılır (Şekil 2.109). Mahfiller, pantantiflerle geçilen üçer kubbe ile örtülüdür. Kubbeler iç tarafta ana kubbeyi taşıyan payelere, dışta ise yan cephe duvarlarındaki payelere, kemerlerle oturur.

Harimin kuzey beden duvarı önünde, mihrap eksenî üzerinde yer alan cümle kapısının iki yanında, payeler arasında kalan dikdörtgen planlı hacimler oluşmuştur (Şekil 2.108). Bu hacimler içte düz tavanlı olup, orta hacme birer geniş kemer ile katılırlar. Her iki yanda yer alan zemin kattaki dış galerilerin kuzey bitimlerinde, beden duvarları ile batıda minare kaidesi ve doğuda merdiven kovası arasında, aynı derinlikte birer hacim daha yer alır. Yan galeriler bu hacimlerden kuzeydeki son cemaat yerine, iç mekâna olduğu gibi birer pencere ile açılır.

Üst katta, kuzey beden duvarı önünde, serbest payeler arasında yer alan hacimler, payelerin gerisindeki kemerli geçişlerle birbirilerine bağlanır. Böylece iki yanda, dış galerilerin üzerinde yer alan geniş mahfiller, kuzey beden duvarı önünde de devam ederek, mahfil katında üç yönde devamlılık sağlanmıştır. Son cemaat yerinin iki yanından birer kapı ile girilen köşe hacimlerinden, merdivenlerle arka mahfillerin iki ucuna ulaşılır. Doğudakinden mahfillere, batıdakinden ise hem mahfillere hem de minareye ulaşılan bu hacimler, doğu-batı yönünde cami kütesinden dışa taşkındır.

Mihrap eksenindeki cümle kapısı üzerinde, payeler arasında müezzin mahfili yer alır. Mahfilin zemini, iki yandaki arka mahfil birimlerinden daha yüksek tutulmuş



Şekil 2.109 Mesih Mehmed Paşa Camii İç Mekanda Yan Galeriler



Şekil 2.110 Mesih Mehmed Paşa Camii Son Cemaat Yeri ve Dış Revak

ve iki sütuna taşıtılan üç kemerli bir revak ile orta hacme açılarak, vurgulanmıştır. Arka mahfiller düz tavanlıdır. Müezzin mahfilinin üzerinde, 7 konsolla orta hacme taşan, demir korkuluklu bir mekân daha bulunmaktadır. Ancak bu mekânın cami içinden bağlantısı yoktur.

Cami iç mekânı, daha çok mahfil seviyesinden yukarıda yer alan pencere düzenlemesinden sağlanan ışıkla aydınlanır. Zemin katta, yan galerilere ve son cemaat yerine açılan ikişer pencere, iç mekâna yeterli ışık sağlayamamaktadır. Ancak güney beden duvarında ve mahfil çıkıntısının iki yanında yer alan pencereler doğrudan dış mekâna açıldığı için iç mekânı daha fazla aydınlatır. Esas olarak, mahfil katında altta büyük dikdörtgen söveli, üstte ise kemer içi alınlıkları dolduracak biçimde üçlü pencere gruplarının oluşturduğu çift sıra pencere düzeni ile kubbe kasnağında ve köşe tromplarında açılan pencereler, cami iç mekânının yeterli aydınlığa kavuşmasını sağlamıştır.

Harimin kuzeyinde yer alan beş bölümlü son cemaat yeri, ortada aynalı tonoz, yanlarda ise ikişer kubbe ile örtülüdür. Revak örtüsü kemerlerle, kuzeyde altı sütuna, güneyde profilli silmeli konsollarla beden duvarına oturur. Yan kanatlarda, son cemaat yeri zemini dış revak zemininden yükseltilmiştir. Son cemaat yerini üç yönde dolanan dış revak, tek yönde eğimli çatı ile örtülüdür (Şekil 2.110). Dış revak örtüsü, yanlarda üçer adet örme taş ayaklara, kuzeyde de dört sütuna, kemerlerle oturur. Kuzeyde, sütun sırasının her iki yanında yer alan müezzin ve kayyum odalarının güney duvarlarına bağlı ayaklar da dış revakın taşıyıcı sistemine katılır.

Dış revaktan iki basamak ile daha düşük kottaki avlu zeminine inilir. Kuzeye doğru gittikçe alçalan avlu, yamuk planlıdır. Avluyu üç yönde dolanan “U” planlı revakın kolları kare planlı ve tek hacimli, kubbe ile örtülü müezzin ve kayyum odaları ile sınırlanmıştır. Avluya sokak kotundan, batıdaki tek kubbeli mekânın altında yer alan merdivenden ulaşılır. Merdivenin üzeri çapraz tonoz ile örtülüdür. Avlu revakları, içte onbir adet sütuna, geride ise avlu duvarına bağlı örme ayaklara kaç kemerlerle taşıtılan kubbeyle örtülüdür. Kuzey duvarı boyunca abdest musluklarının sıralandığı avlunun ortasında baninin türbesi yer alır.

2.18.1. Mekân ve Serbest Düşey Taşıyıcı Boyutları

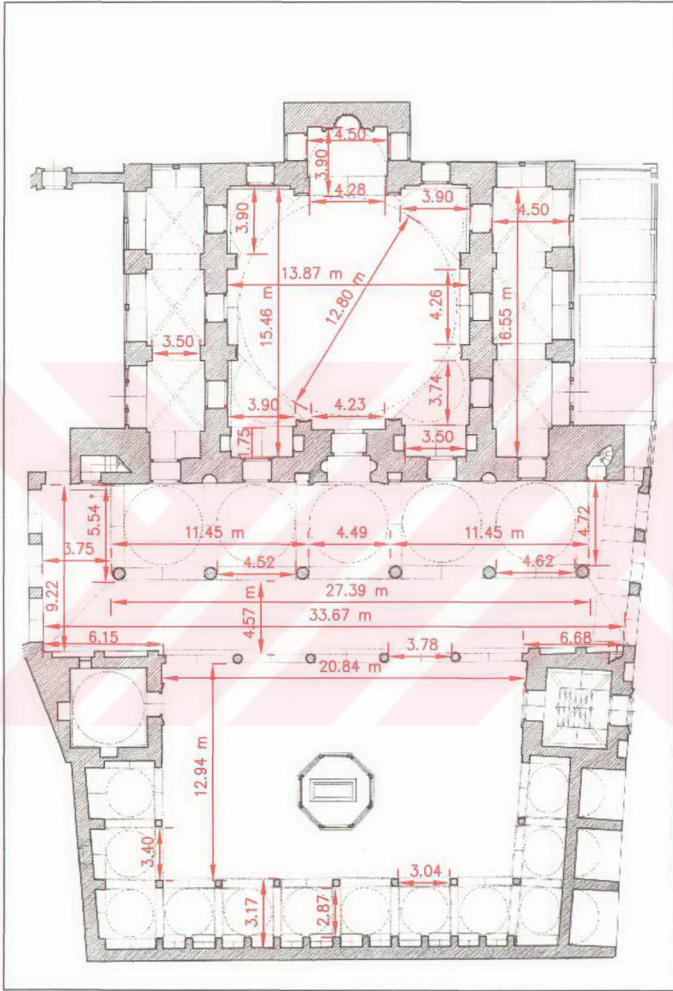
2.18.1.1. İç Mekân

İç Mekân Kuruluşu: Caminin, orta hacim ve iki yanındaki galeriler dahil iç mekân ölçüleri, mihrap eksenine dik 24.60 m., paralel 15.50 m. olup, toplam alanı 381.3'm²'dir (Şekil 2.111). Bu iç mekân alan ölçüsüne, 4.50 x 3.90 m. ölçülerindeki mihrap çıkıntısı dahil değildir. Galeriler zemin katta, orta hacimden bağımsız olarak dışa açılan birer mekân olduklarından, ölçüleri ayrı ayrı vermek daha doğru olur. Buna göre, kareye yakın dikdörtgen plana sahip orta hacim, mihrap eksenine dik 13.87 m., paralel 15.46 m. ölçülerindedir ve toplam alanı 214.43 m²'dir. Galeriler ise, zemin katta 4.50 m. genişliğinde ve 16.55 m. uzunluğunda olup, Her biri 74.47 m²'lik alana sahiptir.

İç mekânda zemin kotu, cümle kapısından orta mekâna girerken 0.08 m., orta mekândan mihrap çıkıntısına geçişte ise 0.15 m. ölçülerinde iki defa yükselir.

Orta hacmi örten 12.80 m. çapındaki kubbenin zeminden kilit taşına kadar yüksekliği 18.67 m., etek yüksekliği ise 12.50 m.'dir. Kubbenin köşe tromplarıyla oturduğu kemerlerin kilit taşı yükseklikleri 11.75 m., üzengi yükseklikleri ise 9.50 m.'dir. Orta hacimde kemer ile tromp yükseklikleri aynıdır.

Kubbeyi taşıyan 9.50 m. boyundaki sekiz payeden güneydeki ikisi, duvara bağlı payelerdir ve iç mekâna her iki yönde 0.55 m. taşma yaparlar. Payelerin bu yüzeylerindeki genişlikleri 0.90 m.'dir. Doğu ve batı yönlerinde, yan galerilerle orta hacmi birbirlerinden ayıran duvarların içinden çıkan ve mahfil katında serbest olarak yükselen dört paye ise, zemin katta, orta mekâna 0.42 m. taşma yapar. Bu payelerin plan kesitleri (+) biçimlidir ve plan ölçüleri ancak mahfil katından alınabilmektedir. Buna göre paye yüzeyleri, doğu-batı yönlerinde 0.90 m., kuzey-güney yönlerinde ise 1.15 m.'dir. Payeler, orta hacme bakan köşelerinde 0.42 x 0.32 m., arka köşelerinde ise 0.30 x 0.30 m. girintilerle doğu-batı yönünde kademelenir. Kuzeyde, cümle kapısının iki yanında yer alan payeler kenar ölçüleri, doğu - batı yönünde 1.38 m., kuzey - güney yönünde ise 1.61 m.'dir. Ancak orta hacme bakan yüzeyleri, diğer payelerde olduğu gibi birer kademe ile yine 0.42 m. taşma yapar. Taşan yüzeyler 0.90 m. genişliğindedir. Arka yüzeylerinde ise 0.83 m. genişliğinde tonozlu geçişler yer aldığından kademelenme yoktur. Bu payelerin iki yanında, orta hacmin kuzeyindeki köşelerde yer alan 1.50 x 1.61 m. ölçülerinde plan kesitlerine



Şekil 2.111 Mesih Mehmed Paşa Camii Planı (Ali Saim Ülgen'den alınarak ölçülendirilmiştir)

sahip payeler ise, ancak mahfil katında algılanabilmektedir. Kuzey beden duvarına bağlı dört paye arasında, zemin katta, cümle kapısının iki yanında oluşan dikdörtgen planlı hacimler 3.50 x 1.75 m. ölçülerindedir.

Paye aralıkları, kuzeyde orta aksta 4.23 m., yanlarda 3.50 m.; güneyde orta aksta 4.28 m., yanlarda 3.50 m.; doğu ve batıda yer alan payelerde ise 3.43 m.'dir.

Caminin cümle kapısının söve açıklığı 1.65m., yüksekliği 2.75 m.'dir.

Kadınlar Mahfili: Doğu ve batı yönlerinde galerilerin üzerinde yer alan mahfillerin her biri 5.38 m. genişliğinde, 16.00 m. uzunluğunda olup, 86.08 m²'lik alana sahiptirler. Mahfil zemininden kilit taşı yüksekliği 6.97 m. olan üçer kubbe, kilit taşı yüksekliği 4.63 m. olan kemerlere pandantiflerle oturur. Kemerlerin üzengi yüksekliği 3.15 m.'dir. 4.10 m. çapındaki kubbelerin etek yükseklikleri 4.90 m.'dir. Mahfil zemininin orta mekân zemininden yüksekliği 4.20 m.'dir.

Kuzey beden duvarı önünde, müezzin mahfilinin iki yanında, payeler arasında kalan dikdörtgen planlı mahfil hacimleri 3.50 x 1.90 m. ölçülerindedir. Bu hacimler birbirilerine, payelerin gerisindeki 0.83 m. genişliğe sahip tonozlu geçişlerle bağlanır.

Müezzin Mahfili: Mihrap ekseninde cümle kapısı üzerinde yer alan müezzin mahfili, iki yanda payelerle sınırlanmıştır. Mahfil genişliği 3.55 m., derinliği ise 1.90 m. olup, alanı 6.745 m²'dir. Mahfil üzerinde, ana kubbe altındaki orta hacme konsollarla taşan birimi taşıyan revak, payeler arasında birbirine kemerlerle bağlanmış iki sütundan oluşur. Mahfil zemininden kilit taşı yüksekliği 3.12 m. olan küçük kemerlerin oturduğu sütunlar, başlık dahil 2.69 m. yüksekliğindedir. Baklavalı başlıklar, 0.50 x 0.50 m. ölçülerinde kare kesitli olup, 0.40 m. yüksekliğindedir. 2.29 m. boyundaki granit gövdeler üstte, 0.10 m. kalınlığındaki profilli madenî bileziklerle sınırlanır ve kaidesiz olarak zemine oturur. Gövde alt çevreleri 0.88 m., üst çevreleri ise 0.79 m.'dir. Sütunlar birbirilerine 1.10 m., yanlardaki payelere 0.98 m., kuzey beden duvarına 1.57 m. uzaklıktadır.

2.18.1.2. Dış Mekân

Dış Galeriler: Yukarıda da belirtildiği gibi zemin kattaki galerilerin her biri 74.47 m²'lik alana sahiptir ve 4.50 x 16.55 m. ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. Zeminden kilit taşına kadar yüksekliği 3.92 m. olan çapraz tonozlarla örtülü galerilerde

tonozlar, kilit taşı yüksekliği 3.60 m. olan kemerlere oturur. Kemer açıklıkları 3.50 m.'dir.

Son Cemaat Yeri: Yapının kuzey cephesi boyunca uzanan beş bölümlü son cemaat yeri, 27.39 m. boyunda ve 5.54 m. derinliğinde olup, 151.74 m²'lik bir alana sahiptir. 11.45 m. uzunluğundaki yan kanatlar ikişer adet kubbeli birimden oluşur. Yan kanatlardaki son cemaat yeri zemini, giriş aksı üzerinde yer alan ve genişliği 4.49 m. olan revak biriminden ve dış revak zemininden, 0.40 m. daha yüksektir. Çapları yaklaşık olarak 4.00 m. olan kubbelerin, son cemaat yeri zemininden kilit taşlarına kadar olan yükseklikleri 9.00 m., etek yükseklikleri de 7.26 m.'dir. Giriş aksında yer alan tonoz örtüsünün yüksekliği ise 9.20 m.'dir. Kubbelelerin pandantiflerle oturduğu kemerlerin yine son cemaat yeri zemininden kilit taşı yükseklikleri 6.63 m., orta aksta giriş zemininden 7.00 m.'dir.

Son cemaat yeri revağında kubbeleleri taşıyan altı sütunun, başlık ve kaide dahil yükseklikleri 4.36 m.'dir. Bu sütunların, 0.77 m. yüksekliğinde ve 0.80 x 0.80 m. ölçülerinde kare kesitli başlıkları, batı uçtaki hariç, son derece kaba bir işçilikle, köşeleri pahlanarak işlenmeden bırakılmıştır. Yalnızca en batıdaki sütunun başlığı mukarnaslıdır. 3.59 m. boyundaki granit gövdeleri sınırlayan alt ve üst bilezikler 0.09 m. kalınlığında, tunçtan ve profillidir. Gövde alt çevreleri 2.22 m., üst çevreleri ise 1.98 m.'dir. Sütunlar kaidesiz olarak son cemaat yeri zeminine oturur.

Son cemaat yeri revak sütunlarının aralıkları birbirlerinden farklı olup, doğudan batıya doğru sırasıyla; 4.71 – 4.52 – 4.66 – 4.56 – 4.62 m.'dir. Sütunlar, yapının kuzey beden duvarına ortalama 4.72 m. uzaklıktadır.

Dış Revak: Son cemaat yerini üç yönde dolanan "U" planlı dış revakın alanı 188.8 m²'dir. Kuzeyde revak uzunluğu 33.67 m., genişliği 4.57 m. iken revak kolları doğuda 9.22 m. uzunluğunda, 3.75 m. genişliğinde, batıda ise 9.64 m. uzunluğunda ve 2.55 m. genişliğindedir. Dış revak zemininden 0.42 m. daha alçak olan avlu kotuna iki basamak ile inilir.

Tek yönde meyilli çatı ile örtülü dış revakın çatı yüksekliği, iç tarafta 7.40 m., dışta ise 6.15 m.'dir. Kuzey revakta üst örtüyü taşıyan dört sütun birbirlerine, zeminden kilit taşı yüksekliği 5.55 m. olan kemerlerle bağlanır. Bu revakın uzunluğu 20.84 m.'dir. Revak sütunların başlık dahil yükseklikleri 3.48 m.'dir. 0.42 m. yüksekliğindeki baklavalı başlıklar, 0.55 x 0.55 m. ölçülerinde ve kare

kesitlidir. 3.06 m. boyundaki Marmara mermerinden gövdelerin alt çevreleri 1.27 m., üst çevreleri de 1.08 m.'dir. Gövdeleri alttan 0.11 m., üstten 0.08 m. kalınlığında, madenî bilezikler sınırlar. Bilezik profilleri her sütunda tekrarlanır. Sütun aralıkları 3.78 m.'dir.

Dış revak örtüsünü her iki kolda 4.85 m. yüksekliğe sahip, üçer örme taş ayak taşır. Doğu revakındaki örme taş ayaklar 0.66 x 0.76 m., batı revakındakiler ise 0.61 x 0.99 m. ölçülerinde, dikdörtgen planlıdır. Ayaklar doğuda 2.40 m., batıda ise 2.22 m. aralıklarla dizilidir. Kuzeydeki dört sütun ile yan kollardaki ayakların arasında yer alan müezzin ve kayyum odalarının güney cephe duvarları, her iki uçta da 6.15 m. uzunluğundadır.

Avlu: Kuzeye doğru gittikçe alçalan eğimli bir zemine sahip avlu, yamuk planlıdır. Avlu zemininde döşeme, tamamen yenilenmiştir. Avluyu üç yönde çevreleyen "U" planlı revak ile dış revak arasında yer alan bahçe, 20.84 x 12.94 m. ölçülerinde, dikdörtgen planlıdır. 3.17 m. genişliğindeki revakın kubbeli örtüsünü başlık dahil yükseklikleri 2.44 m. olan onbir adet sütun görünümlü ayak taşır. 0.29 x 0.29 m. ölçülerinde, 0.24 m. yüksekliğinde, kare prizma formlu başlıklar, 2.04 m. boyunda ve köşeleri pahlı, kare planlı gövdelere oturur. Tabandan yukarıya doğru daralan gövde yüzeylerinin alt genişliği ortalama 0.35 m., üst genişliği de 0.22 m.'dir. Ancak bu ölçüler ortalama ölçülerdir. Oldukça kaba bir işçiliğe sahip bu ayaklardan alınan ölçüler, birbirilerine göre farklılık göstermektedir. Ayakların aralıkları kuzey revakta 3.05 m., yan kollarda ise 3.40 m.'dir. Ayakların kuzey avlu duvarına uzaklıkları 2.85 m.'dir. Kuzeyde iki basamakla inilen revak zemininde döşeme orijinal değildir. Bu yüzden alınan yükseklik ölçüleri sağlıklı bir sonuç vermemektedir.

Mesih Mehmed Paşa Camii'nin iç mekân, son cemaat yeri, dış revak ve avlu düzey taşıyıcılarının ölçüleri (Tablo 2.18)'de topluca gösterilmiştir. Ayrıca, bütün düzey taşıyıcıların ölçekli çizimleri de (Şekil 2.112)'da yer almaktadır.

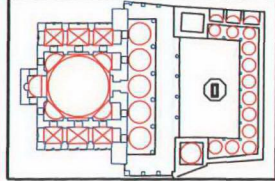
2.18.2. Değerlendirme

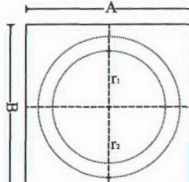
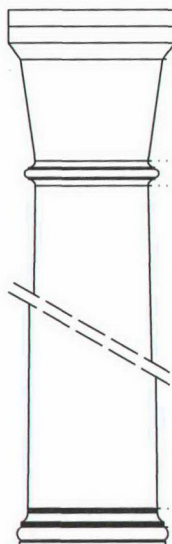
İç mekânda ana kubbenin, kemerler ve köşe tromplarıyla oturduğu sekiz paye ile dört köşede yer alan, ikincil taşıyıcı payelerin sınırlarını belirlediği kare planlı orta mekânda, payelerin birbirilerine karşılıklı olarak uzaklıkları kuzey – güney yönünde 12.77 m., doğu – batı yönünde, 13.03 m.'dir. Ana kubbenin etek yüksekliği ise

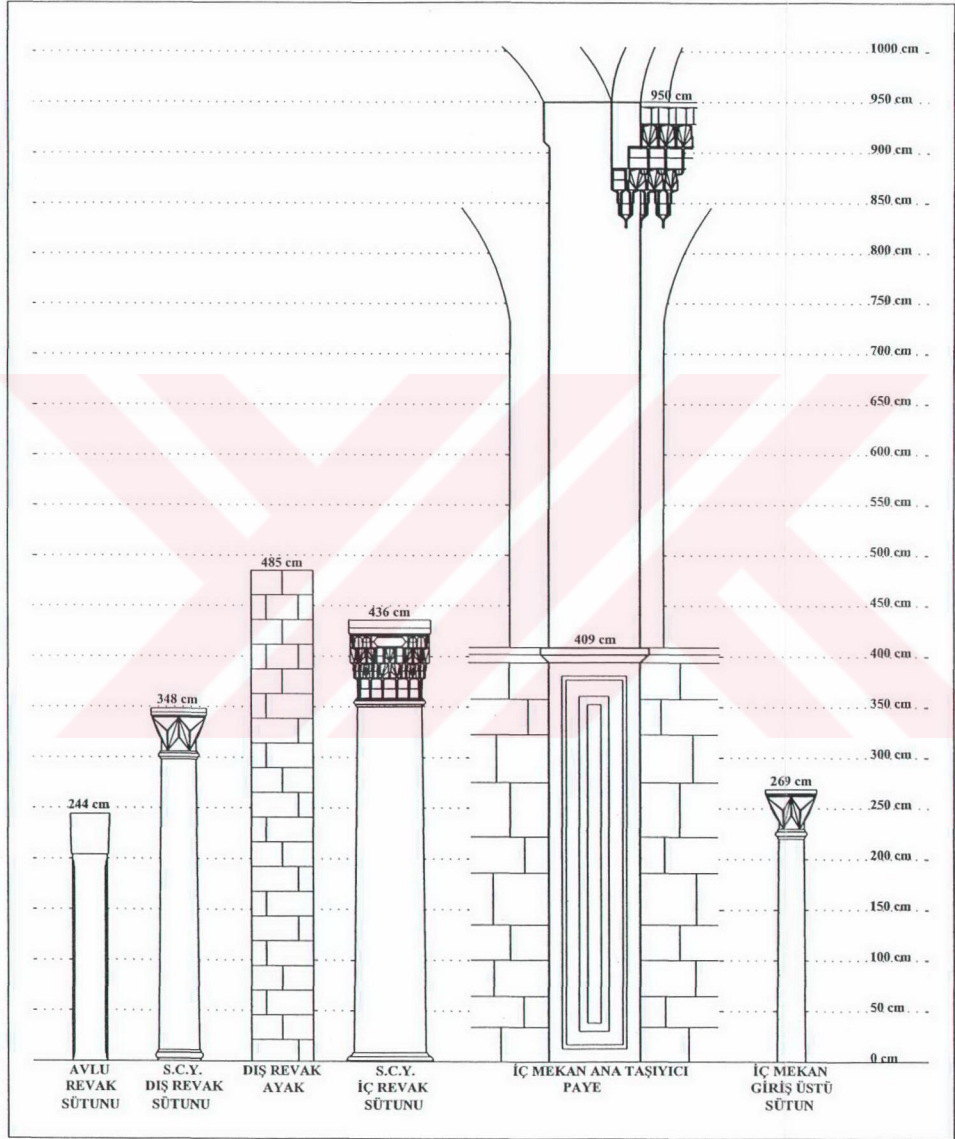
Tablo 2.18 Mesih Mehmed Paşa Camii Düşey Taşıyıcı Ölçüleri

YAPININ	(A) AVLU	(B) DIŞ REVAK	(C) S.C.Y.	(D) İÇ MEKAN
ALANI (m ²)	383	188.80	151.74	381.30
SÜTUN Ad.	11	4	6	---
PAYE Ad.	---	6	---	8

**MESİH (MEHMED) PAŞA
CAMİİ
(1585-1586)
FATİH - İSTANBUL**



 	(A) AVLU	(B) DIŞ REVAK		(C) S.C.Y.	(D) İÇ MEKAN	
	REVAK	REVAK		REVAK	GİRİŞ ÜSTÜ	ANA TAŞIYICI
	AYAK	SÜTUN	AYAK	SÜTUN	SÜTUN	PAYE
	A = 29 cm B = 29 cm	A = 55 cm. B = 55 cm.	BATI REVAKI A = 61 cm B = 99 cm	A = 80.5 cm B = 80.5 cm	A = 50 cm. B = 50 cm.	A = 187 cm. B = 150 cm.
	244 cm.	348 cm.	485 cm.	436 cm.	269 cm.	950 cm.
	---	344 cm.	---	428 cm.	265 cm.	---
	---	341 cm.	---	422.5 cm.	264 cm.	---
	---	340 cm.	---	421 cm.	262 cm.	---
			DOĞU REVAKI A = 66 cm B = 76 cm H = ? cm			
	---	306 cm.	---	359 cm.	229 cm.	---
	204 cm.	298 cm.	---	350 cm.	219 cm.	---
	---	P ₁ = 108 cm.	---	P ₁ = 198 cm.	P ₁ = 79 cm.	---
	---	P ₂ = 127 cm.	---	P ₂ = 222 cm.	P ₂ = 88 cm.	---
	---	11 cm.	---	9 cm.	---	---
	0 cm.	0 cm.	0 cm.	0 cm.	0 cm.	409 cm. 402 cm. 394 cm.
	11 ADET	4 ADET	6 ADET	6 ADET	2 ADET	8 ADET



Şekil 2.112 Mesih Mehmed Paşa Camii Düşey Taşıyıcıların Ölçekli Çizimleri

Ölçek: 1/50

12.70 m.'dir. Bu ölçülere bakarak, orta hacmin iç mekân zemininden kubbe etek yüksekliğine kadar, (çok az bir farkla) **küp formunda** olduğunu söylemek mümkündür. Bu fark, küpün alt ve üst yüzeylerinin kenar ölçülerinde $13.03 - 12.77 = 0.26$ m., yan yüzlerindeki kenar ölçülerinde ise $12.77 - 12.70 = 0.07$ m.'dir. Ancak bu küpün üst köşeleri, kare alt mekândan daire tabanlı kubbeye geçerken kullanılan köşe trompları nedeniyle, zorunlu olarak yuvarlatılmıştır. Çeyrek küre formundaki tromplar, kare prizmaya tamamlandığında, yukarıda da bahsedildiği gibi, ana kubbe eteğine kadar orta hacimden küp formu elde edilir.

İç mekân zemininden kubbe kilit taşına kadar 18.67 m. derinliğe sahip orta hacmin ölçülerine bakıldığında tespit edilen diğer önemli bir nokta da, Mimar Sinan'ın altı ve sekiz destekli camilerin neredeyse tamamında gördüğü gibi, kubbe etek yüksekliği (**12.70 m.**) ile kubbe çapının (**12.80 m.**), neredeyse aynı ölçülerde olmasıdır. Bu da bize yine, orta hacmin kubbe eteğine kadar olan düşey kesitinin **kare** olduğunu göstermektedir.

İç mekân zemininden kubbe kilit taşı yüksekliğinin kemer kilit taşı yüksekliğine oranı $18.67 / 11.75 = 1.58$; kemer kilit taşı yüksekliğinin paye yüksekliğine oranı ise $11.75 / 9.50 = 1.23$ 'tür. Etek seviyesinden kilit taşına kadar salt kubbe yüksekliğinin salt kemer yüksekliğine oranı $5.97 / 2.25 = 2.65$; salt kemer yüksekliğinin paye yüksekliğine oranı da $2.25 / 9.50 = 0.23$ 'tür. Bu oran değerleri içinde sadece, iç mekân zemininden kubbe kilit taşı yüksekliğinin kemer kilit taşı yüksekliğine oranı, "1.5" katsayısına yakındır.

Yan galerilerde, üst kat mahfil zemininden, kubbe kilit taşı yüksekliğinin kemer kilit taşı yüksekliğine oranı $6.97 / 4.63 = 1.50$; kemer kilit taşı yüksekliğinin, mahfil kotundan paye yüksekliğine oranı ise $4.63 / 3.12 = 1.48$ 'dir. Oran değerlerine baktığımızda, yan galerilerin kubbe, kemer ve düşey taşıyıcı yüksekliklerinin bize, "1.5" katsayısına çok yakın değerler verdiğini görürüz. Ayrıca orta mekânda iç mekân zemininden kubbe kilit taşı yüksekliğinin kemer yüksekliğine oranı ile, yan galerilerde mahfil kotundan kubbe kilit taşı yüksekliğinin kemer yüksekliğine oranı birbirilerine çok yakındır.

Son cemaat yeri revak zemininden kubbe kilit taşı yüksekliğinin, kemer kilit taşı yüksekliğine oranı $9.00 / 6.63 = 1.35$; kemer kilit taşı yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı $6.63 / 4.36 = 1.52$ 'dir. Salt kubbe yüksekliğinin salt kemer

yüksekliğine oranı $1.74 / 2.27 = 0.76$; salt kemer yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı da $2.27 / 4.36 = 0.52$ 'dir. burada da sadece, revak zemininden kemer kilit taşı yüksekliği, sütun yüksekliğinin 1.5 katıdır. Son cemaat yeri revakındaki kubbe-kemer ve sütun oranları, iç mekândakilerden tamamen farklıdır.

Revak sütunlarının aralıkları 4.62 m., cami kuzey beden duvarına uzaklıkları 4.72 m., yükseklikleri ise 4.36 m.'dir. Bu ölçüler bize, revak birimlerinin kemer başlangıç seviyesine kadar kareye yakın dikdörtgen prizma olduğunu gösterir.

Tek yönde meyilli çatı ile örtülü olan dış revakta, çatının son cemaat yeri tarafındaki yüksekliğini kubbe kilit taşı yüksekliği, dış revak tarafındaki yüksekliğini de kubbe etek yüksekliği gibi düşünersek, çatının kemer yüksekliğine oranı $7.40 / 5.55 = 1.33$; kemer yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı ise $5.55 / 3.48 = 1.59$ 'dur. Revak çatısının en alçak noktası ile en yüksek noktası arasındaki yükseklik farkını, salt çatı yüksekliği olarak kabul edersek buna göre, salt çatı yüksekliğinin salt kemer yüksekliğine oranı $1.25 / 2.07 = 0.60$; salt kemer yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı da $2.07 / 3.48 = 0.59$ 'dur. Bu oran değerleri, son cemaat yeri revakındakinden çok farklı değildir.

2.19. Fatih Nişancı Mehmed Paşa Camii

Genel Tanım

Tarihi: Caminin yapımına H. 992 / M. 1584 yılında başlanılmış ve inşaat H. 997 / M. 1588-89 yılında bitirilmiştir (Müller-Wiener, 2001, s.447). Ayrıca Hadika da, yapının inşasının başlangıç ve bitiş tarihlerini belirten, giriş kapısının üzerindeki arapça kitabeyi vermektedir (Ayvansarâyî, 2001, s.279).

Yapının adı, Sinan'ın inşa ettiği eserlerin listesinde geçiyor ise de, bazı kaynaklar, H. 996 / M. 1588'de ölen Sinan'ın bu caminin yapımı sırasında oldukça yaşlı ve o tarihlerde önemli yapıların inşası ile uğraşmakta olduğundan dolayı, yapının mimarının büyük bir olasılıkla halefî Mimar Davut Ağa'nın olabileceğini söylemektedirler.

Banisi: Mevâliden Pîr Ahmed Çelebi'nin oğlu olan Mehmed Paşa (Boyalı), Divanı Hümâyûn kâtiplerindedir. Mehmed paşa, H. 975 / M. 1567'de nişancı ve H. 981 / M. 1573-74 yılında da Halep Beylerbeyi olduktan sonra, H. 988 / M. 1580 yılında dördüncü vezir oldu. Hayatı boyunca dört kez nişancı olan ve her seferinde

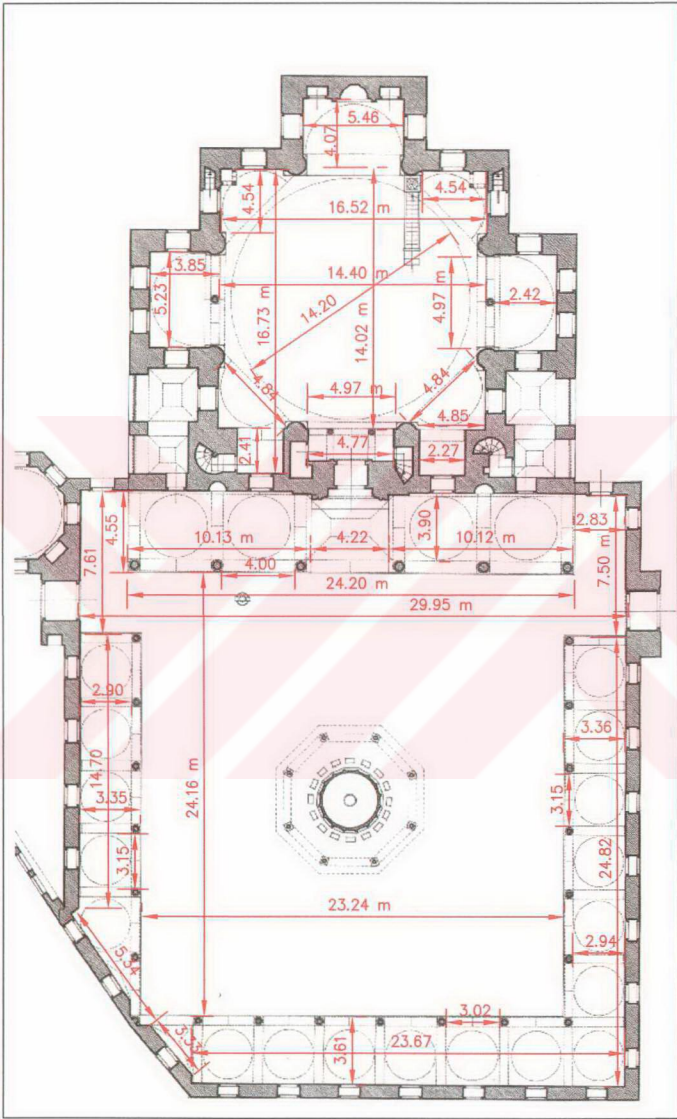
azledilen Mehmed Paşa, H. 997 / M. 1589 yılında altıncı vezir olup, H. 1001 / M. 1592-93 tarihinde vefat etmiştir. Kendi adına yaptırdığı Nişancı Mehmed Paşa Camii'nin yanındaki türbesinde gömülmüştür (Süreyya, 1996, s. 1044).

Konumu: Fatih İlçesi, Çarşamba'da, Keskindede mahallesi, Nişanca Caddesi üzerinde, Keskindede mezarlığının karşısında yer alan külliye, cami, medrese, türbe, zaviye yapılarından oluşur. külliye'den günümüze sadece cami ve türbe yapıları ile arkalarındaki hazire gelebilmiştir. Cami, şadırvanlı avlusu ve türbe yapıları düz bir arazi üzerinde inşa edilmiştir. Ancak avlunun kuzeydoğusundan geçen yol (Nişanca Caddesi) nedeni ile burada, avlu duvarı pahlanmıştır. Sekizgen türbe, caminin kuzeyindeki avlunun dışında, güneydoğu köşesine bitişik olarak inşa edilmiştir. Çevre sokakların sınırladığı, caminin oturduğu arsayı güney ve doğu yönlerinde çevreleyen duvar, türbe ile birlikte hazireyi de içine alır. Bu dış avlu duvarı üzerinde, doğu yönünde, sokağa açılan bir kapı yer alır.

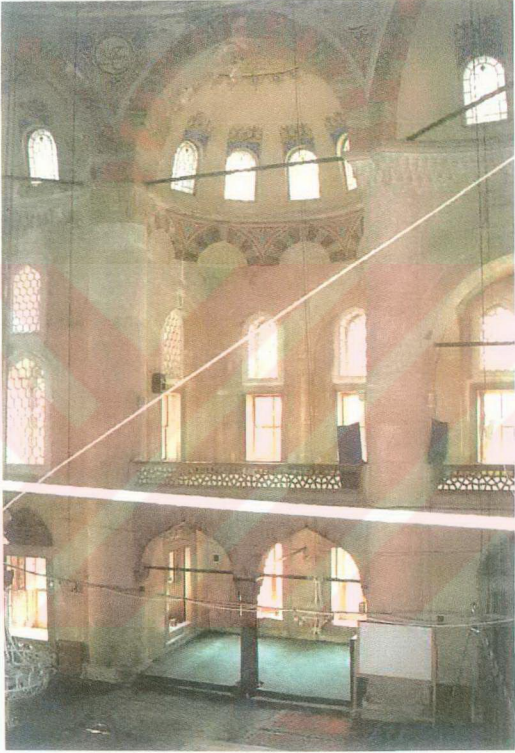
Mimarisi: Sinan'ın sekiz destekli plan tipolojisi içinde bir diğer aşama olarak görülmesi gerektiğine inandığımız Nişancı Mehmed Paşa Camii, bazı önemli kaynaklar tarafından, Sinan'ın yetiştirdiği Mimar Davut Ağa'nın eseri olarak kabul edilmekte, hatta Sinan ile yapının bir ilişkisi olmadığı ve plan şeması bakımından Mimar'ın kalıplarının ötesine geçildiği açıkça belirtilmektedir (Kuran, 1986 s.227). Mimarın yapıya kattığı kendi yorumuna bakılarak, Davut Ağa'nın Sinan'dan daha pürist, diğer bir deyişle Rönesans soyutlamasına daha yakın bir mimar olduğu ifade edilmektedir (Kuban, 1997, s.125).

Burada Nişancı Mehmed Paşa Camii'nin Sinan'a yada Davut Ağa'ya mı ait olduğu tartışması, araştırma konumuzun dışında kalmakla birlikte, bu yapının yukarıda da belirttiğimiz gibi Sinan'ın sekiz destekli plan gelişimindeki diğer yapıları ile birlikte (yapının ana strüktürü, üst yapısı ve örtü sistemi açısından) değerlendirilmesinin gerekliliği düşüncesindeyiz. Sadece plan kuruluşunun detaylarındaki bazı farklılıkları öne çıkarılarak, yapının içinde yer aldığı gelişim çizgisinden daha farklı bir konumda değerlendirilmeye çalışılması, kanımızca bizi doğru sonuçlara ulaştırmayacaktır.

Enine dikdörtgen planın dış konturları, kible yönünde iki kademeli çıkıntı yaparak uzatılmış, böylece iç mekânda, kubbe altında kare planlı orta hacim oluşturulmuştur (Şekil 2.113). Plandaki bu uzantının ilk kademesi, orta hacmi kare plana



Şekil 2.113 Nişancı Mehmed Paşa Camii Planı (Ali Saim Ülgen'den alınarak ölçülendirilmiştir)



Şekil 2.114 Nişancı Mehmed Paşa Camii İç Mekanda Düşey Taşıyıcı Payeler

tamamlarken, ikinci kademe, mihrap çıkıntısını oluşturur. İç mekânın kuzeyinde, köşelerde yer alan dikdörtgen planlı hacimler, aynalı tonoz ile örtülü ikişer birimden oluşmakta ve orta hacim ile son cemaat yerine birer kapı ile bağlanmaktadır. Yapıya üç boyutlu olarak bakıldığında, dıştan kolayca algılanabilen dikdörtgen planlı kütle ile kubbe altındaki kare planlı orta hacim içiçe geçmiş durumdadır.

Duvara bağlı sekiz paye ile taşınan kubbe, köşelerde beden duvarlarına birer eksedra ile oturur. Payeler dışta, kubbenin oturduğu sekizgen tabanın köşelerinde, kasnağa kadar yükselerek, birer küçük kubbecik ile son bulur. Üst örtüde yükselen bu ağırlık kulelerinden batıdaki içi, kubbe kasnağına ulaşan merdiven kovası şeklinde değerlendirilmiştir. Kuzeydeki dört paye, mahfil katında duvardan kopararak bağımsız bir şekilde yükselir. Kible ekseni üzerinde yer alan mihrap çıkıntısı ile yapıyı “U” biçiminde saran üst kat mahfilinin giriş ve doğu – batı ekseni üzerinde yer alan bölümleri, kubbenin oturduğu sekizgen tabanın sınırlarını oluşturan kemerlerin gerisinde, yarım kubbeler ile örtülü olarak orta hacime katılmaktadır. Giriş ve yan beden duvarları önünde, yarım kubbe ile örtülü olan bu hacimlerin dışında kalan birimler ise aynalı tonoz ile örtülüdür.

Orta mekâna dört yönde katılan yarım kubbeler, köşelerde birer küçük dilimli tromp ile beden duvarlarına oturur. Ayrıca ana kubbenin köşelerinde yer alan küçük yarım kubbelerden beden duvarlarına geçiş, mukarnaslı çıkıntılarla sağlanmıştır. Bu mukarnas sıraları iki uçta, duvar payelerinin üst bitimlerini dolanmakta, böylece daire planlı payelere sütun görünümü kazandırmaktadırlar (Şekil 2.114).

Kuzey beden duvarı önünde, cümle kapısının iki yanında, iç mekâna taşınan duvar payeleri arasında dar, ancak derin, eyvanımsı hacimler bulunur. Kare planlı orta hacmi üç yönde dolanan mahfile, cümle kapısının iki yanında yer alan bu payelerden, dıştakilerinin içine yerleştirilen merdivenler ile ulaşılır. Doğudaki paye içinde yer alan merdiven mahfil katında son bulurken, batıdaki paye içine yerleştirilen merdiven, mahfile ulaştıktan sonra minareye çıkar. Bu paye, içindeki merdivenin minareye devam etmesinden dolayı kuzey duvarından koparılamamış ve böylece mahfil katındaki süreklilik bozulmuştur. Oysa doğudaki paye ile kuzey duvarı arasındaki boşluk tonoz kemer ile geçilerek bağlantı sağlanmıştır.

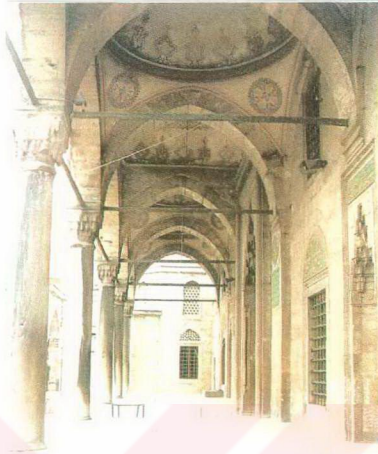
Yan mahfillerin, payeler arasında kalan bölümleri, alt katta, orta mekâna ikişer adet kaş kemer ile açılır. Kemerler iki uçta mukarnaslı çıkıntılarla payelere, ortada ise birer adet mukarnas başlıklı sütuna oturur. Mahfil, bu hacimlerin kuzeyinde, orta hacime birer küçük kemerli kapı ile bağlanan bağımsız mekânlar üzerine oturarak devam eder.

Kuzey beden duvarı önünde devam eden mahfilin, cümle kapısı üzerinde ve iki daire planlı paye arasında kalan bölümü, altı konsolla dışa taşırılarak, yanlara göre daha derin tutulmuştur. Hemen batısındaki payenin içinde yer alan merdivenden minareye ulaşımın kolaylığı da göz önünde tutularak, bu kapı üzerindeki bölümün, asıl müezzin mahfili olduğunu düşünmek mümkündür. Bu bölüm alt katta, cümle kapısı önünde, iki sütunla taşınır. Günümüzde, orta hacimin kuzey doğu köşesinde yer alan ahşap müezzin mahfili ise geç döneme aittir.

Zemin katta bir sıra dikdörtgen söveli pencere, mahfil katında ise altta yine dikdörtgen, üstte sivri kemerli olmak üzere toplam üç sıra pencere dizisi, yapıyı üç cephede de dolanarak iç mekânda yeterli aydınlık sağlanmıştır. Ayrıca orta hacmin güney yönünde çıkıntı yapan köşelerinde, beden duvarları içine yerleştirilen merdivenlerle de, köşelerde yer alan küçük vaiz kürsülerine ulaşılır.

Yapının kuzeyinde, cephe boyunca uzanan beş birimli son cemaat yeri girişte aynalı tonoz, yanlarda ise kubbe ile örtülüdür (Şekil 2.115). Kubbeler pandantiflerle sivri kemerlere oturur. Yan kanat zemini, giriş ve avlu zemininden daha yüksek olan son cemaat yeri revakında, sivri kemerler önde altı adet, mukarnas başlıklı sütuna, geride ise kuzey cephesinden çıkan profilli konsollar ile beden duvarına oturur.

Son cemaat yerinin kuzeyindeki şadırvanlı avluyu sınırlayan avlu duvarı, güneyde son cemaat yerinin iki yanından caminin kuzey cephesine bağlanmakta, böylece hem son cemaat yeri revakını, hem de “U” planlı avlu revakını içine almaktadır (Şekil 2.116). Kareye yakın dikdörtgen planlı avluya doğu ve batı yönlerinden birer kapı ile girilir. Bu kapılar birbirilerinden kopuk olan son cemaat yeri ile avlu revak kolları arasında yer alır. Avlunun kuzeydoğu köşesi yola gittiğinden, burada avlu duvarı iki farklı açı yapacak biçimde pahlanmış böylece köşedeki tamamen, iki yanındakiler ise diagonalden olmak üzere üç revak birimi kesilerek, “U” planlı revak düzeni ile birlikte avlunun dikdörtgen planı, bu köşede bozulmuştur.



Şekil 2.115 Nişancı Mehmed Paşa Camii Son Cemaat Yeri Revakı



Şekil 2.116 Nişancı Mehmed Paşa Camii Avlu Revakı

2.19.1. Mekân ve Serbest Düşey Taşıyıcı Boyutları

2.19.1.1. İç Mekân

İç Mekân Kuruluşu: Plan konturlarına göre, kible yönüne doğru daralarak iki kademeli çıkıntı yapan caminin (burada ilk kademeyi oluşturan beden duvarlarının her biri 4.54 m. uzunluğundadır), toplam iç mekân alanı, 357.22 m²'dir. Yapıda köşe eksedralar ile birlikte ana kubbenin altında oluşan, 14.40 x 14.40 m. ölçülerindeki kare planlı orta hacim alanı ise, 207.36 m²'dir. Orta hacime yanlarda katılan 5.23 m. genişliğinde ve 3.85 m. derinliğindeki, dikdörtgen planlı sahnaların herbirinin alanı 20.13 m², kuzeyde yer alan ve genişliği 5.46 m., derinliği 4.07 m. olan mihrap çıkıntısının ise 22.22 m²'dir.

Zeminden kilit taşına kadar, yüksekliği 22.60 m. olan kubbenin etek yüksekliği 14.65 m., çapı 14.20 m.'dir. Kubbenin oturduğu sekizgen tabanın sınırlarını oluşturan, 2.80 m. yüksekliğindeki kemerlerin zeminden kilit taşına kadar olan yükseklikleri ise, 13.62 m. olup kemer açıklıkları, doğu-batı ve kuzey-güney eksenleri üzerindeki 4.97 m., köşe kemerlerde ise 4.84 m.'dir. Yarım kubbe ve köşe eksedraların kilit taşı yükseklikleri kemerler ile, etek yükseklikleri de payelerle aynıdır.

Yapıda ana kubbeyi taşıyan, 10.83 m. yüksekliğindeki sekiz payenin hepsi, mahfil katına kadar beden duvarlarına bağlı olarak yükselirken, mahfilden kemer seviyesine kadar, doğu-batı aksına göre kuzeydeki dört paye serbest, güneydeki dört paye ise gene duvara bağlı olarak yükselir. Daire kesitli örme payelerin çevreleri 4.10 m., çapları ise 1.30 m.'dir. 9.975 m. yüksekliğindeki örme taş gövdelerin üzerinde yer alan 0.85 m. yüksekliğindeki başlıklarla, payelere sütun görünümü kazandırılmak istenmiştir. Başlıklardaki mukarnas sıraları, köşe eksedraların altında da devam ederek, yarım kubbeler ile beden duvarları arasındaki geçişi sağlamışlardır. Payelerin üst köşeleri pahlı, 1.30 x 1.30 m. ölçülerindeki kare kesitli kaideleri, 0.43 m. yüksekliğindedirler.

Payelerin birbirileri ile olan aralıkları, kuzey-güney ve doğu-batı eksenleri üzerinde 4.97 m., diagonal eksenler üzerinde ise 4.84 m.'dir. Kuzeyde, cümle kapısının iki yanında yer alan derin payeler arasında oluşan kareye yakın dikdörtgen planlı hacimler, 2.27 m. genişliğe ve 2.41 m. derinliğe sahiptirler. İçteki iki paye, mahfil katına kadar, orta hacime yarım daire kesitli olarak taşarken, geride kuzey beden

duvarına dikdörtgen planlı olarak bağlanır. Bu payeler arasında yer alan giriş hacmi ise 1.85 m. derinliğinde (ki bu aynı zamanda paye derinliğini verir) ve 4.77 m. genişliğindedir. Kuzeydeki bağımsız köşe mekânları ile orta hacmi birbirinden ayıran duvarların, giriş kapısı önünde yer alan bu iki payeye olan uzaklıkları 4.85 m.'dir.

Cümle kapısının söve genişliği 1.60 m., kemer yüksekliği ise 2.82 m.'dir.

Kadınlar Mahfili: Kare planlı orta hacmi doğu, batı ve kuzey yönlerinde dolanan "U" planlı mahfilin yan kolları, 12.67 m. uzunluğunda, 4.20 m. derinliğindedir. Mahfilin kuzey duvarı boyunca uzanan kısmında ise (yan kolların derinlikleri dahil) toplam uzunluk 22.10 m. iken derinlik 2.70 m.'dir. Ancak mahfil derinliği, cümle kapısı üzerinde yer alan (kuzeyde, mahfil katında serbest olarak yükselen iki daire planlı paye arasında kalan) bölümde daha fazladır. Yapıda kadınlar mahfilinin bu bölümünün, gerek bulunduğu yer gerekse ölçüleri bakımından, aslında müezzin mahfili olması gerektiği düşüncesindeyiz. Bu yüzden ölçüleri aşağıda verilmiştir. Müezzin mahfili ile birlikte caminin toplam mahfil alanı, yaklaşık olarak 146.50 m²'dir.

Daha önce de belirtildiği gibi, mahfilin kuzey beden duvarı önünde uzanan bölümünde süreklilik yoktur. Paye içine yerleştirilen merdivenin, her iki yana birer küçük kapı ile açılmasıyla bağlantı sağlanmıştır. Mahfilin, doğudaki beden duvarından bu payeye kadar kesintisiz olarak devam eden bölümünün uzunluğu 17.92 m.'dir. Doğudaki payeyi kuzey beden duvarına bağlayan tonoz kemerin açıklığı 1.74 m. olup bu genişlik, kapının iki yanında yer alan daire kesitli payeler ile kuzey duvarı arasındaki kemerlerin açıklıklarına eşittir. Yan mahfillerde ise paye – duvar arasındaki kemer açıklığı 3.00 m.'yi bulur. Bu kemerlerin kilit taşı yükseklikleri mahfil zemininden ortalama 3.50 m.'dir. Mahfil katındaki tonoz örtülü birimlerde, tonoz yüksekliği 4.89 m., yan sahnelerde mahfil üzerinde yer alan yarım kubbelerin kilit taşı yükseklikleri ise 9.53 m.'dir. Bu yükseklikler mahfil katı zemininden alınmıştır.

Orta hacmin iki yanında yer alan mahfiller, bağımsız köşe mekânlarının güneyinde, payelerin yanısıra ortada, açıklıkları 2.00 m., kilit taşı yüksekliği ise 3.42 m. olan, iki renkli taştan kemerlerin oturduğu birer sütun ile taşınırlar. Sütunların başlık dahil yükseklikleri 2.33 m.'dir. 0.50 x 0.50 m. ölçülerindeki kare kesitli başlıklar

0.51 m. yüksekliğindedir ve mukarnaslıdır. 1.80 m. boyundaki gövdeler, vişne çürüğü renkli somakiden olup, gövde alt çevreleri 1.23 m., üst çevreleri ise 1.055 m.'dir. Gövdeleri alt bitimlerinde 0.07 m., üst bitimlerinde 0.08 m. kalınlığında tunç bilezikler sınırlar. Sütunlar kaidesiz olarak zemine oturur. Paye ile sütun arasındaki uzaklık 2.30 m.'dir. Ayrıca mahfil altında aynalı tonoz ile örtülü olan bu hacimlerde tonoz yüksekliği 3.88 m. olup zemin, orta mekân zemininden 0.20 m. yükseltilmiştir.

Müezzin Mahfili: Cümle kapısı üzerinde, iki paye arasında yer alan müezzin mahfili yukarıda da belirtildiği gibi, kadınlar mahfilinin bir parçasıdır ve bütün olarak tasarlanmıştır. Ancak genişliği 5.00 m. olan ve altı konsolla dışa taşan müezzin mahfilinin derinliği 3.30 m.'yi bulur. Yüksekliği, iki yanda yer alan mahfillerle aynıdır.

Cümle kapısının iki yanındaki payeler arasında, müezzin mahfilini taşıyan iki sütunun başlık dahil yükeklikleri 2.305 m.'dir. 0.365 m. yüksekliğinde ve 0.375 x 0.375 m. ölçülerindeki, kare kesitli mukarnaslı başlıklara sahip sütunların 1.92 m. boyundaki gövdeleri, yine somakiden ve aynı renktedir. Ancak yan mahfil destek sütunlarındakilere göre daha ince olan gövdelerin alt çevreleri 0.925 m., üst çevreleri de 0.80 m.'dir. Gövdeleri sınırlayan alt bilezikler 0.06 m., üst bilezikler de 0.08 m. kalınlığındadırlar. Orta mekâna göre 0.14 m. daha yüksek olan zemine kaidesiz olarak oturan sütunların aralıkları orta aksta 2.18 m., yanlarda ise 1.00 m.'dir.

2.19.1.2. Dış Mekân

Son Cemaat Yeri: Yapının kuzey cephesi boyunca uzanan beş bölümlü son cemaat yeri, 24.20 m. uzunluğunda ve 4.55 m. derinliğindedir. Toplam alanı 110.11 m² olan son cemaat yeri revakının, avlu zemininden 0.50 m. yükseltilmiş yan kanatlarının herbiri 10.12 m. uzunluğundadır. Revak kanatları arasında yer alan giriş biriminin genişliği 3.95 m.'dir.

Yaklaşık 3.50 m. çapındaki kubbelerin yan kanat zemininden kilit taşına kadar olan yükseklikleri 8.65 m. etek yükseklikleri ise 6.95 m.'dir. Kubbeler pandantiflerle, kilit taşı yüksekliği 6.45 m. olan sivri kemerlere oturur. Revakın orta eksen üzerindeki giriş birimi ise 4.20 x 3.80 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı aynalı tonoz

ile örtülmüştür. Giriş zemininden yüksekliği 8.80 m. olan tonoz örtü, kilit taşı yüksekliği 7.25 m. olan kemerlere oturur.

Son cemaat yeri revak örtüsü, kemerlerle caminin kuzey cephesindeki profilli silmeli konsollara otururken önde, mukarnas başlıklı altı sütun ile taşınır. Sütunların başlık dahil yükseklikleri 4.20 m.'dir. Mukarnaslı başlıklar, 0.67 m. yüksekliğinde ve 0.72 x 0.72 m. ölçülerinde kare kesitlidir. Boyları 3.50 m. olan gövdeleri Marmara mermerindedir. Gövdelerin alt çevreleri 1.75 m., üst çevreleri ise 1.46 m. olup, altta 0.08 m., üstte 0.11 m. kalınlığında tunç bileziklerle sınırlanmışlardır. Sütunlar zemine kadesiz olarak oturur. Sütun aralıkları orta aksta 4.25 m., yanlarda 4.00 m.'dir. Kuzey cephesine uzaklıkları ise 3.90 m.'dir.

Avlu: Son cemaat yerinin iki yanından caminin kuzey beden duvarına bağlanan avlu duvarı, son cemaat yeri ve avlu revaklarını içine alacak biçimde, kuzeydoğu köşesindeki pahlanmış kısmı saymazsak, dikdörtgen planın konturlarını oluşturur. Buna göre, son cemaat yerini içine alacak biçimde avlu duvarlarının sınırladığı alan, kuzey – güney yönünde 32.32 m., doğu – batı yönünde ise 29.95 m.'dir. Avlunun kuzeydoğu köşesi dikkate alınarak yapılan hesaplamada, toplam alan yaklaşık olarak 821.25 m²'dir ki, bu alana son cemaat yeri dahil değildir.

Avlunun "U" planlı revakları ile son cemaat yeri revakı arasında kalan, şadırvanın bulunduğu, kareye yakın planlı açık alanın ölçüleri 24.16 x 23.24 m.'dir. Avlu revak kollarından batıdakinin derinliği 3.35 m., uzunluğu 24.82 m. olup, doğu revakının derinliği yine 3.35 m. iken uzunluğu 21.15 m.'dir. Kuzey revakının ise derinliği 3.61 m.'yi bulurken, uzunluğu 23.24 m. kadardır. Yine kuzeydoğu köşesi dikkate alınarak yapılan hesaplamalara göre "U" planlı revakları toplam alanı, 217 m²'dir.

Revakların güneyde aynı hizza da son bulmalarına karşın, farklı uzunluk ölçülerine sahip olmaları, avlu duvarının kuzeydoğu köşesinde içe doğru açı yaparak kırılması, köşe revak sütununun hemen arkasından geçerken dışa doğru küçük bir cep yapması ve revak kolunun bu sütunun hizzasında son bulmasından kaynaklanır. Avlu duvarı kırılmaya, doğu revakının güney ucunun 14.70 m. kuzeyinde başlar. Duvarın köşedeki sütuna kadar olan uzunluğu 5.34 m.'dir. Köşe sütunun arkasında yaklaşık 1.50 m. genişliğinde bir girinti yaptıktan sonra 3.33 m. kuzey revakının

gerisinde devam eder. Bu noktadan itibaren, 23.67 m. uzunluğundaki kuzey avlu duvarı, yan kollar ile dik açı yapar.

Avlu revak kollarının güneyi ile son cemaat yeri revakının iki yanında kalan dikdörtgen planlı açık alanlar 7.50 x 2.80 m. ölçülerindedir. Avluya iki yanda girişi sağlayan kapılar buraya açılmakta ve şadırvanlı orta alana, son cemaat yeri ile avlu revakları arasındaki 3.00 m.'lik açıklıktan girilmektedir.

Avlu revaklarında, zeminden kilit taşına kadar yükseklikleri 6.05 m. olan kubbeler, pandantiflerle, kilit taşı yüksekliği 4.00 m. olan sivri kemerlere oturur. Revak örtüsü, şadırvanlı bahçeden 0.40 m. yükseltilmiş olan revak zeminine kaidesiz oturan 19 dokuz adet sütun ile taşınır. Bütün sütunlar baklavalı başlıklara sahiptir ve başlık dahil yükseklikleri 2.59 m.'dir. 0.49 m. yüksekliğindeki başlıklar, 0.50 x 0.50 m. ölçülerinde kare kesitli olup, 2.10 m. boyundaki gövdelere oturur. Marmara mermerinden yapılmış gövdeler, alt ve üst bitimlerinde 0.08 m. kalınlığında tunç bileziklerle sınırlanır. Bilezikler, alt ve üst sıralarda farklı profillere sahiptir. Sütun gövdelerinin alt çevreleri 1.18 m., üst çevreleri ise 1.05 m.'dir. Revak sütunlarında aralıklar, yan kollarda 3.15 m., kuzeyde 3.02 m.'dir.

Nişancı Mehmed Paşa Camii'nin iç ve dış mekân düşey taşıyıcılarının ölçüleri (Tablo 2.19)'da topluca gösterilmiştir. Ayrıca, bütün düşey taşıyıcıların ölçekli çizimleri de (Şekil 2.117)'de yer almaktadır.

2.19.2. Değerlendirme

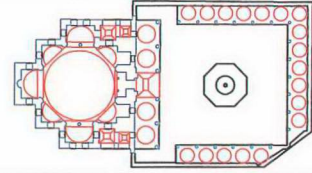
Toplam alanı 357.22 m² olan iç mekânda, sınırlarını payeler arasında kalan beden duvarlarının belirlediği orta hacmin taban alanı, kenar ölçüsü **14.40 m.** olan, 207.36 m²'lik bir karedir. Burada kubbe ve dört köşesinde yer alan trompların örttüğü kare planlı orta hacmin, kubbe etek yüksekliğine (**14.65 m.**) kadar, 0.25 m. farkla **küp** formunda olduğu görülür. Ancak, bu küpün üst köşeleri, kubbeye geçişi sağlayan tromplarla yuvarlatılmıştır. Bir başka açıdan değerlendirecek olursak, orta hacmin kubbe eteğine kadar, düşey akstaki kesiti yatay kesitte olduğu gibi yine **karedir**. Mimar Sinan'ın altı ve sekiz desteli camilerinin çoğunda olduğu gibi, Nişancı Mehmed Paşa Camii'nde de kubbe etek yüksekliği (**14.64 m.**) ile kubbe çapı (**14.20 m.**), birbirlerine çok yakındır.

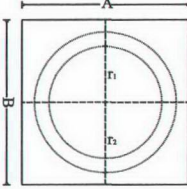
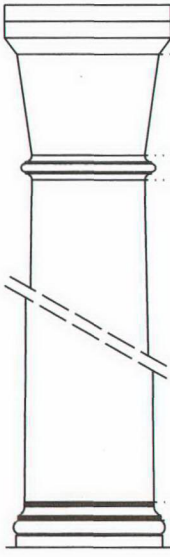
Beden duvarlarından iç mekâna taşan, daire planlı sekiz paye baz alındığında, bu payelerin karşılıklı olarak birbirlerine uzaklıkları ortalama **13.67 m.**'dir. Payeleri

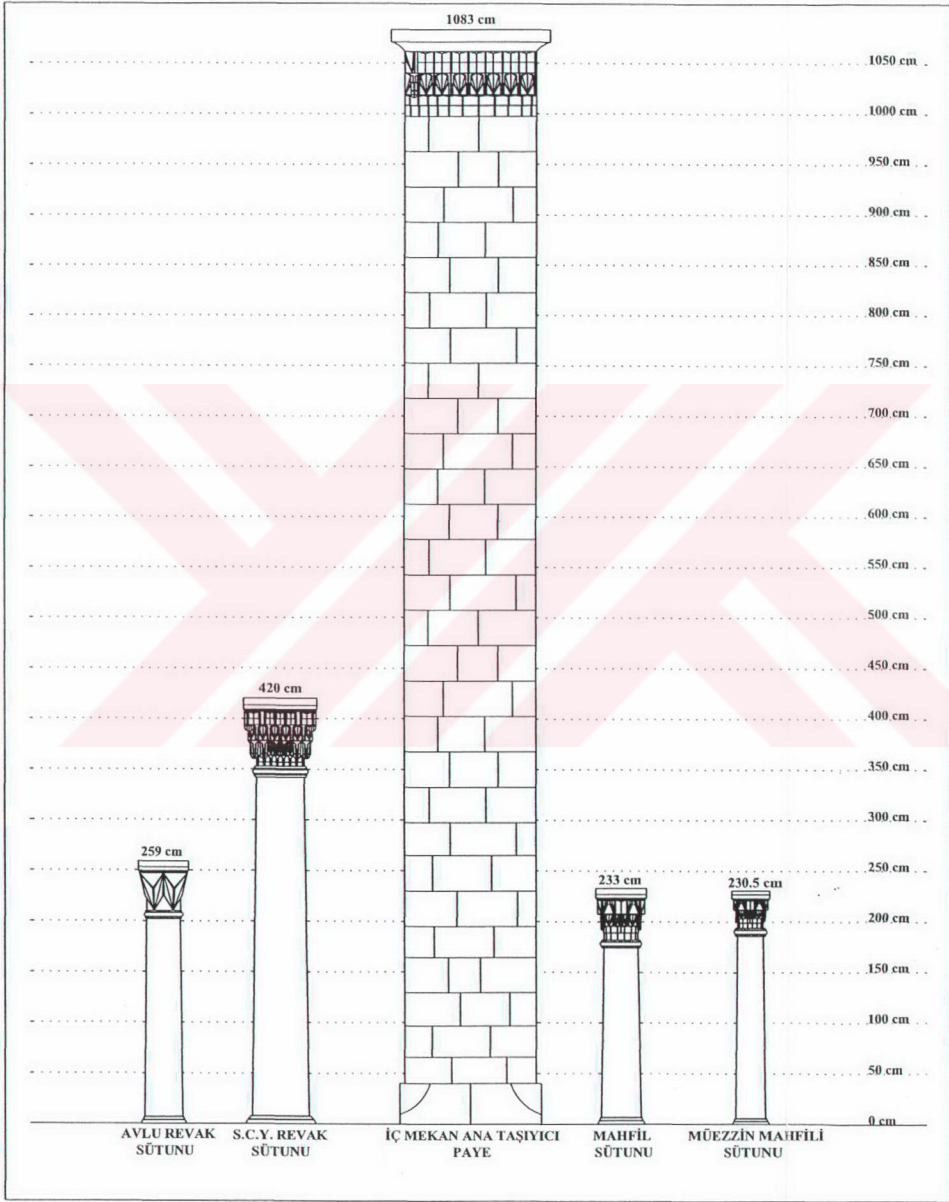
Tablo 2.19 Nişancı Mehmed Paşa Camii Düşey Taşıyıcı Ölçüleri

YAPININ	(A) AVLU	(B) S.C.Y.	(C) İÇ MEKAN
ALANI (m ²)	821.25	110.11	357.22
SÜTUN Ad.	20	6	4
PAYE Ad.	---	---	8

**NİŞANCI MEHMED PAŞA
CAMİİ
(1584-1589)
FATİH - İSTANBUL**



	(A) AVLU	(B) S.C.Y.	(C) İÇ MEKAN		ANA TAŞIYICI DUVAR PAYESİ
	REVAK SÜTUN	REVAK SÜTUN	MAHFİL SÜTUN	MÜEZZİN MAHFİLİ SÜTUN	
	 	A = 50 cm B = 50 cm 259 cm. 253 cm. 249.5 cm. 248 cm. 210 cm. 202 cm. P ₁ = 105 cm. P ₂ = 118 cm. 8 cm. 0 cm. 20 ADET	A = 72 cm B = 72 cm 420 cm. 413 cm. 409 cm. 408 cm. 353 cm. 342 cm. P ₁ = 146 cm. P ₂ = 175 cm. 8 cm. 0 cm. 6 ADET	A = 50 cm B = 50 cm 233 cm. 227 cm. 223.5 cm. 222 cm. 182 cm. 174 cm. P ₁ = 105.5 cm. P ₂ = 123 cm. 7 cm. 0 cm. 2 ADET	



Şekil 2.117 Nişancı Mehmed Paşa Camii Düşey Taşıyıcıların Ölçekli Çizimleri

Ölçek: 1/50

birbirlerine bağlayan kemerlerin iç mekân zemininden kilit taşı yükseklikleri de **13.62 m.**'dir. Bu ölçülere baktığımızda, payelerin birbirlerine bakan yüzeylerinden teğet geçen doğruların taban kenarlarını belirlediği, orta hacmin payeler arasında kalan kısmı da, kemer kilit taşı yüksekliğinde, 0.05 m. farkla, yine **küp** formunu vermektedir. Ancak küpün üst köşeleri yine tromp kemerleri ile pahlanmaktadır.

Caminin iç mekân, son cemaat yeri ve avlu revaklarında, kubbe, kemer ve düşey taşıyıcı yükseklik oranlarına baktığımızda; İç mekân zemininden kubbe kilit taşı yüksekliğinin kemer kilit taşı yüksekliğine oranı $22.60 / 13.62 = 1.66$; kemer kilit taşı yüksekliğinin paye yüksekliğine oranı ise $13.62 / 10.83 = 1.26$ 'dır. Etek seviyesinden kilit taşına kadar salt kubbe yüksekliğinin salt kemer yüksekliğine oranı $7.95 / 2.79 = 2.85$; salt kemer yüksekliğinin paye yüksekliğine oranı da $2.79 / 10.83 = 0.26$ 'dır.

Son cemaat yeri revak zemininden kubbe kilit taşı yüksekliğinin, kemer kilit taşı yüksekliğine oranı $8.65 / 6.45 = 1.34$; kemer kilit taşı yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı $6.45 / 4.20 = 1.53$ 'tür. Salt kubbe yüksekliğinin salt kemer yüksekliğine oranı $1.70 / 2.25 = 0.75$; salt kemer yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı da $2.25 / 4.20 = 0.53$ 'dir. burada, revak zemininden kemer kilit taşı yüksekliğinin, sütun yüksekliğinden 1.5 kat fazla olduğu görülür. Son cemaat yeri revakında sütun aralıkları 4.00 m., kuzey beden duvarına uzaklıkları 3.90 m. olup, yükseklikleri de 4.20 m.'dir. Buna göre revak birimleri, her kenarı birbirinden farklı ölçülere sahip dikdörtgen prizma formundaki hacimlerden oluşur.

Avlu revakında ise, revak zemininden kubbe kilit taşı yüksekliğinin, kemer kilit taşı yüksekliğine oranı $6.05 / 4.00 = 1.51$; kemer kilit taşı yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı $4.00 / 2.59 = 1.54$ 'tür. Salt kubbe yüksekliğinin salt kemer yüksekliğine oranı $1.37 / 1.41 = 0.97$; salt kemer yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı da $1.41 / 2.59 = 0.54$ 'dir. bu oran değerlerinden de anlaşıldığı gibi, kubbe ve kemer salt yükseklikleri birbirlerine çok yakındır. Ancak revak zemininden alınan yüksekliklerin oranlarına baktığımızda kubbe yüksekliği kemer yüksekliğinin, kemer yüksekliği de sütun yüksekliğinin yaklaşık 1.5 katıdır.

Sonuç olarak, caminin iç mekânı, son cemaat yeri ve avlu revaklarında yer alan kubbe, kemer ve düşey taşıyıcıların yükseklik ölçülerinin birbirine oranları, yine sekiz destekli bir cami olan Mesih Mehmed Paşa Camii ile çok yakındır. Gerek

plan, gerekse mekân tasarımı açısından birbirinden tamamen farklı özellikler sergileyen bu iki yapıda da, iç mekânda kubbeyi taşıyan ana stüktür aynıdır. Böylesine bir mimari başarımın göstergeleri olan bu iki yapıda da Sinan'ın imzasının olması kaçınılmazdır.

3. İSTANBUL DIŞI SİNAN CAMİLERİNDE MEKÂN İLE DÜŞEY TAŞIYICI İLİŐKİŐİ VE KARŞILAŞTIRMA

Bu baŐlık altında yapacağımız karŐılaŐtırma ve değerlendirmede, Sinan'ın Anadolu ve Trakya'da planlayıp inŐa ettiği cami örneklerinden ikisi sečilerek çalıŐılmıştır. Bu çalıŐmada seçilen örneklerden birinin menzil kuruluŐu olması dikkate alınmış, diğerisi ise baŐkent eseri olarak kriter örnek olmuŐtur. Bu nedenle menzil camii olarak Lüleburgaz Sokollu Mehmed PaŐa Camii (1570) ile Edirne Selimiye Camii (1575) çalıŐılmıştır.

Osmanlı cami mimarisi gelişim süreci içerisinde gelinen son noktayı, Edirne Selimiye Camii'ni (1568-1575), doğru ve eksiksiz olarak değerlendirebilmek için, bu yapıyı tek başına değeril, diğer Sinan camileri ile beraber düşünmek gerekir. Sinan'ın bu aşamaya adım adım yaklaŐırken ortaya koyduğu eserlerinde, Selimiye'ye dair birŐeyler bulmak mümkündür. Her defasında eserlerinde ortaya koyduğu, strüktür biçimleri ve plan kuruluŐlarındaki yeni yorumlar, sadece bir merak ya da tatmin duygusunun sonucu değeril, en doğru tasarım ilkeleri ile ideal mekânı yaratma çabasının akılcı örnekleridir. Gerçekten de Sinan'ın, ortaya koyduğu bu gelişim bütünlüğu içerisinde, kare ile daire bütünlüŐmesi temel probleminin başarılı strüktür çözümlerini, Şimdiye kadar ki örneklerinde, yerinde alınan ölçülerle birlikte, ayrıntılı olarak gördük. Sinan, kare mekân bütünlüğu üzerindeki merkezî kubbe yorumunun ideal strüktür çözümlemesini, sekiz destekle, Selimiye Camii'nde belirlemiştir.

Selimiye Camii'nde, zeminden kilit taşı yüksekliği 42.45 m., etek yüksekliği ise 27.30 m. olan, 31.42 m. çapındaki kubbe, 41.30 x 45.07 m. ölçülerindeki kareye yakın dikdörtgen planlı iç mekân üzerinde, 19.40 m. boyunda sekiz payeye taŐıtılmıştır. Kubbe payelerin üzerine, doğu-batı ve kuzey-güney eksenlerinde, açıklıkları 10.50 m. olan kemerlerle, köşelerde ise yine aynı açıklıklara sahip tromplarla oturur. Kemerlerin kilit taşı yükseklikleri 25.50 m., üzengi seviyeleri ise 19.45 m.'dir. Kubbeyi destekleyen köşe tromplarıyla birlikte, bir kenarı 31.40

m. olan kare planlı orta hacim, mekân bütünlüğü bozulmadan örtülerek, kubbe altında 985.96 m² lik bir alan elde edilmiştir.

Ana strüktüre, kare orta mekânın kuzey köşelerinde ikincil taşıyıcı olarak katılan ve trompları gerideki köşe noktalarında mukarnaslı geçiş öğeleriyle karşılayan, kare planlı payelerin bir kenarı 2.20 m. olup, yükseklikleri 12.27 m.'dir.

Çokgen planlı payelerin oniki kenarından herbiri 1.00 m. genişliğindedir. Payeler, mihrap tarafında beden duvarına bağlı olarak yükselirken, doğu ve batıda gerisindeki duvar payelerine 2.40 m., kuzeyde ise 1.50 m. uzaklıkta yerleştirilmişlerdir. Paye aralıkları, mihraba dik ve paralel eksenlerde 10.48 m., ara eksenlerde ise 10.93 m.'dir.

İç mekânın doğu ve batısındaki serbest payeler, gerisindeki duvar payelerine, kilit taşı yüksekliği 10,18 m. olan dar açıklıklı, ancak kalın kemerlerle bağlanır. Serbest ve duvar payeleri arasında oluşan hacimler, bu bağlantı kemerleri üzerinde, kilit taşı yüksekliği 17.20 m., üzengi yüksekliği 12.25 m., açıklıkları ise 10.50 m. olan kemerlerle geçilmiştir. Kemerlerin derinliği, bu ara hacimlerin derinliği kadardır (2.40 m.).

Duvar payeleri arasında, üst kat seviyesinde, beden duvarlarının geriye çekilmesiyle oluşan 10.44 x 7.15 m. ölçülerindeki hacimler, iç mekâna ikişer sütun ile taşınan üç kemerli revak düzeni ile açılır. Başlık ve kaide dahil yükseklikleri 3.58 m. olan baklavalı sütunların aralıkları 3.08 m.'dir ve birbirilerine, kilit taşı yüksekliği 5.29 m. olan kemerlerle bağlanır. Mahfil şeklinde düzenlenen hacimlerin üzerindeki düz tavan, 5.56 m. yüksekliğindedir. Duvar payelerinin diğer iki yanında yer alan hacimler de, aynı revak düzeni ile iç mekâna katılırlar. 8.92 x 7.33 m. ölçülerindeki dikdörtgen planlı bu hacimlerde sütun aralıkları, 2.59 m.'dir.

Zemin katta, cümle kapısının iki yanında yer alan hacimler, 8.97 x 4.45 m. ölçülerinde olup, yine dikdörtgen planlıdır ve payeler arasından orta mekâna, ikişer mukarnas başlıklı sütun ile üç kemerli revak düzeninde açılırlar. Başlık ve kaide dahil yükseklikleri 3.11 m. olan sütunların aralıkları orta aksta 2.40 m., yanlarda ise 3.00 m.'dir.

Dış mekânda, cami kuzey cephesi boyunca uzanan ve avlu ile tamamen bütünüleşen son cemaat yeri, 56.32 m. uzunluğunda, 10.10 m. derinliğindedir.

Başlık ve kaide dahil 8.27 m. yüksekliğinde altı sütunla desteklenen revak, giriş aksında kubbe, girişin iki yanında tonoz, dıştaki ikişer birimde ise yine kubbelerle örtülüdür. Yaklaşık 9 m. çapındaki revak kubbeleri, yan kanatlarda 17.77 m. kilit taşı yüksekliğine, 13.58 m. etek yüksekliğine sahiptir (Bu ölçüler ortalama olarak verilmiştir ve revak zemininden itibaren alınmıştır). Tonozların ayna yüksekliği 14.20 m., etek yüksekliği de 13.70 m.'dir. Giriş revak kubbesinde ise, kilit taşı yüksekliği avlu kotundan 21.56 m., etek yüksekliği 16.40 m.'dir. Örtü yükünü önde sütunlara, geride ise duvara bağlı ayaklara aktaran kemerlerin kilit taşı yükseklikleri, orta akstan uçlara doğru sırasıyla; 13.50 - 9.80 - 13.09 ve 9.75 m.'dir. Sütun aralıkları orta akstan yanlara doğru; 8.85 - 3.00 - 9.35 - 8.89 m.'dir.

Avluyu üç yönde saran "U" planlı revaklar, güneyde son cemaat yeri revakı ile birleşerek bütünlük sağlarlar. Avlu ölçüleri, revaklar dahil doğu-batı yönünde 56.29 m., kuzey-güney yönünde, 43.61 m.'dir. Revaklar arasında kalan alan ise 24.70 x 24.70 m. olup tam karedir. Revak derinlikleri kuzeyde 8.80 m., yanlarda 9.50 m.'dir. Yine alınan ölçülerin ortalama değerlerine göre, avlu yan revaklarında kubbe kilit taşı yüksekliği 13.45 m., etek yüksekliği 10.42 m., kemer yüksekliği ise revak içinde 9.55 m., avlu içine bakan revak önünde 8.70 m.'dir. Avlu kuzey revakındaki kubbe yüksekliği 13.00 m., etek yüksekliği 10.34 m., kemer yüksekliği de revak içinde 9.30 m., dışta ise 8.56 m.'dir. Avlu revak sütunlarının aralıkları, doğu ve batıda 8.05 m., kuzeyde orta aksta 7.93m., yanlarda 7.10 ve 6.70 m.'dir.

Edirne Selimiye Camii'nden alınan iç ve dış mekân ölçüleri, tez kapsamındaki diğer camilerde yapılan oran araştırması ile ilgili olarak değerlendirildiğinde, şu sonuçlara ulaşılmıştır;

Yapının iç mekânında, zeminden kilit taşına kadar kubbe yüksekliğinin kemer kilit taşı yüksekliğine oranı, $42.45 / 25.50 = 1.66$; kemer kilit taşı yüksekliğinin paye yüksekliğine oranı da $25.50 / 19.40 = 1.31$ 'dir. Salt yükseklik olarak kubbenin kemer yüksekliğine oranı $15.15 / 6.10 = 2.48$; salt kemer yüksekliğinin paye yüksekliğine oranı da $6.10 / 19.40 = 0.31$ 'dir.

Selimiye Camii'ne, iç mekân kubbe, kemer ve düşey taşıyıcı yükseklik oranları bakımından, Sinan'ın diğer merkezî kubbeli sekiz destekli camilerinden en çok benzeyen, plan kuruluşu ve strüktür açısından Selimiye'nin küçük bir tekrarı olan

Azapkapı Sokollu Camii'dir. Azapkapı Sokollu Camii ardından en yakın oran değerlerini veren iki yapı sırasıyla, Nişancı Mehmed Paşa Camii ile Mesih Mehmed Paşa Camii'dir. Bu yapılara da baktığımızda, Azapkapı Sokollu gibi, farklı ölçülerdeki mekânlarda benzer strüktür çözümlerine gidildiğini görürüz.

Öte yandan, kubbe çapı ile etek yüksekliği arasındaki $31.42 - 27.30 = 4.12$ m.'lik fark, Edirne Selimiye Camii'ni diğer sekiz destekli camilerden ayırır.

Edirne Selimiye Camii son cemaat yeri revakındaki kubbe, kemer ve düşey taşıyıcı yükseklik oranlarına bakıldığında; revak zemininden kilit taşına olan kubbe yüksekliğinin kemer yüksekliğine oranı, $17.77 / 13.09 = 1.37$; kemer yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı ise $13.09 / 8.27 = 1.58$ 'dir. kubbe salt yüksekliği ile kemer salt yükseklik oranları $4.19 / 4.82 = 0.87$ 'yi verirken, salt kemer yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı ise $4.82 / 8.27 = 0.58$ değerini verir. Bu oran değerleri yine Nişancı Mehmed Paşa Camii ile Mesih Mehmed Paşa Camii son cemaat yeri revak yükseklik oranlarına yakındır.

Sonuç olarak, bugüne kadar çeşitli yayınlarda dile getirilen, Edirne Selimiye Camii ile Azapkapı Sokollu Camii arasındaki plan kuruluşu ve strüktür benzerliği, bu çalışmada kubbe, kemer ve düşey taşıyıcı yükseklik oranları bakımından sayılarla ortaya konmuş, ayrıca yukarıda belirtilen Nişancı Mehmed Paşa Camii ve Mesih Mehmed Paşa Camii ile yakın oran değerlerine sahip olduğu belirlenmiştir.

Sinan'ın Lüleburgaz'da önemli bir menzil külliyesi olarak inşa ettiği, Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi, yolla çakışık, arasta eksenli bir kuruluşa sahiptir. Cami avlusunun Dua Kubbesi altına açılan kapısı üzerinde H. 977 / M. 1569-70 tarihli, cami ve medreseye ait kitabe yer alır.

Cami ve şadırvanlı avluyu çevreleyen medrese, ayrı bir blok olarak yalnız kuzey cephesiyle, arasta ve Dua Kubbesi ile bütünleşmiştir. Plan itibarıyla dış revak, camiye medrese – avlu bütünlüğünden ayırmış, bunu avlunun iki yanındaki kubbeli giriş hacimleriyle güçlendirmiştir. Böylece "U" planlı revaklı medrese mekânları ile şadırvanlı avlu bir bütün oluştururken, bu avlunun kible kenarında dış revak ve son cemaat yerine sahip cami, bu unsurlara hakim olarak yer almıştır. Camide, statik problemlerin, dış konturlarıyla kare plan yorumu içinde çözümlendiği anlaşılmaktadır. Mihrap eksenine dik gelişen kareye yakın

dikdörtgen planlı cami iç mekânının ölçüleri 17.60 x 15.82 m.'dir. Yaklaşık 12.35 m. çaplı kubbenin örttüğü, kare planlı orta mekânın alan ölçüleri ise 12.55 x 12.55 m.'dir. İç mekân zemininden kilit taşına kadar olan yüksekliği 18.26 m., etek yüksekliği ise 12.25 m. olan kubbe, dört yönde kilit taşı yükseklikleri 11.24 m. olan kemerlere pandantiflerle oturur. Kemer açıklıkları 12.23 m.'dir ve kubbe yükünü köşelerde, 4.25 m. boyundaki payelere aktarır.

Güneyde, mihrap duvarının iki ucunda yer alan payeler, cami kütesinden dışarıya, güney yönünde belirgin bir biçimde taşma yaparken, iç mekânda yan sahnaların derinliklerini de içine alacak biçimde ve kompozisyon bütünlüğünü bozmayacak şekilde, güney beden duvarını iki yana doğru genişletirler. Kuzey beden duvarında ise, batı ucundaki minare kaidesi ve doğu ucundaki üst kat mahfiline ulaşımı sağlayan merdiven kovanının bulunduğu çıkıntı ile bütünleşen payeler, mahfil katı zemini (4.25 m.) ile aynı kottaki kemer başlangıç seviyesine kadar iç mekânda yükselirler.

İç mekânda, kubbe yükü, kare plan bütünlüğü içinde, derin kemerlerle, dört köşede yer alan güçlü köşe payelerine aktarılır. Doğu ve batı beden duvarları boyunca uzanan iki yan galeri, kubbeden aktarılan yükü taşıyan bu payeleri, sütun – kemer ve tonoz bütünlüğü ile bir giriş gibi birbirlerine bağlar. Bir diğer deyişle galeriler, yapının statik problem çözümünde, kubbe yükünün karşılanmasına aktif olarak katılırlar. Bunu diğer Sinan camilerinde de görmek mümkündür (Zal Mahmud Paşa, Rüstem Paşa, Kılıç Ali Paşa Camii, Silivrikapı Hadım İbrahim Paşa, Tokat'taki Ali Paşa Camii gibi).

Aynı durumun, kuzeydeki giriş mekânı ve iki yanında yer alan derin eyvanımsı hacimlerin (3.51 m. x 2.52 m.) üzerindeki galeri için de söz konusu olduğunu görürüz. Burada ayrıca minare kaidesi ile galeriye çıkan merdiven kovanının yer aldığı paye sisteminin bir bütün olarak, yapının ana strüktür sistemi içinde, statik çözümlenmeye katıldığını düşünmek gerekir. Bu düşünceyi doğrulayan en önemli husus; mahfil şeklinde düzenlenen bu yan galerilerin boyutlarıdır. Yukarıda da ölçülerini verdiğimiz iç mekân boyutlarına göre oldukça büyük olan bu galerilerin derinlikleri 2.60 m., uzunlukları ise 12.23 m.'dir. Buna göre her bir galeri 31.8 m² olup, toplam 95.40 m²'lik bir alanı kaplamaktadırlar ki bu, 278.43 m²'lik toplam iç mekân alanının neredeyse 1/3'dür. Camideki bu fonksiyonel mimari unsurların

boyutlandırmalarında sadece yer kaygısının olduğunu söylemek pek mümkün değildir.

Cami yapısının mekânsal bütünlüğünde, üç yönde dolanan galerilerin statik probleme katkıları kaçınılmaz olduğundan hacimsel bütünlük içerisinde zorunlu olarak yer almalarının yanı sıra, aynı zamanda iki ayrı cinsin ibadeti için de alan oluşturmuştur. Diğer taraftan fonksiyonel olup, yapı bütünlüğü içinde statik görevi olmayan müezzin mahfili ise, bağımsız işlevsel organ olmasına karşın yapının hacimsel bütünlüğünde orantılı olarak yer almıştır. 3.46 x 4.58 m. ölçülerindeki mahfil zemini, 2.21 m. yüksekliğinde olup, galeri kotundan daha alçak tutulmuştur. Mahfilin, galerilerin aksine yapının ana strüktüründen bağımsız oluşunun bir göstergesi de, insanî boyutlardaki ölçülere sahip olmasıdır.

Dolayısıyla yapıda iç mekâna girildiğinde, tanıdığımız bu unsurların boyutsal açıdan birbirileri ile nasıl dengeli bir biçimde yer aldığı açıkça görülmektedir.

İç mekânda, kubbe altındaki hacimsel bütünlük, iki katlı olarak düzenlenmiş, ancak bu düzenleme, statik problemin yanı sıra kubbe yükünün karşılanması için gerekli olmuştur. Zemin kotundan başlayan yükseklikte, mekân, kubbe kilit taşı yüksekliğinin kare köküne eşit olan 4.25 m.'de içte bir kat olarak mahfil bölümlenmesini ortaya koyuyor ki bu ölçü, aynı zamanda paye yüksekliği ile kemer başlangıç seviyesidir ve bize ilk katın üst bitimini vermektedir.

Bunun üzerinde, dış duvar çeperlerine kadar kemer içi boşlukları, bir üst mekân duygusunu verirken, yükü azalan duvarlarda duvar kalınlığı incelmış, dolayısıyla mihrap duvarı ile kuzey duvarının yanı sıra, özellikle yan beden duvarlarında sık pencere dizileri yer almıştır. Böylelikle de iç mekânın aydınlanma sorununun çözümü sağlanmıştır.

Bir üçüncü hacimsel boşluk ise, yarı küresel kubbenin iç boşluğu olup, ilk katta galerilerle daralıp, mahfil katında ise kemerlerle genişleyen hacim, bu kubbe boşluğu ile kilit taşında toplanır.

Cami iç mekânında, statik problemin çözümü, yukarıda, daha önce belirttiğimiz şekilde yansırken, dışta cami bütünlüğünde problemin çözümü, üst yapı kuruluşuna yansımıştır. Dört yönde atılan yüksek kemerler, cephelere profilli silmelerle sınırlı, kademeli alınlıklar olarak yansımış ve bu unsurlar, kubbe kasnağına kadar yükseltilmiştir. Gene yapının bütününde, dört köşede yer alan güçlü payeler, iç

mekânda ağır kütleleriyle hissedilmezken, dışta, çokgen kuruluşlu olarak yükselen ve kubbeciklerle örtülü ağırlık kuleleriyle ifade edilmişlerdir. Böylece üst yapı strüktürü, yapının cephelerinde birbirine paralel iki yay ile ve estetik bir anlayışla yansıtılmıştır.

Yapının kuzey beden duvarı boyunca uzanan 23.11 m. uzunluğunda ve 4.70 m. derinliğindeki son cemaat yeri beş bölümlü olup, yan kanatlar kubbe, girişteki birim ise aynalı tonoz ile örtülüdür. Yükseltilmiş yan kanat zemininden, kilit taşı yüksekliği 9.10 m. olan kubbeler pandantiflerle 7.10 m. yüksekliğindeki kemerlere oturur. Revak örtüsünü, başlık ve kaideleri dahil 5.00 m. yüksekliğindeki, mukarnas başlıklı sütunlar taşır. “U” planlı dış revak, üç yönde çevrelediği son cemaat yerinin revak eksenini üzerinde ikiye kubbe ile, ön tarafta da tek yönde eğimli çatı ile örtülmüştür. Kubbeleri taşıyan sütunların boyutları, son cemaat yeri revak sütunları ile aynıdır. Yan kanat zemini ile dış revak zemini arasındaki kot farkı, bu sütunları yüksek kaidelere oturtarak giderilmiştir. Dış revak avluya, baklava başlıklara sahip sekiz adet sütunlu - kemerli revak ile açılır. Sütunlar başlık ve kaide dahil 3.52 m. yüksekliğindedir. Kemerlerin kilit taşı yükseklikleri ise 5.86 m.’dir.

Caminin medrese ile organik bütünlük içerisinde paylaştığı (49.20 x 35.30) m. ölçülerinde dikdörtgen planlı avlunun diğer üç yönünü çevreleyen revaklar ile, dış revak aynı derinliğe sahiptir (4.50 m.). Avlu revaklarında kubbe yüksekliği 6.88 m., kemer yüksekliği 4.80 m., sütun yüksekliği de 2.82 m.’dir. Bu veriler alınan tüm ölçülerin aritmetik ortalamasıdır.

Alınan kubbe, kemer ve düşey taşıyıcı yükseklik ölçüleri üzerine yapılan oran değerlendirmesinde, iç mekânda zeminden itibaren kubbe yüksekliğinin kemer yüksekliğine oranı $18.26 / 11.24 = 1.62$; kemer yüksekliğinin paye yüksekliğine oranı ise $11.24 / 4.25 = 2.64$ ’tür. Salt kubbe yüksekliğinin salt kemer yüksekliğine oranı $6.01 / 6.99 = 0.86$, salt kemer yüksekliğinin paye yüksekliğine oranı ise $6.99 / 4.25 = 1.64$ ’tür.

Aynı uygulama son cemaat yeri revak birimleri için geçerli olduğunda; kubbe yüksekliğinin kemer yüksekliğine oranı $9.10 / 7.10 = 1.28$; kemer yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı ise $7.10 / 5.00 = 1.42$ ’dir. Salt kubbe yüksekliğinin salt kemer yüksekliğine oranı $1.30 / 2.10 = 0.62$; salt kemer yüksekliğinin sütun yüksekliğine oranı ise $2.10 / 5.00 = 0.42$ ’dir.

Lüleburgaz Sokollu Mehmed Paşa Camii, iç mekân kubbe, kemer ve düşey taşıyıcı yükseklik ölçüleri bakımından, İstanbul'daki dört destekli Sinan camileri arasında en çok Eyüp Zal Mahmud Paşa Camii ile benzer oran değerlerine sahiptir. Tıpkı Edirne Selimiye - Azapkapı Sokollu camilerinde olduğu gibi, bu iki yapı arasındaki strüktür benzerliği dikkat çekicidir.

Sonuç olarak, 16. yüzyıl boyunca Mimar Sinan ekolünün ortaya koyduğu anıtsal cami yapılarında, kullandığı ana plan şemaları içinde en önemlilerinden birinin kare olduğu, bu kare plan yorumu içinde merkezî kubbeyi taşıyacak statik sistemi, hiç yüzey alanı kaybetmeden ve işlevsel unsurlara hacimsel bütünlük içinde algılanabilen ölçüler vererek kullandığı, ve en önemlisi bunu, Lüleburgaz Sokollu Mehmed Paşa Camii'nde, Başkentten uzak menzil külliyesinin en önemli yapısı olan bu camide de aynı titizlikle uygulandığı anlaşılmaktadır.

4. SONUÇ

İstanbul'daki Sinan camilerinde mekân ile serbest düşey taşıyıcılar arasındaki boyut ilişkisine açıklık kazandırmak için kaynak araştırması ve çalışması yapıldıktan sonra, Sinan'a ve ekolüne aidiyeti bilinen ondokuz cami ile Lüleburgaz ve Edirne'deki Sinan camileri amaca yönelik tek tek çalışılmış ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Genel olarak Sinan camileri, nerede inşa edilmiş olursa olsun, bir külliye'nin ana yapısı olmuş ve şehir silüetini etkileyecek şekilde planlanarak inşa edilmiştir. 16. yüzyıl bütünlüğünde, İstanbul'da, Haseki Külliyesi ile başlayan külliye yapılaşması içindeki cami yapıları, plan kuruluşu ne olursa olsun birbirine yakın tarihlerde inşa edilmiştir. Örneğin 1550-1560 yılları arasındaki on yıllık süreçte Süleymaniye Camii, Beşiktaş Sinan Paşa Camii, Fındıklı Molla Çelebi Camii, Topkapı Kara Ahmed Paşa Camii, Silivrikapı Hadım İbrahim Paşa Camii ve Eminönü Rüstem Paşa Camii gibi yapıların, tamamen birbirinden farklı plan uygulamalarıyla inşa edildiği görülür. Gene Sinan'ın 1538'lerde tamamlanan Haseki Külliyesi Camii'nden başlayarak 45 yıllık bir süreçte, İstanbul'da en büyük külliye camileri planlanıp inşa edilmiştir. Bu yoğun yapılaşma sürecinde uygulanan plan şemaları, kare planlı tek kubbeli, dört destekli merkezî kubbeli, altı destekli merkezî kubbeli, sekiz destekli merkezî kubbeli ve çok bölümlü çok kubbeli (ulucami plan tipinde) örnekler olmuştur. Plan esas alınarak üst örtü bütünlüğünde inşa edilmiş olan bu cami yapılarında, Sinan'ın ve ekolünün tasarımlarını, uygulamada nasıl gerçekleştirdiğini görmekteyiz.

Yapılarda tek tek alınan ölçülerde, konumuz olan Sinan camilerinde mekân ile serbest düşey taşıyıcılar arasındaki boyut ilişkisi göz önünde tutularak oran hesapları yapılmış ve alınan sonuçlar, ufak farklarla mekân kurgusunun uygulamada hemen birebir gerçekleştirildiğini ortaya koymuştur. Bunu şu şekilde ifade etmek de mümkündür: Sinan ekolü planlamalarındaki sayısal yorumun uygulamaya geçirildiğinde küçük ölçülerdeki sapmaların doğallığa yakın olduğu, son derece küçük olan bu sapmaların malzemeye bağlı olarak ve işleniş ile ilgili

olabileceği düşüncesini doğrulamıştır. Bu nedenle meydana geldiğini düşündüğümüz planlama ile uygulama arasındaki küçük boyut farklılıkları, “0” boyut olarak çalışmanın sonuçlarından biri olmuştur. Bu durum, Osmanlı mimarisinde görsel algılamının birinci planda tutulduğu, bu nedenle uygulamadaki küçük sayısal sapmaların rahatlıkla göz ardı edilebildiği yorumunu da beraberinde getirmektedir.

Tez çalışması kapsamındaki cami yapılarının plan kuruluşuna bağlı, ancak merkezî kubbeyi taşıyan düşey taşıyıcıların farklı strüktürel yapıları göz önünde bulundurulurken ele alındığında, her ikisi de kare planlı ve tek kubbeli cami olan Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa Camii ile Haseki Camii iç mekânlarında, zeminden kubbe kilit taşı, tromp ve tromp kemer tabanı yükseklik ölçülerinin birbirlerine oranı, farklı değerler vermektedir. Bu durum tez çalışmasının katalog bölümünde, her iki yapı için de ayrı ayrı incelenmiş ve yapı bazında değerlendirilmiştir. Plan kuruluşu ve strüktür açısından birbirine benzeyen, ancak farklı kubbe ve tromp yükseklik ölçülerine sahip bu iki yapıyı karşılaştırmalı olarak ele aldığımızda, Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa Camii'nin iç mekân zemininden kilit taşına kadar kubbe yüksekliği, Haseki Camii'nden daha az, tromp yüksekliği ise daha fazladır. Salt yükseklik olarak karşılaştırıldığında, hem kubbe hem de tromp salt yüksekliği Haseki Camii'nde neredeyse iki katı fazladır. (Bkz. Tablo A.5) Her iki yapı da, ele alınan yükseklik ölçüleri bakımından, birbirlerinden ve diğer camilerden farklı oranlara sahiptir. Ancak Haseki Camii, dört destekli merkezî kubbeli camilerin son cemaat yeri revak birimlerindeki kubbe kemer ve sütun yükseklik oranları ile yakın değerlere sahiptir. Bu oranlar aynı zamanda, birçok Sinan camisinin iç ve dış mekânlarında yaklaşık olarak elde edilmiş olan “0.5”, “1” ve “1.5” ortalama oran değerlerine de yakındır. Caminin ne iç mekânında, ne de son cemaat yeri revak birimlerinde, kubbe altında kare prizma formu hacimler oluşmamaktadır ki, bu yönüyle de çoğu Sinan camisinden ayrılmaktadır. Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa Camii'nde ise, iç mekânda, tromp başlangıcı ile üst bitimi arasındaki bir yükseklikte kare prizma formu oluşmaktadır (kare prizma formu ile ne kastedildiği, çalışmanın giriş bölümünde açıkça ifade edilmiştir) (Şekil A.11). Yapının son cemaat yeri, tek yönde meyilli çatı ile örtülü olduğundan, yalnızca kemer ve sütun yükseklikleri ile değerlendirdiğimizde, yine “1.5” kat sayısına yakın bir oran değeri elde edilmiştir. (Tablo A.5)

Haseki Camii ile Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa Camii üzerinde karşılaştırmalı olarak burada yeniden durmamızın nedeni, plan kuruluşu ve strüktür özelliklerinin yanında, yapı bazında özgün ölçü ve oran değerleri ile diğer Sinan camilerinden ayrılımlarıdır. Tez çalışmasında ele alınan yönüyle her iki yapının durumu, çalışma sonuçlarının sayılarla toplu olarak ifade edildiği eklerde yer alan tablolarda da, açık bir şekilde belirlenmiştir.

Dört destekli merkezî kubbeli camileri ele aldığımızda, iç mekânda merkezî kubbeyle örtülen orta hacim ile dış mekânda son cemaat yeri revak birimlerinde, kubbe, kemer ve serbest düşey taşıyıcı yüksekliklerinin oran değerlerinin “0.5”, “1” ve “1.5” katsayılarına en yakın olduğu camiler başta Tophane Kılıç Ali Paşa ve Üsküdar Mihrimah Sultan camileri olmak üzere, Şehzade Camii ile Süleymaniye Camii’dir. (Tablo A.2) Özellikle iç mekân yükseklik ölçülerindeki oran değerleri bakımından tamamen farklılık gösteren Eyüp Zâl Mahmud Paşa ile Edirnekapı Mihrimah Sultan camileri, diğerleri gibi dört destekli ve merkezî kubbeli olmalarına karşın, strüktürel biçimlenişi açısından farklı yapılara sahiptirler. İç mekânda, bu iki caminin diğer dört destekli camilere göre en belirgin ölçüsel farklılığı, zeminden itibaren kemer kilit taşı yüksekliğinin, Zâl Mahmud Paşa Camii’nde paye yüksekliğinin iki katından fazla, Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii’nde de iki katına yakın olmasıdır.

Dört destekli merkezî kubbeli camilerde, kubbe salt yükseklikleri ile kemer salt yükseklikleri, altı ve sekiz destekli camilere göre, birbirilerine daha yakın ölçülerdedir. Bu nedenle kubbe ve kemer salt yüksekliklerinin birbirilerine oranı “1” değerine yakındır (Tablo A.2,3,4). Bir tek Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii’nde bu oran “0.74” olup, “1”e en uzak değeri vermektedir. Bu camide kemer salt yüksekliği, kubbe salt yüksekliğinden yaklaşık üç metre fazladır. Bu fark, Eyüp Zâl Mahmud Paşa Camii’nde 0.36 m., Kılıç Ali Paşa Camii’nde ise 0.26 m.’dir. Süleymaniye, Şehzade ve Üsküdar Mihrimah Sultan camilerinde, bu durumun tam tersi söz konusudur. Diğer bir deyişle bu camilerde, kubbe salt yükseklikleri kemer salt yüksekliklerinden fazladır.

Yukarıda söz edildiği gibi, dört destekli merkezî kubbeli camilerin, bir yapı (Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii) dışında hepsinde, kubbe salt yüksekliğinin kemer salt yüksekliğine oranı yaklaşık “1” değerini verirken, bu oran, altı destekli camilerde “1.58” ile “2.04” arasında, sekiz destekli camilerde ise “2.60” ile “3.34”

arasındadır. Buradan, merkezî kubbeli camilerde destek sayısı arttıkça, kubbe ile kemer salt yükseklik oranlarının da arttığı sonucu çıkmaktadır. Çünkü kubbeyi taşıyan destek sayısının artmasıyla, payeleri birbirine bağlayan kemerlerin boyutları küçülmekte ve buna bağlı olarak, kubbe yüksekliğine göre kemer yüksekliği azalmaktadır.

Kubbe, kemer ve serbest düşey taşıyıcı yüksekliklerinin oran tablolarından da anlaşılacağı gibi, dört destekli merkezî kubbeli camilerin son cemaat yeri revak birimlerindeki kubbe, kemer ve sütun yükseklik oranları, bir iki istisna dışında, “0.5”, “1” ve “1.5” katsayılarına yakın değerler vermektedir (Tablo A.2). Bu değerlere en çok yaklaşan, iç mekânda olduğu gibi yine başta Kılıç Ali Paşa Camii olmak üzere sırasıyla, Üsküdar Mihrimah Sultan Camii, Şehzade Camii, Süleymaniye Camii, Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii ve Eyüp Zâl Mahmud Paşa Camii'dir. Süleymaniye ve Üsküdar Mihrimah Sultan camilerinin son cemaat yeri revaklarında, kubbe yükseklikleri kemer yüksekliklerine göre, diğer camilerden daha alçak tutulmuş, Şehzade Camii'nde ise, kemer yüksekliği sütun yüksekliğine göre, diğer camilerden belirgin bir farkla, daha yüksek tutulmuştur. Son cemaat yeri revakında, kubbe salt yüksekliğinin kemer salt yüksekliğine göre en düşük olduğu yapı, Eyüp Zâl Mahmud Paşa Camii'dir.

Tez konusu kapsamında, dört destekli merkezî kubbeli camileri altı ve sekiz destekli camilerden ayıran en önemli özelliklerin başında, kubbe çapı ile kubbe etek yüksekliği ilişkisi gelmektedir. Dört destekli camilerde kubbe çapı ile kubbe etek yüksekliği arasındaki fark çok büyüktür. Bu farklılığı sayısal olarak ifade etmek gerekirse, 4.70 m. ile 7.38 m. arasındadır ve bütün camilerde kubbe etek yüksekliği kubbe çapından daha büyüktür. Bununla birlikte altı ve sekiz destekli camilerin kubbe çapları ile kubbe etek yükseklikleri birbirilerine çok yakındır (Tablo A.1). Hatta bir çoğunda fark, yok denecek kadar azdır. Sadece Kadırga Sokollu Mehmed Paşa Camii, bir istisnâ olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yapıda kubbe çapı ile kubbe etek yüksekliği arasındaki fark 4.30 m.'dir. Bu fark, kubbeyi taşıyan payelerin yüksekliğinden kaynaklanır. Kubbe ve kemer salt yükseklikleri bakımından diğer altı destekli camilerle yakın ölçülere sahip olan Kadırga Sokollu Mehmed Paşa Camii'nde payeler, belirgin bir farkla diğerlerinden yüksek tutulmuştur. Bu durum, (Şekil 2.70)'deki ölçekli çizim tablosunda görsel olarak ifade edilmiştir.

Altı ve sekiz destekli camilerde kubbe çapının, etek yüksekliği ile neredeyse aynı ölçülere sahip olması, beraberinde bir başka önemli sorucu doğurmaktadır. Merkezî kubbe altındaki altıgen ya da sekizgen planlı orta hacim, köşelerdeki kubbeye geçiş unsurları ile kareye tamamlandığında, iç mekân zemininden kubbe etek yüksekliğine kadar kare prizmaya çok yakın formdadır. (Sekil A.1-11) Bu prizmanın düşey kesiti karedir ve bu karenin yatay kenarı kubbe çapı, düşey kenarı ise kubbe etek yüksekliği ile ifade edilir.

Dört destekli camilerde ise merkezî kubbe altındaki orta hacim çoğunlukla, paye üst bitimi seviyesinde kare prizmaya çok yakındır. Buna örnek, Tophane Kılıç Ali Paşa Camii, Üsküdar Mihrimah Sultan Camii ve Şehzade Camii'dir. Süleymaniye Camii ekhedra üst bitimine, Zâl Mahmud Paşa Camii ise kemer üst bitimine kadar kare prizma biçiminde orta hacme sahip olurken, başta Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii olmak üzere Üsküdar Şemsi Ahmed Paşa ve Haseki camileri bu durumun dışında kalırlar. Ancak çok kubbeli ulucami plan şemasına sahip Piyale Paşa Camii'nde kubbeli birimlerin her biri bu kurala uymaktadır. Diğer bir deyişle, kubbe altındaki hacimler paye üst bitimlerine kadar kare prizma biçimine sahiptirler.

Sinan'ın İstanbul'daki dört destekli camileri arasında merkezî kubbeye iki yönde yarım kubbenin eklendiği Süleymaniye Camii, üç yönde yarım kubbenin eklendiği Üsküdar Mihrimah Sultan Camii ve dört yönde yarım kubbenin eklendiği Şehzade Camii, örtü sisteminin yapı strüktürüne yansıyan gelişimini ortaya koyan üç önemli örnektir. Temel strüktürel özellikleri açısından birbirlerine benzeyen bu üç yapı, kubbe, kemer ve düşey taşıyıcı yükseklik oranları bakımından da birbirlerine çok yakındır. Bu tespitten yola çıkarak, tez kapsamındaki bütün camilerde, strüktür ile incelenen yükseklik oranları arasında, bir ilişki olduğu açıkça ortaya konmuştur. Bu durum, strüktür özelliklerine göre gruplandırılan camilerin kubbe kemer ve düşey taşıyıcı yükseklik oranlarının verildiği tablolarda ayrıntılı bir şekilde ifade edilmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde tek tek ele alınan İstanbul'daki Sinan camilerinde mekân ile serbest düşey taşıyıcı ilişkileri ve bu konuda yapılan değerlendirmeler, burada yapıların plan kuruluşları ve strüktürlerine göre gruplandırılarak, karşılaştırmalı olarak ele alınmış, ortaya çıkan sonuçlar yukarıda sıralanmıştır. Ancak bazı camilerin değerlendirmelerinde, sadece o yapıya özgü, önemli

sonuçlara da varılmıştır. Burada bu sonuçları bir kez daha ele almak yerinde olacaktır.

Şehzade Camii'nde iç mekân, merkezî kubbe altındaki orta mekân ve köşe mekânlarının alan ölçüleri arasında bazı sayısal ilişkiler söz konusudur. Yapının değerlendirme bölümünde ayrıntılı olarak ele alınan bu durumu özetle yeniden ifade edersek; caminin toplam iç mekân alanı, kubbe altında köşe noktalarını payelerin belirlediği yine kare planlı orta mekân alanının 4.86 katıdır. Diğer bir ifadeyle iç mekân orta mekânın yaklaşık beş katıdır. Orta mekân ise köşe mekân alan ölçüsünün yaklaşık on (10.34) katıdır. Yine alınan ölçülere göre iç mekân alanı, köşe mekân alan ölçüsünden yaklaşık elli (50.32) kat daha büyüktür. Burada yapıya özgü olarak, söz konusu olan alan ölçülerinin birbirlerine oranlandığında elde edilen sayısal değerler, beş ve beşin katları olan 5, 10 ve 50 katsayılarıdır.

Bu cami ile ilgili üzerinde durulması gereken bir diğer önemli özellik; Şehzade Camii hünkâr mahfilinin, iç mekânın güneydoğusundaki köşe mekân ölçüleriyle sınırlandırılması ve kuzeybatıdaki ana payeye bitişik olarak yerleştirilen müezzin mahfilinin alan ölçüsünün (32.45 m²) de neredeyse köşe mekân alan ölçüsüyle (32.60 m²) aynı olması, iç mekân kuruluşunun plan ölçülerinde birim modül olarak köşe mekân alan ölçüsünün kullanıldığı düşüncesini kuvvetlendirir.

Şehzade Camii ile aynı tarihlerde inşa edilen Üsküdar Mihrimah Sultan Camii'nde, Kuzey hariç, diğer üç yönde merkezî kubbeyi yarım kubbelerin desteklediği caminin, kuzey cephesi boyunca uzanan son cemaat yeri revakı, dış revak ile birlikte yapının ön cephesinde kademelenmeyi sağlayan orantılı bir yüksekliğe sahiptir. Son cemaat yeri revak kubbelerinin kilit taşı yükseklikleri ile merkezî kubbeyi üç yönde çevreleyen yarım kubbe (11.64 .m) ve köşe mekân kubbelerinin (11.24 m.) kilit taşı yükseklikleri birbirlerine çok yakındır. Bu bize yapının dış kütlesindeki kademelenmenin dört yönde de birbiriyle orantılı olduğunu açıkça gösterir.

İstanbul dışında, yine bir Osmanlı başkenti olan Edirne'de inşa edilen ve Osmanlı cami mimarisinin geldiği son nokta olan Selimiye Camii'ni, İstanbul'daki Sinan camileri ile birlikte tez çalışması kapsamında değerlendirdiğimizde karşılaştığımız en önemli sonuç, strüktür ve plan kuruluşu olarak Edirne Selimiye'nin küçük bir

tekrarı olan Azapkapı Sokollu Mehmed Paşa Camii ile birlikte, kubbe, kemer ve düşey taşıyıcı yükseklik oranları açısından, Sinan'ın, birbirine en yakın değerlere sahip iki yapısı olmalarıdır. (Tablo A.4) Mekân boyutlarındaki ölçüsel farklılığa karşın bu iki cami arasındaki oransal benzerlik bize, strüktür ve plan kuruluşu ile merkezî kubbe altındaki orta hacmin yükseklik oranları arasında doğrusal bir ilişkinin varlığını kanıtlar.

Yine İstanbul dışında yer alan ve önemli bir menzil külliyesinin ana fonksiyonel yapısı olan Lüleburgaz Sokollu Mehmed Paşa Camii, yukarıdaki görüşümüzü doğrulayan bir diğer Sinan yapısıdır. Bu yapıdan alınan mekân ve düşey taşıyıcı ölçüleri değerlendirildiğinde, İstanbul'daki örnekler içerisinde kendisine en yakın oran değerlerini, yine kubbenin dört destekle taşıdığı, aynı strüktür yorumuna sahip Eyüp Zâl Mahmud Paşa Camii vermektedir (Tablo A.2). Burada üzerinde durulması gereken önemli bir nokta daha vardır. Lüleburgaz Sokollu Mehmed Paşa Camii iç mekânında, doğu, batı ve kuzey beden duvarları boyunca uzanan yan galeriler, kare plan bütünlüğü içinde dört köşede yer alan ve derin kemerlerle aktarılan kubbe yükünü karşılayan güçlü köşe payelerini sütun, kemer ve tonoz bütünlüğü ile birbirine bağlamaktadır. Diğer bir deyişle mahfiller, yapının statik problem çözümünde, kubbe yükünün karşılanmasına aktif olarak katılmaktadırlar. Bu durumu, Sinan'ın İstanbul'daki yapılarında, başta yine Zâl Mahmud Paşa Camii olmak üzere, Rüstem Paşa, Kılıç Ali Paşa ve Hadım İbrahim Paşa camilerinde de görmek mümkündür.

Tez kapsamında yer alan İstanbul'daki Sinan camilerinde mekân ile düşey taşıyıcılar arasındaki boyut ilişkisinin sayısal değerlendirmelerinde karşılaşılan "0.5", "1" ve "1.5" oran bağlantıları, aslında farklı plan kuruluşlarına, strüktürlere ve mekân boyutlarına sahip Sinan camileri arasında, kubbe, kemer ve serbest düşey taşıyıcı yükseklikleri yönünden, ortak bir boyut ilişkisinin varlığını kanıtlayan sayısal değerlerdir. Plan kuruluşu ile örtü sistemi bütünlüğüne bağlı olarak biçimlenen strüktürün baz alındığı gruplamalarda dört, altı ve sekiz destekli merkezî kubbeli camiler ile tek birimli tek kubeli ve çok birimli çok kubbeli camiler, kendi grupları içinde birbirilerine daha yakın oran değerleri vermekte ve tespit edilen "0.5", "1" ve "1.5" katsayılarına sayısal değer olarak yakınlıkları bakımından ortak bir tavır sergilemektedirler. Bunun dışında özellikle dört, altı ve sekiz destekli merkezî kubbeli camilerde, kendi grupları içinde, kubbe, kemer ve

düşey taşıyıcı yükseklikleri arasında, ayrıca bir oran düzeninin varlığından söz etmek mümkündür. Bu bakımdan altı ve sekiz destekli camiler, birbirlerine daha yakın, ancak dört destekli camilerden daha farklı oran değerlerine sahiptirler.

Bütün camilerden birebir alınan ölçülerle yapılan değerlendirmelerde dikkatimizi çeken çok önemli bir husus, insan gözünün algılama sınırı dışında kalan yerlerde, planlama ile uygulama arasındaki ölçü sapmalarının, doğal bir mimarî tavır olarak kabullenilmiş olmasıdır. Bu duruma, Süleymaniye ve Selimiye gibi Osmanlı cami mimarisinin başyapıtları da dahil olmak üzere bütün camilerde rastlamak mümkündür. Cami iç mekânındaki, kubbe, geçiş unsurları, kemerler ve düşey taşıyıcıların, ya da son cemaat yeri ve avlu revaklarında yan yana sıralanan kubbe, kemer ve sütunların birbirilerinden farklı ölçülere sahip olması, malzeme ve işçilik faktörlerinin yanısıra Osmanlı mimarisinin pragmatik tavrının bir sonucu olmasından ziyade, görsel algılamanın birinci planda tutularak, bu uğurda ölçü değerlerindeki sapmaların rahatlıkla göz ardı edilmesi ile açıklanabilir. Yaptığımız tespitler bize, Osmanlı dinî mimarisinin anıtsal yapılarında bile, insan ile yapı arasındaki ilişkinin, fonksiyonun ötesinde, insan merkezli bir anlayış içerisinde kurulduğunu kanıtlamaktadır.

Somut verilere dayalı olarak yaptığımız bu çalışma sonucunda, mühendislik ve mimarlık bilimlerinin birlikteliğindeki uyumun, Sinan eserlerindeki oran anlayışında, en üst düzeyde ifadesini bulduğunu söylemek mümkündür.

KAYNAKLAR

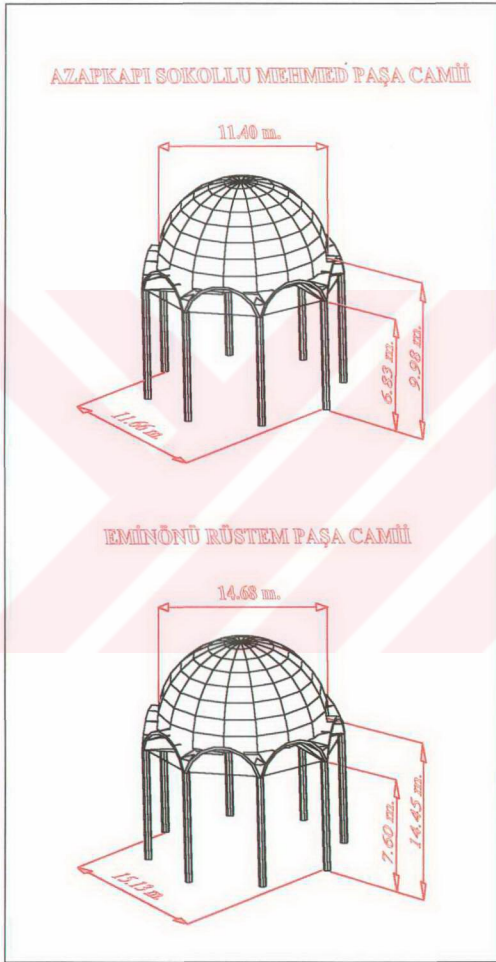
- Ahunbay, Z.**, 1988. Mimar Sinan Yapılarında Kullanılan Yapım Teknikleri ve Malzeme, *Koca Sinan Yaşadığı Çağ Ve Eserleri*, T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, İstanbul, 535-538.
- Alberti, L.B.**, 1994. On the Art of Building in Ten Books, The MIT Press, Rykwert, J.- Leach, N. and Tavernor, R., Cambidge, Massachussetts.
- Alper, B.**, 1998. İstanbul'daki Mimar Sinan Camilerinde Sütunlar, *Doçentlik Çalışması*, Y.T.Ü., Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Arpat, A.**, 1981. Osmanlı Dinî Mimarisinde Modül ve Düzenleyici Geometri, *M.T.R.E. Bülteni*, 13-14, 29-35.
- Arpat, A.**, 1988. Modülare Ordnung und Symbolische Zahlen in Den Abmessungen Der Rüstem Paşa Moschee, *Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 24-27 Ekim, 205-217.
- Ayvensarayî, H., Efendi**, 2001. Hadikatü'l – Cevâmi, İstanbul Camileri ve Diğer Dinî – Sivil Mi'marî Yapılar, İşaret Yayınları, İstanbul.
- Barkan, Ö.L.**, 1972. Süleymaniye Cami ve İmaretî İnşaatı (1550-1557), I.-II., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Çamay, N.**, 1989. Mimar Sinan'ın İstanbul'daki Camilerinde Mahfiller, *Yüksek Lisans Tezi*, İ.T.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Canca, G.E.**, 1991. Osmanlı Cami Mimarisinde Altı Destekli Şemanın Gelişimi, *Yüksek Lisans Tezi*, M.S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Cantay, G.**, 1986. Sinan Külliyelerinde Kervansaray Planlaması, *II. Uluslararası Türk ve İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi, Cilt II*, İstanbul, 28 Nisan-2 Mayıs, 87-104.
- Cantay, G.**, 1988. 16. Yüzyıl Külliyelerinin Şehirlerin Gelişmesine Etkisi, *Sinan'ın Osmanlı-Türk Şehircilik ve Belediyeciliğine Katkısı, Uluslararası Yuvarlak Masa Toplantısı Bildirileri*, İstanbul, 1-11.
- Cantay, G.**, 1988. Darüşşifalar, *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ Ve Eserleri*, İstanbul, 355-368.
- Cantay, G.**, 1989. Osmanlı Külliyelerinin Kuruluşu, İstanbul (baskıda)

- Cantay, G.**, 1999. İstanbul'un Tarihsel Topoğrafyası, *Tarihi Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu*, III, İstanbul, Mayıs 28-30, 89-93.
- Cantay, G.**, 2000. Osmanlı Dönemi Külliyesi, *Osmanlı*, Ankara, 10, 308-317.
- Cantay, T.**, 1986. XVI. Yüzyıl Türk Mimarisinde Bazı Tasarım ve Çizim Esasları, II. Uluslararası Türk ve İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi, Cilt II., İstanbul, 28 Nisan-2 Mayıs, 53-66.
- Erzen, J.N.**, 1988. Interior Space Articulation in Sinan's Mosques, *Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri*, 24-27 Ekim, 315-324.
- Erzen, J.N.**, 1996. Mimar Sinan Estetik Bir Analiz, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları.
- Eyice, S.**, 1994. Kılıç Ali Paşa Külliyesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 4, 557-558.
- Goodwin, G.**, 1992. A History of Ottoman Architecture, Thames and Hudson, London.
- Hasol, D.**, 1988. Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, YEM Yayın, İstanbul.
- Konyalı, İ.H.**, 1950. Mimar Koca Sinan'ın Eserleri, İstanbul.
- Konyalı, İ.H.**, 1976. Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, İstanbul.
- Kuban, D.**, 1961. Eski Valide Camisi, *Mimarlık ve Sanat*, 2, 59-63.
- Kuban, D.**, 1992. Mimarlık Kavramları, YEM Yayınları, İstanbul.
- Kuban, D.**, 1994. Sinan Paşa Külliyesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, Tarih Vakfı Yayınları, 7, 2-4.
- Kuban, D.**, 1994. Mihrimah Sultan Külliyesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 5, 454-456.
- Kuban, D.**, 1997. Sinan'ın Sanatı ve Selimiye, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Kuban, D.**, 1998. İstanbul Yazıları, YEM Yayınları, İstanbul.
- Kuran, A.**, 1978. Tophane'de Kılıç Ali Paşa Külliyesi, *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, 6, 175-195.
- Kuran, A.**, 1984. Üsküdar Atik Valide Külliyesinin Yerleşme Düzeni ve Yapım Tarihi Üzerine, *Suut Kemal Yetkin'e Armağan*, Ankara, 231-248.
- Kuran, A.**, 1986. Mimar Sinan, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.

- Kuran, A.**, 1988. Mimar Sinan'ın Hayatına ve Eserlerine Toplu Bakış, *Milli Kültür Mimar Sinan Özel Sayısı*, 61 , 2-8, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- Mainstone, J.R.**, 1993. Sinan's Süleymaniye Mosque and Hagia Sophia, *IASS Symposium on Public Assembly Structures from Antiquity to the Present*, İstanbul, Mayıs.
- Müller-Wiener, W.**, 2001. İstanbul'un Tarihsel Topografyası, Çev. Ülker Sayın, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Naumann, R.**, 1991. Eski Anadolu Mimarlığı, T.T.K. Basımevi, Ankara.
- Ögel, S.**, 1972. Der Kuppelraum in der türkischen Architektur, *Istanbul Neederlands Historish-Archaeologisch Instituut in Het Nabije Oosten*, XXX, İstanbul.
- Ögel, S.**, 1974. Die Innenfläche der osmanischen Kuppel, *Anatolica*, V, 217-233.
- Ögel, S.**, 1979, Türk Mimarisinde Kubbeli Mekânın Gelişimi, *Yapı*, 32, 25-43.
- Ögel, S.**, 1982. Die Beziehung zwischen Innen und Außenraum in der osmanischen Architektur, *Anatolica*, IX, 123-132.
- Ögel, S.**, 1988. Sinan'ın Mirası, *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, İstanbul, 559-580.
- Ögel, S.**, 1990. Şehzade Mehmet Camii'nin Dış Yan Sofaları, *Vakıflar Dergisi*, IX, 151-164.
- Ögel, S.**, 1996. Anıtsal Mimari ve Konut Arasındaki İlişkiler Yönünden Sinan Yapılarına Bir Bakış, *Doğan Kuban'a Armağan*, İstanbul.
- Özer, B.**, 1988. Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı, *Cami Mimarisinde Çoğulculuğun Ustası mimar Sinan* s.199-208, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Öz, T.**, 1987. İstanbul Camileri, II., Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Özdural, A.**, 1998. Sinan's Arşın: A Survey of Ottoman Architectural Metrology, An Annual on the Visual Culture of the Islamic World, *Muqarnas*, Leiden, 15, 101-115.
- Polatkan, A.H.**, 2000. Kılıç Ali Paşa Camisi ve Ayasofya: Historisist Bir Deneme, *Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı Uluslarüstü Bir Miras*, YEM Yayınları, İstanbul, 69-74.
- Râ'if, M.**, 1996. Mir'ât-ı İstanbul, I. (Asya Yakası), Çelik Gülersoy Vakfı Yayınları, İstanbul.

- Sönmez Z.**, 1997. I. Eyüpsultan Sempozyumu Tebliğiler, Eyüpsultan Belediyesi Kültür Yayınları, 7, s. 94-95.
- Söylemezoğlu, K.**, 1981. Edirne Selimiye Camii, *I. Uluslararası Türk-İslâm Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi Bildirileri*, C.3, 199-209.
- Söylemezoğlu, H.K.**,1986. İstanbul Rüstem Paşa Camii, *II. Uluslararası Türk ve İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi, Cilt II.*, İstanbul, 28 Nisan-2 Mayıs, 105-114.
- Söylemezoğlu, H.K.**, 1988. İstanbul Rüstem Paşa Camii Son Cemaat Mahalli ve Avlusu Planlamasında Gözönünde Tutulan Faktörler Hakkında, *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 259-268.
- Sözen, M. ve Diğ.**, 1975. Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Süreyya, M.**, 1996. Sicill-i Osmanî (Eski Yazıdan Yeni Yazıya), I.,II.,III.,IV.,V., Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul.
- Tanman, M.B. ve Demiriz, Y.**, 1994. Piyale Paşa Külliyesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, C.6, 254-258.
- Tunçer, O.C.**, 1981. Orantı ve Modül Üzerine Selçuklu Yapılarından Bazı Örnekler, *Vakıflar Dergisi*, 13, 449-488.
- Tuncer, O.C.**, 1988. Sinan Camilerinde Bazı Teknik Ayrıntılar, *Milli Kültür Mimar Sinan Özel Sayısı*, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- Tuncer, N.**, 1999. Aptullah Kuran İçin Yazılar, *Azapkapı Sokollu Camisi'nde Oran Araştırması*, s.325-332, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Vitruvius**, 1993. Mimarlık Üzerine On Kitap, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Yenişchirlioğlu, F.**, Mimar Sinan Yapılarında İşlev-Biçim İlişkisi, *Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri*, 24-27 Ekim, 131-138.

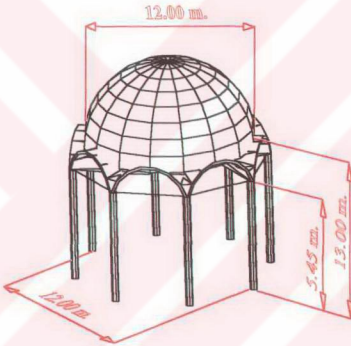
EK A



Şekil A.8 Sekiz Destekli Camilerde Ana Kubbe Altındaki Orta Mekan Ölçüleri

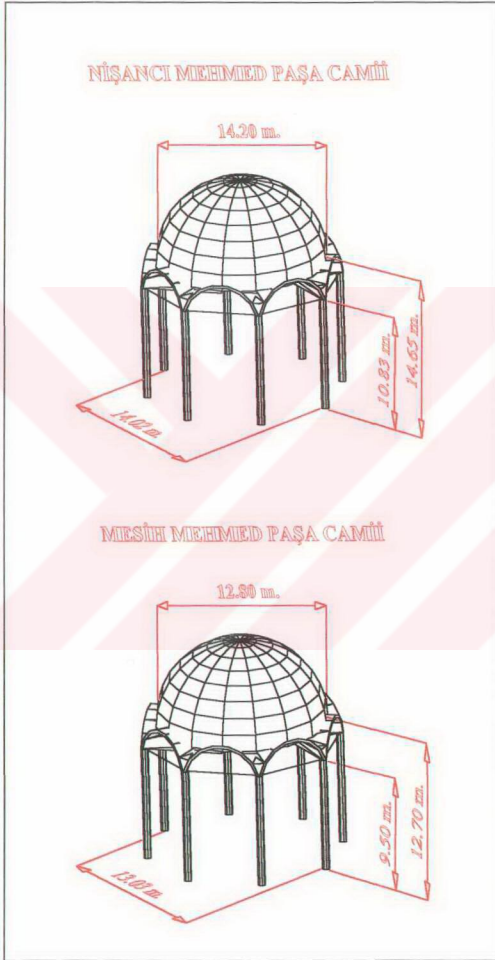
EK A

SİLVİRİKAPI HADİM İBRAHİM PAŞA CAMİİ



Şekil A.9 Sekiz Destekli Camilerde Ana Kubbe Altındaki Orta Mekan Ölçüleri

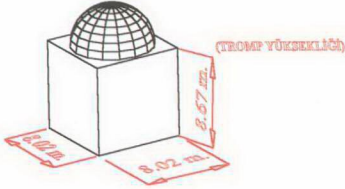
EK A



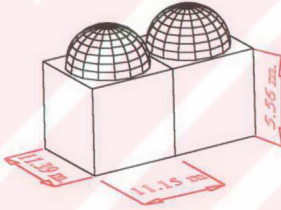
Şekil A.10 Sekiz Destekli Camilerde Ana Kubbe Altındaki Orta Mekan Ölçüleri

EK A

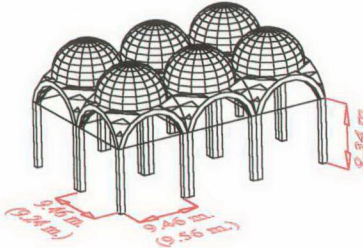
ÜSKÜDAR ŞEMİSİ AHMED PAŞA CAMİİ



HASEKİ HÜRREM SULTAN CAMİİ



KASIMPAŞA PİYALE PAŞA CAMİİ



Şekil A.11 Tek Birimli Tek Kubbeli ve Çok Birimli Çok Kubbeli Camilerde Kubbe Altındaki Orta Mekan Ölçüleri